

2

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

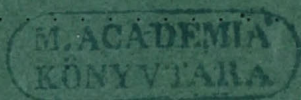
KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
TÁRSULAT.

VIII. ÉVFOLYAM. — I. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1882.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

Előszó. Pontelly Istvántól	1	
Praetorium helyfekvése. Boleszny Antaltól	3	
Óstelep a verseczi, Kápolna-hegy lejtőjén. Milleker Bódogtól	12	
Néhány Temes-vármegyei községi pecsét magyarázata. Rész Ensel Sándortól	15	
Illyés András erdélyi püspök eredeti levele 1697-ből. Horvát Piustól	20	
Tárca: Rendes havi választmányi ülés, 1881. october 26-án	{ Pontelly Istvántól	22
Rendes havi választmányi ülés, 1881. november 30-án		29
Rendes havi választmányi ülés, 1881. december 21-én		34
Denevér és scythá-thrák szócsaládja. Dr. Sterba Jánostól	41	
Egyveleg	45	

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

VIII. ÉVFOLYAM.

NYOLCZ KÖNYOMATÚ ÁBRÁVAL AZ 1—11, 50—52 ÉS 172—174-DIK
LAPOKHOZ.

JEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI NYOMDÁBAN.

1882.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

301587
ÉRTÉSTŐ.

ELMÉLTATÁSOK

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖNYVY

AN IGAZGATÓ VÁLASZTÁNY MEGHÍVÁSÁBÓL SZÁRMAZOTT

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

KÖNYV-ÉRTÉSTŐ TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

III. ÉVFOLYAM

1882. ÉVI KÖNYV-ÉRTÉSTŐ TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ELMÉLTATÁSOK

ELMÉLTATÁSOK TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

1882

A NYOLCZADIK KÖTET

ÁLTALÁNOS TARTALMA.

ELŐSZÓ: PONTELLY ISTVÁN SZERKESZTŐTŐL.

I. Értekezések.

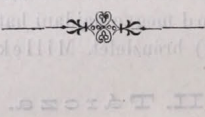
	Lap
1. Praetorium helyfekvése. Boleszny Antaltól	3
2. Őstelep a verseezi „Kápolna“-hegy lejtőjén. Milleker Bódogtól	12
3. Néhány Temes-vármegyei községi pecsét magyarázata. Réső Ensel Sándortól	15
4. Illyés András erdélyi püspök eredeti levele 1697-ből. Horváth Piustól	20
5. Az aradi prépostság romjai. Dr. Márki Sándortól	49
6. Egy eltűnt Verseez-vidéki helység. Milleker Bódogtól	53
7. Tószegi neolith lelettárgyak. Pontelly Istvántól	56
8. A kunok Délmagyarországon. Karácsonyi Jánostól	93
9. A húzagolt és hátulöltő ágyuk. Schäffer Antaltól	108
10. Az orodi főesperesség és Orod megye hajdani határai. Karácsonyi Jánostól	149
11. A nagy-zsámi (Verseez-vidéki) bronzlelet. Milleker Bódogtól	172

II. Tárcza.

1. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése, 1881. október 26-án	22
2. Rendes havi választmányi ülés november 30-án	29
3. Rendes havi választmányi ülés december 21-én	34
4. Rendes havi választmányi ülés 1882. január 25-én	68
5. Rendes havi választmányi ülés február 22-én	75
6. Rendes havi választmányi ülés márczius 29-én	82
7. Rendes havi választmányi ülés április 28-án	115
8. Rendkívüli választmányi ülés május 24-én	118
9. XI. évi közgyűlés június 4-én	120
10. Rendes havi választmányi ülés szeptember 27-én	172
11. Denevér és scytha-trhák szócsaládja. Dr. Sterba Jánostól	41
12. Fehértemplomra vonatkozó okirat a XIV. századból. Böhm Lénárttól	87
13. Fehértemplomi képviselő-választási mozgalmak 1848-ban. Dr. Ferenczy Józseftől	180

III. Egyveleg.

	Lap
A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjai az 1881/82-diki egye- sületi évben. Pontelly Istvántól	141
Fehértemplomi régiségi leletek	46
Fehértemplomi érmelelet	47
Versez-vidéki két régibb római lelet	48
Régibb germani bronz lelet	90
„Ertesítő“-nkről a bécsi „Numismat. Gesellschaft“	91
A temesvári belvárosi plébánia-templom	91
A bosnyák czimert illetőleg	138
A délmagyarországi muzeum-egylet	138
A jerszegi templom főoltárképe Lotz Károlytól	138
Száz év Délmagyarország újabb történetéből	139
Versez utcainak új elnevezésére nézve	139
A csályai vár romjait illetőleg	139
Az aradi Kölesey-egylet megalakulása	140
Fehértemplomi őskori leletek	140
A varadiai „Kilia“ domb régiségi leletei	184
A gornjaliubkovi bronz lelet	184
A Buchberg-Kladovai római sánczvonala	184
A délmagyarországi muzeum-egylet tagjai	185
Ormós Zsigmond centennariumi beszéde	185
Magyarország régi vizrajza. Ortway Tivadartól	188
Bem délmagyarországi hadjárata. Miletz Jánostól	188
Imeesfalvi műtárgyak. Cserey Jánosnéól	188

II. Tárcza.

1. / délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendezett közgyűlése az 1881. október 29-án	92
2. Rendes havi választmányi ülés november 30-án	93
3. Rendes havi választmányi ülés december 31-én	94
4. Rendes havi választmányi ülés 1882. január 23-án	95
5. Rendes havi választmányi ülés február 23-án	96
6. Rendes havi választmányi ülés március 23-án	97
7. Rendes havi választmányi ülés április 23-án	98
8. Rendkívüli választmányi ülés május 24-én	99
9. XI. évi közgyűlés május 4-én	100
10. Rendes havi választmányi ülés szeptember 27-én	101
11. Beszéd az osztályok összehívására Dr. Szabó Jánosól	102
12. Fehértemplomi rendezés ügyét a XIV. székben Dr. Pappól	103
13. Fehértemplomi régészeti társulat megalakulása 1818-ban Dr. Pappól	104

ELŐSZÓ.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat, a jelen 1881/2-iki egyesületi évvel, fenállásának második decenniumába lép. Ha visszatekintünk az első évtizedre, bátran elmondhatjuk, hogy vesződséges küzdelmek árán elért eredményünkre nem önértet nélkül mutathatunk reá! Van Temes vármegye nagylelkűségéből szerény muzeumi épületünk, mely régiségi s egyéb összegyűjtött műkincesinket a pusztulástól megóvjá, és melyet immáron a közönség számára is megnyitunk, hogy az, saját szemével győződjék meg arról, hogy áldozatkészsége nem volt gyümölcstelen; hogy itt már egész kis kincstárát szemlélheti a leginkább Délmagyarországról összehozott, történeti és régészeti érdekes tárgyaknak; hogy az itt felhalmozott műpéldányok a gyönyörködés mellett, elég anyagul szolgálnak messzehatóbb történeti lehozások és átfogóbb szellemi alkotásokra is.

Emellett kiadványaink a bizonyosság, hogy sohasem tévesztettük szem elől azon czélt, hogy az általunk művelt szaktudományok terjesztésével, nemzetiségünk érdekeit is felkaroljuk és ápoljuk; hogy egy porszemmel hozzájáruljunk a magyar régészeti és történeti kutatások nagy munkájához; s nyelvünknek az idegen elemek közötti fentartásával és hódításával, magyar fajunk szellemi fensősége és becsülete mindenekelőtt Délmagyarországon kiérdemelt legyen.

Muzeumunkban harmadféleznél nagyobb a száma a történeti és történetelőtti idők minden korszakából felhalmozott nagybecsü műtárgyaknak, melyeket a hazafias buzgóság egy évtized alatt, évenkénti hangyaszorgalommal és következetes kitartással az enyészettől megmentett. Törekvésünknek ez marad czélja a jövőben is.

Szellemi munkásságunk eredménye azon önzetlen írói tényezők érdeme, melyek társulatunk pénzügyi korlátolt viszonyai tudatában, a kiérdemelt munkadíjra való minden igény nélkül, tisztán úgyszeretetből támogatva minket működnek közre, hogy tudományos és nemzeti célunkhoz mindenik lépéssel közelebb juthassunk.

Büszkén, arczipulás nélkül hirdethetjük bizonyára, hogy ami szerény sikert mindkét szempontból felmutathatunk, azt a kormány, vagy az ország minden segélye nélkül, az anyagiakban kizárólag társulatunk tagságdíjai, a szellemiekben egyedül csekély számu, de önfeláldozó munkatársainknak köszönhetjük.

Pedig mennyit lehetne itt még tenni kellő országos támogatás mellett? És hol volna e segélyre égetőbb szükség, mint itt, hol nemzeti szempontból, a nélkülözhetetlen még egyéb intézetek életbeléptetésével sem tanácsos sokáig késni?

Fokozatos virágzásban emelkedjék-e egyesületünk a következő decenniumban? Az egyrészt a lelkesedés azon mérvétől van feltételezve, melyhez arányitva társulati tagjaink száma növekedni fog; de másrészt az, attól függ szintén, hogy Dél-magyarországnak szakterünkön kiváló tehetségei a kellő hévvel karolják-e fel tudományos és hazafias ügyünket, hogy azt szellemi közreműködésökkel irodalmi értékében emeljék?

A közös cselekvés szükségének együttérzése s az egyetemes akaratban nyilatkozó tettek hozhatnak létre egyedül következményeikben hatalmas és tekintélyes sikert! Vajha tehát ezen szózatunk, társulati életünk második évtizede kezdetén, azon gyújtó szikra legyen, melyre ott is, hol az, a pusztában hangzott el eddig, a meggyőződés cselekvényekben mutatkozó eredményei visszhangozzanak.

Súlyos feladataink érvényesebb megoldhatása tekintetéből azért újból felhívjuk társulatunk országos tekintélyü irói erőit, hogy fáradozásainktól hathatós szellemi gyámolításukat meg ne vonják.

Ezért a közjó érdekében eddig is nyilvánult hálánk hangoztassa majd szaktudományunk egyik régi jelesének szavait:

„Quam quidem praeclaram in me voluntatem sic cupio esse perpetuam, ut non refugiat animus palam profiteri, si quem patria ex assidue meae fructum tulerit, eum non tam mihi quam nobilissimis viris, qui et subsidia contulerunt, et gratiam, acceptum referendum.“

Temesvárott, 1882. évi januárhó 15-én.

Pontelly István,

főtítkár.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESELTŐ.

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I. FÜZET.

1882.

JANUÁR HÓ.

Praetorium helyfekvése.

BOLESZNY ANTALTÓL.

A peutingeri táblán a Duna felől jövő római útvonalat látunk, melyet a rómaiak Tierna és Tibiscum között építvén, használtak és melynek nyomait Orsovától Domasnián át Terregova, Szlatina és Karansebes mellett Zsuppáig és ezen felül a zsuppai malomig most is láthatjuk. Ezen útvonal a zsuppai malomnál az erdélyi útvonallal egyesül és mindkettő ehelyütt tökéletes hegyes szöveget képez. Én tanulmányom és kutatásaim tárgyává tettem a rómaiaknak ezen Tierna és Tibiscum közötti, keleti útvonalát, melynek hosszában a rómaiaknak következő erősített táborai és katonai állomáshelyei voltak: Tierna, Ad Mediam, Praetorium, Ad Pannonios, Gaganis, Masclianis és Tibiscum.

Előttünk már Ortvyay Tivadar nyomoza a rómaiaknak ezen keleti útvonalát, melyet néhány év óta alaposan tanulmányozni feladatommá tettem. A 1880-dik évben Torma Károly egyetemi tanárral is tettem e czélból kirándulást Szlatináig, hol Zeugmát kerestük.

Ortvyay volt az első, aki nagy alaposágu fürkészesi nyomán véglegesen eldönté Tibiscum municipiumnak helyfekvését.¹⁾

Én Ortvyay fürkészesi alaposágának nemsokára próbáját fogom adni, mert nemcsak a tudományos buvárlat fonalán és meggyőződés alapján, hanem a helyszínén tett önszemlélet nyomán is kétségtelenné fogom tenni és bebizonyítani, hogy

¹⁾ Ortvyay. Tibiscum helyfekvése. 42. l.

Ortvay álitásai, kritikailag megbírálva, megdönthetetlenek és Tibiscumnak helyfekvése azon területre teendő, mely Jaaz és Zsuppa között a Bisztra torkolat szögében terül el, noha a római castrumnak alapfalai a Temes balpartján is elhúzódnak.

Az említett katonai állomáshelyek és római castrumok nagyobb részét már felkutattam; aminek következményeit és eredményeit annak idején közzé fogom tenni. Egyelőre Praetorio római castrum helyfekvését kívánom meghatározni és megismertetni.

Mehádiától egy kilométernyi távolságra egy kőhiddal találkozunk a karansebesi országúton, melytől 50 méternyire és a jobboldalon ugyanannyira az országúttól a mostani szántóföldeken, melyek még eddig telekkönyvileg a mehádiai községnek birtokát képezik, egy régi templomnak falmaradványaira akadunk, melyek az Árpádok korából származnak s melyeket a románok még most is „Bisserica ungureasca“ és „Bisserica sparta“-nak neveznek. A templom szentélye 6 méter hosszú és 5 méter széles; hajója pedig 8 méter hosszú. Ezen templomnak falazata egy méter széles, mely a főajtó és a két oldalablak fölött rombadőlt; a többi falazat köröskörül még megvan, különösen a templom szentélyének falai sértetlenek s még századokon át fogják e vidéken az Árpádok korát hirdetni.

A templomnak ezen maradványait két okból tartottam szükségesnek megismertetni. Először azért, mert Praetoriumnak helyfekvéséhez vezetnek el, másrészt, mivel a templom főoltárának alapját azon római emlékkövek képezték, melyek felirattal ellátva, a praetoriumi castrumban találtattak és melyeket alább fogok bemutatni.

Az említett kőhidtől és a templom romjaitól két kilométernyire, az országút a bolvasniczai patakhöz vezet, melyen át a közlekedés egy nagy kőhidon történik, és melyet átlépve egy, ölnyi magasságu sziklaköből faragott mértföldmutató áll a baloldalon, mely német feliratával azt tanúsítja, hogy ezen a bolvasniczai patakon átvezető kőhid Orsovától négy mértföldnyire fekszik, mely 30 kilométernyi távolságnak felel meg.

Ha a bolvasniczai patakon átvezető kőhid előtt közvetlenül az országútról balra letérünk, egy földközi úton a bolvasniczai pataknak balpartja mentében 260 méternyi távolságra, egy négyszögű várnak romjaihoz jutunk, melyek

e vidéken „Zidinja“ név alatt ismeretesek. Az Arpádok korát megelőzőtt időkben e vidéket szlávok lakták, mert a Zidinja, Bela-Reka, Jablanicza, Bosovic és más eféle kifejezések és helynevek szláv eredetűek. Zidinja falazatot jelent.

Midőn az 1873. évben a régészet terén kutatásokat tettem, a többi között a bolvasniczai patak melletti rommaradványokra is ráakadtam, melyeket eleinte nem tekintettem római vármaradványoknak, hanem inkább azt hittem, hogy azok a Rayk testvéreknek ősi birtoka lévén, azt megerősített lakhelyük maradványainak nézhetem.¹⁾

Két évre reá egy Gordianus-féle római pénzt vettem meg olyan földművelőtől, ki azt szántás közben a Zidinja mellett találta. Ennek következtében ismételve kirándultam a rommaradványokhoz, ott beható kutatásokat tettem és olyan leletekre akadtam, melyek kétségen kívül helyezték, hogy e romok római castrumnak maradványai.

A Peutinger tábláján előforduló katonai úttérképet a helyszemlélet által nyert ismeretekkel egybevetve azon meggyőződésre jutottam, hogy ezen római castrumnak romjai Praetoriumnak rommaradványai.

Midőn Pesty Frigyesnek az ezen vidék történetét magában foglaló „A szörényi bán ság és Szörény vármegye története“ czimű munkája megjelent, abban ezen sorokat olvastam: „Nem rég, az 1837. évben, Mehádián kívül Plugova felé, mint látszik, hol Peutinger-nél Praetorium áll, római castrum romjai találtattak és egy itteni felírás a harmadik dalmát cohort emlegeti.“²⁾ Ezen sorok állításunkat megerősítik, melyet alapos érvekkel támogatva bebizonyítani fogunk és kiderítendjük, hogy ezen romok csakis Praetoriumnak maradványai.

Torma Károly egyetemi tanár, Böhm Lénárt kíséretében 1880. évi augusztus havának elején Orsovára jöven, engemet meglátogatott és meghívott, hogy hozzá útitársul szegődve és vele Szlatináig utazva, tudományos czélú kutatásában részt vegyek, amit készséggel megtettem. Szlatináról visszautaztunkban a Zidinját is megvizsgáltuk, melyet Torma azonnal római castrumnak ismert fel és melynek

¹⁾ Nagy Lajos a Vallia-Bolvasnicza birtokot a hűtlen Lehák László fiától elvette és a Rayk testvéreknek adományozta, akik a királyt a szörényi vár és város visszafoglalásában segítették. Nagy Lajos leánya Mária királyné ezen adományt megerősítette.

²⁾ Pesty. II. k. 323. l.

meghatározását ő e vidék részletes történet-régészeti művelőjére bízta.

Nem sokára reá ismételve ide kirándultam és a castrumnak területét és falazatait felmértem. Ezen évben a myháldi és mehádiái váraknak romjait és sánczait tanulmányozva, Mehádiára két izben kimentem, hol fáradozásaimat siker koronázta ugyan, de mindannyiszor a Zidinját is felkerestem és ennek környékét is szabatosan megvizsgáltam és meghatároztam.

Hogy a Zidinja falazatai római eredetűek, azt azon körülmény teszi kétségtelenné, hogy a castrum négyszögű és körülötte temérdek római téglatöredék található; különösen a rómaiaknál kizárólagosan használatban volt peremes téglák maradékainak nagy mennyiségére lehet itt még most is akadni, melyeket azok a házak fedélzeteire használtak. Továbbá a Zidinja szomszédságában létező határos szantóföldeknek egyik tulajdonosa a castrumnak a bolvasniczai patak felé eső kapufalazatából olyan faragott követ vett ki, melynek római felirata is van. A kifaragott követ mi személyesen láttuk Mehádián befalazva Zachareszko Zacharias 52. számú házának pinczebejárata jobb falában, de a kifaragott egy méternél hosszabb emlékkőnek a felirata nem disziti a falnak külső részét, hanem az tudatlanságból befelé a téglákhoz falaztatott. Hogy a kifaragott emlékkőnek felirata van, azt nemcsak Zachareszko Zacharias állítá előttem és Torma Károly előtt, hanem mások is állították, akik tudomást birtak arról, hogy Tattuku jablaniczai görög keleti papnak fia, aki nem régen Mehádián ideiglenes jegyző volt, ama feliratot lemásolta. Midőn én ez ügyben lépéseket tettem, hogy a feliratnak másolatához juthassak, akkor Tattuku már halva feküdt. Sajnáltuk, hogy az íráslapjával befelé fordított követ nem olvashattuk és azt a pinczeajtó jobb falából kivétetni hatalmunkban nem állott, sőt abban meg is akadályoztattunk.

A mohácsi vész után a török háboru Magyarország belsejében dühöngött; mindenütt a haza végpusztulása, a végveszély érzete uralkodott Buda visszavételéig, mely hazánkat a legiszonyúbb helyzettől megmentette. Igen természetes, hogy a bomlás ezen korában a tudomány parlagon hevert. Midőn a törökök hazánkból végkép kiűzettek, helyökbe az osztrák katonai uralom lépett, mely a határvidéken állandó volt. Ezen korszak sem volt alkalmas arra, hogy e vidéken az ipar, kereskedelem és anyagi jólét kifejlődhessék; annál kevésbé volt

ott nemzeti szellemi tevékenység észlelhető. Minden megváltozott azonban, midőn az alkotmányosságnak verőfényes hajnala a katonai végvidéken is feltűnt. Nem lehet tagadni, hogy a végvidéknek polgárosítása a szellemi erőket egyesítette, mozgásba hozta és a nemzeti tevékenységnek új lendületet adott.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ ezelőtt egy évtizeddel megalakulván, a határőrvidéki részeket is tevékenységének körébe vonta. Így történt, hogy én e társulatnak választmányi tagjává lévén, kötelességemmé vált e vidéknek részletes történetművelődésével foglalkoznom és amennyire lehet, e vidékről a multnak fátyolát föllebbentennem. A mult évi közgyűlésen a Traján hidjáról, Alexander Severus tornyáról és váráról tartott értekezésemben megígértém, hogy az al-dunai római castrumokról is bővebben fogok annak idején értekezni. Tierna, Transtierna, Ad Mediam római erődítésekről máskor és másutt fogok megemlékezni, valamint a fentemlített római tábor- és katonai állomáshelyeket is fel fogom kutatni és tanulmányaim tárgyává tenni. Most csak a Zidinja néven ismeretes római castrumra szoritkozom.

Hogy a bolvasniczai patak melletti római castrum a peutingeri táblán előforduló Praetorium volt, azt feliratos adatok alapján bizonyítani ugyan nem lehet, mert olyan emléköveket, melyeknek római feliratai Praetorium helyfekvése mellett bizonyítanak, eddig még nem találtunk. Ha azonban sikerülne azon felirathoz jutni, melyet a mehádiai 52. házszám épületében befalazott emlékkő tartalmaz: a lehetőség nem volna kizárva, hogy epigraphicus adatokkal is bizonyíthatnók Praetoriumnak általam jelzett helyfekvését. Mindezeknek daczára a tényleges adatoknál nem csekélyebb bizonyítékot nyerünk arra nézve, hogy az említett római castrum Praetorium volt, ha az Orsova és Zsuppa közötti térségen önszemlélet által nyert ismereteket a Peutinger-féle táblán, a Tierna és Tibiscum között előforduló erődített tábor- és katonai állomáshelyekkel egybevetjük.

Allításomat a következő érvekkel fogom támogatni és hebizonyítani:

A térség Orsova és Zsuppa között 13 mértföld hosszú, mely 97,5 kilométernek felel meg. Ha az Orsova és a bolvasniczai patak közötti térségen, e 4 mértföldnyi, azaz 30 kilométernyi hosszú vonalon Tierna, Ad Mediam és Praetorium, vagyis három római castrumak helyet adunk, mint

amelyeket itt fel is fedeztünk, másrészt pedig határozottan azt állíthatjuk, hogy ezen, az Orsova és a bolvasniczai patak közötti 4 mértföldnyi, azaz 30 kilométernyi térségen a három castrumon kívül, semmiféle római tömör alapfalak nem léteznek, s ezt azért állítjuk, mert e vidéknek minden zúgát ismerjük: akkor a bolvasniczai patak és a Bela-Reka szögében létezett római castrumnak csakis Praeterium kell lennie; mit annyival inkább állítunk, mert a bolvasniczai pataktól Zsuppáig elterülő 9 mértföldnyi, azaz 67 kilométernyi térségre Ad Pannonios, Gaganis, Masclianis és Tibiscum castrumok esnek.

Ha itt tekintetbe vesszük, hogy a Tierna és Praetorium castrumok a 30 kilométernyi vonalnak széleire esnek és a negyedik Ad Pannonios castrumtól, mely Kornia és Domasnia területén kell hogy legyen, a térségnek hosszúságát Tibiscumig számítjuk, mely körülbelül 51 kilométert tesz: akkor egy és ugyanazon arány áll be, ha Domasniától Zsuppáig négy castrumnak adunk helyet, melyeknek itt az 51 kilométernyi térségen kell lenniök úgy, mint az Orsova és Domasnia közötti 43 kilométernyi térségen három castrumot találunk.

A peutingeri tábla és az autopsia alapján nyert ismeretek kétségtelenné teszik, hogy Praetoriumnak helyfekvése azon, ma szántóföldek által elfoglalt térségre teendő, mely a bolvasniczai patak torkolata és a Bela-Reka folyó Mehádia felőli szögében terül el.

Praetorium nem volt municipium, sem colonia, hanem a rómaiaknak erősített tábora és katonai állomáshelye. Ennek négy széles kapuja volt, melyeknek bejáratai most is 11 méter szélességben láthatók s melyek eredetileg mindenesetre keskenyebbek voltak, mert a kapuk kövei időfolytán onnan részint elhordattak, részint szétomlottak. Praetorium castrumnak falai most is láthatók. A castrum négyszöget képez, melyet rajzban idemellékeltem.¹⁾ Az a mehádia-karánsebesi országúttól 260 méternyire, a Bolvasnicza pataktól 110, a Bela-Rekától 170 méter- és Mehádiától 3 kilométernyire fekszik.

A bolvasniczai patak felé eső kapu, a porta principalis a dextris volt; ugyanis a várparancsnoki épületnek jobb oldalán létezett kapu, a jobboldali főkapunak neveztetett.

¹⁾ V. ö. Melléklet.

A kijövetől jobbra eső falazat az országút felőli szegletig 53, a Bela-Reka felé eső szegletig levő falazat pedig 50 méter hosszú. Ezen falazat 4 méter magasságban most is látható; de csak külső oldalát lehet látni, a belső oldal földdel van befödve és fűvel benőve úgy, hogy a falazatnak szélességét szabatosan meghatározni nem lehet, de 3—4 méterre mégis tehető.

A Bela-Reka felé eső kaput porta praetoria-nak nevezték a rómaiak; mert a praetor lakásával szemközt volt. E kaputól a Bela-Rekára tekintve jobbra a bolvasniczai patak felé eső szegletig a falazat 53 méter hosszú. Ezen szegleten volt a római castrumokban a lovasságnak laktanyája, mely a rajzban *a*) betűvel jeleztetik. A porta praetoriától balra a falazat 76 méter hosszú a Mehádia felé eső szegletig.

A Mehádia felé eső kaput porta principalis a sinistris, vagyis baloldali főkapunak nevezték. E kaputól Mehádiára tekintve jobbra, a Bela-Reka felé eső szegletig a falazat 53 méter hosszú. A castrumnak ezen szegletében, mint azt a rajzban a *g*) betű jelzi, a római gyalogságnak volt a laktanyája. A baloldali főkaputól a falazat az országút felé eső szegletig 50 méter hosszú.

Az utolsó, vagyis a negyedik kaput, mely Praetorium castrumban a Mehádia és Karansebes közötti országútra tekint, a rómaiak porta decumena néven nevezték. A porta decumena azon kapu volt, melyen a vidéki lakosok az adót a praetor épületébe hozták. A praetori lak e kaputól a castrum belsejében körülbelül 36 méter távolságban állott, melyet a rajzban *c*) betű jelez. Az országútra tekintve a falazatnak hosszsága a Mehádia felé eső szegletig, azaz jobbfelől 76 méter, épen mint az ellenirányú falazat, a baloldali azaz a bolvasniczai patak felé eső szegletig, 50 méter hosszú.

A várparancsnok épületének közepe a porta decumena és a porta praetoria kapuira tekintett. Ezen praetori épület romjainak nyomait még láthatjuk, melyektől nem messzire, a castrumnak kellő közepén egy kövekkel megrakott nagyobb mélységgel találkozunk, mely a rómaiak alatt kút lehetett. Ezen pontot a rajzban *d*) betűvel jegyeztem fel. A Bela-Reka melletti kaputól egyenes irányban 12 méternyire a praetori lakra tekintve, egy második mélységre akadunk, mely szintén nagyobb kövekkel van megrakva és a rajzban *e*) betű alatt fordul elő. A praetori laktól jobbra és balra szintén rommaradványoknak nyomai láthatók, melyek a hajdani melléképületekre mutatnak, melyek a rajzban *b*) és *h*) betűkkel jelezvők.

Sztojka mehádiai születésű és mehádiai görög keleti esperes egy kéziratot hagyott hátra, melyet az 1829. évben, 79 éves korában fejezett be. Kéziratának 7. fejezetében, a 80. lapon ezeket írja: Magam is birtokában vagyok egy, ezen castrumból eredő kőtáblának, rajta Julia Augusta képével, ki ölében két herceget tart. Egy onnan származó pénzdarabom is van AETERNITAS AVGVSTA felirattal. Ezen erőd mellett egy nagy kő sarcophagot is találtak az 1815. évben, mely feliratos volt s melynek fedeléből én csak egy darabot láthattam, mert az a kiásásnál széttörtetett. Miután én a darabokat összeillesztettem, azon a következőket olvastam: IANI · LEPIDVS · VIXIT · A · HIS · LXX · LABASCNTVS CONIVGI · PIENTISI · MAE · POSVIT · PVMIA. Ezen kő sarcophag 6 lábnál hosszabb, 3 lábnál szélesebb és fedelével együtt 4 lábnál magasabb.

Sztojka a latin nyelvet nem értette s így nem esoda, ha egy-egy betűt hibásan másolt le, mint aki saját vallomása szerint csak két elemi osztályt végezett. A 79 éves papnak mégis szívesen hitelt adunk abban, hogy amit saját szemével látott, azt helyesen igyekezett leírni. Mi több sarcophagot láttunk, de felirattal egyet sem; azonban az ó-budai védgát építésénél talált mintegy husz sarcophag között szintén volt olyan, melyen teljes és meglehetősen hosszú verses feliratot találtak. Ami azt bizonyítja, hogy a rómaiak feliratos sarcophagot is használtak és hogy a Praetoriumnál talált sarcophag is csakugyan ilyen lehetett.

A kézirat a rómaiak történetét és azoknak az Al-Dunán viselt dolgait is tárgyalja. De már itt Sztojka olyan térre lépett, melyhez csakugyan nem értett és amely előtte terra incognita volt. Előadásai e tekintetben tévesek, következtelenek, sok esetben a történelemmel homlokegyenest ellenkeznek és csak meséket tartalmaznak.

Nem lesz érdektelen azt is megemlítenem, hogy a négyszögű castrum és a Zidinja néven ismertes földbirtok egyik részét ma Kiticsán Nesztor cs. kir. nyugdíjas főhadnagy bírja, mint a Mehádia helységben létező 116. számú házközösségnek feje, mely birtok Mehádia helység telekkönyvének III. kötetében, a 700. lapon, az 1143. topografiai szám alatt van beírva; de az 1873. évi kataszteri mérések szerint, az 1370. topografiai szám alatt fordul elő, mint egy hold és 1160 □-ölnyi földbirtok Kiticsán Nesztor, neje és három gyermeke részére bejegyezve. Praetorium castrumnak másik részét pedig ennek unokaöcscse Kiticsán György,

mint a mehádiai helységben létező 68. számú háznak tulajdonosa és ezen házközösségnek feje, az 1143. topografiai szám alatt birja, mely az 1873. évi kataszteri mérések szerint 1 hold és 1158 □-öl földterületet képez.

Praetoriumnak határai északról a bolvasniczai patak; keletről az országút; délről Mehádia és nyugatról a Bela-Reka.

Megemlítendőnek vélem még azt, amit értekezésem elején a magyar templomban talált, római feliratot tartalmazó emlékkőről jeleztem.

Sztójka kéziratának 77. lapja, 7. fejezete, XIII. §-a alatt azt írja, hogy néhány román, az 1822. évben éjjel a magyar templom szentélyében, a talajt felásta (ahol valószínűleg pénzt kerestek) és ott egy kőtáblára akadtak, mely egy öl hosszú, egy öl széles és egy láb vastag volt, melyet ők ásás közben összetörtek. Midőn másnap a darabokat házam előtt összeraktam, úgymond, a következő feliratot olvastam azon: D · BAEBATIVS · AVG · COL · ZARMISEGETVSAE · ViX · AN · LXIV · OSE · PROSCRIPTVS · PER BAEBATIVM · G A M · CEN · COL · ET · CO ET COMER · EDIBVS IV.

A három betű G A és M között egy, vagy két betű hiányzik Sztójka szerint, akinek nem volt tudomása, hogy későbben hová lett e tábla az előbb említett sarcophaggal együtt.

Részemről azt tartom, hogy a bécsi muzeumba vándoroltak.

Óstelep a verseczi „Kápolna“-hegy lejtőjén.

MILLEKER BÓDOGTÓL.

Verseczen, már 5 év óta folytatott régészeti kutatásaim alatt, az 1880. évi iskolai szünidőben, a Kápolna-hegy lejtőjén, közel a „Postklinge“ nevű hegyszakadékhöz, mely azt a Várhegytől elválasztja, egy igen érdekes helyre bukkantam. Római nyomokat keresvén, a verseczvárosi kertész figyelmessé tőn, hogy az ottani szőlőkben nagymennyiségű téglá- és vakolattörmelék mellett cseréptöredékek is bőven fordulnak elő. A nevezett pont átkutatása a legszebb sikert eredményezte, melyet részben (miután az ott meghatározott épületnyomok ismertetését más alkalomra hagyom) közölni bátor vagyok. Ugyanis a „Postklinge“-től körülbelül 320 lépésnyire elvonuló kudriczi útról letérve s a hegynek tartva, 120 lépésnyire az ismert római vízvezeték fölött, a Kápolna-hegy lejtőjén egy terasse-szerű tetővel bíró domborulatot látunk emelkedni, mely alapjában mintegy 70—80 lépésnyi hosszú, s melyen a cserépedény-töredékek nagy mennyisége hever szerteszét. Hogy nem csalódtam, midőn ezt a helyet régészeti szempontból igen érdekesnek és a vidék régiségének meghatározására kiválóan fontosnak tartottam, arról rögtön meggyőződtem; mert rövid széttekintés után e helyen egy őskori telep léteztét constatalhattam, melyről az általam ott lelt edénytöredékek, tűzhelyek és emberi csontvázmaradványok tanuskodnak. E plateau északi és nyugati oldalai, a régiségi lelettárgyak gazdag bányáját képezik, főleg az utóbbi ponton a kocsik számára való állomáshely az, melynek egy felső szélén levő zöldelő fiatal diófa alatti térsége kiválóan gazdag régészeti telepek mutatkozik.

Az itt talált cserépedény-töredékek részint vörösek, részint feketék; de közben szürkék és olyanok is voltak, melyek kívül vöröses és felül fekete színt, vagy viszont mutattak; a vörhenyeges szín azonban túlnyomó volt. A legtöbb esetben az edényfalak közepe még kiégetetlen vala. A rajtok való ékit-

mények, az edények körül futó, bekarcozott vonások vagy pontsorokból álltak, ritkábban czikeczak vonásokból, melyek többnyire az edények öble alatt, vagy az azok oldalán valának észrevehetők. Az edények nagyságára nézve szintén nagy különbség constatálható. Akadtam pl. oly edénytalp felére, melynek átmérője 0·023 m. és vastagsága 0·001 m. volt; míg ellenben más darabok 0·2—0·3 m. átmérőjű és közel 0·01 m. vastagságú edényekre engedtek következtetni. Sajnos, hogy csak ritkán lelhettem nagyobb töredékekre; de már kisebb darabok is elegendők voltak annak megállapíthatására, hogy az edények között, akár azok kidolgozását, akár alakját tekintjük, a legnagyobb különbség létezik. Ezek egy része korongon, a másika szabad kézzel van készítve; némelyek máz nélkül, tűzben égetvék; szóval a barbár edények minden fajtájára akadtam, azokból is, melyek meglehetősen finomságuk és keménységük mellett, izlésesen bevéselt és benyomott diszitményök által tűnnek ki. Sokféle volt az edények alakja is; köztök előfordult fazék-, bögre- és kancsóalaku, füllel ellátva, vagy anélkül; vagy hengeralaku, többékevésbé kidomborítva. Az edények kidolgozása egyszerű, de tiszta; és vannak közöttök olyanok is, melyek szépen simítvák.

Csontokat is, különösen emberi csontokat nagy mennyiségben találtam. Így 1881. július 8-án, a terasse északnyugati oldalán bevált árok jobb parti falában, emberi csontváz maradványát leltem meg, mely egykoron valószínűleg magasabb helyen feküdvén, a víz által lejebb mosatva odakerült, s melyet a víz most újól a földszinre hozott. Ennek koponyája négy töredékét, egyik oldalbordáját és végtagjai néhány részét gyűjtöttem össze. Egyébiránt a legtöbb csont a hegy domborulatának északi és nyugati oldalán fordul elő; míg ellenben annak északkeleti oldalán azok nyomát sem láthatni. Itt azonban elég szerencsés voltam a cseréptöredékeken kívül tűzhelyek nyomait is felfedezni, mi szintén annyival inkább érdekes, mint-hogy ezek a többi lelettárgyakat kiegészítik.

Ezen leletek azt tanúsítják, hogy itt állandó tartózkodási lakhelyök volt az őskori embereknek; és hogy ezen, különben kies pont, azon körülménynél fogva, hogy a közeli „Postklinge“ nevű hegyszakadék forrásvizben bővelkedik, már a legrégebb időkben e vidékhez kötötte annak őslakóit. Ezek szerint az ősi telep, mint a tűzhelyek maradványai mutatják, a domborulat északkeleti, a „Postklinge“ felőli oldalán volt; míg annak temetője, necropolis, nyugat felé terült el. Az időt,

melyben itt emberek laktak, csak a leletek segítségével lehet némileg biztosabban meghatározni. A szabad kézzel dolgozott edények az őskorra utalnak; a korongon készítették formája ellenben római befolyást mutat; minek alapján azt állithatni, hogy e telep a római kor előtt keletkezvén, még a római uralom alatt is létezett, midőn a Versecz helyén volt castrum művelő hatást gyakorolhatott reá.

A mondattak után kétségkívül érdemes lesz ezen helyet folytonosan szemmel tartani; mert ásatások itt nehezen eszközölhetők, miután a Kápolna-hegy ezen oldala köröskörül szőlővel van beültetve; miért is a főfigyelmet egyedül a szőlőgazdák szokott műveleteire, a szőlők minden újabb forgatására lehet és kell csupán kiterjeszteni, annál is inkább, mivel, fájdalom, nemsokára e helynek, hol e vidék őslakói hajdani létök és tevékenységek annyi tanujeleit hátrahagyták, még nyomára sem fogunk többé találkozni. A romboló hatást, melyet a kapáló és szántó vasak a szőlők megnyitása és befödése alkalmával az ott levő edénytöredékekre, melyeknek anyaga már magában véve sem tartós, gyakorolnak, a figyelmes szemlélő könnyen észreveszi. Ilyenkor a cserépdarabok stb. egyszerűen összezúzatnak anélkül, hogy a tudomány hasznot merített volna belőlök.

Ezen őstelepnek, a nevezett Kápolna-hegy északi lejtőjén, általam összegyűjtött lelettárgyai a következők:

1. Kilencz darab esontrészlet.
2. Tűzhelyekről való három darab rögmaradvány.
3. Nyolczvan darab többnyire korongon készített, vékony falú edénytöredék.

Összesen : kilenczvenkét darab.

Néhány Temes-vármegyei községi pecsét magyarázata.

RÉSŐ ENSEL SÁNDORTÓL.

Anyaggyűjteményemből, melyet az 1863. évben, a nm. m. kir. volt helytartótanács szíves rendeletéből, a megyei főnökségek útján hivatalból kaptam, adom abc rendben a következőket:

Balászfalva (Blasova) község pecsétén, tojásdad paizsban egy buzakéve van, körötte mezei virányok ékes jelképével. Körirata: „Balászfalvának pecsété 1832.“ A kéve és virány annak jelét hirdeti, hogy a község bő buzatermő hely.

Bázos község pecsété gömbölyű paizsban egy élő fát ábrázol, jobb oldalán „T“, baloldalán „V“ betűkkel. Körirata: „Bázos község pecsétje 1832.“ A pecsét eredetére nézve ellentmondó adatok hiányában azt kell tartanunk, hogy az, a köriratban látható évben készült. Az élőfa annak jelképeül szolgál, hogy a község erdők között fekszik. T. V. betűk pedig Temes vármegyéhez való tartozását hirdetik.

Berény község tojásdad alaku pecsétje alsó részében mezei gazdasági jelvényeket visel, u. m. egy álló buzakévé, szántóvasat, sarlót, gereblyét, kaszát és cséplőt; ezek felett „T. V.“ betűk Temes vármegyéhez való tartozóságát jelzik; legfelül Isten-szem van annak jeléül, hogy lakossága a g. n. egyesült hitet követi. Körirata, dacára lakossága nem magyar ajku voltának: „Berény község pecsétje.“

Bukovecz község pecsété gömbölyű paizsban egy boglya szénát tüntet elő, jobb oldalán „T“, baloldalán „V“ betűkkel. Körirata: „Bukovecz község pecsétje 1832.“ A boglya széna jelképezi gazdagon termő rétjét. A T. V. betűk Temes vármegyéhez tartozandóságát jelenti.

Cserna község pecsété előtüntet gömbölyű paizs felső részén három buzakalászt, közepén legelésző birkát, ez előtt fuvo-lyázó, oláh nemzeti öltönyt viselő pásztor embert, alsó részén pedig négy dombocskát három légi madárral. Körirata: „Cserna

helység és hegyei pecsétje.“ Magyarázata: hogy határán a buza gazdagon terem, a birka jó legelőt talál, hegyei közt a légi szárnyasok tanyáznak.

D é z s á n f a l v a. Pecsétében szőlődomb, előtte pásztorok s nyáj látható, annak jeléül, hogy a lakosok szőlőtermeléssel s juhtenyésztéssel foglalkoznak. Körirata: „Désán falva T. N. Temes megye helysége pecsétje.“

D u b o s z község pecsétje tojásdad paizsában felül világító hold, ez alatt egy kapa, egy kasza s alul 6 darab dombalakot tüntet fel, annak jeléül, hogy lakosai ó-hitet vallanak, foglalkozásuk a mezei és hegyi gazdálkodás, hegyes-völgyes határa lévén a községnek. Körirata: „Dubosz T. N. Temesmegyei helység pecsétje 1832.“

F e r e n d i a község pecsétjében, mely tojásdad alakú, egy angyal kiterjesztett szárnyakkal, jobbában pallost, baljában mérleget tartva, látható, körötte báránycák és egy kéve buza. Az angyal alakja a pallos és mérleggel jelképezi az osztó igazságot, a bünös lakoltatását, míg a kéve a föld termő képességét, ugy a báránycák a birkatenyésztést látszanak igazolni.

G e r m á n község pecsétje tojásdad alakú paizsban egy gólya madarat, egy juhot s három buzakalászt ábrázol, annak jelentéseül, hogy moesáros vidékén a gólya kedves tanyát talál, porhanyós földjében a buza buján nő s a lakosok juhtenyésztéssel is foglalkoznak. Körirata: „Germán község pecsétje.“

G y a r m a t h a község tojásdad alakú pecsétjében egy, felül koszoruzott paizs, a sugárzó nap, hold s csillagok és „T. V.“ betűk láthatók. A paizstól jobbra három buzaszál, balra három szőlőfürt, mely jelvények a lakosság g. n. egyesült hités s szőlő- és földmivelésből álló foglalkozását jelzik. Körirata: „Gyarmatha helység pecsétje.“

K á d á r község kezdetleges mivű gömbölyded pecsétje közepén „C. Te.“ nagy betűk, annak jelentéseül, hogy a helység Comitatus Temesiensis-hez tartozik; láthatók; e felett egy szárnyait kiterjesztett angyalfő, mely a lakosság azon hiedelmét látszik igazolni, hogy felettük az égiek őrködnek. Körirata: „Kádár.“

K i s - G á j község pecsétje tojásdad alakú, melyben egy méhektől körülrajongott méhkas, egy báránycáka mellett fuvolyázó juhász alakja egy kerítés fölött láthatók. A méhek, kas és kerítés jelzik a lakosság által művelt szorgalom- kerteket az abban üzött méhészettel, míg a juhász és bárány a juhtenyésztést

jelentik. Körirata: „T. n. Temesmegye Kis-Gáj helység pecsétje 1832.“

Klopodia község pecsétje egy ülő helyzetben levő beteg ágyasnőt, mellette egy gyermeket ölében tartó nőalakot, s az ágy lábánál egy hálálkodó férfit ábrázol; melyek a nagyobb részben ó-hitű lakosság vallásosságának jeléül tekinthetők, mert a kép Krisztus Urunk csecsemőkorából azon jelenetet állítja elő, melyben anyjának, Szűz Máriának bemutatatik. A hálálkodó férfialak pedig az emberiséget megváltó csecsemő születése teletti hálaadást allegorizálja. A pecsét körirata: „Klopodia Te. W. Helység pecsétje 1832.“

Laczunás község pecsétében egy kar buzakalászt és fürtös szőlőveszőt tart, annak jelképeül, hogy a lakosság birtokában már 1832-ben úgy szántó, mint szőlőtermő helyek voltak. Körirata: „Laczunás Te. W. Helység Pecsétje 1832.“

Liebling község gömbölyded pecsétjében két angyali alak kezét fogva, egyik virágot tart kezében, s mintegy vigadni látszanak a közöttök álló buzakévé. Jelentése a határ bő buza-termésére vonatkozik, melylyel az Isten azt megáldotta s folytonosan fentartja. Körirata: „Liebling helységnek pecsétje. Tem. W.“

Mehala község pecsétje 1832-ből ered, a midőn t. i. a megyei hatóság számos község számára a községi pecsétek behozatalát elrendelte. A pecsét egy buzakévé, sarlót és kaszát ábrázol annak jeléül, hogy a határ buzatermő hely s lakosai földműveléssel foglalkoznak. Körirata: „Mehala helység pecsétje.“

Német-Szent-Mihály. A község 1808-ban telepített meg a királyi kincstár tulajdonát tevő területen. Pecsétje egy királyi koronát s jobbról-balról egy-egy dohánylevelet tüntet elő. A korona a kir. kincstár földesuraságát, a dohánylevelek a lakosság dohánytermelését jelzik. Körirata: „Neu-Sct.-Mihály 1808 T. C.“

Niczkyfalva gömbölyded pecsétjében egy égő szívet, azt körülövedző két foszlánynyal tüntet elő, mely a lakosság szelidlelkű létének, a jó, szép s nemesérti lelkesülése jelének tekintendő. Körirata: „Niczkyfalva község pecsétje 1832.“

Oláh-Szent-Mihály község pecsétjében egy álló buzakévé, felette „T. W.“ betűk, balról sarló, jobbról kasza s gereblye, gazdasági eszközökkel látható. Mi, mint mezei gazdálkodást űző községben a lakosság e foglalkozására vonatkozik. Körirata: „Oláh-Szent-Mihály pecsétje.“

S á g h község pecsétje 1832-ben készült, ábrázol egy kéve buzát, sarlót, kaszát s ekevasat, annak jelentéseül, hogy a lakosság főfoglalkozása a mezei gazdálkodás. A pecsétben „Tem. V.“ betűk láthatók, melyek a megyéhez való tartozandóságára vonatkoznak. Körirata: „Ságh helység pecsétje.“

S i p e t i község pecsétje egy buzakévet s egy szántóvasat mutat annak jeléül, hogy buzatermő határán a lakosság főfoglalkozása a földmivelés. Körirata: „Sipeti község pecsétje.“

S ó s d i a község pecsétlenyomata egyszerű kezdetleges készítményre vall, mely egy felső részén foszlányozott koszoruban „T V“ betűket láttat. Körirata: „Sósdia község pecsétje.“

S z r e d i s t y e község „Kis“ előnévvel. Pecsétében egy klostrom látható, elől két nagyobb, hátul egy kisebb toronnyal, melynek jobb oldalán két szerzetes, baloldalán pedig egy oltár vehető észre. Hátul akáczfák látszanak, köztük egy kereszt. E jelvények arra mutatnak, hogy valaha itt kolostor létezhetett, melynek emlékeül vétettek a pecsétbe a jelvények. Körirata: „Kis Szredistye Helység pecsétje 1832.“

S z r e d i s t y e község „Nagy“ előnévvel. Gömbölyű pecsétje a közepén vízszintesen kétfelé van osztva, felső részén egy szőlőtöke fürtökkel s e mellett több erdei fa látható; alsó része egy buzakéve és egy kereszt alakját tünteti elő. A község határában levő 734 holdnyi hegyvonal igen jó bortermő hely lévén, a szőlőtöke és fürtök ennek jelentéseül szolgálnak, míg az erdei fák a községnek erdőben való birtokát, a buzakéve a határ buzatermő képességét jelzik. A kereszt a lakosság keresztény vallására vonatkozik. Körirata: „Nagy Szredistye Te. W. helység pecsétje 183.“ A 183 szám a község számát jelenti a megyében.

S z t a m o r a község „Német“ előnévvel. Pecsétjében egy vallán gereblyét s baljában korsót tartó női alak, buza-
kalászok közt látható, annak jeléül, hogy szorgalmas lakosai között még a nők is mezei gazdálkodást űznek. Körirata: „Sztamora Temes m. Helység pecsétje 1832.“

S z t a m o r a község „Oláh“ előnévvel. Pecsétje egy buzakévet, kaszát, sarlót, gereblyét ábrázol; felül az Isten-szemmel s „T. V.“ betűkkel. A termény s eszközök a lakosság mezei gazdálkodását, az Isten-szem pedig annak a görög nem egyesült hithez való tartozandóságát jelentik. Körirata: „Oláh Sztamora község pecsétje.“

U j l a k község pecsétje kontár kezekre vall. Egy virág-

koszorunak nevezhető körben „T. V.“ betűk láthatók, mi a megyéhez való tartozását jelenti. Körirata: „Ujlak község pecsétje.“

Unip község pecsétje azonos Ujlakéval a körirat kivételével, mert ez „Unip község pecsétje“ feliratot visel.

Wattina község pecsétje a benne látható birkaalakról a juhtenyésztést, a kaszáról a mezei gazdálkodást látszik jelezni, míg a nádszálak és a felettök repülő madárkák a határ mocsáros nádtermő képességét jelentik. Körirata: „Wattina temesmegyei Helység Pecsétje.“

Vukova község pecsétje 1847-ből való s bár nem is oly régi előjárósága, még sem tudja jelentését adni a pecsétben látható élő fa, az alatta levő házikó s az innét távozó férfialaknak. — Szerintünk e jelek akként magyarázhatók, hogy miután a helység dombon és délkeletnek fekszik, a nyári nap égető sugarai ellen lombos fák nevelése által igyekszik a lakosság védekezni, s a kellemes hűsben magát kipihenvén, ujult erővel távozik földmivelésből álló foglalkozásához. Körirata: „Temes m. Vukova Helység Pecsétje 1847.“

Zsám község „Kis“ előnévvel. Pecsétében három buza-kéve a mezei gazdálkodást, a borjas tehén a szarvasmarhatenyésztést jelenti, melylyel a lakosok 1839 körül, midőn a pecsét készült, nagyobbrészt foglalkoztak.

Zsám község „Nagy“ előnévvel. Pecsétje a lakosság foglalatosságát hirdeti: egy sarlót tartó férfialak a mezei gazdálkodást, egy borjas tehén a marhatenyésztést, egy göbő s birka a juhtenyésztést hirdeti. A pecsétben látható templom pedig az 1840. évben készült templom építésének emlékét tartja fen, miután a pecsét is 1840-ben készült. Körirata: „Nagy-Zsám Temes vármegye Helyége pecsétje 1840.“

* * *

Ezen községi pecsétek közlése után felkérem mindazokat, kik a 18 év óta történt változásokat és hibákat helyreigazítani tudják, sziveskedjenek adataikat velem közölni.

Illyés András erdélyi püspök eredeti levele 1697-ből.

HORVÁTH PIUSTÓL.

Van szerencsém a délmagyarországi régészeti és történelmi társulatnak egy, 1697-ben kelt levelet, illetőleg válasziratot tisztelettel átnyujtani, kérvén, hogy azt kegyesen elfogadni és régiséggyűjteményébe megőrzés végett elhelyezni méltóztassék.

E levelet én Kolozsvártt 1857-ben Deák Farkas jeles történétíró és jelenleg igazságügyministeriumi titkár urtól kaptam.

Nem szándékom az emlékezet szárnyain visszamenni ama szomorú időkorba, melyben a felekezetség pártos angyala a hitegység szent templomára üszköt vetett, mi miatt a hon egére vészhozó fellegek borongtak fel; mert föléledtek a szenvedélyek emésztő harcjai, melyek szerteszaggatták a nemzet erejét, midőn életét csak egyetértés tarthatá fön s pártokra szakadoztunk, — az elszakadtak négy-öt rendü, hittanilag is egymástól különböző felekezeteket képezve, — mondom: pártokra bomlottunk, mint a hullott kéve, kiknek sohasem kellett volna elszakadnunk!

De, hogy az őrizetre leteendő válaszirat tartalmát jobban megérthessük, noha, mint említém, nem szándékom a gyászos hitszakadás történetét tárgyalni, — mert ekkor tollam és mellem elfáradna, — annyit elkerülhetetlenül szükségesnek látok megjegyezni, hogy a mohácsi gyásznapi után ellenhad dúlt a hon szívében, a nép pásztor nélkül nyomorgott, a hitélet enyészetnek indult, kellő oktatás hiányában a tudatlanság és erkölcsi romlottság mély gyökeret vert az eltompult kedélyekben. Az ebből, valamint az önhaszonlesés, egyenetlenség és meghasonlás kárhozatos forrásaiból származott veszély és nyomoruság nagy idő során sanyargatta az országot s remélt üdvének, szebb jövőjének hajnala fátyolba borúlt! Magyarország, mely a nagy Hunyady alatt a hatalom és dicsőség addig még nem ismert fokára emelkedett, szinte sirja széléhez jutott, midőn

a Németországból beszivárgó hitchagyott papok és barátok a felsőbbiséget gyűlölvé, a fegyelmet ócsárolva s egyéb rendellenes tetteket elkövetve a honpolgárok között az egyenetlenség és engedetlenség romlást hozó magvait elszórták, minek következtében az ellenállás szelleme nőttön nőtt.

Igy történt, hogy Bornemisza Pál püspök Erdélyből, — ubi tunc horror, metus et perpetua anxietas habitabat, vagyis hol akkor rettegés, félelem és örökös aggodalom lakozék, — kiűzetett. Utóda pedig Náprágyi Demeter, az 1601-iki, január 21-kén Kolozsvárott tartott gyűlésen a szabadság paizsa alatt és a türelem nevében 600 éven át birt javaitól megfosztatván, püspöki székét elhagyni kényszerítettet.

Ellentétéül e jogot tipró és a szabadságot lealázó ténynek lehetetlen nem említenem a kathol. főpapoknak e tényt viszatörló nemes tettét, kik az 1608-ki országgyűlésen a nádoris-páni méltósággra kijelöltekre nézve, mindnyájan a primás szavazatához járultak, ki első adta szavazatát a protestans Illyésházira.

És mégis, midőn I. Lipót Illyés Andrást 1696-ban a visszanyert Erdélybe püspökül kinevezte, az erdélyi kormány-szék ily kiutasító levelet intézett hozzá:

„Böchulettel Szolgálunk, és Istentől minden áldásokat kívánunk Uram keglmed.“

„Kivántuk volna szívünk szerént, hogy keglnek más formában, és mind nekünk, s mind kelnek kedvesebb materiáról irhattunk volna, de mivel Istennek O Szent Fölségk ugy tettzet, hogy circiter száz esztendővel ez előtt a kglmed Rendin szerént való Catholicus Püspökség ez Hazából ki men-vén, annak bé nem jövése pro Ratione Status legibus sancita tartatott ez hazában. Azért az kglmed bėjövetele nagy botránkozást szerezvén az emberek elméekben keglmedet ex Officio nostro, et Commissione Dominorum Statuum et Ordinum szeréttel követvén, kérjük ez Hazánkból ki menni ne nehezteljen, hogy a kglmed itt ben lételével sem az eő Felsőgek Diplomáia első punctuma, sem pedig ennek a Hazának esendessége, törvénye, és Unióia ne háboritassék meg, mellyre mégis iterato kérjük, és kényszerítjük kegyelmedet. Ez irásunkat pedig keglmed ugy vegye tamquam a publicis personis, publico nomine et ex publica necessitate procedens scriptum. Ajánljuk Istennek oltalmába kedet. Datum Thordae ex Gubernio Regio Traniae die 30-a Julii 1697.“

„Kglmednek böchulettel szolgál az Erdélyi Regium Gubernium. G. Bánffí György. G. Bethlen Miklós Cancellarius.“

Erre adatott az a válasz, melynek eredetijét van szerencsém felolvasni és tisztelettel átnyujtani.

Külső czimirata: „Méltóságos Groff Bánffi Geörgy Uramnak Felséges királyunk Erdélyi Gubernatorának nagy böcsülettel adassék.“

„Keresztényi igaz Szeretettel Szolgálók, és Istenes Szent áldásokat kívánok Ngstokk s' Kglmetekk.“

„Illendő böcsülettel vöttem a Ngstok, és Kglmetek levelét: értem kívánságát: hogy mennyek ki édes hazámból. A Szent Apostolok azt mondták: Oportet obedire DEO magis, quam hominibus. Az Ur Isten eő Szent Fölsége Püspökké választván, köteles vagyok hogy mindeneket Isten törvénye szerént élni igazgassak. Azzal se hazámnak, se a' közönséges ionak nem ártottam, hogy ide iöttem: itt is tuttomra senkinek olyat nem miveltem, a' kiért törvénynélkül hazámból senki kikergethessen. Azért mindezeket a Ntok, és Klmetek irásit Fölséges Urunkk elküldöm, és várom mit parancsol eő Fölsége.

Ngstokk, 's Kgltekk szeretettel szolgál

Claudiopoli 10. Augusti
anno 1697.

Illy és András
Erdélyi Pispök. m. p.

Ezek után Illyés András püspök, ki lakházzal különben sem birt, a javadalmaktól pedig már elődei megfosztattak, a szükség előtt meghajolva Pozsonyba visszatért, hol 1712-ben végezte be életét.

TÁRCZA.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ rendes havi választmányi ülése, octóber 26-án.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Rácz Athanáz alelnök, Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok dr. Niamessny Gyula ügyész, Ardeleán György, Barács József, dr. Breuer Armin, Folly Emil, Horváth Pius, Jakabffy Pál, Korbonics János, dr. Laky Mátyás, Löwinger János, ifj. Ormós Zsigmond, Stancesa Gyula, számos vendég, köztük Krivácsy Elek m. k. erdőfőfelügyelő. Haag Ferencz s mások, és középiskolai ifjak.

Elölülő főispán, ki a mult havi választmányi ülés alatt városunkból hivatalosan távol lenni kényszerült, örömmel üdvözlí jelenleg a nagy számmal egybegyült tagokat, mint akik az imént mult iskolai szünidők alatt sem feledkeztek meg egyesületünk czéljáról s közülük különösen szívélyesen emlékszik meg társulatunk ügyésze dr. Niamessny Gyula urról, ki Erdélybe tett kirándulása alkalmából, Sarmisegethusáról küldött két, gyönyörű Mithras féldomborművel lepte meg egyesületünket.

Elölülő ő méltósága azért meg lévén győződve, hogy választmányunk minden tagja társulatunk szellemi támogatása érdekében tudományos tapasztalatainak eredménye alkalomszerű előadásával az együletünk iránti közérdeklődés fokozásához hozzá fog járulni, a mai ülést ezennel megnyitottnak nyilvánítja.

Ezután Varjassy Árpád titkár olvassa föl a mult september havi választmányi ülés jegyzőkönyvét, melynek hitelesítése után:

Pontelly István főtitkár adja elő következő jelentését:

Tisztelt választmány!

A jelen üléssel társulatunk hazafias és tudományos működése második decenniumának első évébe lép.

A régi beosztáshoz képest azért az idén is october havával kezdjük meg az 1881—2-ki egyesületi új esztendő.

Mult, azaz 1880—81-diki, együleti évi „Értesítők“ utolsó, vagyis IV. füzete, mely változatos tartalommal és díszesen kiállított mellékletekkel immáron tagtársaink kezei között forog, leginkább azon régiségi tár-

gyaknak könyomatu rajzokban is ismertetésére szoritkozott, melyek az azoknak értelmezésére vonatkozó és az érintett füzetben közlött munkálatokkal kapcsolatban, küldettek be hozzánk.

Az érintett régiségi leletekre vonatkozó és az azokat magyarázó cikkeknek, az említett lelettárgyakat föltüntető ábrákkal egyetemben, „Értesítőnk“ nevezett füzetében való elhalaszthatatlan közlése okozta tehát, hogy bár az általam jelenleg bemutatandó lelet, az imént említetteknel jóval régebben jutott kezeimhez, mégis annak a jelen ülésünkön való előterjesztésére, csak a mondott leleteknek az előző üléseken való bemutatása után, most kerülhetett reá a sor.

* * *

A) Régiségtárunkat illetőleg:

I. A nevezett lelet szives adományozója t. Geisinger József erdőgondnok ur; ki lelettárgyainhoz, az azok lelhelyét föltüntető térvázlatot is készített, jelezvén így, miként kell, a leletek helyének pontos megállapítása és megörökítése tekintetéből, helyesen eljárni.

E térvázlaton, a m. kir. vadászzerdei pagony azon helylyel, hol a lelet darabjait: egy török tábori üstöt s ebben egy török vas zablyát, vas kengyelvasat és két török ezüst fibulát találtak, van fölvéve.

A 21.5 cm. hosszú és 19.2 cm. széles térvázlat, a Vadászerdőnek 33., 34., 35., 39., 50., 51., 52., 53., 54., 55. és 56-ik számú főosztágait öleli föl magába. — A térvázlat keleti szélén vonul el a lippai országút. Itt a 23-ik számú főosztág északnyugoti szögletén van az erdőri lak; az 53-ik sz. főosztág déli részén, az ugynevezett Tábor-(Lager-) hely. — Az 50. és 54-ik sz. főosztágok keleti harmada részén vonul át a római sánczoknak egy erdei úttól keletre eső egyik vonala, melyektől nyugotra, a 44-ik főosztág közepén van kitüntetve a lelhely, hol az említett törökkori tárgyak, kútásás alkalmával, 1880. évi martius hó 8-án, találtattak.

A térvázlat északnyugoti részét a Beregszó-patak, a délnyugotit a mehalai földek és szőlők szegélyzik.

A lelet egyes részletei:

1. Egy török tábori rézbogrács, belül czinnel béelve; magassága 14 cm., alsó részének kerülete 65 cm., felső részéé, hol az legöblösebb, 74.4 cm., az üstnek a felső szélén egy emeternyre befelé ugró és 1.5 cm. magas karimája kerülete, 67.5 cm. A bogrács szájvilágosságának átmérője 20 cm. és a karima két oldalfüléhez erősített akasztó-abrines 36 emeternyi hosszú.

2. Gyönyörű két, 9 cm. magas és 6 cm. széles, török ezüst fibula, mely a felső részén kereszt és inntól fogva le az alsó széléig, lant formára van kikerekítve. A csattra, ennek keresztalaku fölülete harántirányu végei, és egymástól is egyenlő távolságban két, kettős négyszög

üveglapocskát magukban foglaló és 1 emeternyi, egyenoldalu ezüst-rekesz van ráillesztve. Ugyanilyen az ezüstlap közepén lévő ezüst-rekesz is. Az ezüstlap egész fölülete, ráerősített ezüst sodronyköröcskékkal és azokra illesztett parányi sodronyhengerkékről függő és ezüstsodrony-karikákon csüngő számos ezüstpikkelyekkel van földiszítve.

Az ezüst fibula felső széle közepén, a négyszög ezüstrekeszekhez hasonló négyzet formára, ki van vágva, honnan 0.5 cm. magas, ságra a csatt felé emelkedve, kanyarodik hátra felé a 7 cm. hosszú, szép ezüst tű, melylyel a fibulát rendeltetése helyére tűzték.

3. Török vas zablya, melynek egymásba függesztett két szege szélső végeiről, körbe sodrott, nyelv nélküli csattok csüngenek — a kantárszár odacsatolására. A négy tagból összeillesztett vas zablya hossza 36 cm., a két zablyaszög mindegyikéé 13 cm., vastagabb végök kerülete 10 cm., a vékonyabbiké 7 cm. A csattok hossza 8 cm., szélessége 11 cm. Az egész mű masszív.

4. Egy 10 cm. hosszú, 0.5 cm. széles és mindkét karikás végével három-három, egymáshoz szintén karikás végökkel kötött vasrudacska függő kengyelvas, melynek hágója 2 cm. széles és 25 cm. hosszú patkó alakjára idomult; a kengyelvas egy-egy, 5 cm. hosszú és 2 mm. széles és karikás végü vas rudacska függ, melyeknek mindegyike karikás végével megint az előbbivel hasonló nagyságu, egy-egy karikás, rudacska, e két rudacska mindegyike végül a végső, 8 cm. hosszú és 0.5 cm. széles és az egyik végén karikás, a másikon pedig kampós, egy-egy vasrudacska csüng.

5. Egy közönséges szerkezetű acél dragonyos kard, mely azonban már nem vadász-erdei lelet, kardvasa jobboldalán ezen vésettél: „Leipzig, den 16 October. 1813.“ A fölratból látszik, hogy az a lipesei csatában szerepelt, bár tulajdonosa nevét, sajnos, nem sikerült felfödőznöm.

II. Comoroviczai Heinrich Nándor urnak a temesmegyei Vlakovecz határában fekvő ilkatelki pusztáján szántás alkalmával talált lelete:

1. Egy sarló alaku, 8 cm. hosszú vas eszköz, melynek 8 mm. széles sarló-alaku része, 3 emeternyi tölesérvég formájú fogantyuban végződik.

2. Egy, az előbbivel hasonlaku, esakhogy hegyes bütyökkel végződő 4 cm. hosszú és mint az iménti szám alatti, szintén 5 mm. szélességü tárgy, melynek oldalából hasonlóképen bütyökkel végződő 2—5 cm. hosszú száracska nyulik ki.

Ezen tárgyak hihetöleg valamely ajtón vagy szerkrényen lakatos munkák lehettek.

III Schererer János vám és pénzügyöri fölügyelőnek uzdini lelete:

1. Egy 18 cm. hosszú, keresztbehajtott és mintegy 0.5 cm. széles, törött bronz tárgy, melynek keresztben álló szárai közepe rovátkos diszitéssel ékes.

2. Liliomhoz hasonló, szintén törött száru, 4 cm. hosszú és körülbelül 1 cm. széles, bronz eszköz.

3. 6.5 cm. hosszú, törött liliomszárhoz hasonlító tárgy, melynek alsó szárához 3 cm. hosszú s 1 és 1.5 cm. széles, négyszögü és két végén rovátkos tok van keresztben hozzáillesztve.

Ez utóbbi három tárgy kétségtelenül butor vagy bronzedény diszitéseül szolgált. Mindaz öt eszköz töredék.

IV. Maschierovich György VI. o. tanulótól, a Bitter Arnold katonai orvos által Konstantinápolyból, a Zsófia-templomból hozott egy arany- és egy ezüstszinü üvegmozaik, melyek képesében, ama templom építészeti stylje és berendezése ismertetésével, a mozaik művészetről bátor leszek fölolvastatni tartani.

B) Érme- és bankógyűjteményünkbe befolyt:

I. Czirbusz Géza gymnasiumi tanár küldeménye, melyből jelenleg egyelőre a következők bemutatására szoritkozunk:

1. Antoninus Pius (138—161) ezüst dénára. Avers: a császár babékoszorus feje ezen körirattal: Antoninus Augustus Pius PP. Tr. P. XII. — Revers: az álló Pietas jobbában bottal, balkezében bőségszaruval.

2. A kristálypalota megnyitásának ólom emlékérméje. Előlapján a kristálypalota körrajza ezen körirattal: Crystal Palace Opened MDCCCLIV. — Hátsó lapján: koszorus tejü, félig takart mellü és dereka körül fölgürt ruhában a nyitott ajtu palota küszöbén jobbra néző női alak, mely jobbában a kiállítási palota kulcsait, baljában caduceust tart; jobb lábánál selyem birka áll, bal lábfeje mellett taréjos sisak fekszik; háta mögött a palota egy része, melynek nyitott két ajtószárnyát két-két, román ivü rácsozat képezi. A jobbfelöli ajtó két rácsozata között: Industry; a balfelöliek között: Science fölirattal. A palota tetejét pálmafa lombjai árnyékozzák. Az előlapon a palota alatt jobbra, — és a hátsó lapon a lépeső alatt, melyen a női alak áll, az érmész neve: Pinches, apró betűkkel bevésve.

3. III. Zsigmond (1587—1632) 1591-iki, ezüst garasosa.

4. Egy 1705-diki poltura.

5. Egy 1879-diki romániai 10 parás rézpenz.

II. Pókay Szidónia urhölgy Bébáról tiz darab ezüst érmét, melyek Tolnában 1857/58-ban, a csibráki templom és temető melletti erdőben, írtás alkalmával, nagyjeszeni Jeszenszky Miklós kamarás ur birtokán találtattak. Ezek:

1. III. Ferdinand 1654-ki magyar ezüst tizese.

2. I. Lipót 1697-ki osztrák ezüst tizese.

3. Annak 1698-ki német három ezüst krajczárosa.

4. Ugyanannak két 1700-ki osztrák ezüst krajczárosa.

5. Ugyanannak kis ezüst pénze, olvashatatlan évszámmal.

6. III. Károly (a pénzen mint császár VI.-nak verve) 1733-ki magyar ezüst tizeze.

7. Miksa József 1762-ki bajor, ezüst tizeze.

8. I. József 1711-ki magyar ezüst polturája.

9. Olvashatatlan évszámu württembergi ezüst krajezáros.

10. Kilencz darabb újabb répénz.

11. Egy 10 forintos,

12. Egy 5 forintos és

13. Egy tizenöt pengő krajezáros Kossuth bankó.

III. Schwerer János vám- és pénzügyöri felügyelőtől Pancsováról:

1. Nagy Sándor (330—323) ezüst tetradrachmája. — Avers: Hercules-fő, az oroszlánbőrrel fődve. — Revers: A trónon ülő és jobbra fordult Jupiter, jobbjában lándzsával, balkezében a sassal. — Miután Herkules az első macedoniai király Caranus atyjául tartatott, magától értetik, hogy Hercules és atyja Zeus szerepelnek ezen macedoniai királyi ház érméin; azonban Hercules arcvonásainak hasonlósága a Louvre-ban levő híres Nagy Sándor-féle mellképével, volt oka, hogy az érmék Hercules főiben, magának a nagy királynak eszményített vonásait vélték föllelhetni.

2. Egy Considia-féle római, családi ezüst dénár. — Avers felén a Venus Páta feje, (vonatkozással a considiaiak mellék nevére). — Revers lapján: Considia fölirat snbsellium fölött.

3. Vespasianus (69—79) ezüst dénára. — Avers: a császár balra néző feje, melynek körirata: Imp. Caesar Vespasianus Aug. — Revers: jobbra ülő istennő, jobb kezében áldozó esészével. — Körirata: Pontif. Max. Tr. P. Cos. VI.

4. Egy Domitianus-féle (81—96) ezüst dénár. — Avers oldalán a császár Domitianus Aug. körirattal. — Revers: balra fordult szárnyas Pegasus. — Körirata lekopott.

5. Antonius Pius (138—161) dénára. — Avers: Imp. Antoninus Pius Aug. a császár babérkoszorús feje körül. — Revers: jobbra álló meztelen alak, baljában lándzsát tartva, jobb kezét kiterjesztve. Körirata: P. M. Tr. P. III. Cos. III. P. P.

IV. Gaith Rezső községi tanító urtól:

I. Lajos 1662-diki francia ezüst tizeze.

V. Maschierévits György VI. o. tanulótól: XIII. Lajos francia ezüst tizeze olvashatatlan évszámmal.

* * *

C) A könyv- és okirattárunk részére ajándékozott művek:

I. Repertorium Dacia Régiség és fölirattani Irodalmához. Összeállította Torma Károly. Kiadja a m. t. akadémia arch. bizottsága. Ára 2 frt. 50 kr. Budapest, 1880. A m. t. akadémia könyvkiadó-hivatala.

II. Az Aquineumi Amphitheatrum északi fele. Torma Károly akadémiai tagtól. Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu ábrával. Ára 1 frt. Budapest, 1881. A m. t. académia könyvkiadó-hivatalában.

III. A Limes Dacicus felső része. Torma Károly akadémiai tagtól Hat fametszettel és egy térképpel. Budapest, 1880. A m. t. akadémi. könyvkiadó-hivatalában.

IV. Adalékok Dacia föld- és helyiratához. (I.—III.) Közli Torma Károly. Lonyomatott az Arch. Értesítő XIV. k. 3. füzetéből. Budapest. A Franklin társulat nyomdájá. 1880.

V. Neue Inschriften aus Dacien. Von Carl Torma. Sonderabdruck aus den „Archäol. Epigraph. Mittheilungen aus Oesterreich“ Band III. Heft II. Wien Selbstverlag. Druck von Carl Gerolds Sohn. 1879.

VI. Revidirte und neue Inschriften zu Corpus Inscriptionum Latinarum III. (Dacia). Von Carl Torma. Separat-Abdruck aus Band IV. Heft I. u. II. der „Archäol. epigr. Mitth. aus Oesterreich.“ Wien. Selbstverlag des Verfassers. Druck von Carl Gerolds Sohn. 1881.

Mind a hat munkának adományozója maga a szerző, Torma Károly egyetemi tanár és akad. r. tag ő nagysága, ki iránti hálás lekötelezett-ségemnek, azon számos szivességeért és szellemi élvezetért, miknek az imént mult iskolai szünidőkben a vele való együtt utazás alatt, egyrés-zről a Tibiscumtól Ad Mediamig és más oldalról a Sarmisegethusaig fekvő római castrumok fölfödözése ügyében, részese lettem, itt a tisztelt választmány színe előtt is kifejezést adni: elengedhetetlen és főköteles-ségemnek ismertem.

Amivel is mai jelentésemet bezárva, azt a tisztelt választmányak megfigyelő sziveségébe ajánlom.

* * *

A főtikári jelentést követte élénk éljenzés után:

Odor Samu pénztárnok és tiszteletbeli tag ur adott kimutatást a társulat vagyoni állásáról, melyből kiderül, hogy 3268 frt 88 kr-ra szaporodott tartalék-tőkealap mellett, 68 frt 34 kr. áll a további szükségletek földözéseül a társulat rendelkezésére.

* * *

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

A pénztárnoki jelentést két fölolvásásnak kell vala követnie.

Ezek közül Pontelly Istvánnak: „A Zsófia templom építészeti stylje és felszerelése, kupolája két mozaik darabjának bemutatása alkalmából“ czimü dolgozata, mint terjedelmesebb kerülvén első fölolvásásra: miután annak bővebb tartalma előadása folytán, az idő már későre haladt:

Réső Ensel Sándor urnak: „Néhány temesmegyei községi pecsét magyarázata“ czimü rövidebb czikke fölolvásásul a jövő havi választmányi ülésre halasztatott.

A jelen ülésen tartott fölolvasásra okul, mint annak cziméből is sejtethető, szolgált: hogy az előadó az ezen gyűlést megelőzőleg, a Hagia Sophia kupolájának az ülésen is bemutatott arany és ezüst színű, két üveg mozaik koczkája birtokába jutván, ezen esetből — s általán társulatunk közmívelődésre ezéző föladatának is tekintetéből — időszerűnek vélte, hogy a byzanti styl emlékszerű épülete, a Zsófia-templom építészeti berendezése és belső fölszerelése történetét főbb vonásaiban és kapcsolatban a mozaik művészet lényege és időszerző divata rövid ismeretetésével, azon szempontból is fölolvasása tárgyául kiszemelje, mivel társulatunk körében az érintett tartalmu értekezésre aligha fog vala ujra más, kedvezőbb alkalom előkerülni.

* * *

Az érdekel hallgatott és köszönettel fogadott, noha bővebb terje miatt csak kihagyásokkal befejezhetett előadást, a tárgysorozat következő pontja szerint:

Dr. Sterba János lakócsai plébános urnak a főtitkár ajánlatára, egyhangulag történt taggá való megválasztatása követte.

Végül miután még Pókay Szidónia, Torma Karoly, Geisinger József, Comoroviezai Heinrich Nándor, Czirbusz Géza, Schwerer János, Gaith Rezső urnaknak és Maschierevits György gymnasiumi tanulónak szives adományaikért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott:

az ülés, indítványok nem tétetvén, elnökileg berekesztetett.

Rendes havi választmányi ülés november 30-án.

Elnök: Rácz Athanáz királyi tanácsos, alispán és társulati alelnök.

Jelen vannak a választmányból éz a társulati tagok közül: Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok, Barácz József, dr. Bruer Armin, Horváth Pius, Korbonics János és vendégekül: dr. Meskó Béla s diszes hölgyközönség és középiskolai ifjuság.

Az elnöki széket Rácz Athanáz ő nagysága elfoglálván, kijelenti, hogy midőn Ormós Zsigmond főispán és társulati elnök ur ő méltósága hivatalos távollétében a gyűlést megnyitja, egyszersmind fölhívja a titkár urat a mult havi választmányi ülés jegyzőkönyvének fölolvasására.

Varjassy Árpád titkár ur az october havi jegyzőkönyvet föolvassván és az hitelesítettvén:

Pontelly István főtitkár terjeszti elő következő jelentését:

Tisztelt választmány!

Van szerenczém a társulatunk muzeuma számára beérkezett leleteket tekintve, tudósításomat a következőkben egybefoglalnom:

A) Régiségtárunkat illetőleg:

I. Dr. Márki Sándor aradi lyceumi tanár urtól egy tizenkilencz

tollu vas buzogányfejet kaptunk, mely szántás alkalmával Kujed község határában, Arad vármegyében, került fölszínre.

II. Vozáry János kubini megyei járás orvos urnak a Keve vára maradványai leszakadásaiban talált küldeménye:

1. Egy tizenöt tollu, vas buzogányfej.
2. Egy 3.5 cm. széles, vas kulcsnak 5 cm. hosszú töredéke, melynek feje kivájt ferdény alakjára van idomítva.
3. Egy 7 cm. hosszú és 3 cm. középszélességű, nyélüreggel ellátott és négyélű hegyben végződő massiv vas nyilhegy.

III. Schwing Károly VIII. osztályu tanuló ajándéka:

Egy 5 cm. hosszú, réz pecsétnyomó századunk második tizede középeről.

A pecsétnyomó lapja kerülék-alaku, melynek hosszabb tengelye 2.5 cm., rövidebbje 2.3 cmnyi.

A pecsétlap közepére öt águ koronával ékesített szivalaku paizsban 18—15 évszám közé helyezett olló s a paizsot alulról kétoldalt kerítő egy-egy babérág van bevésve.

A pecsétlap körirata: Mi Szab Kira Teme Magy Szab Cih (sic!) Petsi (sic!)

IV. Roy Arpád VI. osztályu tanuló adománya:

Egy, markolatát is beleszámítva, 63.5 cm. hosszú és 2.5 cm. középszélességű pengéjű, aczél, török handzsár.

A handzsár vasa markolatával együtt egy darabból készült, de annak markolata 15.5 cmnyi hosszúságra ólom boritékkal van bevonva, mely a markolat mindkét oldalán a jelenleg hiányzó, egykori berakatokat tartotta, mint azt a berakatoknak a markolathoz való erősítésére szolgáló, és az ezen még meglévő három szöglyuk tanúsítja.

A handzsárvas felső harmada baloldalára 0.5 cmnyi hosszú és ugyanoly széles, szivalaku, eres levél van bevésve.

* * *

B) Érmegyűjteményünkbe befolyt:

I. Mály István törvényszéki elnöktől:

1. Tiberius (14—35) egy réz dénára. — Avers: A császár babérkoszorus feje: Ti. Caesar Divi Aug.(usti) F.(ilius) Augustus körirattal. Revers: ülő női alak, jobbában jogart, baljában ágat tartva, Pontif(ex) Maxim(us) körirattal.

2. Diocletianus (284—305) egy réz dénára. — Avers: a császár sugárkoszorus feje: Imp. C. Diocletianus P. F. Aug. — Revers: két álló és egymással kezét fogó katona, összefogott kezeik fölött a koszorut tartó szárnyas Nikével és Concordia Militum fölirattal. Alul: Ale.

3. Alexander Severus (222—235) egy rézdénára. — Avers: a császár koszorus feje, Imp. Alexander Pius Aug. körirattal. — Revers: jobbra

álló meztelen alak, kiterjesztett jobbában kivehetetlen fegyverrel. Körirata: Jovi Propugnatori.

4. Egy réz gúnymark. — Avers: ülve balra néző nő, jobbával átkarolt gyermekét szoptatva. Előtte térdéhez támaszkodó másik gyermeke jobbát kéroleg föntartva. Körirata: O gebt mir Brod mich hungert. A nő nyugágya alján apró betűkkel: Stettner. Lent: Jetton. — Revers: felhőkbe érő mérleg; keresztzára alatt ezen fölirattal: 1 Maas Bier. Sulyterhelt jobb mérlegserpenyője alatt: 1 Pf. 3 L.; kenyértartó bal mérlegtála alatt: 12 kr. Körirata: Verzagt nicht Gott lebt noch. Alul: 1816: u. 1817. L.

5. Egy török rézpénz.

II. Czirbusz Géza gymnasiumi tanártól:

1. Egy Severus Alexander-féle (222—235) réz dénár. Előlapján a császár sugárkoszorus feje körül: Imp. Severus P. P. Aug. Hátsó felén: két álló és egymással kezét fogó alak, összetartott kezeik fölött a szárnyas Nikével és Concordia Militum körirattal. Lent: Ale.

2. Antoninus Pius egy (138—161) bronz érméje. — Avers: Antoninus Aug. Pius. körirattal, melynek a császár sugárkoszorus feje körüli folytatása olvashatatlan. — Revers: a kiterjesztett kezekkel álló szabadság nemtője körül: Libertas Cos. III., alul a nemtő két oldalán S. C.

3. I. Leopoldnak egy 1672-diki magyar huszasa.

4. I. Leopoldnak 1670-diki osztrák ezüst 3 krosa.

5. Egy török rézpénz.

6. A sebesült harczfiak ápolására Fölséges asszonyunk elnöklete alatt keletkezett egyesület emlékére vert ólomérme.

Előlapján a császár és királyné diadémnel ékesített feje körüli körirat: Elisabeth Kaiserin von Oesterreich, Königin von Ungarn etc. etc. — Alul apró betűkkel: C. Kraus Edit. A. Klekberg Fecit.

Hátsó felén: Zur Ehre Der Kaiserin Elisabeth Protectorin der Verwundeten * körirat. A revers közepén e vers:

Die Kranken zu Heilen
Zu schirmen das Land
Gelobt die Kaiserin
Mit Herz und mit Hand.
.....1866.....

III. Schwerer János vám- és pénzügyöri felügyelőtől:

1. Egy Vibia-féle plebejus-családi ezüst dénár. Előlapján: Ceres feje. Az oldalt lévő szokásos Pansa fölirat elmosódott. — Hátsó felén: a jobb kezében tropaeum-félét tartó Minerva quadrigát hajt. Alatta: C. Vibius C. F. — Eckel ezen érmét a Kr. e. 711(42)-ben szerepelt hasonló Consul atyjának, vagy nagyatyjának tulajdonitja. (V. ö. Doctrina Numorum Veterum. V. k. 339. l.)

2. A legkitünőbb tettekben hires Aemilia patriciusi család egy ezüst dénára. — Avers: a Concordia koszorus feje. Körirata: Paullus Lepidus. Concordia. — Revers: hadi jelvényekből felállított tropaeum, melynek jobb oldalán tógás, balfelén hátrakötött kezű férfi, és mellette két kisebb alak áll. — A csoportozat fölötti felirat: Ter., az alatta lévő: Paullus.

Eckel szerint az előlapon a Paulus és Lepidus nevek Paulus Lepidus, az előbbi nevezetű, két III vir monatalis atyjának nevére vonatkoznak; a Concordia kitétel szerinte talán a hasonnevű istenségnek, az Augustus által helyreállított béke emlékéül, senatusi végzésből emelt templomára emlékeztet; az érme hátsó lapjának csoportozata visszaidézi emlékeztünkbe L. Aemilius Paullusnak Perseus fölötti győzedelmét, Macedonia elfoglalását s a győzőnek 587(166)-ben Kr. e. tartott nagy diadalmenetét, mely az eddig nem ismert zsákmány gazdagságában tünt ki. A tropaeumtól jobbra Paulus áll tógában, kiterjesztett jobbával parancsolólag intve a szemközt hátrakötött kezekkel álló Perseusnak, ki a mellette álló két kisebb alaku fogolylyal együtt a győző diadalszekerének kíséretét jelképezi. A Ter. Paulus fölirat vagy a diadal három napi tartamára, vagy L. Paulus három győzelmére, t. i. a liguriaiak, azután Perseus és végül egy bizonytalan nép fölött, vonatkozik. (V. ö. Jos. Eckel: Doctrina Numerum Veterum. V. k. 130. l.)

3. Egy Elagabalus- (218—222) (Varius Avitus Bassianus)-féle ezüst dénár. — Avers: a császár babérkoszorus feje. Körirata: Imp. Antoninus Pius Aug. — Revers: A napisten kiterjesztett jobb kézzel, a mely alatti csillag a napot jelképezi. Körirata: P. M. Tr. P. III. Cos. III. P. P. — Eckel szerint veretett 220-ban. (V. ö. VII. k. 249. l.)

4. Egy Vespasianus-féle ezüst dénár. — Avers: a császár babérkoszorus feje. Körirata: Imp. Caes. Vespasianus Aug. — Revers: felállított hadijelvények, melyek mellett egy ülő nő a gyászoló Zsidóországot jelképezi. Alant: A Judaea felirat, annak Vespasianus általi meghódítására emlékeztet.

5. Paulina, Maximinus (235—238) neje ezüst dénára. — Avers: Paulina Augusta felirattal a császárné feje körül. — Revers: Ülő nő baloldalán bőségszaruval és Concordia körirattal. — A numismaticák szerint a ritkább érmék közé tartozik. (V. ö. Dr. J. G. Th. Grässe: Handb. d. alt. Num. 230. l.)

IV. Szakosán István fodrász urtól:

1. VI. Károly császárnak egy 1725-diki osztrák ezüst 3 krosa.

2. Ugyanannak egy 1733-diki osztrák ezüst tizese.

V. Schwing Károly gymn. VIII. osztályu tanulótól:

V. Ferdinánd koronázási ólom emlékérméje, mely azonban szélein annyira lekopott és összevisszahajtott, hogy csak az előlapján látható

korona és koronázási jelvényekből, úgy a hátsó lapja sz. Mária képéről lehet ráismerni.

V. Weil Adolf gymn. VII. osztályu tanulótól:

I. Leopoldnak egy évszám nélküli osztrák kis ezüst pénze.

* * *

C) Könyv- és okirattárunk gyarapodását jelzik:

I. A dr. Szentkláray Jenő úrtól beküldött 69 cm. hosszú és 64.5 cm. széles térkép, mely az alibunári moesároknak Fremaut mérnök által készített kiszáritási tervét tünteti elénk. A tervvázlat czime:

„Plan

von der in dem Temesvarer Banat nach project des Hydraulici Herrn Maximilian Fremaut hergestellten Canalarbeit, womittelst die in gegenwärtiger Chartre beschriebene Hanzaer-Alibunaer- und Werschezer Moräste abgezäpfet und ausgetrocknet worden.

Anmerkung

alles was grün befärbet ist, bedeütet das austrocknete territorium Sämtlicher Morästen; Die erklärung aber deren ausgesetzten Buchstaben, wie auch das Sönstige aus der Charten einleichtende betreffend, is im der nebenkommenden Schriftlichen Relation des breitteren enthalten.

Temesvar den 10 February 1776

Johann Theod Kostka, m. p.

Provincial Ingenieur.“

A térképnek az utóbbi jegyzetben említett leírásai birtokában nem vagyunk ugyan; azonban az alibunári moesároknak Fremaut terve szerinti kiszáritásáról bőven értesít az adományozó úr: „Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből“ czimü művének első füzete végszakában.

II. Schwing Károly III. osztályu tanulótól:

„Todtenkränze“ — Canzone von Joseph Christian Baron von Zedlitz. — Wien. — Druck und Verlag von J. B. Wallishäuser. — 1823.

III. Lovich Gyula VI. osztályu tanulótól:

„Die Pflichten aller Stände“ — aus dem Französischen übersetzt von Peter Obladen. — Augsburg, verlegt Matthäus Rieger und Söhne. 1772.

IV. Száviés Miklós VI. osztályu tanulótól:

„Baro Trenk Fridrik emlékezetre méltó Életének Históriája. — Irratott magától, az olyan emberek számára tanító Könyvül, kik valóban boldogtalanok, avagy még mindenféle történetekben a' követésre való példa nélkül szükölködnek. — Első és második darab. 1788.“

V. Eisenstädter Árpád V. osztályu tanulótól:

V. Ferdinánd király 1848-dik évi, november hetedik, ily czimü kiáltványa: „An die Landesbewohner der Länder meiner Ungarischen Krone.“

Jelentésemet ezzel a tisztelt választmány figyelmébe ajánlom.

* * *

A helyesléssel kísért főtitkári jelentést követte:

Odor Samu társulati pénztárnok úrnak az egyesület vagyoni állapotáról szóló jelentése, melyből kitűnt, hogy 3263 fjt 88 kr. tartalék-tőkealapon kívül 103 fjt 10 kr. költségei összeg áll a folyó kiadások födezéséül a társulat rendelkezésére.

Tudomásul vétetett.

Fölolvasásra ezután Ré s ő E n s e l Sándor következő czimű értekezése került: „Néhány Temes-vármegyei községi pecsét magyarázata.“

Szerző ezen dolgozatában mintegy 30 községi pecsét fölíratának és jelvényének magyarázatát adván, e körülmény alkalmul szolgált elnök úrnak, hogy délmagyarországi megyéink községi pecsétjei keletkezési idejének történeti előadására kiterjeszkedve és a nemesi és nem nemesi pecsétjei használatának időrendi és jogi viszonyait szellegtetve, egy másik alapos s phragisticai értekezés elvezetésében részesítse a gyűlés tagjait, kik zajos éljenekkel jutalmazták elnök ő nagyságának különösen érdekes előadása végén tett azon kijelentését, hogy ő a már II. József kora óta szerte divatos többféle idegen nyelvű fölíratos községi pecsétje helyett, melyek Temes vármegye rendjeinek 1831-ben hozott végzése daczára egész 1881 elejéig tulnyomólag német fölíratuak valának, elvégre megyénk minden községében behozta a magyar, mint az ország diplomatikus nyelvét feltűntető, községi pecsétjeit.

Ugyanezen alkalommal Ré s ő úrnak értekezése végén tett azon kérelmére, hogy akik a községi pecsétjeiken 18 év óta történt változásokat és hibákat helyreigazítani tudják, sziveskedjenek adataikat vele közölni: Odor Samu úr figyelmeztetett azon általa összegyűjtött statistikai adatokra, melyek között a megyénk földterülete, népessége s egyéb fontos tárgyakat illető adatok mellett, a temesmegyei községi pecsétjeekre vonatkozóik is megtalálhatók.

Végül miután Varjassy Árpád úr indítványára:

Dr. Meskó Béla jogtudor és sz. kir. Temesvár-városi árvaszéki jegyző úr egyhangulag egyletünk tagjává választott:

és Horváth Pius bizottsági tag úr indítványára a jövő havi választmányi ülés napja, mely rendesen a karácsonyi iskolai szünidőbe szokott esni, egy héttel előbbre, azaz deczember 21-ére tüzetett ki:

elnök kir. tanácsos ő nagysága a gyűlést, tagjai éljenzése között, bezárta.

Rendes havi választmányi ülés deczember 21-én.

Elnök: Ormós Zsigmond, főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Rácz Athanáz, alelnök; Pontelly István, főtitkár; Varjassy Árpád, titkár; Odor Samu, pénztárnok; dr. Niamessny Gyula, ügyész;

Ardeleán György; Barácz József; Horváth Pius; Jakabffy Pál; Korbonics János; dr. Laky Mátyás; vendégekül: férfiak és hölgyek díszes koszorúja, és középiskolai ifjak szép számmal.

Elnöklő főispán úr ő méltósága, a tagok üdvözlésével, a gyűlést megnyitottnak nyilvánítván, titkár urat felhívja a jegyzőkönyv felolvasására.

Erre Varjassy Árpád titkár a múlt havi jegyzőkönyvet felolvasván, abban a múlt havi pénztárnoki kimutatás egy hibás tétele, a pénztárnok figyelmeztetésére, helyreigazítottatott, s a jegyzőkönyv hitelesítettett.

Ezután Pontelly István főtitkár olvasta fel következő jelentését:

Tisztelt választmány!

A „Fejérmegyei s Székesfejérvár-városi történelmi s régészeti egyesület“ társulati elnökünk, Ormós Zsigmond úr ő méltóságához, jelen évi november 3-án intézett levele mellett, a fejérmegyei nagy-looki község területén, gróf Zichy N. János úr költségén, szeptember havában, kiásott őskori régiségek két csoportjának fényképeit sziveskedett muzeumuk számára megküldeni. — Gyarapodott így:

A) Régiségtárunk:

1. Azon fényképpel, melyen az említett gróf úr birtokán, 67 m. hosszú és 31 m. széles területen és 11—65 cm. mélységben, a földszin alatt lelt régiségek egy csoportja van levéve, melynek egyes darabjai:

a) Egy korsóalakú hamvveder.

b) Kisebb hamvveder. Az előtte levő 6 bögre nagyobb hamvvedrekten találtatott.

c) Hamvveder, mely alakjára és négy fülére nézve, a többiektől elütő. A fölötté lévő edény képezte a hamvvedrek fedőjét, s a hamvvedrek általában ily fedőkkel s hasonló állásban fordultak elő; a fedő azonban nagy résznél a földből való kivétel előtt összetörött.

d) Egy fedő, melylyel a nagyobb hamvvedrek szája betakarva volt.

e) Egy tányér, mely nagyobb hamvveder belsejében találtatott.

2. A másik fénykép, a kiásott régiségek egy második csoportjában a következő tárgyakat tünteti föl:

a) Egy korsóalakú hamvveder, mellette egy tányérral, mely nagyobb hamvvederben volt.

b) Egy hamvveder, mely a találtak között legjobban fentartatott.

c) Koporsóalakú hamvveder. A mellette lévő csésze egy nagyobb hamvveder alatt földdel telve találtatott.

d) Kisebb korsó, mely nagyobb hamvvederben, esonttal és földdel találtatott. Az előtte álló 3 kis bögre szintén nagyobb hamvvedrekben fordult elő.

e) Egy korsó, mely az előtte álló három kisebb bögrével nagyobb hamvvederben találtatott.

Egészben kiásatott ez alkalommal 130 külön sirt képező hamvveder és 200 különféle edény és bögre. A hamvvedrekben föld, esont, hamu és kisebb edények vagy bögrék, néhányban bronz hájtűk, gyöngyszemek és boglárkák voltak. A hamvvedrek magassága 25—50 cm. között változik.

II. N o v á k Péter temesvári lakos ur adománya:

Egy kettős bronz karika, melynek szélessége: 1 cm.; ürvilágossági átmérete: 4 cm.

Lelethelye: Vaszoja, Arad megyében, hol 1881. évi május havában, egy felhőszakadás után, vizmosta hegy oldalán találtatott.

III. K i m p i á n Tivadar VI. osztályu tanuló ajándéka:

Egy római Pán-szobor töredéke. A szoborrészlet ötágu sípot ábrázol, melyet az erdei isten kezei között tart. A szobor, melynek többi része hiányzik, hihetőleg, valamely hajdani római kertnek diszül szolgált. A 18 cm. hosszú és 15 cm. széles szobortöredék mészkőből készült.

Lelethelye: a Karansebes melletti Vaár helység, hol azt az adományozó egy földmives udvarában, rakásban heverő egyéb kötörmelékek közül szedte ki.

Az említett helység körüli hegyvidéken, valamint annak lapályos részén, ma is számos vastag falromok láthatók, miknek megvizsgálásával és fölvételével, valamely, oda közel lakó tagtársunk, társulatunk számára kétségen kívül még számos műtárgyat fogna összegyűjthetni s így azokat a pusztulástól megmenthetni.

IV. B r a s s o v á n y i Emil VI. oszt. tanuló adománya:

a) Egy pár csillagos karikájú vas sarkantyú, mely

b) egy közönséges agyagkorsóval egyetemben, a giládi határban, téglavetés alkalmával, 1½ méternyire a földszin alatt találtatott.

B) É r m e g y ű j t e m é n y ű n k számára adományoztak:

I. S c h w e r e r János vám- és pénzügyőri fölügyelő Pancsováról:

1. Egy Marcia, eleinte patricius-, később plebejus-családbeli, ezüst dénárt.

Avers: A Róma alapítása után 264-ben censori hivatalt viselt C. Marcus Rutilus feje. Körirata egészen elmosódott.

Revers: A két iramodó ló egyikéről magát a másikra vető desultor. A lovak alatti fölirat: C. Censori.

2. Egy Fonteia plebejus-családi ezüst dénárt.

Avers: Apollo Vejovis babérkoszorus feje, mely a Caesia családbeli érmeiken AP. kitéttel szintén előfordul. Körirata: Man. Fonteia C. F.

Revers: Vejovisnak geniusa: lovon ülő szárnyas gyermek képében. Az area felső részében pileusai a Dioscuroknak, kik különös tisztelet tárgyai valának Tuseulumban, honnan a Fonteia család eredett. Az area alsó részében thyrus.

3. Egy Furia patricius-családi ezüst dénárt.

Avers: Janus-fej. Körítata: F. M. F. A többi olvashatatlan.

Revers: Pallas, vagy Róma álló alakja, baljában lándzsát tartva, jobbjával a vele szemközt lévő tropaeumot megkoszoruzva. Az area alsó részén: PHILL.

A történetre nézve mindezek még megfejtetlenek; ami, Eckel szerint, minden más Furia családbeli érméről is mondható.

4. A Claudia sabin eredetű, de Rómában patriciusivá lett család egy ezüst dénárát.

Avers: A szárnyas sisaku Pallas feje.

Revers: A győztes Niké quadrigát hajtva. Ez alatt P. Cl. fölírat-részlet. Ezen P. Claudius Vaillant szerint IIIvir volt, midőn a IIIvir Octavianus által, kinek ellenlábasként küzdött, az ettől bevett Perusiában megöletett.

5. Egy Rutilia plebejus-családi ezüst dénárt.

Avers: Sisakos Pallas-fej, Flac. fölírattal.

Revers: A Victoria bigát hajtva; alatta:

L. Rutili.

A Flaccus név a család mellékneve.

6. Egy Domitianus-féle (81—96) ezüst dénárt.

Avers: A császár babérkoszorus feje köröli fölírat: Imp. Caes. Domitianus Aug. Germ. P. M. Tr. P. XI.

Revers: Baljával paizsot és jobbkezével támadásra lándzsát tartó nőalak.

Körirata elmosódott.

7. Egy Antoninus Pius-féle (138—161) ezüst dénárt.

Avers: A császár babérkoszorus feje. Körirata: Antoninus Aug. P. P. P. M.

Revers: Álló nő, baljában bőségszarut, jobbkezében koszorut tartva. Körirata lekopott.

8. Egy Severus Alexander (222—235)-féle ezüst dénárt.

Avers: A császár sugárkoszorus feje ezen körirattal: Imp. C. M. Aur. Severus Pius.

Revers: Sisakos vitéz, baljában lándzsával. Körirata: Virtus Jovi. (?)

9. Egy Vespasianus-féle (69—79) ezüst dénárt.

Avers: A császár babérkoszorus feje körül: Imp. Caesar Vespasianus Aug. körirat.

Revers: A pálmafá alatt ülvé, busongó Judaea; az ezen kép alatti fölírat: Judaea Capta.

10. Egy I. Valentinianus-féle (364—374) réz dénárt.

Avers: Imp. C. Valentinianus P. F. Aug. a császár koszorus feje körül.

Reversz: Az álló szárnyas Victoria koszorut tartva. Földrata: Reipublicae Securitas.

II. Néhai Urbányi Lőrincz ügyvéd ur:

Egy ezüst emlékérmét. Előlapján a paizs fölötti magyar korona, mindkét oldalt három-három nemzet ezimerével, melyek jobbról, balról egy-egy bábérágon nyugsznak.

Körirata: Honszeretet 's egyetértésbe van erő 's isteni áldás. — Alant: 1861.

Országgyűlési
Emlék.

Hatsó lapjának körítata:

E haza csak akkor tulajdonunk, ha törvényeinket nem idegenek kezelik.

A mezőnyben:

Hazádnak rendületlenül
Légy hive, oh magyar;
Bölesöd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon, vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

III. Szmetana Emil karansebesi szolgabírói segéd ur:

1. I. József király 1711-ki magyar ezüst 3 krosát.
2. I. József császár 1781-ki réz $\frac{1}{4}$ krosát.
3. Miksa Emanuel bajor fejedelem ezüst garososát.
4. Egy 1807-iki württembergi ezüst pénzt.
5. I. Ferencz király 1800-dik évi réz krajczárosát.
6. Két 1850-diki helvecziai rézpénzt.

IV. Bagary Kálmán VIII. osztályu tanuló:

Egy jelenkori réz madaillont, melyet a Béga partján talált.

Előlapján: A földgömb tetején lévő félholdon és a kigyó fején álló Szüz Mária, karjain a hosszú keresztet tartó kis Jézussal.

Körirata: Sicut lilium inter spinas.

Hátsó lapján: Szent József, karjain szintén a kis Jézussal.

Körirata: Vir eius.

V. Pollák Lajos, gymnasiumi VII. osztályu tanuló:

Egy zsidó ezüst siklust.

Avers: Áron vesseje három virággal és szamaritán körirattal.

Revers: Füstölő edény, szintén szamaritán körirattal.

VI. Száviics Miklós VI. oszt. tanuló:

Tiberiusnak (14—37) egy igen szép ezüst dénárját.

Avers: A császár babérkoszorús feje ezen körirattal: Ti. Caesar Divi Aug. F. Augustus.

Revers: Ülő női alak, jobbjában jogarral, balkezében pálmaaggal.

Körítata: Pontif. Maxim.

* * *

C) Könyv- és irratárunk szaporodását tüntetik föl a következő művek:

1. Dr. Szentkláray Jenő, mint a magyar történelmi társulatnak Sáros vármegyébe tudományos kutatások végett tett idei kirándulásában résztvevő tagja, a távolból is megemlékezendő társulatunkról, két, Eperjes város XVII. századi korára vonatkozó fényképet küldött muzeumunk részére.

Ezek egyike:

a) „Eperjes városának látképe 1680-ban.“ — A Lasztóka y László tanár birtokában lévő eredeti után levéve.

b) A másik fénykép tárgya, az eperjesi főtemplom főoltára előtti ünnepélyes biróválasztás. Az oltár homlokfölrirta:

„Abbildung des Orths der Pfarr-Kirchen u. gehaltenen Ceremonien da Johann Weber Apoteker sein Richter-Ampt in Eperies abgelet, u. darauf wieder bestättiget worden A. 1662. 5 Martii.“

A fénykép és illetőleg a templom alsó részén lévő fölirat az ünnepies választásban résztvevő főszemélyek és hivatalos testületek neveit tartalmazza.

2. Dr. Márki Sándortól:

„Bihari román írók.“ — Nagyvárad, 1881. — Kiadja Hollós y Jenő.

3. Pottyondy Tihamér gymnasiumi VIII. o. tanulótlól:

„Joannis Ravisii Textoris Nivernensis Officina.“ — Parisiis. — Ex officina Jacobi dupuys, è regione Colegii Cameracensis, sub signo Samaritanæ — 1575.“

E mű az istenek, emberek, állatok és növények kiváló tulajdonait tőleg az erények, bűnök és kitűnő sajátságokban jeleskedett számos egyén sorozatát tárja elénk. Végül a szerző leveleit tartalmazza. — Érdekes, mint régi nyomtatvány.

Wagner Mátyás gymnasiumi VI. oszt. tanulótlól:

„Herrn Marquis Caraccioli Königl. Pohnisch und Churf. Sächsischen Obristen Munterkeit des Gemüths aus dem Französischen übersetzt. — Frankfurt und Leipzig, bey Johann Michael. Sam. 1768.“

5. Tausig Sándor, gymnasiumi IV. osztályu tanulótlól:

„Reisen durch Oestereich, Ungarn, Steyemark, Venedig, Böhmen und Mähren, in den Jahren 1801 und 1802. von Jul. Wilh. Fischer, Wien, 1803. Im Verlage bey Anton Doll.“

A három kötetes művet, minden kötetének elején, egy aczélmetsetű kép disziti.

Jelentésemet ezzel a tisztelt választmánynak szives figyelmébe ajánlom.

* * *

A megéljenzett főtitkári jeientés végeztével, elnök ö méltósága a „fejérmegyei és székesfejérvár-városi történelmi és régészeti társulat“-nak, úgy dr. Szentkláray Jenő, dr. Márki Sándor, Novák Péter, Schwerer János, Szmetana Emil uraknak; nemkülönben Bagáry Kálmán, Brassoványi Emil, Kimpián Tivadar, Pollák Lajos, Potyondy Tibamér, Tauszig Sándor, Száviics Miklós és Wagner Mátyás gymnasiumi tanulóknak: régiségi s egyéb műbecsü tárgyaiknak muzeumunk részére való átengedéseért társulatunk hálás köszönetét fejezte ki.

Elnök ö méltóságának a gyűlés tagjai éljenzésétől kísért szavait követte:

Odor Samu pénztárnok urnak a társulat vagyoni mérlegét néző kimutatása, mely szerint 3263 frt 88 kr. tartaléktőke alap mellett, 131 frt 29 kr. költsékezési készlet áll a folyó kiadások fődözéseül a társulat rendelkezésére.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

* * *

Erre fölolvására került: „Praetorium helyfekvése“ czimü értekezése Boleszny Antal választmányi kültag urnak, ki szokott történelmi alapossággal és autopsia útján nyert bizonyítékokkal határozván meg a nevezett római castrumnak topographiai helyzetét: dolgozatához tárgyát tüzetesen föltüntető térképet is csatolt, melynek a munkálattal egyetemben társulati füzeteinkben való közlése, a szerző iránti meleg köszönetünk mellett, a gyűlés helyeslésével elnökileg elhatároztatott.

Ezután tagul, a főtitkárhoz levélileg intézett jelentkezéséhez képest, megválasztatott: Schaffer Antal, a „Függetlenség“ belmunkatársa.

Végül, miután indítvány nem tétetett, elnök ö méltósága emelkedett beszédben emlékezett meg a társulati tagoknak, a jelen polgári évben, az egyesület érdekében hozott nemes áldozatkészségéről, a társulatot szellemileg gyámolító munkások önzetlen, hazafias fáradozásairól, tudvágyó ifjuságunk lelkes buzgalmáról és a gyűlés minden tagjának boldog ünnepeket és újévet kívánva, az ülést tagjainak lelkesült éljenzése között, fölsozlottnak nyilvánította.

Az éljenzés szüntével Horváth Pius választmányi tag ur ép oly választékos, mint bensőleg átérzett szavakban viszonzta elnök ur ö méltósága szívélyes jókívánatait, és rögtönzött remek beszédében társulatunkat épülethez hasonlította, melynek oszlopa azonban köztiszteletü elnökünk; testhez, melynek magasztos lelke ismét csak közszeretü és országos érdemü és nevü elnökünk! Ö hozta létre e magyar nemzeti

tudományos intézetet, melynek muzeuma Délmagyarország valóságos kincstárává lön; mely minden országos segély nélkül, egyedül a társulat tagjainak áldozatkész támogatásával, ő méltósága példája után, lett mindannyiunk büszkesége! Itt, a hazai tudományos törekvések ezen terén tömörül az ifjuság! Itt tanulja el az már korán, hogyan kell a hajdan-kor emlékein lelkesülni, azokat kegyelettel felkutatva tiszteletben tartani s mint a mult értékes ereklyéit egybecsüjtve, a pusztulástól megóvni! Ide hozta meg eddig is délvidékünk minden önzetlen hazafia áldozatát! Azért szónok is szivből viszont az ég bő áldását kívánja az egész társulat nevében elnök ő méltósága minden munkájára!!

Éljen! Éljen! viszhangzott az őszinte érzet minden ajakról, s a gyűlés tagjai a legjobb kívánatok között oszlottak szét, a jövő évi — viszontlátásig.

Denevér és scytha-thrák szócsaládja.

DR. STERBA JÁNOSTÓL.

A g ö n c z ö l szó magyarázatában csak az alapjelentésre szoritkoztam és csak azt deritettem ki, hogy g u s z l o, mint g u s z l e is condensamentumot jelent. De a g u s z - i t alapigéből, mely condensare jelentéssel bír, lett g u s z főnév átvitetett a lúd elnevezésére. Érdemes tehát azt is megtudni; vajjon g u s z l o egyszerűen condensamentum-e vagy a lúdra vonatkozott a scytháknál?

Nézetem szerint e szót átvitt értelemben használták a scythák és vele lúdpásztort akartak jelezni. Ugyanis, ha g u s z l o - t végső o betűjénél fogva középnemű név-szónak vesszük, kevésbé illik hozzá azon képzelet, hogy szekeret tart; mihelyt pedig áttesszük férfinembé és ennélfogva g u s z u l j - n a k vesszük, nemcsak a szekérral való összefüggés lesz világosabb, hanem a képzelt férfiú foglalatossága is közelebb hozatik. Guszar és g u s z u l j két különböző alak ugyan, de csak egyet jelentő és képző szerint. C s i s z á r és c s e s á l j egyiránt férfinemű cselekvő jelentésű főnév a szlávban és azon férfiut jelenti, ki fészül, és csak a nyelvszokás tartja szét a két alakot úgy, hogy az első lócsiszárt, a második fészüt jelent. Ámde g u s z a r az oroszban lúdpásztort jelent, tehát g u s z u l j is azt jelenthetle a scytháknál, mihez ép oly kevés phantasia kellett, mint a f i a s t y ú k elnevezéséhez, melyet a magyarok az itteni szlávok k v o e s k á - j a után használnak. Mi volna például abban rendkívüli, ha egy magyar pásztorgyermek Alcyonét, a f i a s t y ú k legfényesebb csillagát, L u d a s m a t y i - n a k keresztelné, feltéve természetesen, hogy a fiastyúk elnevezést még nem ismeri?

A scythák finom észlelők voltak és a böregérnek is olyan találó nevet adtak, hogy annál jellemzőbbet és határozottabbat kívánni sem lehet. Ezen állatka t. i. nagyon condensálja magát nappal, éjjel pedig, mikor kiröpül, aránytalanul nagyobbnak látszik a levegőben annak folytán, hogy szárnyait kiterjeszti, és a scythák elnevezték expansornok, kiterjeszkedő.

S a m s - i t az oroszban az, ami a németben lispeln; s i m s i r, der Lispler, a horvátban puszpáng: a magyar nyelvben fenmaradt scytha d e n e v i r is d e n e v - i t igét követel, mely azonban csak d e n e v főnévből alakulhatott. De a szláv nyelv szóalkotási törvényei szerint e főnév igéből lett és így d e n azon töigeszó, melyből d e n e v i r keletkezett.

Hogy d e n - i t ige és d e n e v főnév a scytháknál a terjedés fogalmával volt kapcsolatban, azt a d e n tőnek a latin, német, orosz és magyar nyelvben fenmaradt származékai kétségen kívül helyezik.

E származékok egybevetve a következő alapfelfogásra vezetnek vissza: nyujtom, tehát terjed; terjed, tehát vékonyul; vékonyul, tehát finomul; finom, tehát lélektani tekintetben gyengéd.

A latinban t e n u j = t e n u i s vékony; „Ditio Imperii Romani ad Rhenum pertinet,“ „ea planities ad Alpes pertinet“ mondatokban a pertinet csak odáig terjedést jelenthet; t e n e r, t e n e r i t u d o, gyengéd, gyengédség; T a n a q u i l, Tarquinius Priscus nejének neve, T a n - a g a - i l j, nagy nyulánkság; t e n d o, nyujtok; t a n g o, odáig érek, érintek. E szavak csak az A b o r i g e n e s e k, j a v o r g á n o k, juhar erdőlakóktól maradhattak meg H i t a l j á b a n (trajectum, Italia) a latinok nyelvében, tehát thrák eredetűek, szlávok.

A németben: d e h n e n = d e n - i t nyujtani; d ü n n, vékony; T e n n e, térség, szérü; T a n n e, nyulánk fa, fenyő; T a n g e l, nyulánkoskodó, a fenyő tüje; d e n g e l e n, nyujtó szerszámmal dolgozni, a kasza élet kinyujtani, kivékonyítani, kaszát verni. E szavak csak az északi sarmatáktól, tehát scytháktól, ragadhattak a németekre.

Az oroszban D o n, D n i e s t e r, D n i e p e r folyónevek lapály, lapályhajtó, lapálymosó viz. D o n a scytháknál T a n a j volt. D n o, fenék, ellentétben a d u g a szóval, mely hosszdarabot jelent és magyarul dongának mondatik, az inkább széles mint hosszú fadarab a hordócsinálásnál; t ä n u t, nyujtani; t e n e t s e s i k, kinyujtó, a hálót kifeszítő vadász; t o n k o e, vékony, finom; d e n j g a, lapos darab, fél kopeket érő pénz; d e n j g i, pénzek; d e n, szerbül d a n, időben kiterjedés, tartam, a világosság egy tartama, dies, nap. Az oroszok azon esetben legtávolabb állnak tőlünk, ha itt Közép-Európában szlávósodtunk el; ellenben elszlávósodásunk helyéhez legközelebb, ha Seythiában szlávósodtunk el.

A magyarban t e n g e l y = T a n a q u i l = t e n g i l j a, a koe

alól kinyuló nyárs; tenger = ten-ega-er = ten-'g'-er, a nagy terjedelem felett uralkodó; tányér = tanjir, jelentésre nézve = tanaj, lapos edény; tenyér = denjir, jelentésben = denev, a kiterjesztett marok. E szavak határozottan szláv alkotások; az élő szláv nyelvekben ismeretlen alakok (az egy tányér kivételével): és ilyen a denevir szó is, mely amazokkal együtt csak meóti Scythiában ragadhatott a magyarokra.

Tangel, Tanaquil és tengelj etymologice véve egy és ugyanaz, és csak ebből lett a dengelen német ige, melyben a t csak úgy változott d-vé, mint a régi Tanaj = kiszélesedő, folyónévben, mikor az újabb nemzedékek abból Don-t csináltak.

Figyelemre méltó körülmény, hogy a német nyelvben Tangel nőnemű, ellenben Prügel férfinemű. Ezen és hasonló tűnemények csak a szláv nyelvből fejthetők meg és megfordítva az eredeti szláv alak nemének meghatározására szolgálnak. Az északi sarmatak a fenyő tűjét tangiljá-nak, a meggyalázó botoztatáshoz használt botot pedig porugálj-nak nevezték, a első nőnemben, a másodikat férfinemben. A rokkát jelentő német Kunkel is nőnemű, és ebből teljes biztonsággal következtethető, hogy az északi sarmatak a rokkát kukljá-nak nevezték, mi az orosznál babát jelent, azon kender- vagy lenbabát t. i., mely a guzsalyra köttetik. A magyar konkoly is azon babafejektől kapta eredeti kukolj nevéét, melyek e növény szárán teremnek, csakhogy a magyar alakból az eredeti alak nemére visszakövetkeztetni nem lehet.

A denevér szónak felsorolt rokonságából ezek következnek: hogy den-it a nyújtás fogalmával volt kapcsolatban a régi scytháknál; hogy denev egy a tanaj (Tanais) névvel, mint beeseva (az oroszban hajóvontató kötél) is egy beesej-jel, Becse sarmata helynevével; hogy mind a kettő kiszélesedést jelent; hogy denev-nek egyértékese denjir egy a magyarba átment tenyér-rel, hogy tehát denevir kiterjeszkedő állatot jelent, és valóságos scythia szó.

A scythák és thrákok valamennyi szlávok ősei, az elsőek a Caucasus kapuján át jöttek be Európába, (kavkaz = csókás) az utóbbiak a Hellesponton át; az elsők sesitják, nyájörzök, voltak, az utóbbiak tjeracsok, evezősek, tengeri kalózok; az elsőkhöz tartoztak a sarmatak, az utóbbiakhoz a geták, és a déli szlávok valóságos sarmata-geták, olyanok, aminők azon tomii lakosok voltak, kiktől Ovidius megtanulta a geta-sarmata nyelvet, és kiknek nyelve miut thrák-scytha beszéd zengett a számkivetett római költő körül. Az Aborigenesek Italiában csak thrákok lehettek; a régi Tarquinium városnév egy alak és egy jelentés a Hont megyei Tergenyé helynévvel, mindkettő Marktfleck-et jelent; a tarquiniumi Tanaquil szláv volt és bevándorolt férje a szlávok kedvéért vette fel a parittyást jelentő Lucumo szláv nevet Tarquiniumban; de mag^a

Numa = Nauma, qui mente concepit, Róma második királyának neve is világosan szláv szó.

Mily fontos kérdés: hol szlávosodtak el a magyarok, e csekélységből is kitetszik. Tergenye a Szikincze vize mellett fekszik, melynek neve csakis sarmata eredetű lehet, és azon sziker névnek kicsinyítője (sziker és szikinj két alak, de egy jelentés), melyből a német sikkern ige alakult. Hogy sziker, szikin csőt, nedvességet áteresztő repedést jelent a szlávban, kitűnik a szláv szikitj szóból, mely repedésbelit, görögül elitorist jelent. A harmincz évi fáradsággal létrejött magyar-ugor szótár a finu säk és vogul säkä neveket, melyek csőt jelentenek, ugor szóknak veszi. Halász Ignác nyelvtudásunk pedig a czecezusa, czecezsa, czeccsa szóból lett csöcs-öt azon alapon vitatja ugor szónak, mert mint csö-cse säk és säkä törökona. Hogy hova vezet azon theoria, mely szerint ami az ugor népecskéknél jelentés- és alakrokon található a magyar nyelv kifejezéseivel, az mind ugor, azt könnyű kitalálni. Ha a sarmata, tehát szláv Szikincze (kis esatorna, kis válu) és az ugornak vett säk, säkä között törökonság is van, amint hogy jelentésrokonság csakugyan van; akkor könnyen megeshetik, hogy e szótár több szavával úgy járunk, mint az egyszeri falusi gazda, ki fiát instructor által a pusztán taníttatta a franczia nyelvre és csak egy év leforgása után győződött meg arról, hogy kedves gyermeke csakugyan folyékonyan beszél a tót nyelvet.

Innen a magyar nyelvben azon szók nagy fontossága, melyek, mint gönczöl és denevér, mint tengely és tenger, de még mint ember es kender is, mint kaczagány és párduez, mint leány és asszony, mint ángy és oroszlán, élő szláv nyelvekből való kölesönvételeknek nem tekinthetők, de szláv eredetük szóelemzési uton előállitható. E tekintetben a szláv nyelvekben találtató összes képzők alapos ismerete a földolog, pedig maga a szláv nyelvtudósok királya, Miklosich tanár Bécsben sem gondolta meg, hogy a csöcsbimbót jelentő férfinemű czecez, czecezak-nak az egész emlőt jelentő czecezusa alakja is lehet, mely nőnemű.

Grb a szlávban der Bug, azaz der gebogene Schild, grbav görbe, és vannak nyelvtudásaink, kik a mondott szótár alapján görbét ugor-nak vitatják. A velünk egy néptengert átuszott egyéb ugorok sem maradhattak szárazok a scytha nyelv vizétől.¹⁾

¹⁾ Szerző e cikkét, valamint az előbbi füzetünkben tőle megjelentet, különösen társulatunk tisztelt nyelvész tagjainak figyelmébe ajánljuk. Szerk.

Egyveleg.

— Torma Károly egyetemi tanár, a leginkább tavál és az idén kiadott régészeti munkái adományával, társulati könyvtárunkat is kegyes volt megtisztelni. A szakférjak, valamint a műveltségre általában igényt tartók könyvtára hiány nélkül, magyar Mommsenünk műveit a jövőben alig fogja nélkülözhetni. S ha ezuttal megemlékezünk $\alpha\alpha\tau'$ $\xi\xi\omicron\chi\eta\nu$ szaktudósunknak társulatunk és kivált annak némely tagjai iránt különösen kitüntetett figyelme és több ízben tanusított, lekötelező szívésségéről: ugy a derék szerző iránti köszönetünk és nagyrabecsülésünknek csak igénytelen bizonyítékát adjuk, midőn a szokottnál melegebben ajánljuk olvasóközönségünk figyelmébe annak következő jeles műveit:

I. A Limes Dacicus felső része. — Torma Károly I. tagtól. — Hat fametszettel s egy térképpel. — Ára 90 kr. — Budapest, 1880. — M. Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalában.

II. Repertorium Dacia régiség- és felirattani irodalmához. — Összeállította Torma Károly. — Kiadja a M. T. Akadémia arch. bizottsága. — Ára 2 frt 50 kr. — Budapest, 1880.

III. Az aquineumi Amphitheatrum északi fele. — Torma Károly I. tagtól. — Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. — Ára 1 frt. — Budapest, 1881. — M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában.

IV. Adalékok Dacia föld- és helyiratához. (I—III.) — Közli: Torma Károly. — Budapest. Franklin-Társulat nyomdája. 1880.

V. Neue Inschriften aus Dacien. — Von Carl Torma. — (Sonderabdruck aus den „Arch.-epigr. Mittheilungen aus Oesterreich.“ Band III. Heft II.) — Wien. Selbstverlag. — Druck von Carl Gerold's Sohn. 1879.

VI. Revidirte und neue Inschriften zu Corpus Inscriptionum Latinarum III. (Dacia.) — Von Carl Torma. — (Separat-Abdruck aus Band IV. Heft I. u. II. der „Archaeol.-epigr. Mittheil. aus Oesterreich.“) — Wien. Selbstverlag des Verfassers. — Druck von Carl Gerold's Sohn. 1881.

— „Kalauz.“ — Ez a zime azon rendkívül érdekes műnek, melynek I. füzete Pécselt Taizs Mihály nyomdájában megjelent s melyet szerzője Vizkelety Imre mély tisztelete és hálás érzülete jeléül méltóságos Csicséri Ormós Zsigmond úrnak, megyénk köztisztület- és szeretetben álló főispánjának ajánlott. A mű minden tekintetben érdekes,

s érdekességét nem csupán az képezi, hogy a Róma és Olaszországba utazók számára egy minden tekintetben útmutatást és helyes tájékozást képező művel gazdagodott e tekintetben vajmi szegény irodalmunk; hanem hogy írója temesmegyei, ami reánk temesmegyeiekre nézve közömbös nem lehet. Vizkelety Imre m. kir. pénzügyi titkár s jelenleg pécsi lakos, a Temesvártt és Temes megyében előnyösen ismert Vizkelety-családból való, melynek tagjai közül többen megyei hivatalokat viseltek, míg egyik mint festő-művész volt ismeretes s művei a hatvanas években élénk érdeklődést keltettek a fájdalom korán elhalt művész iránt. A Vizkelety-családból tudtunkkal a vendégszeretetéről és előzékeny nyájasságáról ismert Vizkelety Sándor gyarmatai jegyző él még megyénkben. Vizkelety úr művét valóban hézagpótlónak tekintjük s nem ajánlhatjuk eléggé azoknak figyelmébe. kik a classicus földön utazni óhajtanak. A munka az olasz műtörténelem és a művészet fejlődésének rövid vázlatával kezdődik s oly alapos tanulmányt tüntet föl, melyet a minden oldalról igénybe vett s a legprózaibb foglalkozással túlhalmozott pénzügyi titkárról alig mertünk volna föltenni. A mű szerzője, midőn ezen érdekes művét Ormós Zsigmond főispán úrnak följajánlá, nemesak szűkebb hazája Temes megye iránti kegyeletes érzetének kívánt kifejezést adni az által, hogy mint temesmegyei születésű szellemi munkáját a megye legőszintébben tisztelt férfjának ajánlotta föl, hanem ezen kegyeletet egyesíté az érdem iránti elismerés érzetével, melylyel Ormós Zsigmond mint a szépészet és a műítészet egyik legkiválóbb művelője iránt viseltetik. Egy ily könyvnek följajánlása senkit sem illethet meg több joggal, mint Ormós Zsigmond urat, ki a művészetben gazdag Olaszország mestereit s az olasz művészetet leginkább ismerteté hazánkban. A művet őszintén ajánljuk. Ára a több füzetben megjelenendő műnek füzetenként 50 kr.

— Pesty Frigyes a magy. tud. Akademia rendes és társulatunk válaszm. tagja, a délmagyarországi muzeumot két erekyéértékű történeti emlékkel lepte meg, melyek e muzeum legbecsesb tárgyai közé fognak mindenha soroztatni. Egyik Bem tbnok fez-ze, melyet ez örök dicsőségű szabadsághős Aleppoban viselt midőn a franczia consulnál utolsó látogatását tette; a másik a szürke kis tbnok szőke parókája, melylyel Bécsből Magyarországba szökött, s melyet az egész szabadságharez alatt s azontul is az Izlamra téréséig viselt. A becses két tárgyat Fiala János 1848/9-ki honvédalezredes, Bem tbnok utolsó hadsegéde San-Francisco-ból küldte sógorának Pesty Frigyesnek, kinek szivesége viszont muzeumunkat gazdagítá azzal.

— A Fehértemplom város északnyugati szélén, a Kuhn-féle téglavetőn, az imént mult nyáron gyűjtött régiségi tárgyak összege: 1) Két emberi koponya. 2) Két bronz karperecz. 3) Egy bronz csatt (fibula). 4) Kis bronz esiptető fele. 5) Vas lándzsa-csúcs. 6) Barbár-

kori, sima felületű örlőkő töredéke. 7) Füles bögre. 8) Két fületlen bögre. 9) Korongon készült nagy agyag urna töredékei. 10) Agyag karika. Ezekből a füles bögre és a karperecz a délmagyarországi történelmi és régészeti társulatnak muzeuma, a többi tárgy pedig a fehértemplominak van birtokában.

— Fehértemplomi érmelelet. Fehértemplom városa területén, az Oraviczára vezető országúton levő sorompótól balra, a második szőlőben, mult (1881.) évi szeptember hó közepén, egy munkás kapálás közben egy kis középkori érmét talált, melyet később Bauer Ferencz, fehértemplomi kereskedő megszerezvén, azt a fehértemplomi városi muzeumnak ajándékozta. Ezen érmeeske körülbelül 0.016 m. széles és nagyon vékony; az egyik lapján: jobbra futó nyest; s ez alatt és felett egy-egy, hat gömbös sugaru csillag és kettős körgyűrűben e körirat: † MONETA REGIS P(ro) SCLAVONIA láthatók; míg hátlapi képverete: talpazaton álló kettős keresztet mutat, melynek felső jobb karja mellett a félhold az e feletti ponttal (csillaggal?) és a balkar mellett hatágu csillag van; a kereszt alsó kara alatt ennek jobb és bal oldalán egymással szemközt néző koronás két fej látszik: az egészet pedig egyszerű gyűrűvonal zárja körben.

Ez érme mint alólapjának köriratából kitünik, slavoniai érme, melyet valószínűleg Robert Károly veretett, mintán ezen király magyar érmeihez nagyon hasonló verete van.

Ilyen slavoniai érméket Magyarországon 1871-ben, tudtommal két helyt találtak. Először Szent-Mihályon, Fehérmegyében, mely leletet Paner János püspök még ugyanazon évben a „Székesfehérvár“ című lapban ismertetett. Ezen lelet fontossága akkor Rómer Fl.-nak is, az „Arch. Értesítő“ szerkesztőjének, egy cikkre adott okot nevezett folyóiratban, melyhez a szentmihályi kiválóbb érmék rajzait is oda mellékelte ¹⁾. Ezekből a 47-ik számú hasonlít leginkább a mi fehértemplomi érmékhez. — Másod izben Krassó megye Bogudince nevű falva szerepel mint ilyen lelhely. Itt egy földmivelő kis fazékban több száz érmét talált, melyek leginkább Robert Károly idejéből valóknak és néhai Milkuhn András, fehértemplomi aranymives kezébe kerültek, kitől azokat Dr. Rómer, Böhm Lénárt v. tagtársunk közvetítése folytán, tudományos használatra megszerezvén, az „Arch. Értesítő“ 1871-iki folyamában részletesen is leírta²⁾. Ezen érmék közt is volt sok slavoniai, melyek a miénkhez hasonlítottak.

Reánk nézve igen érdekes ezen érmelelet; nemcsak azért, mert Délmagyarországon ez eddig csak a második ilyenemű lelet; hanem azért is, mert ezen érme oly időből származik, melyben Fehér-

¹⁾ „Arch. Ért.“ VI. Kt. (1872) 3. sz.

²⁾ „Arch. Ért.“ V. kt. (1871) 3. sz.: „Igen érdekes éremlelet“.

templom mai helyén, déli vidékünk jelenkori egyedirői, egy „Alba Ecclesia,“ v. „Fejéregyház“ léteztét meglehetősen meggyőző érvekkel támogatják¹⁾.
M—r B—g.

Két régibb verseczvidéki római lelet. Torma Károly híres hazai archaeologosunk, a mult nyáron, délmagyarországi régészeti utazása alkalmával, egy izben társulati muzeumkban is megfordult, mely alkalommal ő az ott elhelyezett régiségeket tanulmányozván, egyebek közt két régibb verseczvidéki római lelettárgy mivoltát is meghatározta. Ezen leletek a következők:

a) Paulisról:

A muzeumi leltár 74. sz. a.: egy rosszul égetett, fekete színű, korongnélkül durván dolgozott kis urna töredéke:

A m. l. 75. sz. a.: egy terra sigillata-edény talpa, jegynélkül;

A m. l. 76. sz. a.: egy terra cotta-gyöngy; — és

A. m. l. 77. sz. a.: egy vas sarló és egy meghatározhatatlan rendeltetésű vas darab.

Ezen tárgyak az 1864-iki évben, az ottani urasági épület délnyugati sarkán, jégverem készítés alkalmával, egy emberi csontváz maradványai és edénytöredékek között találtattak; megjegyzendő, hogy az urnában egy obulus is volt, de ez időközben elveszett. Később az P é c h József, választmányi lagtársunk birtokába jutott, ki azt 1876-ban muzeumnunknak ajánlódokozta²⁾

b) V l a j k o v á c z r ó l :

A muzeumi leltár 319. sz. a.: egy nagyon lapos bronz discusnak két (körülbelül egy harmadát képező) töredéke.

Ezek V l a j k o v á c z község határában, I l k a t e l k e n (előbb Sz á j b é l y h o n d a y a), mely H e i n r i c h Nándor vlajkováezi birtokos tulajdona, az 1879. évi, majus hó 15-én, mezei munka alkalmával, a napszámosok által, egy dombtetőn találtattak. Ajándékozójuk: H e i n r i c h ú r.³⁾
M—r B—g.

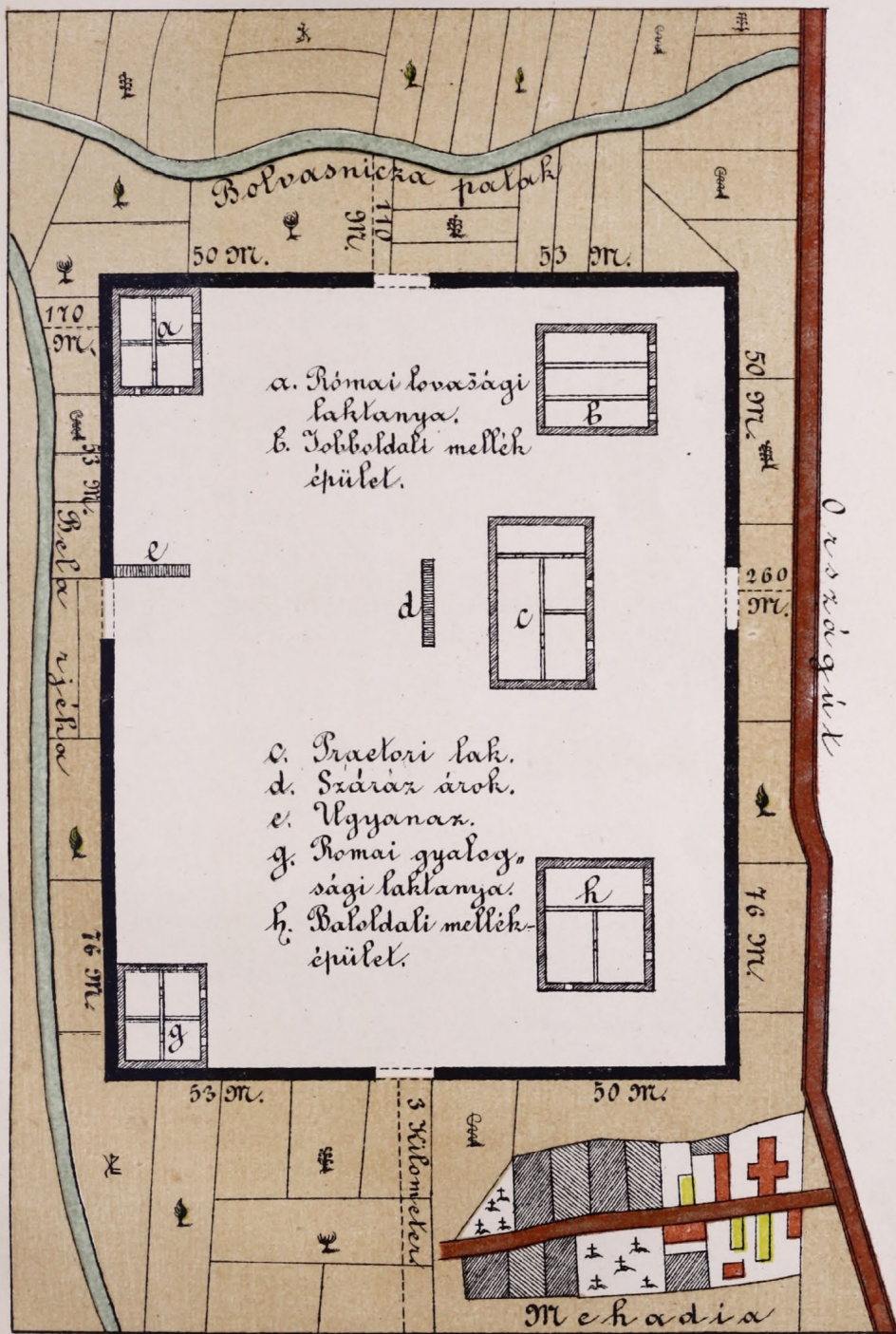
¹⁾ V. ö. Böhm L.: „Weisskirchen“, 2 kiadás. 10. l. és Pesty Fr.: Az eltűnt régi vármegeyék. I. k. 416. l.

²⁾ Tört. és régészeti Értesítő. II. 1876. évfolyam. 95. l.

³⁾ Tört. és rég. Ertesítő. V. 1879. évfolyam. 204 l.

 A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1881/2-diki egyesületi évi tagjainak névsorát, melynek hely szűke miatt jelen füzetünkéből kimaradnia kelle, a jövők egyikében fogjuk hozni.

PRÆTORIUM TĒRRAJZA.

Nyom. Beránek J. Ikonosvárott.

1:12

Melléklet az „Ertesítő” VIII. évfolyama 1-11. lapjához.

Felhívás

a társulat tagjaihoz!

Tisztelettel kérjük társulatunk tagjait, hogy miután muzeumunk átalakítása végett tetemes költségre van szükségünk, sziveskedjenek hátrulékos tagdíjaikat, nem várva újabb felszólításra, O d o r S a m u társulati pénztárnok úrhoz, (Temesvározt, megyeház.) minél előbb beküldeni.

A társulati választmány.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1882-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknel, vagy Pontelly István főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1882. januar 15.

Pontelly István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindenemű közlemények, reclamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-főtítkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a főtítkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium.) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam I. füzet.
7. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
8. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
9. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
10. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4 $\frac{1}{4}$ iv. Ára 40 kr.
11. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.
12. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és oct. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
TÁRSULAT.

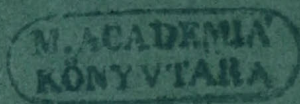
VIII. ÉVFOLYAM. — II. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1882.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

Az aradi prépostság romjai Dr. Márki Sándortól	49
Egy eltűnt verseczvidéki helység (Kevegis). Milleker Bódogtól	73
Tószegi neolith lelettárgyak. Pontelly Istvántól	56
Tárcza: Rendes havi választmányi ülés, január 25-én. } Pontelly	68
" Rendes havi választmányi ülés, február 22-én. } Istvántól	75
" Rendes havi választmányi ülés, márcz. 19-én. }	82
Fehértemplomra vonatkozó érdekes okirat a XIV. századból . . Böhm Lénárttól	87
Egyveleg	89

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

II. FÜZET.

1882.

ÁPRIL HÓ.

Az aradi prépostság romjai.

(Egy térvázlattal és egy rajzzal.)

Dr. MÁRKI SÁNDORTÓL.

Arad városának sok idő óta pangó történetirása 1881-ben igen örvendetes lendületet vett. S méltán. Arad vármegyét az azt szegélyező Maros folyó a hadak útjává tette s egyúttal beleillesztette a legfőbb közlekedési vonalak rendszerébe. Nyolczszáz esztendő's adatok bizonyítják azon fontosságot, melylyel e vármegye hazánk közéletében bir. Helyzeténél fogva ugyan strategiai tekintetben vált nevezetessé; de hát — a mi pedig elég anomalia — még napjainknak története is keresi a csattanós eseményeket s mert afajtakat a tudomány és anyagi élet körülményei közt bajosabban talál, abból a nagy tárházból kölesönöz, mely nem engedi őt üres kézzel távoznia: a harczi tények roppant tömegéből.

Ez egyszer ne kövessük e példát.

A középkort mozgató másik nagy eszmeör: a vallás is elég anyagot szolgáltatathat és az, a mi azon eszmeörnek külső kifejezést adott, de mit akkor tájt sokan magával a vallással azonosítottak, a hierarchia.

Két papnak könyve fekszik előttem.

Az egyik egy ifjú emberé, ki csak pár hónapja, hogy elmondta első miséjét.

A másik egy tisztos aggé, ki pár hónap óta mint ötven éves lekipásztor, múlt ki az élők sorából.

Az irodalomnak oltárán mindketten imént áldoztak először s mindkettőnek áldozata „kedves volt az Úr előtt.”

Karácsonyi János, mint papnövendék, 100 frt pályadíjat nyert tanulmányának töredékét közlé a budapesti egyházirodalmi iskola munkálatai közt. Czime: „Négy fejezet az aradi prépostság történetéből.“

Lakatos Ottó, aradi volt minorita-rendü házfőnök, „Arad Története“ czimű nagy művének immár harmadik kötetét bocsátja vala közzé.

Az alig 20—22 éves ifjú nemes pathosszal, költői nyelven, ha itt-ott dagályosan is, értekezik fölvelt tárgyáról. A 80 éves agg nyugodtan, tárgyiasan, de nem szeretetlenül taglalta azt; feladatához képest ugyan rövidebben, de a jellemző adatoknak kellő kiemelése mellett.

Teljes nyugalommal utasíthatjuk olvasóinkat a náluk összeállított történeti anyagra. Lakatos Ottó iránt, ki oly korban fogott a gyűjtésnek fárasztó munkájába, mikor mások már a jól megérdemelt nyugalmat keresik, az elismerésnek hálás érzetével kell beérnünk; a fiatal íróat azonban arra kérjük, hogy művét, némi simítás mellett, egészen adja a közönség kezeibe és gyarapítsa vele monographia-irodalmunknak már sem megvetendő sorát.

Sem magasztalni, sem bírálni nem akarok. Könyveiknek megjelenése alkalmából azonban magának az aradi prépostságnak romjairól kívánok szólni úgy, a mint azokat tavaly, május 9-én először (s megvallom, idáig utoljára) láttam.

Arad vagy Orod alatt a XVI. század derekáig a mostani Glogováczt értették. Öreg oláhok közt ma is szájról szájra jár, hogy azon a tájon a Maros mentén, a török benlaktakor nagy erdő, a nagy erdőben sok rabló volt és a rablók élén valami Glogov nevű rácz állott, a kihez oláhok is csatlakoztak, kik a romok városában emelvén föl kunyhóikat, a helyet vezérökről Glogovácznak nevezték el.

Ebből csak az az érdekes, hogy maga a néphagyomány is a török hódoltság idejében sejtí a régi városnak elpusztulását s abba helyezi az új községnek keletkeztét.

Valóban, 1550 óta hevernek romokban a Glogováczi mostani róm. kath. templomától nyugatra omladozó falak, melyek két és fél századon át képezték a vidék büszkeségét s három század óta hirdetői az enyészetnek.

Sajátságos érzés kapott meg, midőn a mondott napon e dűledékekhez vándoroltam.

Az ér hidjától jobbra kanyarodva, a dolgos sváboknak tiszta, gondosan fenntartott, jómódról tanuskodó házai, a modern szorgalom kedves alkotásai közt egy darab középkor. A hajdani portalának izmos falai sötéten tekintenek az előttük és mellettük emelkedő gyöngé, de barátságos építményekre, melyeknek alapját az ő tömegéből is erősíti egy-egy kő. És sok kicsi sokra megy. Csaknem egészen eltűnt már a déli oldal; hirmondó is alig maradt az éjszakiból s hol Albert, János, Benedek, Miklós és a többi prépost misézett, csak egyes kőtömegekkel, sziklaszerű tömbökkel van jelölve a szentély, melyet benőtt a galagonya és a túske.

Nyugaton és délnyugaton a Bonnáz Sándor esanádi püspök rendeletére készített korlátok oltalmazzák úgy a hogy a falakat s legalább az a haszna van meg, hogy a lakosok most már kissé jobban megbecsülik a városuknak egyik nevezetességét képező maradványokat.

A nyugati főbejáratnál s kivált az északnyugati torony-sarkon a még tekintélyes falakat mutató templomnak alapját jelző romok első pillanatra a román stylust juttatják eszünkbe. Magamfajta embernek ugyan, ki a műtörténelemben kénytelen laicusnak vallania magát, helyén volna kétszer is meggondolnia a szót, mielőtt kimondja, de az itt szinte önkénytelenül tolakodik ajkainkra.

Ha csak azon hiányos alaprajzot (L. Melléklet I. Tábla) tekintjük is meg, melyet a romok megtekintése után körülbelül egy hónap mulva egyik tanítványom, Szaládi Árpád készített, szinte szembeszöknek az átmenet korából való román templomok jellegei. Úgy látszik, ugyanazon kornak műve, mely az ócsai templomot is alkotta. Fialat monographusunk, Karácsonyi János, valóban azon következtetésre jut, hogy a prépostság monumentális egyháza csak 1224-ben készült el teljesen.

A templom három hajóval birhatott, és ezt keresztező hajóból állott, melynek szélessége csak néhány centimeterrel volt kisebb, mint a főhajóé. Az északkeleti szögleten csak egy négyszög jelzi az északi kereszthajót. Meg kell azonban jegyeznem, hogy az e részen levő házhelyek udvarain nem követhettük az épület nyomait. A kereszthajó két végén keletfelé szentélyek emelkedtek, melyek azonban nem sorakoztak

közvetlenül a főszentélyhez, hanem valószínűleg ajtók által voltak elválasztva, melyek egy, a főszentély külfalaival párhuzamos folyosóra nyíltak úgy, hogy egy alacsony, fedett folyosón talán az egész főszentélyt meg lehetett kerülni.

Ezzel esetleg azon hibát háritották el, hogy a mellék hosszszentélyek benső zárófalai által ne keletkezzenek semmire sem használható kuczkók, mint a hogy keletkeztek p. az ócsai templomnál.

Kapuzata a főhomlokzaton volt s a templomba ma is ezen át jutunk a legkényelmesebben. Jobbról-balról erős tornyok állottak, hatalmas támoszlopokkal. Baloldalt a körülbelül 5 méter magas falmaradványon rés látható, a mi a torony feljáratának megvilágítására szolgáló kerek ablaküreg lehetett. Maguk a toronyesarnokok itt is oly szélesek, mint a nekik megfelelő hajók s így a magyarországi román templomoknak ezen sajátságát itt sem nélkülözzük.

Ennyi az, a mit egyszerű turista szemekkel hamarjában észrevehetünk a glogováczi érdekes emléken. A magassági méretekről s a közelebbi részletekről csak megközelítőleg sem szólhatunk. Valami 10—15 év előtt az aradi romoknak egyik lelkes kutatója, Molnár Pál mérnök, mint tudom, e templomot is fölmérte, lerajzolta s benyújtotta az archaeologiai bizottságnak; mi történt munkálatával, arra nem felelhetek. Szakszerű leírást nem nyújthatván, jelen sorokkal csak figyelmeztetni szeretném a hozzáértőket, hogy ne várják be, míg az utolsó kő is elpusztúl s míg az alapfalak végképen fölismerhetetlenekké válnak; hanem mérjék föl azokat s írják le érdemök szerint.

Ami a prépostsági templom romjaiból ma még látható, azt az annak térvázlatával együtt idemellékelte képen mutatjuk be tisztelt olvasóinknak. (L. Melléklet II. Tábla.)

Egy eltűnt verseczvidéki helység.

Keveris (Köveres).

MILLEKER BÓDOGTÓL.

Versecztől délnyugatra egy órányira, Retissova és Paulis falvak között, ott, a hol a Verseczről Vljakovácson át Pancsovára vezető országút a Jabukapatak vizét keresztezi, terült el Keveris községe, melynek létezése még e század közepén egyedirőink előtt ismeretlen volt; még Bárány Ágoston: „Temesvármegye Emléke“ című munkájában sem tett róla említést. Hajdani viszontagságait és sorsát sűrű homály fűdi; azonban ezen falu mindenesetre már a 16. század előtt létezett, mert következtetve neve magyar hangzásából: Keveris = Köveres, vagy Kövéres, — a magyarok lehettek annak alapvetői és első lakói, kik a törököknek vidékünk fölötti uralma előtt, sűrűn laktak e tájon; egyébiránt a 17. század előtti időkből nem mondhatunk semmit, mi csak némi fényt is vetne történetére. Annyit biztossággal állithatunk azonban, hogy azt a török korszakban a szerbek szállták meg, kik aztán azt mindvégig lakóhelyül birták.

A 17. század végtizedében fordul elő legelőször ezen helység neve és pedig mint a verseczi kerülethez tartozó említve egy, az akkori időben készült összeírásban „Keveris“ név alatt.¹⁾ Vidékünknek a török járom alóli megszabadulása után, a helységnek, mint az egy egykoru hivatalos conscriptióból kitűnik, 24 háza,²⁾ lakója azonban nem volt; miként arról a Mercy-Jenő-herczeg-féle térkép tanúskodik. Ezen térképen, alkalmasint tollhiba következtében, „Peterisch“ nevezettel bir.³⁾ Akkor (a 18. század elején) két Keveris létezett; vagy helyesebben mondva: Keveris akkor két részből állott; az egyik, Ó-Keveris, „Alt Keverisch“, mint azt a „Charten der Umgegend von Uersecz, Alibunar, Cuvin und

¹⁾ Adattár. IV. k. 25. l.

²⁾ Szentkláray: Száz év. I. k. 26. l.

³⁾ U. o. I. k. 4. melléklet.

Uipalanka“ című s a mult század második decenniumából eredő térkép a fentemlített helyen nevezi; és egy másik, nyilván újabb eredetű: „Keverisch“, attól körülbelül 10 percnyi járásra keletre, a Jabukapatak jobb partján, közel a római sánczhoz. Ezen utóbbi specialis térkép¹⁾ szerint „Alt Keverisch“ épen Paulis és Ketissova (vagy mint ott nevezetik: Kittissova) között, a mondott patak balpartján feküdt. A helység nyugati oldalán vezetett a Paulisról délkeletre haladó út a patakon át, a hid alatt két vonalra szakadva; melyeknek egyike Ketissova-, a másika ellenben Ulaikovicz-nak irányult. — A másik „Keverisch“-en át, mely különben kisebb helységnek van a nevezett térképen feltüntetve, haladt a Verseczről Potporányra vivő út.

A mult század első feléből majdnem semmit sem tudunk sorsáról. Annyi azonban ismeretes fölöle, hogy Keveris megint szerbeket kapott lakókul. Az 1761-i délmagyarországi: „Temesvár Banat abgetheilet in seine District und Process“ című térképen ezen helység „Keveresch“ nevezettel fordul elő, akkor már a patak mind a két partjára terjedvén ki az. Azon hely, hol azelőtt a másik „Keverisch“ állott, ezen térképen már nincs meg.²⁾ Így van az feltüntetve Grisellini mappáján is, hol falvunk „Keveresch“-nek iratik.³⁾ Az 1778-ban készült térképen, mely Dél-Magyarországot három megyére osztva tünteti fel, Keveresh név alatt fordul elő az. Itt az a különösség vehető észre, hogy az Paulis- és Ketissová-val nem áll összeköttetésben, hanem Verseczről visz egy kociút Keverisre, onnan az délkeletre, Jabukára kanyarodván.⁴⁾

Az 1788-iki, vagyis az utolsó török háborúban ezen község is a lángok martaléka lett. Septemberben ugyanis a császári hadosztályok a Dunán át betóduló ellenség elől hátrálván, megparancsolták az alsóvidéki falvak lakóinak, hogy meneküljenek, mert oltalomra nem számíthatnak. Akkor pusztult el Keveris a többi szomszéd községekkel együtt, a Henemann vezérlete alatt városukat oly hőiesen védett versecziek szeme láttára.

De idővel ezen csapás okozta sebek is behegedtek; és a keverisiek ismét visszajöttek ősi fészkeikbe. 1800-ban azonban, midőn a közelfekvő Paulis község újból felmértetett és ház-

¹⁾ „Tört. és rég. Értesítő.“ V. k. a 67. laphoz mellékelt térkép.

²⁾ Szentkláray: Száz év. I. k. B-melléklet.

³⁾ Grisellini: Geschichte d. temeschwarer Banats. II. részéhez mellékelt: Tabula Bannatus Temesiensis stb.

⁴⁾ Szentkláray: Száz év. I. k. C-melléklet.

telkei rendezettek, a keverisiek otthagyták tűzhelyöket és lebontván házaikat, Paulisra költöztek át, hol a keletre fekvő két utczában telepedtek le. A keverisi házak leromboltatása után a helység felszántatott, és konyhakertekül lett a mostani Paulis régi lakói közt felosztva.¹⁾ A község temploma azonban még sokáig ép állapotban állott fen. Védszentjének napján minden évben tartott itt a paulisi szerb pap misét, hova sok nép Paulis-, Versecz- és a közeli falvakból körmenetben zarándokolt el. Ez így tartott egész 1848-ig, midőn július 11-én, az ismeretes kimenetelű Versecz melletti csatában, a magyarok elől menekülő szerviánusok a templomot védpontul használván, az felgyújtatott és leromboltatott, védői pedig kardra hányattak.

Ezen keverisi templomból a paulisi g. k. szerb templom tornyában még most is van egy kis harang, mely hajdan a keverisi hiveket hívta föl imára. Ez, a három paulisi harang közül a legkisebb és eme körülbelül 3 em. nagyságu latin betűs körirattal van ellátva: IOHANN BRUNER GOSS MICH IN OFEN. 1761. — Mondják, hogy a paulisi szerb iskola tetején levő régi csengetyű is a keverisi templom tornyából való volna; de azon nincs felirat.²⁾

Ott, a hol a hajdani Keveris állott, már nagyon kevés nyom hirdeti a hajdani község léteztét. Az elpusztult templomcskából már csak az alapfalak maradványai láthatók, kivált a szentélyéből, hol az oltár alja is megvan még; az egyház védszentjének kőszobra elhagyott állapotában egy fal töredékéhez támaszkodván. — Egyébiránt a volt község egykori kiterjedését még tisztán kivehetni; a falu a Jabukapatak jobb partján, az országút nyugati oldalán, közel a hidhoz eső domborulaton terült el, mint ezt az ottani földhányások és egyéb nyomok bizonyítják, — igazolván egyszersmind azt is, hogy az utolsó időben, nyilván a török háboru után, a keverisiek a Jabukapatak eme partjára vonultak.³⁾

Nemsokára ezen nyomok is mind el fognak enyészni, és velök a falu emléke is. Ma ott még csak a Jabukapatak másik neve, mely után a vidék népe azt Keveris-patakknak is hívja, — és e volt község keleti oldalán átvezető hid („a keverisi hid“) emlékeztetnek amaz elhagyott helység hajdani fekvésére.

¹⁾ Ez adatot Weitner, paulisi jegyző úr szívességének köszönöm, ki azt hivatalos acták alapján közölte velem.

²⁾ és ³⁾ saját jegyzeteim után

Tószegi neolith lelettárgyak.

(Két könyomatu melléklettel.)

PONTELLY ISTVÁNTÓL.

(Felolvastatott az 1882-dik évi, martius hó 29-én tartott, választmányi ülésen.)

Dr. Breuer Armin választmányi tagtársunk és öcsese Breuer Ignác urak, a tószegi őstelepről, (fekszik az Pest-Pilis-Solt-Kiskún megye keleti szélén, a Tisza partján), oly nagybecsü csiszolt kőkori lelettel gazdagították muzeumunkat, amilyennel az eddig nem birt; s amely ama prae-historicus telep lakossága culturéletének jó részére fényt derít.

Amennyire teendőim roppant halmaza, a már vagy egy évvel ezelőtt beküldött leletnek eddigi előterjesztését folyton akadályozta vala: az adományozók szivessége iránt annyira hálás szivvel mutatom be, a szükségeseknek vélt felvilágosítások mellett, azt jelenleg. A lelethely maga 360 m. hosszú, 130 m. széles és 8 m. magas, tehát feltűnően nagy domb, melynek alapját a kerülék képezi.¹⁾

Pigorini, a római ősrégészeti muzeum őre, ki a nevezett telepet 1876-ban tüzetesen megvizsgálta, azt, a löszalapja fölött kanyargó hamu-, konyhahulladék-, televény- s egyéb földrétegei és az azok között talált czölöpök, szerszámok, edények, tűzpadok sat. eszközök, valamint fekvése, szerkezete, földhányásai és többi sajátságai tekintetéből, más magyarországi telepekkel egyetemben, az olasz terremarekhoz hasonlította.²⁾

E hasonlatosság és különbözés az olasz és magyar őstelepek között a budapesti Arch. Ért. 1876. és 1877-diki évfolyamaiban eléggé tárgyalva levén, arra itt ki nem terjeszkedhetem.

¹⁾ Arch. Ért. Bdpst. 1876. 278. l.

²⁾ U. o. 1877. 208. l.

E helyett hangsúlyozni kívánom azt, hogy az állati eson-
tokkal és különösen az edénycserepekkel és az emberi műszor-
galom egyéb termékeivel összeelegyült terramarék, a dán
kjökkenmööddingek, és a czölöpépítmények cultur-
rétegével, — ez utóbbit nem viz, hanem gyp és gátföld alatt
fekvőnek képzelvén, — sőt a barlangokéval is hasonló jelen-
séget tüntetnek fel, levén mindazok az emberiség őslakóhelyei.

Ezen terramare-féle telepekkel azonban nemesak a
völgyekben, hanem dombos területeken, — gyakran 15—20
mternyi magasságban vidékek niveauja fölött, — is találkozunk.
E körülmény, valamint e terepek sajátsága Strobel tanárban
azon meggyőződést keltette, hogy nem minden terramare
volt vízépitmény; hanem hogy némely statiókan a czölöpépítés
száraz talajon történt; sőt későbbi időkben a települők guny-
kóiknak nem czölöprostélyok fölött, hanem pusztá földön rakták
le alapját.¹⁾

A tószegi őstelep viskói, az ott lelt czölöpök után ítélve,
valószínűleg szintén az utóbbi módon, emelkedének.

Egyébiránt uem levén feladatom a terramarekról itt
kimerítőbben értekezni, az azokról bővebb ismereteket szerezni
vágyókat Gastaldi, Strobel, Pigorini, Canestrini,
Pulszky Ferencz, Csetneki Jelenik Elek és mások e tárgy
munkálataikra utalván, átterek leletünk egyes darabjainak
ismertetésére.

Első helyen áll lelettárgyaink között a kis kova darab.
(L. Melléklet III. T. 1.) Mert valamint első tekintetre legigény-
telenebbnek látszik az, ugy a kőkor legfontosabb iparanyagaként
szerepelt általában a tüzkő, melynek különböző nemeiből készül-
nek vala az ősemberek műszorgalmának primitiv eszközei: t. i. a
kovakőszerszámok, mint a csonteszközök kidolgozására nélkülöz-
hetetlenek. Az őstelepeken mindenütt előfordul a kova, s hogy
a tószegi telep lakói szintén kovaszilánkokkal faragták ki csont-
eszközeiket, azt, ha a tüzkőleletek nem igazolnák is, az analogia
bizonyítaná.

Az a kérdés tehát, hogy a tüzkőszerszámokkal hogyan
osztották részekre az agancsokat? Ugy, mondja Nilson²⁾,
hogy a tüzkőfűrészekkel az agancsot oldalt több helyen befü-
részelték s azután kettétörték.

Perigordban, Franciaországban, a barlangok-
ban és más helyeken, a tüzkőfűrészek mellett nagy számban

¹⁾ Der vorgeschichtl. Mensch. Von Fr. von Hellwald. Leipzig, 1880. 318. l.

²⁾ U. o. 458. l.

talált agancsok, világos nyomait mutatják ama befürészeléseknek. De a mi őstelepeinken szintén mindenütt nagy számban található és szétfűrészelt agancsok (III. T. 2.), úgy a még nem kész eszközök, kézzelfogható bizonyíték arra nézt, hogy ama szaru- és csonteszközöket magukon az őstelepeken dolgozták ki.

De itt azon újabb kérdés merül fel: hogy a kőkori embere hogyan dolgozta ki a csonteszközök készítésére szükséges kőszerszámokat? Ennek megértése végett ki kell emelnem, hogy a jeles kutató Wurmbrand¹⁾ gróf volt az, ki a kőkori szerszámok készítésének jó ideig való talányát megfejtette.

A tüzkő ugyanis, az emberiség legrégebb koraiktól kezdve, le az érczkorok kulturszakaszaiig mindenütt feltalálható. Az ipar azon titkáról azonban, hogy a kőkori embere miként idomította az érdes kovát, jelen korunknak sikerült végre a fátyolt fellebentenie.

Tudni való itt, hogy a tulajdonképi tüzkő csak a krétaképződményekben kerül elő, ahol annak darabjai meglehetősen kiterjedésben és lapszerű rétegekben vannak lerakodva. Az ehhez hasonló kőzet, mely a mészképződményekben fordul elő, szarukőnek neveztetik. Ez utóbbi, anyagát tekintve, sokkal kevésbé alkalmas a feldolgozásra, mint a sajátképi tüzkő, mely a krétaképződmények között találtatik. Ezen kőzetek mindegyike, míg azt az anyakő tartja magába zártan, bizonyos mennyiségű nedvességet foglal magában, melyet a nap melegsége, midőn arra hatást gyakorolhat, elpárologtat, mely alkalommal aztán ott a széthasadozás és feldarabolás processusa természetes uton következik be. Ezen természetes szilánkok gömbölyű töretlappal is bírnak és mint nagyon érdesek, a további kidolgozásra alkalmatlanok. De ha a kőzetet akkor fejtjük ki, midőn az, a természetes nedvességtől még át van hatva, úgy annak kidolgozása nem igen nehéz, és akkor különösen a tüzkövet más kemény sziklaneműekkel, vagy magával a kiszáritott tüzkővel is meglehetősen könnyen és kívánt alakuvá lehet kikészíteni.

Nilson²⁾ az eféle kidolgozással foglalkozván, úgy találta, hogy a nagyobb tüzkődarabokat, milyenek a St.-Acheuil és Moustierből valók, egyszerűen kézben tartva más kővel idomították meghatározott alakuakká. Midőn nagyobb töretlapra akarunk szert tenni, akkor valamely tüzkőszilánkot, vagy egy quarzdarabocsát éknek alkalmazván, azt erősen arra felé

¹⁾ Der vorgeschichtl. Mensch. Von Fr. v. Hellwald. Leipzig, 1880. 455. és 456. ll.

²⁾ U. o. 456. l.

irányozva ütjük, amerre levőnek a tüzkő rétegzetét a setétebb csikok kitüntetik. A késalaku darabokat úgy kapjuk meg, hogy bizonyos hengeralakuvá ütött nyers kőtuskóról, melyet 'nucleusnak' is nevezünk, az említett ékkel a késeket hosszában lehasítjuk. A következők aztán háromszög alakuakká lesznek, melyeknek felső élét ismét leüthetjük.

A kisebb tárgyak vagy a nagyobbaknak megélesítése ugy történik, hogy a még nem kész fegyvert élével az egyik kézzel valamely quarzkőre helyezik, míg a másik kézzel annak kellő idomitását eszközlik. Ez esetben a főfigyelmet mindig a kőzet rétegzetére kell fordítani, mely munkálat kivált a későbbi, igen művésziesen készített tüzkőfegyvereknél nagy gyakorlottságot és ügyességet tételez fel.

Az agancsból való szuró eszközök (III. T. 3.), — milyenekből leletünkben 9 példány van, — akként készültek vala, hogy az agancs vastagabb végét leréselték, mint azt az előttünk fekvő három példányon láthatjuk, hogy azokat így, nyélre erősíthessék; vagy az agancsot, — az itt levő hat példány szerint, — kivájták, hogy azt nyélbe ütve a harcban, vagy a vadászaton fegyverül használhassák. A mamuth ásatag agyarást szintén ki tudták dolgozni. Mindazonáltal a kő és a szaru volt ama régi iparnak főanyaga, és épen így szorítottak amaz eszközök főleg két egyszerű alakra, t. i. azok hegyére és pengéjére; de különösen az utóbbinak ezerféle volt a formája, a kézműves változó izlése, vagy szükséglete szerint.

A simító, vagy téglázó esontokat (III. T. 4), — milyen ami példányunk is, — Dupont¹⁾ szerint szintén úgy vésték ki, hogy tüzkőszilánkkal az agancs bogait köröskörül bemetélték és azután letörték. A simára esiszolt agancs aztán különféle eszközök esiszolására lőn alkalmas. Így az egyik végén azt kilapítván, a másikon pedig leréselvén, azon simító esont vált belőle, melyet az eszkimók még manapság is bőrruháik varratai letéglázására használnak.

A vésűnek (III. T. 5.), leletünkben 4, fájdalom, csupán csonka példányát találjuk. A széles vésű, melynek feje át van fúrva, a közepén ketté van törve. A négy keskeny vésűből három darab hosszában van elhasítva; a negyediknek pedig felső fele hiányzik.

Szarueszközeinkhez tartozik továbbá egy füzőtű (III. T. 6.) szintén átfurt fejjel; és egy varró-tű. (III. T. 7.)

A tűk szára csaknem mindig, körül szokott simítva és

¹⁾ Der vorgeschichtl. Mensch. Von Fr. von Hellwald. Leipzig, 1880. 458. 1.

gondosan kicsicsolva lenni. Ahol a politura hiányzik, ott nagyító üveggel hosszvonalakat venni észre, mik a tüzköszilánkok oldalainak esorbasága miatt keletkeztek, mely tüzkő darabok arra szolgáltak, hogy azokkal ezen kis szerszámokat vékonyra idomítsák és meghegyesítsék egészen úgy, mint midőn mai-napság valamely törött üvegdarabbal bizonyos csont, vagy fadarabot meghegyesítünk és megélesítünk. A tűk simítására egyébiránt homokkődarabot alkalmaztak. A leletek között talált ezen simító kövekkel kísérletek tételvén a csonttűk előállítására, a tapasztalat megmutatta, hogy a kisebb csontszálkák egyszerű körüleszólásával, ami gorombább aczel varrótünkhez hasonló vékonyságu csonttűket lehet előállítani.

Ezen tűk füzőlyuka oly kicsiny és szabályos, hogy eleintén egészen lehetetlennek tartották annak hegyes kővel való előállítását. És valóban ezen dolog nemis ment oly könnyen. Valahányszor Lartet¹⁾ kísérletet tőn, hogy a tű vastagabb végén lyukat fúrjon, mívégre a leletek közt oly gyakran előforduló valamely finomhegyű tüzköszilánkot használt, ennek vége mindjárt az első furásnál letört; ő azonban szerencsére néhány olyan kovadarabot gyűjtött, melyek egyik végökön vastagon kihagyva lévén, épen nem látszottak éleseknek, de mégis a kristályhoz hasonló szélekkel bírtak. Ezen kis furókkal felváltva a mindkét oldalt valamennyire lelapított csonttű fejét meg-meg furogatván, ezen pusztá kézzel véghezvitt művelettel 15 percz alatt olyan tűfokot készített, mely a barlangokban és az őstelepeken lelt csonttűkéihez teljesen hasonló volt. Midőn azután Lartet az ilyen, ami mai furóinkhoz hasonló tüzköszilát, valamely behasított fadarab közé szorítván, kezei között ideodasodrotta volt, akkor azzal a furást kitűnően vitte végbe. Ez esetben ő már két vagy három percz alatt készithette el a tű füzőlyukát.

Ezen egyszerű szerszám alkalmatosságának bizonyítékai ellenében, névleg az angol kutatók részéről támasztott azon ellenmondás, hogy ércz eszköz nélkül ama tűlyukakat elkészíteni leletlen vala, magától megszűnt. Csakhamar általánossá lőn azon meggyőződés, hogy ama finomabb és durvább eszközöknek, mint p. a pörgefuróknak, a kőkor emberének nagy mennyiségben kelle szolgálatára állaniok. Ama módszerrel, mely szerint a tűnek váltakozva mindkét oldalát megfurfván vájták vala ki a foklyukakat, oly ügyességre tettek szert, hogy végre 3 cm. átmérőű keskeny füzőlyukakat is képesek lőnek elkészíteni.

¹⁾ Der vorgeschichtl. Mensch. Von Fr. von Hellwald. Leipzig, 1880. 460. 1

Sokan voltak, akik azt hitték, hogy ezen csont- és agancstűknek gyöngének kelle lenniök arra nézt, hogy azokkal az állatbőrök egymásra hajtott kemény széleit áttűzhessék, és ennél fogva úgy vélekedének, hogy a többszörös bőrrétegeket előbb árral kell vala átszurniok, a tűt csupán a fonálnak az árr utáni áttűzésére használván. De ezen felfogás mellett lehetetlen belátni, hogy akkor, a mai szíjjártók és eszimiadiák szokásaként, miért nem dolgoztak csakis magával az árral? Egyébiránt Perry¹⁾ kapitánynak kimerítő tudósítása világot vet azon módra is, mely szerint az eszkimók nejei varrni szoktak. Ezek csonttűi alig különböznek a perigori őslakókéitól. És noha amazok ezeknél sokkal esetlenebbek, az eszkimói nők mégis rendkívül csinos dolgokat készítenek el azokkal. A fonalak közönségesen úszonyok és iramszarvas-inakból készülnek, de ezek hiában bizonyos főkanemek beleihez és gégeszálaihoz is folyamodnak. E nyersanyagot, míg fris, fogaik segítségével különböző vastagságu fonalszálakra szedik szét aszerint, amint azokat t. i. munkáik különfélesége igényli.

Varrás alkalmával a tűt a végénél fogva tartván, miután annak hegyével a varrandó tárgyat átszurták, azt bizonyos irányban a test felé, nem pedig attól el, mint ami varrónőink, huzzák.

A gímبórt az eszkimók nejei „gömbölyü varrással“, a vízhatlan czipóket és eszímákat tűzőgetve varrják. A tűzést igen ügyesen és hatékonyan úgy csinálják, hogy a tűvel a fókabórt csak félig szurják át, hogy így semmiféle rés se legyen, melyen a víz abba behatolhasson. Hogy pedig a tű a fokabőrökön átmeihessen, azokat előbb megpuhítják, azaz egy-két óráig áztatják. Perry kapitány gyakran látott leányokat ezen kevésbé izletes dologgal foglalkozni, kik így az anyag előkészítésével anyáiknak segítségére ügykeztek lenni. Világos dolog, hogy a csonttű így sokkal könnyebben hat keresztül azon két egymásra hajtott bőr szélén, miket rávarrással, vagy színvarrással kell összetűzni, miáltal a fentebbi kételyek is megoldást nyernek.

Egyébiránt a Dordogne barlangjaiban egy ujjnyi hosszúságu oly vékony tűket is találtak, hogy alig lehet elképzelni, hogy azokat varrásra használhatták volna. Ezek alig állhatják ki

¹⁾ Der vorgeschichtl. Mensch. Von Fr. von Hellwald. Leipzig, 1880. 461. 1.

vala azon nyomást, mely megkivántatik arra, hogy valamely tüt két bőrön keresztülszurhassanak. Az ilyen munkára sokkal alkalmasabbak a rövid tük; s a szabók és a varrónők ma is olyanokat használnak, ha póstót és vastag vászon- vagy pamut-kelmét kell varrniok. Kérdés tehát, hogy mi volt a hosszú, vékony tük czélja? Erre nézve megint az eszkimóktól kapunk felvilágosítást. A dán hittérítő Egede János, ki a múlt század kezdetén sok éven át tartózkodott Grönlandban, az ottani nők viseletét következőleg írja le: „Közvetlenül a test fölött fiatal özborjubőrből való derékot viselnek, mely prémes felével befelé van fordítva. A kabátot, vagy a felső öltönyt szépen festett hattyubőrből, vagy ennek hiányában fókabőrből készítik, fehérre kiteremtettéve s beszegve; a varratokat és a szegélyeket pedig köröskörül diszesen kiczifrázva, aminek nagyon csinos a tekintete. Hasonlót mondanak a Beringszorosnak az Aleuták csoportjához tartozó némely szigetlakosairól is. Ezek barlangokban éltenek (1777), miket a földbe ástak volt. Házi állataik nem valának, még kutyáik sem, és szerszámaikat meg fegyvereiket kőből és csontból készítették; élelmök halakból és olyan négylábu állatok husából állott, miket vadászaton ejtettek volt el, melyeknek maradványai, földalatti lakaikban felhalmozva iszonyu büzt terjesztének el. Ruházatuk különféle állatok bőréből készülvén, infonalakkal volt összevarrva. Ennek daczára a nők öltözetének némely része rendkívüli piperevágyról tanuskodott. Kivált ruháik széle felette csinosan volt kihimezve. Halászmadarak és bugdárok bőréből csinált sipkáik hasonlóképen himzett szalagokkal voltak feldiszítve. Himzéseiket igen szellemesen halasonttúkkal és négylábu állatok ineivel készítették el.“

E szigetlakók életmódjának ecsetelt képe, csekély változással kétségkívül egyéb östelepek lakóira is ráillik. Az iramszarvas ina mellett a kéredző állatoké szolgált legalkalmasabb czernául a varrásra.

Leletünkben az 5 darab árrnak (III. T. 8.), mint már érintők, a bőrruhák és lábbelik varrásánál, vagy egyéb anyagu tárgyak készítésénél, sok tekintetben a maihoz hasonló alkalmazása volt. Ezekkel, valamint a vésűkkel is, készítették főleg az agyag edényeken látható czifraságokat is.

A csonka hálókötőtű (IV. T. 1.) vastagabb vége közepén bemetszve, vékonyabb végén pedig hegyesre kisimitva közhasználatu eszköz volt a halász- és egyéb hálók készítésénél.

A két csontamulett (IV. T. 2.) bizonyíték arra nézt, hogy — ami fölött épen nem esodálkozhatunk — már a történet előtti ember is kedvelője volt a fényüzésnek. Hiszen az ékitményezés mély emberi szükséglet, mely már a gyermeknél is mutatkozik és valamint az egyes embernek, úgy az emberiségnek is megvan a maga gyermekora. A gyermekek diszitményezéseikben nem igen válogatósak; mindent ami tarka, arra alkalmasnak tartanak. Így a csontkorban a fényüzés szintén nagyon szerény volt még. A karpereczek és nyakékek a legközönségesebb tárgyakból készültek vala; és majd kagylókat fűztek fel sorban egymás mellé, majd fogakat, vagy mint az előttünk fekvő két tárgyból kitetszik, mindkét oldalt homoruan csiszolt halgerinczesontokat, melyeket keresztben vagy mint az itt levő egyik példány tanusítja a középben is átfurván és kellő számban felfűzván karpereczekül, a ruhákon pedig gombokként, vagy a nyakon amulett gyanánt hordoztak.

Idesorakozik egy sípna, vagy fuvolyának (IV. T. 3.) töredéke. A sípokat és fuvolyákat az iram, vagy a szarvas lábszáresontjaiból csinálták. Fájdalom, ami példányunkon épen az alsó rész hiányzik, hol különben a fuvolya lyukai szoktak lenni. Ezen sípokat valószínűleg leginkább vadászatokon használták. Fuvolyánkon a három, hármasonalú diszítés mutatja, hogy annak készítője már a symmetria bizonyos érzetétől lelkesült. E csonka részletű síp is a többi leletdarabok mellett, alkalmas érintkezési pontot képez úgy a bel- mint külföldi, egyforma kézművű őstelepekkel, sőt a barlangokkal is, milyen az eysies-i, laugerie-i, basse-i, cheffenti-i, és a gourdan-i, hol Piette 1871-ben (Haute-Garonne) szén- és hamurétegek között szintén hasonló sípra akadt.¹⁾ Jele, hogy az őstelep embere a halászat vagy földmivelés mellett, rendesen mindenütt a vadászattal is foglalkozott.

A csontkalapács (IV. T. 4.) gyűjteményünkben következtetést enged az ipareszközök kezdetlegességére, (nyéllyuka ügyetlenül oldalt levén furva); folytonos használatára pedig az, hogy nemcsak foka, hanem egyéb részei is a sok ütéstől mindenütt ki vannak esorbítva.

Leletünk két csontfokosának (IV. T. 5.) előrésze le van törve. Védelmi és támadó fegyvernek, tehát hadi eszköznek tekinthetjük.

A négy darab vadkanagyar (IV. T. 6.) érv arra

¹⁾ Der vorgeschichtl. Mensch. Von Fr. von Hellwald. Leipzig, 1880. 458. l.

nézve, hogy a tószegi őstelep lakosai a vaddisznót nem csak ismerték, de azt vadászataikon elejteni is tudták.

Valamely nép culturfokának nem utolsó mérése az élelmi szerek előállításának módja. Hogy a tószegi őstelep lakosai a földművelésből is, melyet ismertek volt, vették élelmöket: annak egyrészt bizonyosága az ott nagy számban talált kézi őrlőkövek, melyek egy példánya (IV. T. 7.) szintén előttünk fekszik; de másrészt igazolják azt az ugorka- s kölesmag- és kisebb buza-nem-maradványok, miket ama telepen a kiásott roppant tömegű állatmaradványok mellett összegyűjtöttek. Eledelül használták még a közönséges békateknőt is.¹⁾

Mi lehetett rendeltetése a németek által úgynevezett Feuerhundenak (IV. T. 8.), — melyet magyarul szolgál fordítással tűzkutyára kereszteltek, noha az eszköz német felfogásu czéljának a magyarban inkább a macska szóval való összetétel (tűzhelyeinken most is van vasmacska) felelt volna meg, — a vélemények többfelé ágaznak. Némelyek hálósúlyoknak tartják azokat.

Keller és más svajczi tudósok szerint, kik azokhoz némileg hasonlókat nagy számmal találtak a czölöpépitményekben, amaz agyagkúpok a szövőszekekről lecsüngő szálakra akasztva nehezekül szolgáltak volna. Wagner János a muhi-i pusztán általa 1880-ban eszközölt ásatásokról szólóban az egyik telep középső rétegében lelt 11 darab agyagkúp ötletéből, melyek 3 lábnyi átmérőjü tért fogtak körül a hamú között, azokra nézve új véleménynek adott kifejezést, mely szerint amaz agyagkúpok sem hálósúlyok, sem szövőszekehezek nem lehettek. „Az előbbi nem, mert az eddig talált hálósúlyok rendszerint kőből készültek, gömbölyűek s jobbára egyforma nagyságúak, míg a jelen kúpok már azért is kizárják e rendeltetés lehetőségét, mert agyagból gyártvák, és a kísérleteket kétségessé tevéen, a vízben rövid idő alatt szétmállanak. A hálósúlyok eszméjét Keller combinált szövőszeke keltette, azonban az ő általa bemutatott súlyok szintén gömbölyűek, egyformák és jókora almánál alig nagyobbak; míg a nálunk előforduló agyagkúpok nagysága egy hüvelyktől egy lábíg váltakozik.

Azon körülményből, hogy a jelen esetben fölfedezett eféle kúpok a tüzelőhely körül voltak körbe állítva, valamint hogy őskori temetkezéseknél kiásott kagylófüzéreken hüvelyknyi nyagyságú eféle agyagkúpok láthatólag amulettként szerepelnek,

¹⁾ Arch. Ért. Bápst. 1877. 83. 1.

azt gyanítja, hogy az agyagkúpok vallásos symbolicus jelvények valának, melyek a jelen esetben talán az áldozó helyet különítették el a többi tűzhelytől; a rajtok levő lyukakban pedig a korlát teljesebbé tételére apró pálczikák végei dugattak.¹⁾

Ezek ellenében dr. Hampel József fentartja a külföldiek nézetét „e kúpoknak többféle rendeltetéséről, miket hazai és külföldi leletekből megállapítva lát. Nevezetesen a Wagner János által fölemlített „vallási vagy symbolicus“ rendeltetéssel bíró agyagkúpokra nézve nem vonja ugyan kétségbe, hogy rendeltetések az lehetett, de egyelőre kellő bizonyítás hiányában ezen feltevést nem fogadhatja el. Az ó-budai mint a szeged-öthalmi ásatások alkalmával meglehetett győződni, hogy tűzhely körül állítva, e kúpok tűzpad helyét pótolták; másik rendeltetésöképen pedig szövőszéknehezékekül szolgáltak.“²⁾

A tószegi őstelep fazekas-iparának fejlődési fokát leletünk agyagedényei tüntetik elő. Ezek között a durva, vastag, fületlen és csonka agyagbögre (IV. T. 9.), mint töréshelyei igazolják, iszapolatlan agyagból, pusztán kézzel van kidolgozva és tűz mellett kiszáritva.

Alakítás tekintetéből már az izlés változatossága és fejlettebb voltára enged következtetnünk azon három hasasöblű, vékonyabb falu kis füles agyag korsóska (IV. T. 10.), melyeken szintén meglátszik, hogy nem mázburokkal, hanem egyszerű csiszolással voltak kifényesítve. E célra gyakran vörös vagy fekete irlát használtak. Az edényeknek, mint az utóbbi három között a legnagyobbiknak, fekete színe nem csupán a füsttől, hanem sokszor inkább onnan eredt, hogy az agyag közé zsiradékot keverték, mi által az anyag, midőn égettetik, át meg át feketévé válik. Ez az eljárás a perui fazekasoknál mai napság is divatos. Korsócskáink, melyek kétségkívül ivóedényekül szolgáltak, noha már nagyobb gondal készítvék, azt bizonyítják, hogy a tószegi göröncséripar technikai kivitel szempontjából, bár fejledező, de még mindig alant fokon állott.

Ugyanezt tanúsítja három nagyobb edénynek egy-egy fenmaradt cserepe (IV. T. 11.), és egy korsó füles nyakának töredéke (IV. T. 12.).

Végül néhány szót magát a telepet illetőleg, miután az a mi kutatási terünkön kívül fekszik.

¹⁾ Arch. Ért. Új f. Bdpst. 1881. IV. 1.

²⁾ Arch. Ért. Új. f. Bdpst. 1881. VI. 1.

A tószegi őstelep sem „Knittel“-, sem „Fackwerk“-féle czölöpépitmény; sem az irlandi cranoge valamely fajtája; hanem Pigorini, a római ősrégészeti muzeum őre szerint, hasonló az olasz terramarekhez, „melyek minden oldalról földhányásokkal körülvett négyszögletes térséget képeztek. Itt a behordott földből, kunyhók maradványaiból és az összehalmozódott konyhahulladékokból idővel egy halom keletkezett, mely végre a sánczok magasságáig emelkedett és az általuk körített térséget egészen kitölté. Ekkép származott a halomnak egymás fölött kanyargó rétegekből álló szerkezete.“¹⁾

Ennek valószínűségét csetneki Jelenik Elek hazánk telepei keletkezésére nézve is megengedi.²⁾ „Az egymás fölött kanyargó rétegek, — mond ő, — az égett földdarabok, köztük elszórva heverő eszközei az egykori lakóknak, egyformán föllelhetők mindenhol, a különbség az, hogy míg egy helyen csupán kőkori eredetűnek ismert tárgyak fordulnak elő, mint kőeszközök, csont- és agancsszerszámok, cserépedények; addig máshol a kőnek, — mint szerszámnyagnak helyébe a bronz lép; itt a cserépedények technicája már magasabb és kifejtettebb, de főalakjaikban a különböző helyek tárgyai között a rokonzelleg még mindig kitűnik. Így a bronztárgyakkal talált edények visszavezethetők azokra, melyek kőkori tárgyak mellett fordultak elő.“³⁾

Lelettárgyaink után ítélve a tószegi őstelep a neolith, vagy esiszolt kőkorba tartozik, mint egyéb számos, — bár nem minden, — sikon fekvő telepek.⁴⁾

Ezek kőeszközök anyagát: „az obszidiánt a Hegyaljáról, a szerpentint Pétervárad környékéről, a dioritot Délmagyarországról, a kalczitot az éjszakra fekvő hegylanczok valamelyikéből szerezhették.

Az ily kiterjedt kereskedés mellett a bronzismeret sem maradhatott hosszabb ideig egy helyhez kötve.

Ez őstelepnek sánczok között czölöpökre épített lakásai félreeső helyeken a római uralomig fenmaradhattak,“ — mond csetneki Jelenik Elek.⁵⁾

Wirchow szerint: „Magunk a (magyarországi) telepek hasonlitanak a Burgwallok émely fajához, de míg ott az

¹⁾ Arch. Ért. Bdpst. 1877. 80. 1.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o. 82. 1.

⁴⁾ U. o. 205. 1.

⁵⁾ U. o.

eredeti talaj mesterségesen van feltöltve a víz partján, addig ez nálunk mindig vízhatlan agyag vagy lösz. A kormeghatározás tekintetében beismeri, hogy a tószegi telep tárgyai csiszolt kőkori jelleggel bírnak, a pilinivel együtt valószínűleg a szláv település előtti korból valók, sőt lehet, hogy az etruszk kereskedelmet is megelőzik (időszámításunk előtti VI—III. század), mint az olasz terramarek, melyekkel tökéletesen megegyeznek.“¹⁾

Pigorini szerint: „A tószegi őstelep és némely terramare, mint a cassaroldoi teljesen megegyeznek. Nevezetesen a magyar őstelepek ép úgy, mint az olasz terramarek, vízparton vannak, sánczokkal körülvett teret képeznek, melyen lassan képződött, — állatsontokat, kagylóhéjakat s emberi kézműveket tartalmazó, — hamú, égett föld és agyagrétegek terülnek el, melyeket helyenkint függélyes irányban álló czölöpök törnek át. A korra nézve az egyes rétegek közt talált kézművek alapján tudjuk, hogy vagy a kő-, vagy a bronzkorszakba tartoztak, a mely korok nálunk a római, Olaszországban pedig valószínűleg a római uralmat megelőző etrusc cultura fejlődését előzték meg.“²⁾

Ezek után köszönet a szives adományozók, dr. Breuer Ármín és Ignác uraknak, kik muzeumunkat e felette érdekes és becses régiségekkel gazdagították.

¹⁾ Arch. Ért. Bdpst. 1877. 208. 1.

²⁾ U. o. 208. 1.

TÁRCZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése, január 25-én.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán ur ő méltósága.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül:

Rácz Athanáz alelnök, Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamessny Gyula ügyész, Áldor Imre, Ardeleán György, Barácz József, Déschán Achill, Horváth Pius, Korbonics János, dr. Laky Mátyás, Löwy Miklós, Stancesa Gyula és Vozáry János.

A számos vendégek között, kiket a szabadsághős, Bem Józsefnek Pesty Frigyes, választmányi tag ur által, muzeumunk részére küldött történelmi ereklyéinek helyi lapjainkban előre hirdetett bemutatása, nagy számban vonzott az ülésre: ott láttuk egyebek közt a majorkülvárosi görög keleti lelkészt, Anka Péter szentszéki ülnököt és dr. Szalkay Gyulát, a délmagyarországi természettudományi társulat alelnökét.

A gyűlés terme zsufolásig megtelt a nagyszámu férfiközönsséggel s a legdiszesebb hölgyvilággal és középiskoláink nagyreményü ifjuságával.

Elnök ur ő méltósága, a népes gyűlés tagjainak üdvözlésével, az ülést megnyitván:

Varjassy Árpád titkár, a kitűzött program első pontja szerint, a múlt havi választmányi gyűlés jegyzőkönyvét olvassa föl, melynek hitelesítésével, a tárgysorozat második pontja szerint:

Pontelly István adja elő következő főtitkári jelentését:

Tisztelt választmány!

Az új polgári évben való ezen első ülésünk alkalmával, kedves kötelességemnek tartom a t. v. tudomására hoznom, hogy muzeumunk római tárgy régiségi osztályát, számos, más kötelességszerű teendőimnek erőmet nem egyszer kimerítő sokasága daczára, sikerült annyira rendeznem, hogy azt a közönség megtekintésére, bármely tetszés szerinti napon, megnyithatjuk.

Muzeumunk praehistorikus osztályáról, reméllem, hogy nemsokára ugyanazt fogom jelenthetni.

Emellett van szerencsém azt is a tisztelt választmánynyal tudatnom, hogy társulati életünk jelen, vagyis 1881/82-ik évi „Értesítő“-je első

füzetét, viszonyaikhoz mért, lehetőleg érdekes és változatos tartalommal és diszes alakban kiállítva, egyesületünk tisztelt tagjainak szétküldöttem.

Főleg azonban örvendetes tudomásul fog szolgálni kétségkívül a tisztelt válaszmánynak, hogy:

A) Régiségtárunk: ismét örökké emlékezetes és kegyeletes tiszteletet érdemlő tárgyakkal gazdagodott.

E nagybecsű történeti ereklyéknek, t. i. Bem József tábornok fezzének és parókájának adományozója: nagyságos P e s t y Frigyes, királyi tanácsos ur, a magyar tudományos akadémia rendes és társulatunk választmányi tagja, ki, mint sz. kir. Temesvár város szülöttje, s a magyar történetírás egyik első rangu csillaga, a következő becses sorok kíséretében küldötte be hozzánk nagylelkű ajándékát:

„A délmagyarországi muzeumnak örök emlékül átengedek következő két tárgyat:

1-ör. Bem József tábornok, az 1849-ki szabadsághős parókáját, melyet az viselt, midőn Bécsből Magyarországra menekült, valamint az erdélyi hadjáratokban egész addig, míg az izlamra áttért.

2-ör. Bem tábornok fezzét, melyet az Alleppóban viselt, midőn a francia consulnál utolsó látogatását tette.

E tárgyakat sógoromtól, Fiala János 1849-ki honvédelezredestől kaptam, ki Bem utolsó hadsegéde volt Alleppóban, és aki ezen ereklyéket nekem Californiából, San-Franciscóból beküldte.“

Itt fogjuk tehát önvédelmi harczunk egyik legkimagaslóbb oszlopának mindenkorra nevezetes ezen emléktárgyait őrizni; kivált miután Pesty Frigyes úr barátja, Odor Samuhoz intézet levele egyik passusa szerint, melyet talán a discretió sérelme nélkül közölhetünk: „Bem reliquiáinak helye Temesvár, melyet az ostromzár alá vevén, azzal a magyar szabadságügynek roppant lendületet adott.“

Végül a történeti hűség kedvéért álljon még itt kiegészítőleg, amit Bem parókája és fezzéről a „Pesti Hirlap“-ban az imént ilyen olvastunk:

„Ez a paróka, mely most már a délmagyarországi muzeum tulajdona, volt Bem apó tulajdonképi életmentője, mert ez tette őt fölismerhetetlenné és csakis e paróka által volt lehetséges oly sokáig időznie abban a külvárosi vendéglőben a nélkül, hogy fölismerték volna. Ennek a parókanak pedig sajtóságos története van. Midőn Bem, miután Bécsben már minden elveszett, Messenhauser lakásáról jövet, buvóhelyet keresve elhaladt az Aula mellett, innen két ismerősét kéréte le. Ezek, akik a tábornokot régóta biztosságban hitték, esdekelve kérték őt, gondolna most menekülésére és figyelmeztették egyszersmind, hogy vannak, kik leselkednek az ő szabadsága, vagy talán élete után is. Bem tábornok mosolyogva bölintott fejével és azt kérdezé a két fiatal embertől, nem volna-e kedvük tovább harezolni daczára annak, hogy a város az „ellen-

séggel“ már megkezdte az alkudozásokat. A két fiatal ember sokkal fontosabbnak találta a kérdést, hogysem azonnal válaszolhattak volna. Egyikük tehát fölsietett az Aulába, hogy ott a gyűlés elé terjessze a kérdést. A másik fiatal ember pedig az ellenségtől már megszállott külvárosba sietett egy parókát szerzendő, mely a tábornokot fölismerhetetlenné tegye. Mielőtt azonban a fiatal ember a parókával megérkezhetett volna, az egész gyűlés kirohant az Aulából, hogy még egyszer láthassa a dicső tábornokot. Megcsókolták a kezét és mint a gyermekek atyjukat, úgy kérték az öreg urat, ne kísértse meg a lehetetlent, hanem iparkodjék az ő drága életét minél hamarabb biztosságba helyezni. Időközben megérkezett a paróka is. Ünnepeyiesen tették föl arra az ősz fejre. És ez a paróka mindaddig fődte a drága főt, míg Bem az izlamra áttérve, föl nem cserélte azt a fezzel, azzal a fezzel, a melyet hadsegéde¹⁾ a parókával együtt, a dél-magyarországi muzeumnak ajándékozott. Az a két fiatal ember, akiknek egyike a parókát hozta, még maig is él Bécsben és szerepel a nyilvánosságban. Bem tábornok az ő discret modorában sohasem említette neveiket, és ők ma harminczkét esztendővel az események után sem akarják, hogy neveik e parókatörténettel összeköttetésben nyilvánosságra kerüljenek. Hát bizony ők csak bécsiek, akár milyen vitézek lehettek 1848-ban.“²⁾

II. Weninger János temesvárvárosi tisztviselő, a Bácskaságban tavall tett utazása alatt felfödözött:

67 darab üvegpaszta-, és égetett agyagból való gyöngyszemet, melyeket Bács megyében, Temerin határában, egy régi sirban találtak.

1) Tulajdonképen Pesty Frigyes ur,

Szerk.

2) 5/1882. Ülésünk hangulatát, az érintett nagybecsű történeti emléktárgyak szemléletének behatása alatt örökítse meg a nagylelkű adományozóhoz ugyanezen gyűlésünkben intezett s köszönetünket kifejező és ehelyütt közlésre alkalomszerűnek vélt, következő levelünk:

Nagyságos Királyi Tanácsos Ur!

Igen Tisztelt Akadémiai Rendes és Társulatunkban Választmányi Tag Ur!

Bem József tábornok függetlenségi harcunk egyik legkimagaslóbb hőse történetileg nevezetes emléktárgyait: azon parókát t. i., melylyel a nagy férfi Bécsből menekülte után a magyarországi szabadságharcot végig küzdötte és fezzét, melyben ő Aleppóban a francia consullnál utólszor megjelent és miket, mint annyi dicső fegyvertények emlékeztető jeleit, Nagyságod örök emlékül muzeumunknak ajándékozni kegyeskedett, a jelen hó 25-én tartott választmányi gyűlésünkön mutattuk be társulatunk tagjainak.

A felejthetetlen szabadsághős történeti ereklyéi bemutatásának helyi lapjainkban való előre hirdetése folytán azonban a nem tagok közül is elől számosan jelentek meg ülésünkön, hogy tanácskozási termünk a zsufolásig megtelt.

Minden arczon meg lehetett látni a borongó visszaemlékezést történetünk annyi fény- és sötéttséggel teljes multjára; a kegyeletet, mely a Nagyságod által küldött történeti emléktárgyak szemléletére a közönség szemében visszatükrözött és a tiszteletet a haza s a szabadságügy azon nagyszerű alakjának fonséges emléke iránt, ki életének

B) Érmegyűjteményünk: I. A Schwerer János vám- és pénzügyőri főügyelőtől Pancsováról küldött érmékhez sorakoznak:

1. A magát Herkulestől származtatott Fabia Labeo patriciusi család ezüst dénára.

Avers: A szárnyas sisaku Pallas feje, jobbfelől Roma, balról X. Fabeo fölirattal.

Revers: Jupiter a vágató quadrigán, jobbjában villámát ezikázva, bal kezében jogart tartva. Alul Q. Fabi fölirat.

A lovak lábai alatti hajóor jelenti, hogy Q. Fabius Labeo, a Kr. e. 188-ban, a Nagy Antiochus elleni harcban a hajóhadat vezérelte, de a békének közben helyreálltával Cretába vitorlázott, hol az elszórt római foglyok nagy részét megszabadította, mely tengeri hadjárata következtében diadalmenetben részesült. (V. ö. Jos. Eckel, Doct. Num. Vet. Vol. V. p. 28. Vindob. MDCCXCV.)

2. A Titia plebeiusi család ezüst dénára.

Avers: Diadémel ékes és hosszú szakállu fő, mely némelyek szerint a Titius nevű jeles költőt, mások szerint Bacchust vagy az álom képét, noha mindannyiokat kétesen jelképezné.

Revers: Röpülő, szárnyas Pegasus, melynek jelentősége itt szintén ismeretlen. Az ez alatti fölirat: Q. Titi. Ki volt légyen ezen érmék Q. Titiusa, azt eddig még nem sikerült kideríteni. (V. ö. U. o. p. 325.)

3. A jeles Julia, mint Caesar, patriciusi, mint Bursio, bizonytalan eredetű család ezüst dénára.

Avers: Szárnyas fő, leomló hajfürtökkel. A fejtől jobbra a tridens, mellette meghatározhatatlan apró jelvényekkel. Miután bizonytalan, hogy e fő nő, vagy férfi feje-e, azért némelyek azt a győzelem, mások Apollo, Merkur, Neptun, sőt Oceanis fejének vélik lenni.

Revers: A Victoria vágató quadrigán. Allatta ezen fölirat: L. Juli. Bursio. Melyik Bursio verette ezen érméket, nem tudatik. (V. ö. U. o. p. 228.)

4. Vespasianus (69—79) ezüst dénára.

az emberiség legszentebb földi érdekeérti leküzdtevel, nevét a hir örök lángbetűivel véste be az emberiség nagy tragédiájának, a világtörténetnek évkönyveibe.

Midőn azért a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat választmányának, az ezen társulat muzeuma részére küldött nagybecsű adományáért Nagyságodnak, egyhangu köszönetét írásbelileg is kifejezni szerencsések vagyunk,

maradunk

Nagyságos Királyi Tanácsos Urnak, magyar tudományos akadémiái Rendes és társulatunkban Választmányi Tag Urnak

alázatos szolgálai:

Temesvártt, 1882. évi január hó 26-án.

Ormós Zsigmond,
elnök.

Pontelly István,
főttnkár.

Avers: Imp. Caesar Vespasianus Aug. A köriratban a császár sugárkoszorús feje.

Revers: Ülve, balra néző nő, jobbában ággal. A körirat az általa övezett kép egyéb részeivel nagyon elmosódott.

5. Antoninus Pius (138—161) ezüst dénára.

Avers: A császár sugárkoszorús feje ezen körirattal: Antoninus Aug. Pius. PP. P. M. T. P.

Revers: Az álló Liberalitas jobbában bőségszaruuval, balkezében tesseráival. Körirata: Cos. IIII.

II. Breinfolk Ferencz m. k. postaigazgatósági titkár adománya:

1. Vespasianus bronz érméje.

Avers: A császár jobbra néző babérméző feje, Caes. Vespasianus P. M. Tr. P. Cos. fölirattal.

Revers: Az ülve jobbra néző Salus, jobbában paterát tartva, balkezét fölemelve. Körirata: Salus Augusta, alul S. C.

2. I. Valentinianus (364—375) rézpenze.

Avers: A császár jobbra néző diadémés feje ezen körirattal: D. N. Valentinianus P. F. Aug.

Revers: Balra néző Viktoria, jobbában pálmaággal, előre nyujtott kezében koszorút tartva. Körirata: Securitas Reipublicae. Alul A. Sise (iae officina prima.)

III. Oseczky János plébánostól:

1. Mátyás király két ezüst pénze.

Avers: Az ország czimere, benne a Hunyadyakéval. Körirata: M. Matthiae R. Hungariae.

Revers: A boldoságos Szűz képe, karján a kis Jézussal és Patrona Hungariae körirattal.

2. Nagy Lajos egy ezüst pénze elmosódott alakokkal és betűkkel.

Lelethelyük a Szent-András és Csernegyház községek közötti régi kastély (1881. májusban találtatva) Temes vármegyében.

IV. Néhai Urbányi Lőrincz ügyvédttől:

Egy bronz emlékérméje.

Előlapján: Állva jobbra néző nő, jobbával egy oszlophoz támaszkodva, balkezében golyót tartva. Az oszlop oldalához bot van támasztva, melyre kigyó tekerőzött.

A nő lábai előtt babéragtól árnyékozott retorta s emellett könyveken álló theodolith láthatók.

Körirata: Gazdagitva boldogit. Alul apró betűkkel I. D. Boerm. F.

Hátsó lapján: Sz. k. Temesvár város czimere, (leírva a múlt évi januári füzetünkben.)

Körirata: Sz. K. Temesvár. Városa. A'. M. Orvosok. 'S. Természetbuvárok. Az. 1843. Évi. Aug. 8. Kebelében. Tartott. Gyülekezete. Emlékeül

V. A déli szomszéd új országoknak, társulatunk költségén, dr. Despinits Péter kir. táblai bíró által vett s aranyozott és ezüst érdemrendjelei közül, a montenegróiak:

1. Fehér-kék-vörös szalagon függő ezüst rendjel.

Avers: Vjera (hit) Szloboda (szabadság) Za Chrabrost (vitézségért) fölirattal.

Ez alatt cser- és babérágtól félkörüleg övezett, keresztbe tett két vívó kard.

Revers: Koronás kétfejű sas, kiterjesztett szárnyakkal, mellén orosz-lános pajzsral, jobb karmai között jogart, baljaiban világgolyót, ennek tetejébe illesztett kereszttel, tartva.

2. Ennek miniatűrje ezüsből.

3. Vörös-fehér szalagon függő aranyozott rendjel.

Avers: A fejedelem mellképe. Félkörű fölirata: I. Knyáz (fejedelem) Czrnogorszki (montenegrói.) A kör alsó fele cser- és babérág-díszítmény.

Revers: Görög kereszt. Balszárán 1875, a fölsőn 1876. a jobbon 1877 és az alsón 1878. évszámmal.

Körirata: Ti (te) Jeszi (vagy) Krjepost (erő) I. (és) Zsdenije (megerősödés.) A kör alsó részén csillag fölött félhold.

4. Az előbbennek miniatűrje aranyozva.

5. Miniatűr ezüst rendjel fehér-kék-vörös szalagon.

Avers: A fejedelem jobbra néző képe.

Körirata: Nikola Knyáz (fejedelem) Czrnogorszki (montenegrói.)

Revers: Babér- és cserág között: Za Jonastbo 1862. fölirattal.

* * *

C) Könyv- és okirattárunk:

I. Bay Ilona ő nagysága, a magyar tudományos törekvések védő asszonya kegyességéből, ismét több nagybecsű művel fog gazdagodni.

Erre nézve van szerencsém ő nagyságának jelen évi január 15-én, Debreczenből hozzám intézet legkegyesebb levele következő sorait fölolvásnom:

„Tisztelettel jelentem, hogy a mai napon megbiztam Knoll Károly akadémiai könyvtáros ur kereskedését, hogy a délmagyarországi történelmi társulat részére küldje meg: Kossuthnak: „Irataim az emigrációból“ ezimű műve III. kötetét; Rudnyánszkyknak: „Magyar családélet“ III. kötetét és Marczalinak: „Magyarország II. József korában“ cz. munkája I. kötetét. — Továbbá értesitem tisztelt Nagyságot, hogy Kossuth és Marczali dolgozatainak folytatását is meg fogja küldeni a nevezett könyvkereskedés, mihelyt azok megjelenendnek.“

Ezen legmegtisztelőbb sorok után bemutatom az ő nagysága kegyességéből egyelőre megérkezett következő munkát:

„Magyarország II. József korában.“ Irta Marczali Henrik. Kiadja a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága. Első kötet. Budapest. 1882. A m. tud. Akadémia könyvkiadó-hivatala.

II. Schwing Károly VIII. osztályu tanulótól:

„Corpus iuris hungarici,“ seu decretum generale inelyti regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, in duos tomos distinctum. Continens tripartitum iuris consvetudinarii eiusdem regni, authore Stephano de Verböcz, etc. Ac decreta, constitutiones et articulos serenissimorum, et apostolicorum regum, ac inelytorum statuum et ordinum regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, a magno Leopoldo usque ad moderna tempora in publicis eorumdem comitiis conclusos, et editos. Tomus primus.

A második kötet ezime ezen hozzáadással bővitve:

Cum indice omnium decretorum locupletissimo, seu cynosura jurisperitorum exactissima quibus accedunt: Paxis criminalis: Kitionich: Directio methodica: eiusdem centuria dubietatum: Articuli tavernicales: Processus Curiae regiae militaris: Varias iurandi formulae: Diversae regulae iuris antiqui, hungarici et canonici: Catalogi regum, comitatum, archiepiscoporum, et palatinorum. Et demum regulamentum militare.

Cum speciali privilegio sacrae caesareo-regiae apostolicae majestatis. Budaë. Typis regiae universitatis. — Anno MDCCXXIX.

III. Berker Nándortól:

„Világ közönséges historiája.“ A legregibb időktül a jelenkorig.“ Pesten, Heckenast Gusztávnál. 1873. Három rész egy kötetben.

Kérem a tisztelt választmányt, hogy jelentésemet szives figyelmébe venni kegyeskedjék.

* * *

A helyesléssel fogadott főtitkári jelentésre, a tárgysorozat megalapított rendje szerint:

Odor Samu pénztári kimutatása következett, melyből kiderült, hogy 3063 frt 88 krnyi tőkealap mellett, 171 frt 55 kr. költségek készlet fölött rendelkezhetik, folyó kiadásai fődözésére, társulatunk.

Örvendetes tudomásul vétetett.

* * *

Ezután Sztancsa Gyula, kir. főreáliskolai tanár, értekezett:

„A keleti és classicus képzőművészet történeti, jellemzetes fejlődéséről.“

Előadó az egyiptomi, perzsa és assyr: a görög és etrusc-római plastikát oly jellegző vonásokban különböztette meg; azok egymásra való hatását oly kibélyezett sajátosságukban tüntette föl: a különböző korszakok és iskolák főbb terményeit, azok jellemző motívumaival, annyira világosan mutatta föl egymás mellett: hogy értekezése kimerítő kerek-

dedsége és egyöntetűségével tárgyának, bár csupán egy előadásra szorított, bevégzett és könnyű fölfogásu, alapos képét nyújtotta.

A megéljenzett fölolvasó, elnöki fölhívásra megígérte, hogy legközelebb a festészetről is, a jelenlegihez hasonló előadást fog tartani.

* * *

Tagokul megválasztattak egyhangulag:

Ballagi Aládár egyetemi magántanár,

Pesty Frigyesnek levélileg, és

Klukovics József székesuti községi jegyző,

Pontelly Istvánnak szóbelileg tett ajánlatára.

* * *

Indítványok nem tétetvén, több tárgy megbeszélése került szőnyegre. Ezek egyike a dettai érmeleletet illeti vala, melyre nézve elnök ő méltósága jelenté, hogy a nemzeti muzeum az abból a maga számára kijelöltek kiválasztván, a többit, mely tüzetes meghatározás alatt van, visszaadta nekünk.

A dettai érmeleletet illetőleg, fölolvastatott az azon nevű járás szolgabirájának e hó 18-ról kelt hivatalos tudósítása, mely szerint a Dentán talált ezüst pénzek a dettai kir. járásbiróságnál vannak az azokkal egybefüggő ügy elintézéséig, mely a találókra vézve a m. b. t.-k. XXIX. fejezete, 366. §. alá esik, letéve.

Elhatározatott, (hogy miután a lelet a mi tövinyes kutatási terünkön került fölszinre) aziránt legalább annyiban állást foglalnunk, hogy mig a bíróság, — melynek hatáskörébe nem avatkozhatunk, — végleg intézkedik: megkeressük a járásbiróságot, hogy a mondott leletet megtekintés végett nekünk beküldeni sziveskedjék.

Tegyünk egyelőre annyit, amennyi az adott viszonyok között lehetséges.

Miután végül Pesty Frigyes urnak írásbeli, Bay Ilona nrhölgynek, Weninger János, Schwerer János, Breinfolk Ferencz, Oseczky János, Berker Nándor uraknak és Schwing Károly gymnáziumi tanulónak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott:

elnök ő méltósága az ülést, tagjainak élénk éljenzései között, berekesztette.

~~~~~

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése február 22-én.

Elnök Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Rácz Athanáz alelnök, Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár,

Odor Samu pénztárnok, dr. Niá messny Gyula ügyész, Áldor Imre, Ardeleán György, Horváth Pius, Korbónics János, dr. Löwy Mór, Marx Antal, Szöcs Lajos, Stanesa Gyula és Trailla György, mint vendégek dr. Szalkay Gyula és Czirbusz Géza urak mellett diszes férfi s nőközönség és nagyszámu középiskolai ifjuság.

Elnök ő méltósága üdvözölvén az egybegyült közönséget, hangsulyozza, hogy az állandó muzeumnak életbelépése küszöbön áll. Az ennek érdekében fölterjesztett alapszabályok a miniszterium helybenhagyásával ugyanis visszaérkeztenek és neki gondja lesz reá, hogy a muzeumegylet működését minél előbb megkezdhesse.

A délmagyarországi centenáriumi ünnepély alkalmával tudvalévőleg végzéssé lön, hogy Délmagyarország visszaesatolása százados emlékére muzeum alapittassék, mely czélra közadakozásokból több ezer forintnyi összeg gyült egybe.

Az ezen ügyben alakuló muzeumegylet tehát, miután a kormányilag megerősített alapszabályok megérkeztek, első teendőjének fogja tekinteni, hogy mind a délmagyarországi történelmi és régészeti, mind a természettudományi társulatokkal muzeumaik egyesítése érdekében érintkezésbe lépjen.

Ezen elnöki örvendetes értesítésnek közhelyesléssel fogadtával:

Varjassy Árpád titkár terjeszti vala elő a mult havi jegyzőkönyvet, mely hitelesítettvén:

Pontelly István olvasta föl következő főtitkári jelentését:

Tisztelt választmány!

A dettai érmeleltre vonatkozólag, már a mult havi ülésünkön volt szerencsém jelenteni, hogy az tüzetes meghatározás alatt van; minélfogva reméllem, hogy azt hihetőleg nemsokára szerencsés leszek a tisztelt választmány elé terjeszthetni.

A dentai ezüst érmeleletet illetőleg pedig arról vagyok bátor a tisztelt választmányt tudósítani, hogy a dentai kir. járásbiróság a nevezett régészeti leletet, társulatunk megkeresésére, nekünk megküldötte.

Az abban talált nagyobb pénzdarabok, mint vizsgálatunkból kitünt, a 16. és 17-ik századból valók, tallérmagyságúak és leginkább belgiumbeliek, az 1644. és 1655-diki évekből. A kisebbek túlnyomólag lengyelországiak, a 16-dik századból, t. i. Báthory István és III. Zsigmond veretei; ezeken kívül vannak még köztük raguzai, német, francia és török aprópénzek. A pénzek csaknem mind át vannak lyukasztatva, ami annak bizonyosságául szolgál, hogy azok női nyakékül szolgáltak.

A leletet megküldtük a nemzeti muzeumnak is, hogy az abból kiválasztatván az általa netán még nem birt értéket, a többit, mint törvényes kutatási területünkön találtat, társulatunknak, a mienkhez hasonló szivességgel, visszaszármaztassa.

Ezen levelünkre nézve van szerencsém egyuttal a nemzeti muzeumnak következő válaszát ide csatolnom:

Méltóságos Főispán Ur! Köszönettel vettem f. évi 140. sz. nagyra-becsült átíratát és az átírat kíséretében a dentai ezüstsületet. A leletet, annak rendje szerint, tanulmányozni fogjuk és készítünk majd róla részletes lajstromot, melyet annak idején, talán már 6—8 hét múlva, fogunk Méltóságodnak elküldhetni. Addig is jelentem, hogy a kezünkhöz ért leletben volt 25 darab ékszerrészlet, 359 drb nagyobb és 1005 drb kisebb érem. Az érmek fölületes megtekintés után, XVI. és XVII. századbelieknek látszanak: részletesebb jelentést majd csak a lajstromban fogunk róluk adhatni. Fogadja Méltóságod kitünő nagyrabecsülésem kifejezését, melylyel maradtam Budapesten, 1882. február 8-án, kész szolgálja: Pulszky Ferencz, a n. muzeum igazgatója.

A befolyt egyéb lelettárgyak közül egyébiránt, egyelőre, bemutatok néhányat, melyek gyarapodásul szolgálnak:

A) Régiségtárunk számára.

Ezek:

I. A Thuróczy Béla ur földjén, a római sánczok mellett, az 1881-dik évi junius hó 25-dikén, eke által kiszántott, vadászerdei lelet.

Részei:

1. Egy 21.5 cm. hosszú vas díszesákány. Fokfele 1.5 cm. széles és 4.5 cm hosszú négy oldala, vonalrovatkákkal van ékesítve és a végéhez 0.5 cmnyi vastag és 5.5 átmérőü foklap illesztve.

A csákány 3 cm. ürátmérőü és kétfülü nyéltartójának felső folytatása le van törve.

A csákány előrésze, annak csúcsáig, a négyszögü alakból egészen, hegyes végbe megy, kissé meghajtva, által.

A csákánynak első fele a nyélüregtől 3 eméternyi hosszúságra függélyesen pont- és rovátkos; inentől fogva a hegyéig, mind a négy oldalán, vízszintes irányu, három rováttal díszített.

A nyéltartó mindakét külső oldalát függélyesen párhuzamos két csillagsor közti függélyesen párhuzamos kettős vonalsor ékesíti. A díszít-mények mind aranyozottak.

2. Egy török ezüst fülbevaló filigrán munkából. Ez alakra és nagyságra nézve hasonló azokhoz, miket tavali januári „Értesítő“-nk II. tábláján, a 3. és 4. sz. alatt könyomatu rajzban is közöltem.

Dombormüves előalapjának díszítésére nézve azonban ez annyiban tér el amazoktól, hogy azok négyszögü rekesze helyett, ez öt félgömb alaku dudorral van ékesítve. E dudorok mindegyike tetején, azok fölületére illesztett hét finom sodrony vége fut egybe, melyekből kettő-kettő a dudor fölülete alsó részén egy-egy gömbölyü ablakoeskát fog közbe.

A dudorok tetején három gömböcske fölött egy negyedik ül, nagyságra nézve hasonló a gombostüéhez.

Egyébként a függő előlapját ékesítő sodronyhengerkék, a kerülete széléről csüngő pikkelyek, és annak hátsó lapja körkörös diszitményei, itt sem hiányzanak.

II. Pottyondy Tihamér, gymnasiumi VIII. osztályu tanuló adománya:

Egy 8 cm. hosszú kőbalta, melyet Bogdán, Lippa mellett, szántás alkalmával találtak.

III. Schwing Károly, gymnasiumi VIII. osztályu tanuló ajándéka.

Egy osztrák katonai volt hivatalos pecsétnyomó.

A pecsétlapon van az osztrák dupla sas, melynek körirata: Div. Com: Des F. M. L. Glaeser.

A pecsétnyomó hossza 10 cm., a pecsétlap átmérője 3 cm.

* * *

B) Érmé- és bankógyűjteményünk számára:

I. A Schwerer János vám- és pénzügyőri főügyelő által Pancesován gyűjtöttekből befolyt:

1. A Marcia, hajdan patriciusi, de az érménken plebejusinak ismert család egy dénára.

Annak melléknevei: Censorinus, Libo, Philippus.

Avers: A szárnyas sisaku Pallas feje, balról Libo, jobbról X fölirattal.

Revers: A dioseurok lovon, ezek lábai alatt Q. Marc. lent Roma fölirattal.

(V. ö. Jos. Eckel. Doctr. Num. Vet. Vol. V. p. 248.)

2. Egy Rutilia plebejus családbeli dénár.

Avers: Pallas szárnyas sisaku feje, ennek balfelén Flac. fölirattal.

Revers: A Victoria vágató quadrigán, alatta a szokásos L. Rutili fölirat elmosódott.

3. Julia Domna († 217) Septimius Severus (191—211) nejének dénára.

Avers: A császárné feje, Julia Augusta körirattal.

Revers: Venus balra néző s álló alakja kiterjesztett kezekkel.

Körirata: Venus Felix.

4. Vespasianus (69—79) dénára.

Avers: A császár koszorus feje. Köriratának csupán balfele olvasható, t. i. Vespasianus.

Revers: Széken ülő, hihetőleg női alak, melynek körirata egészen elmosódván, azt meghatározni nem lehet.

Egyébiránt Eckel numismaticájában ilyen revers képeretű érme, t. i. a kizárólag magát Vespasiant föltüntetők között, elő sem fordul;

világos jelül annak, hogy ama különben 8 quart kötetes és a maga korában, sőt sok tekintetből ma is kiváló munka, az érmészet jelen előhaladottságához képest már elavult s azért égető szükségünk volna oly Mecaenasra, ki Cohen érmetanát, melyet mi megvenni nem bírunk, nekünk nagylelkűen megszerezzené.

5. Antonius Pius (138—161) igen sérült dénára.

Avers: A császár babérkoszorús feje ezen körirattal: Antonius Aug. Pius, a többi egészen letörött.

Revers: Hihetőleg a Liberalitas alakja, elmosódva. Kopott körirata: Cos. III.

II. A Despinits Péter kir. táblai bíró ur által a társulatunk költségén vett délszláv és aldunai tartományi rendjelekből van szerencsém jelenleg a romániaiakat bemutatni. Ezek:

1. Kékszegélyű vörös szalagon függő, aranyozott érdemrendjel.

Avers: A fejedelem balra néző feje, Carol I. Dom. Al Romaniei * körirattal.

Revers: Félíg cser- és félíg babéragból font koszoruban e fölirat: Virtute Militara.

2. Ennek ezüst miniaturje.

3. Ezüsttel segélyezett lilaszínű szalagon függő miniatur ezüst érdemrendjel.

Avers: A fejedelem balra néző feje, Carolus I. Princeps Romaniae körirattal.

Revers: Bene Merenti fölirat babérkoszoruban.

4. Az előbbinél még kisebb aranyozott érdemrendjel.

Avers mint az 1. szám alatt.

Revers mint az előbbi szám alatt.

5. Kék szalagról, mely mindakét szélén sárga középvonalas, vörös színnel van szegélyezve, függő réz rendjel.

Avers: Egy visszafordított C-től átmetszett másik C fölötti korona, alattuk ezen fölirattal:

Aparatorilor
Independintei
In
Resbelul
1877—1878.

A koronás monogrammot a fölirattal egyetemben koszoru alakot képző két cserág keríti körül.

Revers: A Duna hajjai fölött zsákmányolt zászlókon állva, balra néző női alak: Románia nemtője, kiterjesztett jobbkezeben koszorut,

baljában földre szegzett kardot tartva. Mögötte a neki háttal fordult szárnyas Victoria a lengő, koszoruzott harczi zászlót tartva balkezeiben. A nemtő bal lába mellett a romániai sas, ettől némi távolban a Duna tükren fölfelé haladó hadihajó.

6. Az előbbihez mindenben hasonló, csakhogy még kisebb réz rendjel.

III. Mály István törvényszéki elnöktől:

1. Egy római köztársasági rézpénz.

Avers: A balra fordult sisakos Pallas feje, Urbs Roma körirattal.

Revers: A Romulust és Remust szoptató farkas. E csoport fölött két csillag.

2. Severus Alexander (222—235) dénára.

Avers: Imp. C. M. Aur. Sev. Alexander köriratban a császár jobbra néző koszorus feje.

Revers: Állva, jobbra néző katona, jobbkezeiben ágat, baljában lándzsát tartva. Körirata: P. M. Tr. P. Cos. Veretési ideje a császár uralkodásának első évei. (V. ö. J. Eckel. Doctr. Num. Vet. T. VII. p. 270.)

3. IV. Béla rézpénze.

IV. Zsutty János megyei árvaszéki tiszteletbeli elnöktől:

Egy tizdolláros Kossuth-bankó.

V. Recht Henrik VIII. osztálybeli reáliskolai tanulótól:

1. Egy 1614-diki lengyel ezüstgarasos.

2. Egy 1597-diki lengyel három ezüstgarasos.

(Mindkét érme III. Zsigmond király 1587—1632 korából.)

3. I. Leopoldnak 1672-dik évi magyar ezüst 6 krosa.

* * *

C) Könyv- és okirattárunk számára:

I. Pesty Frigyes választmányi tag urtól:

„Die Entstehung Croatiens.“ — Aus dem ungarischen Manuscrite des Friedrich Pesty. — (Separatabdruck aus der „Ungarischen Revue.“ 1882.) — Budapest. Fr. Kilian, k. ung. Universitäts-Buchhandlung. 1882.

II. Milleker Bódog tagtárs urtól:

„Werschetz und seine Umgegend in den Jahren 1787—1790. — Historische Skizze von Felix Milleker. — Ung.-Weisskirchen. — Buchdruckerei J. Wunder. 1882.

Tisztelt író- és tagtársunk megkért ezen fölül, hogy a könyvtárunk számára ajándékozott füzetten kívül még általa küldött 12 példányt a társulat jelenlevő tagjai között szétosztaszam, mit ezennel készségesen teljesítek.

III. Maschierévits György VI. osztályu gymnasiumi tanulótol:

1. Hof- und Staats
Schematismus
der
röm. kais. auch kais. königlich-
und
Erzherzoglichen
Haupt- und Residenzstadt
Wien
derer daselbst

befindlichen höchsten und hohen unmittelbaren
Hofstellen, Chargen und Würden, niedern Kollegien,
Instantien und Expeditionen
nebst vielen andern

zum allerhöchsten Hof, der Stadt und den
K. K. Erbländern gehörigen geistlichen, weltlichen und
Militär-Bedienungen, Versammlungen, Stellen
und Aemtern.

Mit Stellen und Namen-Register versehen.

Mit allergnädigster kais. königl. Freyheit.

Gedruckt und zu finden bey Josef Gerold, kaiserl. Reichshof-Buchdrucker
und Buchhändler auf dem Dominikanerplatz.

1791.

2. Der Mann von Welt,
oder
Grundsätze und Regeln
des
Anstandes, der Grazie, der feinen Lebensart
und der wahren Höflichkeit.

Von Gottfried Immanuel Wenzel,
Professor der Philosophie in Linz.

Neue verbesserte Auflage.

Pesth, 1815, bei C. A. Hartleben.

3. Anweisung die deutsche Sprache
richtig zu sprechen, zu lesen und zu schreiben.

Nebst Beyspielen von Briefen und andern schriftlichen Aufsätzen.

Zum Gebrauche der Trivial-Schulen in den k. k. Staaten.

Kostet ungeb. 10 Kr., geb. in led. Rücken 14 Kr.

Seiner kais. königl. apost. Majestät allergnädigster Druckfreyheit.

Wien, im Verlagsgewölbe des k. k. Schulbücher-Verschleisses bey
St. Anna in der Johannis-Gasse. 1807.

Fogadja, kérem, a tisztelt választmány, ezen jelentésemet becses figyelembe.

* * *

A főtitkár helyesléssel fogadott jelentését követte:

Odor Samu társulati pénztárnok urnak az egyesület vagyoni állapotát föltüntető kimutatása, mely szerint 3435 frt 43 krnyi tartaléktöke mellett, 114 frt 27 kr-ra rugó költekezési összeg áll a folyó, társulati kiadások fődözésére, rendelkezésül.

Örvendetes tudomásul szolgált.

Ezután Czirbusz Géza gymnasiumi tanár ur olvasta föl érdekes dolgozatát: „A bánsági bolgárok bevándorlásáról.“

Szerző ezen tanulmánya történeti szakaszát képezi azon készülöben lévő monographiának, mely a bolgárokat anthropologiai és ethnographiai szempontokból fogja különösen megismertetni.

Az előadó jelen fölolvasásában kimutatta, hogy a bolgárainkról eddig tárgyalt délmagyarországi történeti források, az említett nép bevándorlási történetére nézve elégtelenek; minélfogva azok egyikét-másikát Jireček, Rački, Drinov kutatásaik újabb eredményeivel egészítette ki.

Egyébb coniecturák alapján aztán több hibás adatát igazította helyre némely letelepedési időszámításnak; és különösen a krassovai bolgárokat ezen nemzetiségök kétségbeyonásával és nyelvök, meg viséletük tüzetesebb figyelembevételével a bulgároktól különböző és önálló szlovén népfajnak igyekezett beigazolni.

Az éljenzéssel kísért fölolvasás végeztével:

Jilk János, cs. és kir. helybeli katonai plébános, a főtitkár indítványára egyhangulag, társulati taggá választatván:

miután még Mály István, Pesty Frigyes, Milleker Bódog, Schwerer János, Thuróczy Béla és Zsutty János uraknak; ugy Pottyendy Tihamér, Reecht Henrik, Schwing Károly és Maschierovits György középiskolai ifjaknak szives adományaikért jegyzőkönyvi köszönet lön kifejezve:

az ülés, indítványok nem tétetvén, elnökileg bezárattott.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése, martius 29-én.

Elnök; Rácz Athanáz, alelnök.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Pontelly István főtitkár; Varjassy Árpád titkár; Odor Samu pénztárnok; dr. Breuer Armin; Korbonics János; Stanesa Gyula és középiskolai tetemes számú ifjuság.

Elnöklő alispán ur azon kijelentése mellett, hogy elnök ő méltósága hivatalos teendői miatt ma meg nem jelenhetett, a gyűlést megnyitottnak nyilváníja.

Erre Varjassy Arpád olvassa föl a mult havi jegyzőkönyvet, melynek hitelesítésével:

Pontelly István főtítkárr adja elő következő jelentését:

* *
Tisztelt választmány!

Ritka becsü és gazdag csiszolt kőkori leletnek jutott társulatunk még tavali birtokába. Ez dr. Breuer, választmányi tag ur ajándéka, ki azt Tószegről, öcsese Breuer Ignác ur közvetítésével, szerezte meg muzeumunk számára. Miután a fölötte értékes és műtárgyakban dús lelet, melyhez hasonlót, a neolith készítmények sokasága tekintetéből, eddig még nem birt vala muzeumunk, csaknem egész culturájára vet világot azon ősnépnek, mely telepén amaz eszközöket részint ipari, házi, vagy hadi czélokra készítette és fordította: azért jelenleg alkalmoszerűnek tartottam, hogy a hazánk területén egykor lakott kőkori emberek előttünk fekvő tószegi iparezikkeiről, mint az emberi műtörekvés primitív fejlődésű példányairól, külön értekezést is tartva, ezen kőkori kezdetleges iparkísérleti viszonyokat és tárgyakat, mai programmunk erre vonatkozó pontjánál, kissé kimerítőbben tárgyaljam.

A tószegi praehistoricus leletnek, — melyről bővebben mai fölolvasásomban fogok szólni, — egyes darabjai a következők:

- 1) Egy kavakódarab. (M. III. T. 1.)
- 2) Hét szarvasaganestöredék. (III. T. 2.)
- 3) Kilencz darab szuró eszköz. (III. T. 3.)
- 4) Egy agancsból való simító, vagyis téglázó eszköz. (III. T. 4.)
- 5) Négy esontvésű. (III. T. 5.)
- 6) Egy esontfűzőtü. (III. T. 6.)
- 7) Egy esontvarrótü. (III. T. 7.)
- 8) Négy esontárr. (III. T. 8.)
- 9) Egy esonka hálókötő esonttü. (IV. T. 1.)
- 10) Két esont amulett. (IV. T. 2.)
- 11) Egy esontsíp töredéke. (IV. T. 3.)
- 12) Egy aganescalapács. (IV. T. 4.)
- 13) Két esontesákány. (IV. T. 5.)
- 14) Négy darab vadkanagyar. (IV. T. 6.)
- 15) Egy mészkőből való kézi őrlőkő. (IV. T. 7.)
- 16) Egy agyag kúp. (IV. T. 8.)
- 17) Egy agyag bögre. (IV. T. 9.)
- 18) Három kis agyag korsóska. (IV. T. 10.)
- 19) Három nagyobb edénynek cserépdarabja. (IV. T. 11.)

20) Egy korsó füles nyakának része. (IV. T. 2.)

A dús lelet tárgyainak összege: 49 darab.

B) Érmé- és bankógyűjteményünket illetőleg:

I. Mayer György jogász urtól:

1) Licinius (pater 313—324) réz pénze. Avers: A császár balra néző diademes feje: Imp. Licinius Aug. ritkábban előforduló körirattal; a gyakoribb rendszeren Imp. C. kezdetű levén. (V. ö. Eckel Doct. Num. VIII. k. 63. l.) Revers: Az álló Jupiter baljában lándzsával; jobbájában a szárnyas Nikével; lábainál a sassal.

Körirata: Jovi Conservatori Augg. Az areaban: S.

2) Annak hasonnevű fiáé. Avers: A gyermek babérmagkoszorús feje, D. N. Val. Licin. (ianus) Licinius. Nob. C. körirattal. Revers: Providentiæ Caess.; vonatkozással a 20 hónapos gyermek Caesar társaira, Crispus és Constantinusra, kik Nagy Constantin fiai valának. (U. o. 68. l.)

3) Probus (276—282) réz pénze. Avers: A császár sugárkoszorús feje, Imp. Probus P. F. Aug. körirattal. Revers: Hatoszlopos templom, melynek küszöbén a császár áll. Körirata: Romæ Aeter.

4) Iovianus († 363) réz pénze. Avers: A császár gyöngykoszorús feje, D. N. Jovianus P. F. Aug. körirattal. Revers: Tölgykoszoruban. Vot. V. Mult. X.

5) II. Valentinianus (375—392) réz pénze. Avers: A császár kettős gyöngysorral koszorúzott feje, D. N. Valentinianus. P. F. Aug. körirattal. Revers: A Victoria jobbájában feltartott koszorúval. Körirata Securitas Reipublicæ;

II. Róhr Ferencz és Bakos majláthfalvi tanító uraktól növen-dékeik nevében, a turegyházi pusztán szántás közben talált, következő érmék:

1) Fl. Jul. Constantius II. (337—361) két réz pénze. Avers: A császár koszorús feje, Constantius P. F. Aug. körirattal. Revers: Két egymással szemközt álló Victoria, fölemelt jobbjukban koszorúval.

2) IV. Béla király magyar réz pénze.

3) I. Ferdinánd király 1829-ki, kis magyar ezüst pénze.

4) II. Mátyás király 161?-diki kis magyar ezüst érméje.

5) II. Ferdinánd király olvashatatlan évszámu, kis magyar ezüst pénze.

6) I. Lipót király 1671-diki, magyar ezüst huszasa.

7) I. Lipót 1704-diki osztrák ezüst tizese.

8) XIV. Lajos francia király 1664-ki ezüst pénze.

9) III. Frigyes porosz fejedelem 1697-diki ezüst pénze.

10) II. Ferencz császár 1802-diki osztrák ezüst huszasa.

11) Egy réz játékmárk. Avers felén babérmagkoszoruban fölséges uralkodónk feje. A Reversen a dupla sas „Gott segne mein Volk und mein Reich“ fölirattal.

12) A Despinitz Péter kir. táblai bíró által társulatunk költségén vett délszláv országok rendjeleiből: egy piros-kék-fehér szalagon függő, szerb ezüst rendjel.

Avers: Milán M. Obrenovits IV. Knyáz Szrbszki.

Revers: Beberkoszoruban: Zá Chrabrost (bátorságáért) 1876.

C) Könyv- és okiratárunk számára:

1) Kramár Béla ág. hitv. főesperes urnak adománya:

Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatót

„Nemes ember.“

Irta Ánglus nyelven Dorell József Soc. Jes. — Fordította olaszból: Faludi Ferencz S. J. Nagyszombatban 1744-ben.

2) Egy magát megnevezeteni nem akaró egyén küldeménye: egy 1549-diki nyomtatvány ezen czimvel:

„Wider das Interim.“

Papistische Mess (Canonem) und Meister Eisleben durch Christianum (lauter war) zu dieser Zeit nützlich zu lesen.

3) Száviics Miklos, gymnasiumi VI. osztályu tanulótlól:

Das Königreich Bosnien

und die Herzegovina (Rama) samt den angränzenden Provinzen von Croatien, Schlavonien, Temesvár, Serbien, Albanien, Ragusa und dem venetianischen Dalmatien. Nach den militärischen Handkarten des Prinzen Eugen, Der Grafen Khevenhüller, Marsigli und Pallavicini geographisch aufgetragen und nach den zuverlässigsten Nachrichten und Reisebeschreibungen berichtet im Jahre 1788 von Herrn Maximilian

Schimek herausgegeben von Herrn F. A. Schrämbel.

Jelentésemet ezekben a tisztelt választmánynak szives figyelmébe bátorkodom ajánlani.

* * *

A kelyesléssel kísért főtitkári jelentést követte:

Odor Samu társulati pénztárnok kimutatása egyesületünk vagyoni mérlegéről, melyből kitűnt, hogy 3485 frt. 43 krnyi tartaléktőkealap mellett, 68 frt 61 krnyi pénztári készlet áll az egylet rendelkezésére — a folyó kiadások fődözésére. Tudomásul vétetett.

* * *

Ezután Pontelly István társulati főtitkár olvasá föl tanulmányát, a jelentésével kapcsolatban bemutatott tőszegi, csiszolt kőkori leletről.

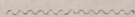
Az előadó ezen értekezésében hazai őstelepeink ipareszközeit összeköttetésbe hozta a dán kjökkenmöödingek és a terramarek, valamint a barlanglakok nagyobbbrészt amazokhoz hasonló készítményeivel. Kiemelte különösen ama fontos szerepet, melyet a kővaszerszámok az őskorban minden telepen játszottak. Megmagyarázta a tűzkő eszközöknek, melyek nélkülözhetetlenek valának a csontkészítmények kidolgozására, készítési

módját. Körülményesen ismerteté meg a lelet minden egyes darabjának rendeltetését. Kitünteté az ősnépnek, mely a vas ismerete előtt ama kő-, csont- és agyagtárgyakat használta volt, culturállapotát. Végre magára a lelethelyre nézve főlemlité a külföldi szakférfiak nézeteit.

Az értekezés, melyet a jelenlevő közönség érdekekkel hallgatott végig, köztetszésben részesült és a fölolvásó zajosan megéjleneztetvén, munkálatának „Értesítőnk“-ben való közlése elnökileg végzésre emeltetett.

* * *

Végül muzeumunk szíves gyarapítóinak: dr. Breuer Armin és Ignác; Mayer György jogász; Rohr Ferencz és Bakos tanítók; Kramár Béla főesperes s a névtelen adakozó uraknak; és Száviés Miklós gymnasiumi tanulónak becses adományaikért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatván: és Odor Samu azon indítványa, hogy az altitkár a gyűlés napjának és tárgysorozatának az ülés napja előtti kétszeri kihirdetését foganatosítani sziveskedjék, egyhangulag elfogadtatván: elnök azon kijelentésével, hogy a muzeumegylet alakuló gyűlését a jövő hó 3-dikán fogja megtartani, az ülést bezárta.

Fehértemplomra vonatkozó érdekes okirat a XIV. századból.

Közli: BÖHM LÉNÁRT.

Vannak Délmagyarországon egyes községek, melyekről a régi idők okiratai mélyen hallgatnak. Ezen mostoha gyermekek közé tartozik kiválólág a csinos Fehértemplom.

Minden törekvésim az irant, hogy e tárgyra nézve világot gyűjtsak, eddig sikertelenek valának. Annál inkább meglepett tehát azon közlés, melyben Pesty Frigyesnek „Az eltűnt vármegyék“ czimű műve, I. kötete, 416-dik lapján, nem régen azon nézetet találtam kifejezve: hogy Fehértemplomunknak már a XIV. században való létezete okiratilag kimutatható. Ezen fontos állítás forrását a nevezett helyen nem találván kitéve, magához a tisztelt szerzőhöz fordultam szives utbaigazításért, ki ismert előzékenységénél fogva, pósta fordultával, kijelentett véleményét beigazolni kegyeskedett.

Következtetéseit, mint mondja, egy 1355-diki okiratból merítette, mely szerint Krassó vármegye Mihályt, Kemen fiát Fehéregyházáról, kiküldötté, hogy Guluez-en (Gyűlészen) bizonyos birtokba való beigtatást foganosítson. Ez alkalomból Miklós, Jakab fia Chortow-ról, szintén felemlitetik. Chortow Pesty helyes nézete szerint nem egyéb a mai Csordánál.

A tudós író közlése alapján, Fehéregyház csupán még egy izben, és pedig László, oppelni herzeg 1370-diki okiratában, fordul elő származási helyként. Ezen évben ugyanis krassóvármegyei szolgabíróvá Mihály választatik meg Fehéregyházáról, mely utóbbit a mai modern elnevezés szerint Fehértemplomnak hívják.

Pesty Frigyes egyúttal a fentebb érintett okiratot, melynek eredetijét a pécsi püspöki archivumban őrzik, másolatban megküldeni sziveskedvén, annak szószerinti szövegét ehelyütt annál örömostebb közlöm, mivel az egyéb tekintetekből is beceses levén, azzal másoknak szintén kedves szolgálatot vélek tenni:

1355.

Nos magister Stephanus filius Thome Castellanus de Haram et Comes de Karasso Judicesque Nobilium de eodem memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis quod Stephanus, Mychael et Andreas filij domine Katherine litteras domini Nicolaj Strigoniensis et Chanadiensis Ecclesiarum Canonicj nec non venerabilis in Christo patris domini Thome dei et Apostolice sedis gracia Episcopi dicte Ecclesie Chanadiensis vicarij in Spiritualibus generali in sede nostra nobis presentarunt,

in quibus nos vidimus contineri vt nos de medio nostro viros probos nobiles una cum Stephano Mychaele et Andrea prelibatis mittere et destinare dignemur, ut iuxta litteras priuilegiales eiusdem Magistri Nicolay et Vicary quandam terram, videlicet terciam partem eiusdem possessionis Guluez vocate pro quarta parte puellary seu filiali a parte meridionali existentem, quam Nicolaus filius Jacobi de Chortow una cum filiis suis Johanne et Matheo domine Katherine sorori ipsorum et per eam filiis suis prelibatis traditam et donatam presente Clemente Sacerdote de Haram homine ipsius ijdem homines nostri eidem et suis filijs superius nominatis assignarent et statuerent, Nos vero Petrum bok Mychaelem filium Kemen de Fejereghaz, Ladislaum et Johannem filios Peteu, Nicolaum filium, Mychaelis de Bayla, ad predictum statucionem terre Guluez vocate nobiles ex nobis duximus destinandum, qui quidem homines nostri demum ad nos reuersi concorditer nobis retulerunt, ut terciam partem possessionis Guluez Nicolaus filius Jacobi, Matheo et Johanne filys suis secundum Regni consuetudinem presentibus probis viris vicinis et commetaneis advocatis pro quarta parte puellarj domine Katherine sorore ipsorum et filijs suis prenominatis cum erectione metarum distinguendo hinc et inde, presente homine ipsius Vicarj cum quodam promontorio seu terra inculta, secus quam vineam facere seu plantare solent de porcionibus possessionibus ipsorum Chorto Bajla et Guluez habitas eandem sessiones distinguendo de eisdem in filios filiorum iure perpetuo irrevocabiliter possidendas tradidissent et contulissent et quia ipsa sessio sufficiens dare non fuisset a parte Zerdahel cum terris arabilibus si quando hinc et inde, Nicolaus cum predictis filys suis domine prefate et suis filijs prelibatis adangmentassent condonando, obligantes se Nicolaus cum suis filijs, quod si alias possessiones apud manus alienas habitas rehabere possent, extunc dicte domine sorori ipsorum et filijs suis supradictis partem ipsius attingentem, extradare tenebuntur et ipsa domina vel sui filj Nicolaum et filios suos cum eorum laboribus et expensis adiuuare tenebuntur Datum in Octauis Omnium Sanctorum Anno Domini millesimo tercentesimo quinquagesimo quinto.

(Eredeti a pécsi püspöki ltárban.)

Lechner János könyvtárnok másolata szerint.

(Megvan Fejérnél; IX. 2. köt. 457 lap.)

Nemzékrend:

Csorto Jakab

Miklós

Katalin, János, Máté

István, Mihály, András.

Egyveleg.

— Dje Entstehung Croatiens. — Aus dem ungarischen Manuscripte des Friedrich Pesty. — (Separatabdruck aus der „Ungarischen Revue.“) — Budapest. Friedrich Kilian, k. ung. Universitätsbuchhandlung. 1882. (Ára?) — Ez a czime a beküldött füzetnek, melyben a szerző, (az idegen ajkuak érdekében német nyelven,) a századok sorrendi okiratai alapján napnál világosabban beigazolja azon bitorlást, melylyel a horvátok, a Dráva és Száva közti kezdet óta magyar földre, a Horvát- és Tótország elnevezést becsempészték; míg más részről az egykori Croatia, és Slavonia területét kimerítő történeti és földirati döntő érvekkel kimutatja. A mai Horvát- és Tótország keletkezését boszankodás, hogy ne mondjam, szégyenérzet nélkül magyar ember alig olvashatja; mert kivált a horvátoknak adott hires fehér lap az említett és általuk bitorlott országnevet nemcsak szentesítette; hanem a nemzetünk iránt annyira ellenséges indulatu horvát népnek négy, ab a evo magyar vármegyét is: Pozsegát Verőczét, Szerémet és Valkót, csata nélkül, merő nagylelkűségből martalékul dobott! És a generosa natio hungaranak országtestéből egyszerűen odaajándékozott négy vármegye ekként ugyanannyi melegágya lett-e újabb ültetésű oly plántáknak, melyek a nemzetünk és nyelvünk szeretetének illatát, vagy annak gyűlölete ölü mérgét fogják-e kilehelni? Arra elkeseredés nélkül többé nem gondolhatunk. E gyászos történeti tényekre való visszaemlékezésnél azon kérdés merül fel lelkünkben esupán: hogy amiről Deák Ferencz nevezetes szavai szerint a nemzet önmaga lemondott, azt lesz-e módja annak valamikor ismét visszaszereznie? Videant consules!

A csályai régi vár romjainak szétdulása. A csályai erdőben a „holttó“-nak nevezett állóvitztól nem mesze, körülbelül északnyugati irányban, mint Arad lakosai tudják, egy régi várnak romjai fekszenek. Ezen romokat most részben fákkal benőtt domb fedi akként, hogy a régi falakra csak úgy lehet akadni, ha az azokat borító földtömegeből kiásatnának. Jelenleg nem tudni kinek engedélye vagy meghagyása következtében neki álltak a falak kiásásának, úgy azonban, hogy azokat egészen szétbontják, az eként nyert termésköveket valószínűleg építkezési czélokra akarván felhasználni. — Ily eljárást egy történeti emlékekkel szemben sehogy sem lehet helyeselni; miután az oly nemzeti kincsét képez, amelynek szétrombolására jogosítva senki sem lehet. A kincstári uradalom igazgatósága, reméljük, a kellő értesülést nyervén ez uton ezen eljárásról, annak beszüntetése iránt haladéktalanul fog intézkedni. — Érdekesnek tartjuk ezuttal közölni, amit Fábrián Gábor „Aradvármegye leírása“ czimű 1835-ben megjelent művében, ir ezen régi várról:

„Csályavára állott Aradhoz közel abban az erdőben, melyet

most a kir. kamara praedialis erdőnek tart. és közönségesen csályai erdőnek nevezünk. Több fundamentomai láthatók ott mind a várnak, mind egyéb épületeknek, de mik lehettek ezek valaha, eddig kevesen tudtak valamit arról. 1530-ban Juráklini Petrovics Péter birta e várat, és 1539-ben eladta a hozzá tartozó helységekkel együtt 6000 arany forintért négy özvegy asszonynak, u. m. Lévy Zsigmond, Rusoi János, Eperjesy Pathóczy Miklós és Kálvay Ferencz özvegyeinek, kik hihetőleg bátorság okáért kívánták odavenni magokat. Az 1549-dik esztendőben Ulyhelyi János volt a csályai várnagy. A vár mellett feküdtek Nagy- és Kis-Csálya nevű helyiségek melyek az 1609-diki évben a többi helységekkel együtt Böki Paczot Ferencz özvegyének Balassa Annának ajándékoztattak.⁴

Azt hisszük, hogy tisztelt munkatársunk, dr. Márki Sándor ur, ki a kérdéses várral egy területen lakik Aradon, nagy szolgálatot tenne a hazai archaeológiának, ha ama romokat, a jelen füzetben közölt aradi prépostságiakéihoz hasonlóan levétezné s azokat a várra nézve eruálható történeti adatokkal „Értesítőnk“-ben közzétenni sziveskednék. Faxit Deus!

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeum római tárgy osztálya még a mult karácsonyi iskolai szünidők alatt rendezve lön. A főtitkár ugyanezen rendezést, a mostani husvéti szünnapokban, a társulati könyvtárra nézve vette foganatba. A pünkösdi szünetre tehát csupán a praehistoricus szakasz várja az elrendezést. Ekként az idei egyleti nagygyűlésen, de valószínűleg már ezt megelőzőleg is, muzeumunk mind a társulati tagok, mind a közönség számára megtekinthető fog lenni: midőn a szemlélők egyúttal meggyőződhetnek, hogy csak imént megrendelt szekrényeink a jelenben befolyt adománytárgyakkal a zsufolásig akként telvék, hogy nemesak újabb butorok beszerzéséről kell gondoskodnunk; hanem a jövőbeni ily gyarapodás mellett, rövid időn nagyobb szabásu épületekre is szükségünk lesz a mostaninál, melynek szabái némely terjedelmesebb műtárgyaink kellő elhelyezésére máris szűkeknek és alacsonyoknak bizonyultak. Vajha muzeumunk gyarapodása arányában növekednék szellemi munkásaink száma szintén, hogy hazafias és nemzeti célunknak délvidékünkön való megközelítését minél eredményesebben érvényesíthetnők!

Régibb germani bronzlelet. A germani földbirtokosok egyike, 1860-iki február havában, a German községtől keletre észak-déli irányban egyenesen húzódó s a german-nagyzsámi ut átmetszésével a közlekedést akadályozó, különben alacsony római sánczot, a mezei munkálatok alkalmával napszámosokkal lehordatván, azok a körülbelül 0.7 m.-nyi mélységben nyolcz emberi csontvázra bukkantak. Hat ezek közül sorban egymás mellett, de mindegyik 0.2 m. távolságra a másiktól, a többi kettő ezekkel ellenkező fekvési iránynyal a fentebbiek lábai alatt vala elhelyezve. Ezen csontvázak némelyike bülönböző bronz ékszerekkel volt ellátva. A csontvázak mellett pénz is találtatott; ez azonban szintugy, mint az ékszerek legnagyobb része, felügyelés hiányában, eltűnt; a csontmaradványok széthányattak, s a temetkezési helyek nyomai elenyésztek. Az ott lelt pénz elveszte nagyon sajnálandó, mert ezzel legalább hozzávetőleg meghatározhattuk volna a germani sirok korát?¹⁾

¹⁾ Böhm L.: Gesch. d. Temeser Banats. Leipzig. 1861. II. rész. 323. l. — Janky K.: Emlékkönyv stb. 1874. 18. l. (Megnyitó beszéd Örmös Zs. elnöktől.)

A földbirtokos szivessége ezen leteböl négy bronzdarabot nagy-tudományu elnökünk, Ormós Zs. ö méltóságának, Délmagyarországon páratlan szép gyűjteményébe juttatott, hol azokat 1876-ban dr. Hampel József, a nemz. muzeum régiségosztályának öre látta. Ez következöképen írja le azokat az „Arch. Közl.“ 1880-diki évfolyamában:

a) Nyakgyűrű négy összefont kerek bronzhuzalból, melyből kettő a végén összekapcsolódik. Legnagyobb belső átmérője 0.145 m., a négyszeres huzal vastagsága 0.01 m., egy-egy huzal legnagyobb vastagsági átmérője 0.003 m. — Hasonló torquesek vannak a nemzeti muzeumban s ujabban egy előkerült a gerendási (békésmegyei) XI. század-beli temetőben.

b) Bronzkarika kerek huzalból, egymás fölé záródó hegyes végekkel; a huzal szabálytalanul ide-oda van csavarva. Legnagyobb belső átmérője 0.085.; a huzal legnagyobb vastagsági átmérője 0.007 m.

c) Bronzkarika négyélű huzalból, tompa nyílt végekkel. Leg-nagyobb első átmérője 0.007 m.; egy-egy lap legnagyobb szélessége 0.005 m.

d) Apró karika kerek bronzhuzalból, közelzáró tompa végekkel. Belső átmérője 0.019 m. a huzal legnagyobb vastagsági átmérője 0.003 m.¹⁾

Hogy a délmagyarországi római sánczok gátjában régiségekre akadtak, az már többször fordult elő. Igy Ó-Becse mellett (Bács megyében) a római sánczok ásásakor emberi csontvázra bukkantak, melyen két, színes és fehér gyöngyfűzér és fekete eserépesupor apró részletekkel talál-tatott. Ezen régiségek 1861 óta a nemzeti muzeumban őriztetnek Veszlóvsky József, földbirtokos ajándékából.²⁾

M—r. B—g.

Társulatunkat és „Értesítőnkét“ megtisztelő elismerés a bécsi „Numismatische Gesellschaft“ részéről. — Ö méltósága, társulati elnökünk, a nevezett bécsi tudományos társulattal numismaticai ügyekben érintkezésben állván, attól a mult hó 3-án kapott levelében, egyeb más csak dolgokra vonatkozó értesítések mellett, társulatunk és „Közlö-nyünkét“ illető, következő elismerő sorokat volt szerencsénk olvashatni: „Gestatten mir Euer Hochwohlgeboren bei diesem Anlasse im Namen des Vorstandes der numismatischen Gesellschaft den ergebensten Dank abzustatten für die gütige regelmässige Uebersendung der Zeitschrift des dortigen archäologischen Vereines, dessen unbehinderte Publikationen den Mitgliedern desselben zur grossen Ehre ge-reichen. — Euer Hochwohlgeboren sat. ergebenster Ernst.“

Sz. k. Temesvár belvárosának omló félben levő ple-bánia-templomát legközelebb lebontják, mi által városközségünk egy mult századi emlékkel megint szegényebb fog lenni. Azért helyén valónak találjuk, hogy a nevezett templom történetéről röviden megemlékezzünk. A Gyár-külvárosi kapu előtti térség azon helyén, hol jelenleg a nevezett városrészbé vezető úttól jobbra egy köpyramis, tetején vas keresztel diszitve, áll: azelőtt a sz. Katalin tiszteletére épült templom és kolostor emelkedett, mely a sz. Ferencz rendü salvatorianus szerzeteseké volt De midőn 1723-ban a jelenlegi várbástyák építéséhez fogtak vala, az

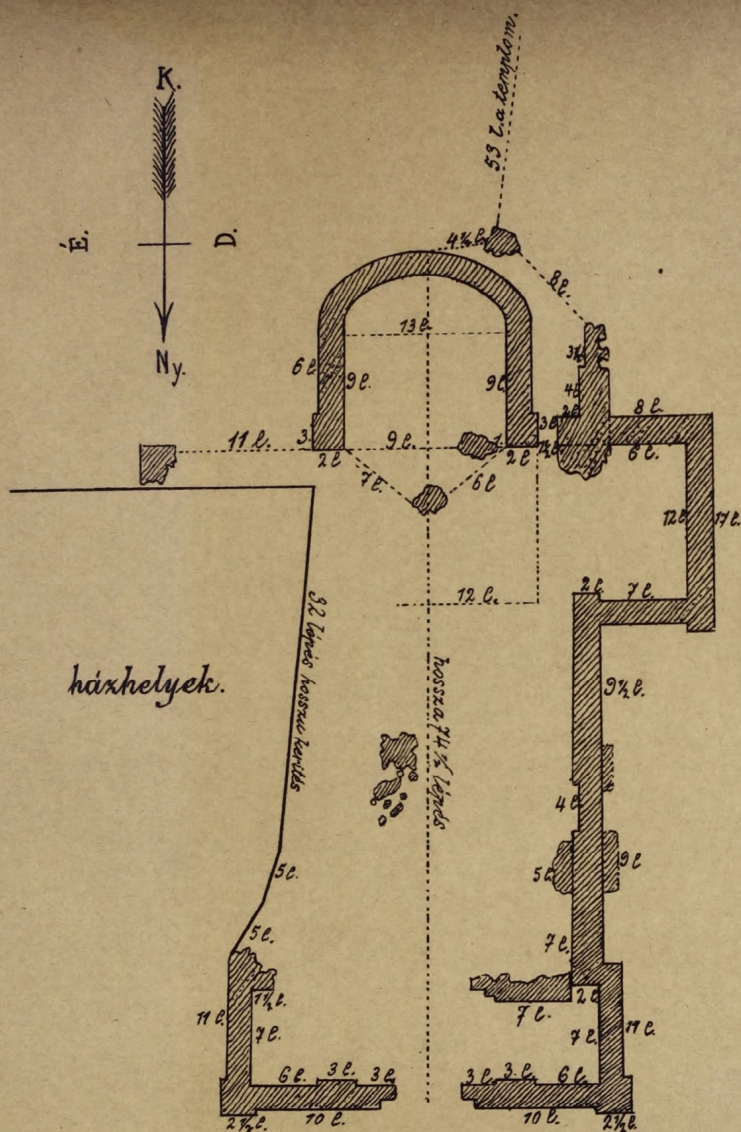
¹⁾ Arch. Közl. XIII. kt. II. füzet. 43. l.

²⁾ Arch. Közl. II. (1861.) kt. 309. l.

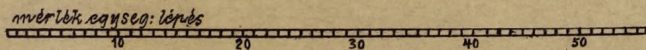
érintett épületeket, mint lőtárolban állókat, lebontották. Ezért kárpótlásul a mondott szerzeteseknek, egy 1752-diki kir. rendelet új templom és kolostor építésére, a várban bent azon helyet jelelte ki, hol néhány kamarai épület mellett egy malom állott. A templomot melynek alapkövét 1753-diki october 4-én tették volt le, 1755-ben szentelték fel ünnepélyesen; 1756-diki június 16-án pedig azt az elkészült kolostorral együtt a nevezett szerzetesek birtokukba vették. Itt azelőtt a Böge egyik ága folyván, ama templomot és kolostort ezölöpökre kelle építeni. A belvárosi plebánia ekkor a jezsuitáké volt, kiknek 1772-ben történt feloszlatakor, templomuk plebánia-templomnak maradt, és házuk egy részét plebánia lakká, a másikat pedig elemi iskolává alakították át. Ezen állapot 1806-ig tartott. Ugyanis miután a esanádi egyházmegyének nem volt seminárium, arra azonban a hívők szaporodó száma miatt mind nagyobb szükség lón: tehát az 1806-diki september 12-én kelt királyi rendelet folytán végzéssé lett: hogy az előbbi jezsuita kolostort melyben ekkor a plebánia és az iskola volt elhelyezve, az emellett templommal együtt semináriummá alakítsák át, ellenben a plebániát az iskolákkal egyetemben a salvatorianus sz. Ferencz-rendűek kolostorába tegyék át, kiknek sz. Katalinra czimzett temploma szolgáljon egyúttal plebánia-templomul is. Ez rövideden története a belvárosi templomnak, melynek ezölöpzete a mult század óta elrothadván, az lebontását jelenleg elkerülhetlenné tette.

Bomba, mely száz év mulva explodál. Karbula Mátyás 80 éves, de még mindig életerős agg m. hó 25-én Csóka vidékén mezei munkával foglalkozott. Egyszerre kemény, kerek tárgyba ütközik kapája. Körülásván a helyet, egy 2—3 kiló nehézségű ágyúgolyót (bombát) emelt ki, mely 5 milliméter vastagságú rozsdával volt ellepve. A bomba tehát valószínűleg még a török időkből származik. Egy kést vett elő és megtisztította a bombát, miközben azonban kése eltört. Mérgelődve a kár fölött, a golyót a közelebbi tűzbe dobta, s tovább folytatta munkáját. Kis idő mulva a tűz tájékaról nagy robbanást hall, s valamit repülni lát a levegőben. Csodálkozva e fölött, a tűzhöz ugrik, de már nem találja ott a golyót, mely puskaporral lévén megtöltve, száz év mulva explodált anélkül, hogy valakinek ártott volna. Az agg csak nagy nehezen juthatott a bomba két darabjához, melyek a fehértemplomi muzeumba kerültek.

Aradi prépostsághoz tartozó alaprajza.

1 lépés = 75 cm.

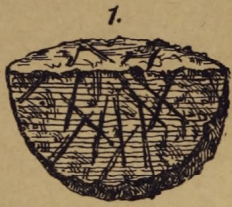
Melléklet az „Értesítő” VIII. kötete 50-52. dik lapjaihoz.

Kőre rajz. és nyom. Beránek J. Temevárótt.

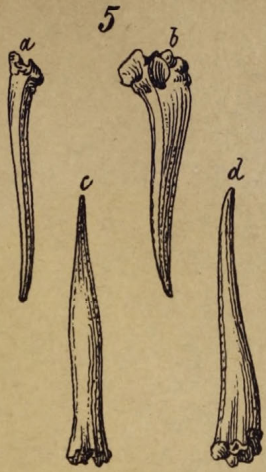
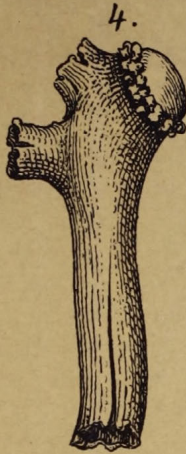

Tósnegi neolith leleltárgyak.

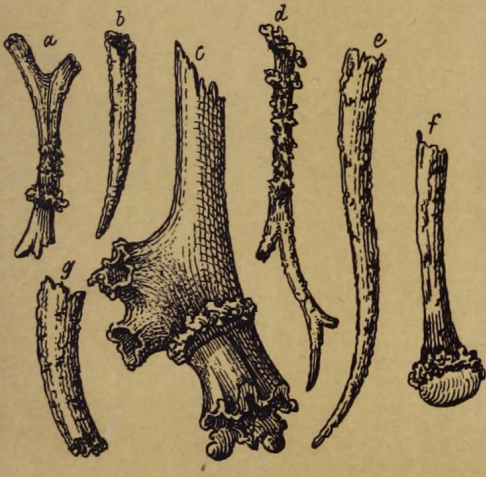
1/4 nagyság

1/4 ns.

2.

3.

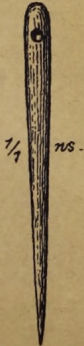

6.

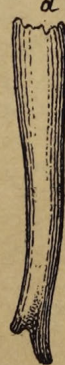
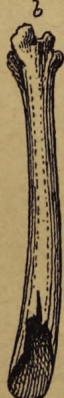

1/2 ns.

7.

1/4 ns.

Melléklet az „Értesítő” VIII. kötete 57-62 dik lapjaihoz.

Kőre rajz és nyom. Beráczek J. Temesvárott.

Törvényi neolith leletárgyak.

1/4 nagyság.

Melléklet az „Értesítő” VIII. kötete 62-65 dik lapjaihoz.

Kőre rajz és nyom. Beránék. J. Temesvárott.

Felhívás

a társulat tagjaihoz!

Tisztelettel kérjük társulatunk tagjait, hogy miután muzeumunk átalakítása végett tetemes költségre van szükségünk, sziveskedjenek hátrálékos tagdíjaikat, nem várva újabb felszólításra, O d o r S a m u társulati pénztárnok úrhoz, (Temesvároott, megyeház.) minél előbb beküldeni.

A társulati választmány.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1882-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-miundenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknel vagy Pontelly István főtitkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1882. január 15.

Pontelly István,
főtitkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-főtitkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a főtitkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium,) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat főtitkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam I. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam II. füzet.
8. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rétt. Ára 1 frt 20 kr.
9. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
10. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
11. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége $4\frac{1}{4}$ iv. Ára 40 kr.
12. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.
13. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli östelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és oct. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

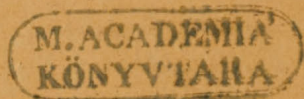
KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
TÁRSULAT.

VIII. ÉVFOLYAM. — III. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1882.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

A kunok Délmagyarországon. Karácsonyi Jánostól	30
A húzagolt és hátultöltő ágyuk. Különös tekintettel az 1861-iki hátultöltő vasagyukra. Schäffer Antaltól	94
Tárcza: Rendes havi választmányi ülés ápril 28-án.	115
Rendkívüli választmányi ülés május 14-én.	118
XI. évi közgyűlés, június 4-én.	120
Egyveleg	185
A délmagyarországi történelmi és régészeti társasulat tagjai az 188 $\frac{1}{2}$ -diki egyesületi évben. Pontelly Istvántól	141

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

III. FÜZET.

1882.

JULIUS HÓ.

A kunok Délmagyarországon.

KARÁCSONYI JÁNOSTÓL.

(Felolvastott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat XI. közgyűlésén.)
(1882. június 4-dikén.)

„De különösen érdekesnek mutatkoznak a székelyek és kunok, kiknek története sem geographiai, sem tulajdonképeni historiai irányban kellőleg művelve nincsen.“

Wenzel G. Okmányi kalászat.
Magyar tört. tár. II. k. 203. l.

Laktak-e kunok Délmagyarországon? — Mióta történeti kézikönyveink egyhangulag azt hirdetik, hogy a jászokat sz. László a Jászságban, a II. István királyunk alatt beköltözött kunokat ugyane királyunk a Kis-Kunságban, végre a Kuthen vezérlete alatt bekéredzkedő kun családokat IV. Béla a Nagy-Kunságban telepítette le, kevés embernek jut eszébe ilyen kérdés fölvetése: „Laktak-e kunok a most Délmagyarországnak nevezett területen?“ Vagy helyesebben föltéve a kérdést: A tatárjárás után az országban szerte-széjjel megtelepedett kunok birtak-e Délmagyarországon is telepekkel, lakásokkal, és ha laktak itt, képeztek-e külön, kiváltságolt területet, — széket, a mint ők nevezték, — a többi kunok módjára? Voltak-e itt szállásaik, kapitányságaik ép úgy, mint a többi kunoknak? — A történeti kézikönyvek hallgatnak, és azt mintegy tagadni látszanak. De ha nem a kézikönyveket, hanem a történeti kútforrásokat kérdezzük meg, azok felelete máskép hangzik, a mint azt jelen értekezésemben kimutatni szándékom.

Kérdezzük meg először is a „privilegium baptismatis“-t, vagyis Kun-Lászlónak ama hires, 1279-iki oklevelét, mely a kunok megtérítését, szervezetét és lakóhelyeit rendezi. IV.,

vagy Kun-Lászlóról csak nem tehetjük föl, hogy nem tudta, merre laknak az ő kedves kunjai? Az oklevélnek a szállásokra vonatkozó szavai magyarul így hangzanak: „És mivel a kunok nagy sokasága nagy terjedelmű földet foglal el: rendeljük, hogy azok, a kik nemzetségeikkel a Duna és a Tisza között, vagy a Körös folyók mellett, vagy a Körös és Maros között, vagy e folyó (Körös) mindkét felén, vagy a Temes és Maros folyók között, vagy ezek körül telepedének le, ne másutt, hanem csak ama folyók mellett, csak ama földeken és helyeken lakjanak és szálljanak meg, a melyekre a nemzetségeket nagyatyánk Béla király ur letelepítette vala; ott lakjanak mint nemesei országunknak; adományozván és adván ott nekik a királynéi udvarnokok és más szolgálattelvők, vagy örökös nélkül elhalt nemések földeit.“¹⁾

Indirecte ugyanezt bizonyítja IV. László azzal is, hogy a csanádi püspöknek meghagyta, hogy egy főnemes és két megbízott nemes kíséretében a megyéjében lakó kunokhoz menjen el és az eddig meg nem keresztelteteket keresztelje meg.²⁾ — Ime mindjárt az első forrás igennel felel fölvetett kérdésünkre, mert az oklevél szavai elvitázhatatlanok. Laktak kunok Délmagyarországon; még IV. Béla a tatárjárás után telepítette őket oda; 1279-ben már túl is mentek a megszabott határokon úgy, hogy IV. Lászlónak vissza kellett őket e redeti szállásaikra parancsolni.

E körülmény mindjárt több, eddig homályos kérdésre vet világot oly kérdésre, mely Délmagyarország specialis és az Árpádkorban vajmi gyér adatokkal rendelkező történetében fölemlítést érdemelt volna, de a melyet legalább Bárány hallgatással mellőz. Honnan van az, hogy a Temes-Marosközben 1281-ben a kunok rabolnak és pusztítanak? Azt tudjuk a kunok történetéből, hogy azok ez évben föllázadván, kicsinált tervök szerint szállásaikról Moldova határára indultak, ott Oldamúr seregével egyesülendők.³⁾ De hisz ezek útja nem csapott le a Temesközbe; úgy hogy a kérdés még mindig megfejtetlen maradna, ha nem tudnók, hogy hisz a Temes-Marosközben magában is tanyáztak kunok, kik a lázadás kitörésekor pusztitással és rablással adtak életjelt magukról. Két, a maros-temesközi kunoktól elkövetett rablásról és támadásról emlékeznek okleveleink. Egyik a híres egresi cistercita

¹⁾ Hornyik: Keeskemét város története, I. k. 121. l. Gyárfás: A Jászkúnok története II. k. 339. l.

²⁾ Gyárfás, i. m. 341. l.

³⁾ U. o. 351. l.

kolostor ellen történt, talán annak kincseire fájt a kunok foga. Szerencsére épen ekkor Egresen volt Roland a királyi lovászmester társaival együtt, ezek aztán nemesak megvédték a kolostort, hanem véres harez után a támadó kun csapatot el is üzték.¹⁾ — Nagyobb szerencsével járt egy másik kun csapat a Tisza körül. A mai Tisza-Szent-Miklós és Csóka körül feküdt Egyházas-Kér helységben, az ott levő curiáján tartózkodott épen a Csanád nemzetség leghatalmasbika, Tamás mester. Egyszerre csak megrohanták a kunok, curiáját és Egyházas-Kéért fölégették, Pasant, Csókát, Szentmiklóst és Baromlakot s a körülötte fekvő helységeket mindenükből kifosztották, Tamás mestert futásra kényszerítették.²⁾

Kétségtelen tehát, hogy a Temes-Marosközben IV. Béla és IV. László uralkodása alatt kunok laktak. Csak az a kérdés, oly sokaságban-e, hogy külön főkapitány alatt külön széket képezhettek?

Történeti emlékeink emlékezetül hagyták, hogy a beköltözött kunoknak 1279-ben hét nemzetségük volt. Nem mondom, hogy minden nemzetségnek egy-egy szék felelt meg, csak a factumot emlitem föl, hogy a kunoknak egyszersmind hét székük is volt. A jász-berényi, a kolbászi (a későbbi Nagy-Kunság), a kecskeméti, a halasi, a mizsei (Kecskemét és Halas közt, e 3-ból alakult a későbbi Kis-Kunság), a hontokai (Kalocsától nem messze) és a zenthelti. Minthogy az előbbi hat a duna-tiszaközi és a tiszántúli kunokat egészen magában foglalta, önkénytelenül következik, hogy az utolsó a temes-marosközi kunoké volt. Ösmerték már régen a zenthelti, mostani kiírás szerint szentelti, szék nevét, csak azt nem tudták hol, merre feküdt. Horváth Péter a Jászság aljegyzője és utóbb nádori alkaptánya: „Commentatio de initiis et maioribus Jazygum et Cumanorum“ czimű, 1801-ben kiadott jeles munkájában csupán csak a nevét hozza föl annak egy oklevél nyomán.³⁾ A „Tudományos Gyűjtemény“-ben is jelent meg egy helyirati értekezés a Jászságról és Kunságról. Ennek írója elégnék találta azt a száraz megjegyzést, hogy „volt a kunoknak egy Zenthelt nevű székük is.“ Az alvidék derék és mindenkor nagy érdemű monographusa Bárány Ágoston volt az első, a ki helyes uton járt és a

¹⁾ Gyárfás, i. m. 351. l.

²⁾ Wenzel: Árpádkori új okmánytár. IX. k. 385. l.

³⁾ Horváth: Commentatio de initiis et maioribus Jaz. et Cum. 231. l.

⁴⁾ Tud. gyűjtemény 1838. ért. IX. k. 78. l.

szentelti széket Torontál megyében kereste¹⁾, bár szerinte: „oklevelek alapján nem lehet bizton állítani, hogy Zenthelt Torontálban feküdt.“²⁾ A mióta Bárány e sorokat írta (1845), számos oklevél tétetett közzé és mi azon, talán vakmerő reményben ringatjuk magunkat, hogy oklevelekből is kimutatjuk a szentelti székek és Szentelt fekvését. De mielőtt ezekre térnénk át, előbb tekintsünk szét azon a vidéken, hol egykor a szabad kunok tanyáztak.

Ha IV. László király híres oklevele nem is állana szolgálatunkra, akkor is egy kis analogia segítségével ki lehetne mutatni, hogy a Temes-Marosközben már az Árpádkorban laktak kunok. Az volt szokása ugyanis a nevezetesebb kun családoknak, hogy, ha valami érdemekre tettek szert, azok segédelmével szállásaik közelében egy két, nemesi birtokot ügyekeztek kézre keríteni. Így kapta a nagy kunsági származású Manalaki Ferencz kun fiaival együtt a Kolbászszékkel határos békésmegyei Szentandrás falut Nagy Lajos királyunktól 1376-ban.³⁾ Ilyes, királyaink által a kunok számára tett adományozásokra a Temes-Marosközben is bukkanunk, nevezetesen még IV. Béla királyunk adta a Borchol nemzetségből származott Keyran nevű kun Papd (ma Bobda) földét 1266-ban Keyran két fiának és összes rokonainak Illan, Jarda, Michi, Chibuk és Ona kun uraknak beleegyezésével és engedelmével. Papd felét eladta Parabuch comesnek 40 márkáért.⁴⁾ A megmaradt papdi részt még egy ideig birták a kunok, de már 1288-ban Keyran két fia Hesugan és Ivancsuk a Borsol nemzetségből ezt is eladták, Parabuch comes fiának Istvánnak jelenlétében a Mena-nembeli Péternek 15 márkáért.⁵⁾ Ha tehát áll az analogia, hogy a kunok szállásaik közelében tettek szert elidegeníthető, és nem a nemzetség birtokához tartozó földekre, akkor ez a két oklevél legalább is erősen gyaníttatja, hogy a XIII. század végén a mai Bobda közelében, valahol a Borsol kun nemzetség szállásai terültek el. Menjünk tovább!

A ki figyelmesen végig tanulmányozza a pápai tizedszedő hazai, régi földíratunkra szerfözlött becses és az 1332—1337 évekre terjedő jegyzékét, fel fog neki tűnni a csanádi egyház-

¹⁾ Bárány: Torontál megye hajdana. Buda 1845. 111. l.

²⁾ U. o. 75. l.

³⁾ Deák F. Nagy J. Hazai oklevéltár I. k.

⁴⁾ Katona: Historia critica Regum. VI. k. 467. l.

⁵⁾ Wenzel: Árpádkori új okmánytár. IX. k. 486. l. Fontos ez oklevél abból a tekintetből, mert bizonyítja, hogy az 1281-ki lázadás nem okozott változást a kunok birtokviszonyaiban.

megye jegyzékében, hogy az egyházmegyének három így a priori határos főesperessége, a csanádi, temesi és torontáli, egymással vagy épen nem, vagy talán csak egy-egy mértföldre érintkezik, különben pedig még sem határos. Nézzük csak meg e főesperességek határait.

A csanádi főesperesség, mely tudvalevőleg nem a mai Csanád megye területén, hanem a Maroson túl (Pestről tekintve) feküdt, kelet felől a mai Német-Szentpéternél kezdődött. Innen határa az elpusztult Tótin keresztül Túr-egyházára (Majláthfalva mellett) húzódott. Ezen alul Kétfülűnél (Kétfél) találkozott a temesi főesperességgel, melynek végpontja az adószedők jegyzéke szerint Kenéz volt. De aztán a csanádi főesperesség nem terjeszkedett lefelé egyenes irányban a temesivel, hanem csaknem derékszöget képezve nyugatra fordul és Varjast, Rácz-Szentpétert, Szárafalvát a régi Járat északra hagyva Ó-Bessenyő felé tart. Itt által-
lépi a Harangod (ez volt az Aranka régi neve és nem Csesterék) vizét, és Ó-Bessenyőt magába foglalva, Oroszlános felé tart. Itt, vagy már előbb Ó-Bessenyőnél egyet kanyarodva délfelé húzódik és a Padé mellett feküdt Harangod helységnél végződik. — A Harangod tövén túl Boesárnál kezdődött a torontáli főesperesség. Ha az adószedők jegyzékében előforduló Woswar annyi mint Boesár elferdítve, akkor a torontáli főesperesség határa Boesárt magába zárva Galádra (ma puszta) húzódott, innen pedig Kis- vagy Nagy-Oroszin keresztül Czompolyra (vagyis Zsombolyára) vonult. Hogy Torontál megye határa később sem terjedt sokkal följebb azt Pesty Frigyes Délmagyarország nagynevű monographusa legutóbb fényesen kimutatta. — A csanádi egyházmegye legterjedelmesebb, legnépesebb főesperessége, a temesi, akkor jóval kijjebb terjedt, mint most, mert Ivándtól (Ivánda) egész Hetényig kiugrott. Hetényen felül egyenletes irányban húzódott a két (torontáli és temesi) főesperesség határa Peterdig. (Klára v. Peterda). Itt Zsombolya és Peterd közt érintkeztek utoljára; a torontáli itt elmaradt, a temesi pedig egy kissé elhajlik és Kenéz felé vonul.

Ekként a három főesperességközt egy 6—7 mérföldnyi hosszú és 2—3 mérföld széles terület marad, melyen akkor 1332—37-ig egy plébánia sem volt. Az szinte lehetetlen, hogy ily nagy terület, melyből tán két Torna vármegye is kitel-
lenék, néptelen, lakatlan volt volna, vagy csak oly gyér népes-

séggel birt volna, hogy egyetlen egy plébánia sem alakulhatott akkora területen. Ezt nem lehet föltenni itt az alföldön, hol a népesség és a falvak akkoriban sűrűbbek voltak, mint akár ma. Mi lehetett tehát ennek az oka? — Vegyük csak kezünkbe a magyar egyháztörténetet, abban találunk rá feleletet. Arról tudósít ez bennünket, hogy 1279-ben elhatározták ugyan, hogy a kunoknak a keresztény hitre kell térniök és magukat a keresztény szokásokhoz alkalmazniök, de IV. László rövid idő múlva visszaesett régi, rosz szokásába, a kunokkal kötött nagy barátságba, a kicsapongásba és ez megakadályozta az üdvös határozat végrehajtását. Aztán jöttek a többi, zavarral teljes dolgok, húzták, halasztották az ügyet, a kunok pedig szépen megmaradtak pogány vallásuk mellett egész 1350-ig.¹⁾ Mint-hogy pedig IV. László 1279-iki oklevelének elvitázhatatlan tanúsága szerint a Temes-Marosközben is laktak kunok, és ezek az 1332—37-ig tartó időközben még pogányok lévén ott, a hol a pápai adószedők jegyzéke plebániákat sorol fel, nem laktak, önként és természetyszerűleg következik, hogy az általunk kijelölt és a pápai adószedők jegyzékében elhallgatott vidéken tanyáztak. Terjedt pedig e vidék a mint láttuk, körülbelül Billédttől—Valkányig és Oroszlánosig kelettől nyugatra, és északról délre Nagy-Szentmiklóstól Kikindáig.

Ha valaki érvelésemet nem tartaná elég meggyőzőnek, vagy ha többet is kívánna tudni e jókora terület régibb viszonyairól, ne sajnálja a fáradságot, hanem tartson velem és tekintsünk át a XV-ik század első felébe.

Három oklevél fekszik előttem. Kezdjük a legutolsón. — Rövid ideig uralkodott Albert királyunk oklevele ez. Hadd álljon itt rövid tartalma: „Mi Albert Isten kegyelméből Magyarország stb. királya tudtára adjuk mindenkinek, a kit illet, hogy mi tekintve valkányszállási másképp benedekszállási kun hívünknek, Tul János érdemeit: a kunok Szenteltszék (Zentheltzeek) nevű székében fekvő előbb is említett Benedekszállása és Koyampálszállása nevű szállások kapitányságait, a melyeket, a mint a fentirt Tul János erősíti, már az ő elődei birtak és ő szintén bir, továbbá a Halos nevű szállás keleti felét azoknak minden haszonvételeivel és tartozékaival, szántóföldeivel, vizeivel, kaszálóival és mezeivel stb. együtt, egy szóval minden az említett kapi-

¹⁾ János küiküllői főesperes krónikája Schwandtnernél: *Scriptores rerum Hungaricanum maiores*. I. k. 195. l.

tányságokat jogosan illető és azokhoz tartozó jövedelemmel, a mennyiben ez rajtunk áll, új adományozás czimével, a már mondott Tul Jánosnok, s az ő örököseinek és utódainak adjuk, ajándékozzuk és adományozzuk örökös joggal és visszavonhatatlanul, hogy e levelünk erejénél fogva tartsa és birtokolja azt épen úgy, mint a többi kun kapitányok, és ugyanazon jogokkal, szabadalmakkal, kiváltságokkal, szolgálatokkal és föltételekkel, melyekkel a kunok többi kapitányai birják kapitányságaikat. Kelt Budán, Gyümölcsoltó-Boldogasszony után eső vasárnapon, az Úrnak 1438-ik esztendejében.“¹⁾

Allapodjunk meg egyelőre ez oklevélnél. — A Duna-Tiszaközben és a volt Nagy-Kunságban lakó kunok szerencsésebbek voltak temes-marosközi rokonaiknál, mert nem csak föntartották magukat a török hódoltság alatt, hanem még okleveleik és kiváltságaik jó részét is megőrizték. Ezek nyomán írta Horváth Péter a jázsági kerület aljegyzője már említett munkáját: „Commentatio de initiis et maioribus Jazygum et Cumanorum.“ Ebben egy fejezet a jászok és kunok régi szervezetét, felosztását és a kormányzásmódot adja elénk. — E szerint tehát a jászok és kunok egész a XVI. és XVII. század végéig, épen úgy mint a székelyek egész mostanáig, székekre voltak felosztva és nem megyékre. Mindegyik szék élén egy főkapitány állott, a ki az oklevelekben néha comesnek is nevezetik, de azért nem volt főispán. A főkapitány alatt állottak a székhez tartozó szállások kapitányai. A szék főkapitánya és a szállások kapitányai alkották a jászok és kunok törvényszékét, úgy hogy őket más ítélőszék elé idézni nem volt szabad.²⁾ A föllebbezés a nádorhoz történt, ki mint jól tudjuk egész a legujabb időkig a kunok birója és főispánya volt.³⁾ Egy-egy székhez tartozó számos szállás közül némelyiknek egymagának volt külön kapitánya, de legtöbbször két, három szállás képezett egy kapitányságot. Így pl. 1423-ban Szombatszállásának (ma Szabadszállás) és Buzgányszállásának kapitánya volt Lajos, Baltha fia.⁴⁾ Törtel szállási Cserty Bálint 1475-ben három szállásnak (Törtel-, Köncsög- és Bócsaszállásnak) volt kapitánya.⁵⁾ E kapitányság nem csak olyan fizetéstelen tisztesség-hivatal

¹⁾ Az egész oklevelet Wenzel Gusztáv tette közzé: Okmányi kalászat. Magyar történelmi tár. Pest, 1855. II. k. 202, 203 ll.

²⁾ Horváth, i. m. 158, 159 ll.

³⁾ U. o. 170, 171 ll.

⁴⁾ U. o. 130 l.

⁵⁾ U. o. 134 l.

volt, mint nálunk jóideig a vármegyei tiszteké, hanem fekvőséggel, birtokkal összekötött örökös tisztség, melyen néha meg is osztottak, különben pedig utódról utódra szállt.¹⁾

Ezt előre bocsátva mindenki előtt világos, hogy Albert király föntadott oklevelében egy, a többi jász-kun székkal szervezetben tökéletesen megegyező kun székről van szó. De a mi figyelmünket különösen leköti az, az abban említett szállások egyike: Valkányszállása, vagy pedig a magyar helyneveknél oly sűrűn előforduló, elhagyható és annyiszor elhagyott „egyháza, falva” ragasztékkal egyenlő értékű „szállása” ragasztékot elhagyva: Valkány. Ez az, melyről az oklevél azt mondja, hogy Szentelt székben feküdt.

Fordítsuk meg ez egyszer a rendes viszonyt és ne a megye fekvéséből vonjunk következtetést a faluéra, hanem a faluéból a megyéére, illetőleg a szállás fekvéséből határozzuk meg a szék fekvését. — Végig tekinthetünk a Duna-Tisza közén, végig a Tisza és Körös mellékein, de ott Valkány nevű helyet hiába keresünk, pedig ismerjük ám az itteni kun székek helyeit a régibb korból is, a régibb összeírásokból. Arra felé kell tehát tekintenünk, a hol szintén laktak kunok a Temes-Marosközére. Kinek nem ötlenék szemébe, mihelyt e vidék térképére pillant, a Harangod (Aranka) bal partján fekvő nagy Valkány község, kivált mióta az a szerencse is utólérte, hogy a vasut szárnyvonala mellette válik ki. Bizonyára ez volt a régi Valkányszállása, másnéven Benedekszállása. Minthogy pedig a hol a füst, ott a tűz; a hol a szállás ott a szék, azt hiszem már most a jó Bárány Ágoston sem kételkednék abban, hogy oklevél alapján is kilehet mutatni, hogy Szenteltszék csakugyan a mostani Torontál megyében feküdt.

Ezután már áttérhetünk a másik századbeli oklevélre. Ennek kiállítója közel volt a Szenteltszékhez, úgy ír róla, mint általánosan ismert, meghatározásra nem szoruló helyről. Ez az oka, hogy eddig nem igen használhatták fel történetíróink; de mielőttünk, kiket már az előbbi oklevél is annyira-mennyire tájékoztatott, ez is becses adalék. Az oklevél rövid, meghallgatjuk:

„Mi Ozorai Pipo temesi főispán jelen levelünkben emlékezetül adjuk, hogy Imre, Pinkesd fia, vizesgyáni Thege Mihály és Cserekley Tamás a kunok Szentelt székének kapitányai, megjelenvén előttünk, saját jószán-

¹⁾ Horváth, i. m. 131, 132 ll.

tukból a következőkép nyilatkoztak, hogy bár tapsoni Aarhimi Osvát fegyveres népével Jangot szállásba betelepdedvén a jangoti kunoknak némi kárt okozott, de ugyanazon Osvát az említett károkért tökéletesen eleget tett. Annak okáért Imre, Mihály és Tamás kapitányok a föntirt Osvátot és embereit az elkövetett károk felől teljesen megnyugtatták. Kelt Temesvártt szent. Imre herczeg ünnepe után esőkeden. Az Úr 1424-ik évében.“¹⁾

Lehetetlen itt rá nem ismerni a Szentelt-széknek a többi kun székekkel teljesen megegyező közigazgatási módjára. A Szenteltszékben is a kapitányok ítéltek, bíráskodtak, büntettek és fölmentettek. A földirati fekvésre nézve oklevelünk kevésbé fontos és pedig azért, mert Jangot szállás nevű helyet sehol sem találunk. De egy adatot mégis nyujt. A második kapitánynak, Thege Mihálynak, előneve (praedicatum) ugyanis „de Vizesgyán.“ Nincs okunk kételkedni abban, hogy e helynév Thege Mihály kapitányságát jelenti és ennél fogva valóságos kun hely volt. A kun kapitányok mindig kapitányságuk főhelyéről vették előnevüket: ha másunnan vették, akkor már birtokos magyar nemesek voltak és nem kun kapitányok. Minek menjünk messzebb az erre szolgáló példáért? Akadunk ilyenre a szentelti székben is; hisz Tul Jánosnak előneve „de Valkányszállása“ vagy is kapitányságának főhelye. Ennél fogva bátran fölvehetjük, hogy Vizesgyán (a mai Kis- és Nagy-Vizeda) kun hely volt és ekkép már két, ma is ismert helynévvel rendelkezünk a szentelti szék meghatározásra. Végre ez oklevélből megtudjuk azt is, hogy Tul János kun kapitányságán kívül még három kapitányság tartozott a szentelti székhez. Ez alább a terjedelem meghatározásában jó majd tekintetbe.

Három oklevelet említettünk. Talán csak veszedelmünkre, mert a harmadik összes eddigi állításainkat megdönteni látszik. Így szól: „Zsigmond Magyarország stb. királya. Kitünő hívünknek Osalapja Dávidnak, Ceci (vak?) török császár fiának (filio Ceci imperatoris Turcorum) vagy az ő tiszteinek, általa a mi Szenteltegyház és Kunszóllós (Zentelteghaz et Kunzeulos) nevű birtokainkban és annak tartozékaiban, melyek mind az ő kezénél vannak, kinevezetteknek, üdvözetünket (vel officialibus suis per

¹⁾ A mennyire én tudom ez oklevelet először Horváth Péter tette közzé i. m. 231 l. Jókorai idő múlva Bárány is fölvette i. m. II. rész 13 l. És legutoljára Wenzel közölte Ozorai Pipo életrajzában: Magyar akadémiai értesítő III. k. 257 l.

ipsum in processionibus nostris Zentelteghaz et Kunzeules vocatis, pertinencysque ipsorum apud manus suas existentibus constitutis salutem.) Panaszolkodva terjeszti elének és országunk nagyjai és rendei elé berekszői Hagymássy László, hogy ti a legutóbbi időben az ő (Hagymássy) a Bege folyó innenső részén fekvő falvaiból, a Bánhalom, Hegyes és Hollós nevezetűekből néhány jobbágyot szabadalom nélkül, a jogos fölbírság és más adósságok lefizetése nélkül, hatalmaszkodva és a jobbágyok akarata ellenére, a mi birtokainkra és tartozékainkra, áttelepítetek, országunk, Magyarország szokása ellenére és Hagymássy László nagy kárára.“ Megparancsolja azért Csalapja Dávidnak és az ő tiszteinek, hogy az erőszakkal elhozott (átvezetett) jobbágyokat Hagymássy László birtokaira visszaereszszék. Budán 1433. Szentháromság vasárnap után eső esütörtökön.¹⁾

Hogy ez oklevél a Temes-Marosközre vonatkozik, bizonyos. Mert, bár nem említi a megyét, eléggé meghatározza a földirati fekvést, mikor Hagymássy birtokait Bánhalomát, Hegyest és Hollóst a Bege folyó innenső (Budáró tekintve) részén fekvőknek mondja.

E három helység közül Bánhalomnak al neve is elveszett. Hegyes nem más mint a mai Tisza-Hegyes (Idiós). Hollós jelenleg ugyan nem létezik, de Mercy Claudius 1723-iki térképe mutatja, hogy Kikinda és Nákófalva közt, az utóbbtól nem messzire feküdt. Hollós és Hegyes fekvése tájékoztat bennünket Szenteltegyház és Kunszóllós fekvésére nézve is, mert az oklevél mindig föltételezi, hogy e helyek egymással szemközt feküdtek. Kunszóllóst nem is kell soká keresnünk, hisz a régi Hollós tőszomszédjának Nákófalvának eredeti neve köztudomásulag Szóllós, mit kételkednénk tehát abban, hogy a Zsigmond király oklevelében Kúnszóllós (Kunzeules), egy a mai Szóllóssal, vagy Nákófalvával. Szenteltegyház vagy rövidítve Szentelt megkeresése már nehezebb dolog.

De megálljunk! Mit is akarunk? Hisz mi, ha Szenteltegyházat keressünk, magunk alatt vágjuk a fát. Mert ha Szenteltegyház annyi, mint Szentelt, akkor hiába beszélünk a délmagyarországi szentelti székről, hisz az itt fekvő Szentelt nem kun hely, hanem épen Zsigmond király 1433-iki oklevele szerint királyi birtok volt.

¹⁾ Ki van adva Nagy Imre, Ipolyi, Véghelyi: Hazai ekmánytár (Codex dipl. patrius) V. k. 228 l.

Igaz, hogy Zsigmond király Kunszöllöst és Szenteltegyházat a magyar király birtokainak nevezi, (*possessiones nostras* áll az oklevélben nem is egyszer vagy kétszer, hanem háromszor) de azért még nincs minden elveszve. A látszólagos ellenmondásra kétfélekép is megfelelhetünk. — Először ekképen: Zsigmond király királyi birtoknak mondja Kunszöllöst és Szenteltegyházat, de csak oly értelemben, a mennyiben maguk a kunok is királyi kunoknak neveztetnek, mert nem a megyék, hanem közvetlenül a király joghatósága alatt állottak. Hogy rendes királyi birtok volt volna azt az oklevél nem mondja, sőt annak ellenkezőjét bizonyítja. Mert Zsigmond király Csalapja Dávidot nem nevezi ám tisztjének, sem az alsóbb rangú tiszteket nem mondja királyi tiszteknak, hanem Csalapja Dávid tiszteinek (*officialibus suis* és *non nostris*). Tehát Kunszöllös és Szenteltegyház tulajdonkép és tetteleg nem volt királyi birtok és csak mint kun helyet nevezi Zsigmond „*possessiones nostrae*“-nek. És ez esetben Csalapja Dávid a szenteltszéki kunok főkapitánya vala.

Ha e magyarázat nem elég kielégítő, halljuk a másodikat. Föltéve, de meg nem engedve, hogy Szenteltegyház vagy Szentelt nem volt a kunok lakó helye, még mindig nem következik, hogy az eddigiek nyomán kétségtelenül itt e tájékon lakozó kunok nem vehették székük nevét e helytől. — Erre nézve hatalmas példa áll előttünk. A duna-tiszaközi kunoknak volt egy kecskeméti székük, pedig Hornyik kimutatta, hogy Kecskemét a XIV-ik és XV-ik században nem volt kun helység, hanem valóságos királyi birtok.¹⁾ Sőt Hornyik azt is állítja, a mit én pusztán egy nagyon is határozatlan idejű pecsét bizonyítéka alapján állítani nem mernék, hogy Kecskemét soha sem tartozott a kecskeméti kunszékhez.²⁾ Ha ez így van, mi akadályoz bennünket abban a föltevésben, hogy a szentelti székkel is így volt? Létezhetett a szentelti szék Szentelt közelében a nélkül, hogy Szentelt helység maga a szentelt szék alkatrésze volt volna és ekkép Zsigmond király oklevele nem dönti meg azt az állítást, hogy a Temes-Marosközben feküdt a szentelti szék. — Ennyiért kezességet vállalok, de legyen szabad a mondottakhoz saját szerény nézetemet is csatolni. Okleveleink hiányában nem mutathatom ki, de a XVI. században történtek analogiájából következtethető, hogy a kunszállások néha elvesztették különös

¹⁾ Hornyik: Kecskemét város története. I. k. 117, 118 ll.

²⁾ U. o. 118 l.

kiváltságaikat és beolvadtak a megyei szervezetbe, királyi vagy nemesi birtokokká váltak. Néha talán maguk a szállások, melyek már eléggé polgárosultak, megunták a folytonos hadkötelezettséget és elváltak a kun széktől, néha pedig és alkalmasint legtöbbször, egy-egy hatalmasabb kun család kerítette kezére a szállást és nemesi birtokká tette, a mi által megint megszűnt az, a kun szék alkatrésze lenni. Én részemről azt hiszem, hogy Kunszöllős és Szenteltegyház eredetileg kun szállások voltak, és e föltevésében hatalmasan támogat Szöllősnek „Kun“ előneve, azonban idővel egyik vagy másik okból a szentelti szék hatásköréből kiváltak és a Magyarországra menekült Ceci (vak?) török császár fiának Csalapja Dávidnak adattak át föntartás végett. Meglehet, hogy csak is ez alkalommal erővel vétettek el a kunoktól, mire a szabad kunok e helységeket elhagyták úgy, hogy Csalapja Dávidnak arról kellett gondoskodni, hogy másunnan jobbágyokat szerezzen birtokaira. Ezt meg is tette, mikor Bánhalomról, Hegyesről és Hollósról Hagymássy László jobbágyait Kunszöllősre és Szenteltegyházra áttelepítette.¹⁾

Akármelyik magyarázatot fogadjuk el, annyit így is, úgy is meg kell engednünk, hogy Zsigmond király oklevele nem dönti meg azt, hogy a szentelti szék a Temes-Marosközben feküdt. Azért tehát ráadhatjuk magunkat Szentelt megkeresésére.

Ha a régi térképeket végig nézzük, elég számosan megtaláljuk Szentelt-et. Meg van már az 1553-iki Lazarus-féle térképen a Tisza balparti helységei közt. Az egyetemi könyvtárban is van egy kötet szabad kézzel rajzolt térkép Hevenesi kéziratai között. Mindegyik lap egy-egy megyét ábrázolt. A Csanád megyét feltüntető térkép Szentelt nevű helyet mutat a mai Mokrin helyén. — Ámde a ki ismeri e térképeket tudni fogja, hogy azok értéke vajmi kevés, sokszor semmi, kivált ha topographiai meghatározásról van szó. Az első pontosabb fölvételü, Müller-féle 1709-iki térképen pedig Szentelt úgy látszik nem fordul elő. Azért biztosabb források után kell néznünk.

Az első hiteles és nagy értékű forrás erre nézve Oláh

¹⁾ A Csalapja Dávid-féle vitás kérdéshez még azt akarom megjegyezni, hogy többször volt rá eset, mikor a király a kunokat eladományozta. Így Zsigmond király 1424-ben Cillei Borbálának adta a Keekemét körül tanyázó kunokat. (Magyar történelmi tár. 1863. XII. k. 284. l.) Albert király pedig 1439-ben a Csepel szigetbéli kunokat adományozta Erzsébet királynénak. (U. o. 286. l.) És ha Csalapja Dávid is fejedelmi vérből származott, ő neki is oda ajándékozhatta Zsigmond az egész szentelti széket.

Miklósnak 1536-ban, tehát még akkor, mikor Szentelt állott, irt pontos geographiai munkája: Hungaria. Az Oláh szerint régenten Temesköznek nevezett Temes-Marosköz leírásánál előbb a Temes, majd a Maros mellett fekvő helyeket sorolja föl, és aztán ezt írja: „Középső helyen fekszenek Zetzen (Szécsány), Zakan (Zsadány), Kenetz (Kenéz), Horogszek, Zenthel, Orozlaz (Oroszlámos), Monostor, Csóka.“¹⁾ E pár sorból is látható, hogy Oláh sorban nevezi meg a helyeket úgy, hogy biztosra vehetjük, hogy Szentelt, Oroszlámos és Horogszeg között feküdt. De az a bökkenő, hogy azt sem tudjuk, merre feküdt Horogszeg, hogy határozzuk meg tehát ennek fekvéséből Szenteltét? — Bizony előbb az a kérdés, hol feküdt Horogszeg, a horogszegi Szilágyiak fészke? Sok történetíró megírta róla, hogy vára volt és hogy ezt a török 1551-ben elfoglalta, de kevés határozta meg a fekvését.

Szerencsére kézünkben van egy pár sorból álló adat, mely nem csak Horogszeg holfekvését dönti el és határozza meg, hanem indirecte újabb, hatalmas érv arra, hogy a Temes-Marosközben hajdan egy kun szék virágzott. Ez egy ansbachi oklevélnek Telekinél közölt kivonata, mely így szól: „Szilágyi László birta a két Posarast és Horogszeget a Kunság nevezetesen Hollós és Kunzalas²⁾ mellett 1428-ban.“³⁾ Tehát Horogszeg a délmagyarországi kun szék szomszédságában az általunk már emlegetett és meghatározott Kunszóllós és Hollós falvak mellett feküdt, keletre-e vagy nyugatra? arról e rövid kivonat hallgat, és utóvégre a mi czélunkra nézve mindegy. Ha Szóllós és Szajan közt, talán Kikinda helyén feküdt, akkor Szentelt, Oroszlámostól Horogszeg felé huzva egy egyenes vonalat, a régi Mokrin helyén, a Harangod (Aranka) partján állott; ha Szóllós és Nagy-Oroszi közt feküdt Horogszeg, akkor, az irányból következtetve, Szentelt a mai Mokrin helyén feküdt.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha Zsigmond király oklevelét vizsgáljuk. Hagymássy falvai közül, mint kimutattuk, Hollósnak Kunszóllós, a mai Nákófalva felel

¹⁾ Bél: Apparatus ad historiam Hungariae. Pozsony. 1735. 31 l.

²⁾ Így az oklevél kivonatban; de alkalmasint, ez a legvalószínűbb, hibásan Kunzeuleus helyett. „Kunszállás“ helynévnek nincs értelme, mert a hol kunok laktak, ott minden hely kunszállás volt; kunszékben egyik szállást kunszállásnak elnevezni, annyit tett volna, mint Szabolesban vagy Hevesben az egyik falut Magyarfalunak nevezni el.

³⁾ Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon. I. kötet. 28 l. ²⁾ jegyzet.

meg. Ha már most innen tovább haladva Szenteltegyházat. Hegyesnek ellenlábását, keressük, újra Mokrin határára érünk. Itt feküdt tehát, akár a mai Mokrin helyén, akár még feljebb a Harangod partján. Szenteltegyház, rövidítve Szentelt, a délmagyarországi kunoknak egykori főhelye, melytől az egész nevezetét vette.¹⁾

Értekezésemnek vége felé közeledem. Kimutattam és kecsegtetem magam azzal, hogy alaposan kimutattam, hogy Délmagyarországon, a Temes-Marosközben, 1244-től legalább 1450-ig kunok is laktak. Laktak itt kunok és pedig nem csak szórványosan, hanem nagyobb számban úgy, hogy egy önálló székot képeztek. E széknek ugyanoly szervezete, kiváltságai voltak, mint a többi kunszékeknek, szintúgy örökös szálláskapitányok igazgatták azt, mint a többi kunszékeket. Most még a kiterjedést kellene egy kissé részletesebben körvonalozni.

Három, maig fennálló helyről oklevéllileg kimutattam, hogy eredetileg a kunoké volt és Szenteltszékhez tartozott és ezek Kun-Szóllós (Nákófalva), Valkányszállás (Valkány) és Vizesgyán (Kis- és Nagy-Vizesda.) A negyedik volna a ma már nem létező Szentelt (Mokrin körül.) Ezenkívül ismerjük 3 szállásnak a nevét, Koyampal (Kaján Pál?) szállását, Holost és Jangotot, de fekvésük előttünk ismeretlen. — Minthogy azonban a Szenteltszék, mint láttuk, legalább is négy kapitányságból állott, bizonyára nagyobb területet foglalt el, mint az említett négy helynek és a közbeeső (Kis- és Nagy-) Tereminek határa. Azért aligha vétünk a történeti igazság ellen, ha azt állítjuk, hogy Szenteltszék határai tágasabbak voltak és még a szomszéd Nagy-Ősz, Kis-Ősz, Bánát-Komlós és Dugoszello (Nyero) is a Szenteltszék alkatrészeit képezték. — Nagy-Őszről annál is inkább állithatjuk azt, mert erről bizonyos, hogy ősz régi

---

¹⁾ Itt kereste már rég Bárány Ágoston az egykori Szentelt kun helyet. A különbség köztem és közötté csak az, hogy Bárány azt hitte, hogy Szentelt nevét is föntartotta az idő a Mokrintól délre eső Szentes pusztáéban. Szentelt szerinte a vidék szintén kétszáz évi (török) rabigája és a népeknek e környéken való bokros vándorlása következtében változott Szentesre. (Bárány, i. m. I. r. 75 l.) Meglehet, de én nem vagyok róla meggyőződve. Igaz, hogy a délmagyarországi helynevek szörnyű elferditéseken mentek keresztül, de nem annyira a Tisza mentén, hol Szentelt feküdt, mind inkább beljebb. Azonkívül azok az elferditések az ujonnan betelepült nyelvének természetéből kimagyarázhatók, de semmiféle nép nyelve nem követeli, hogy Szentelt szó végén az „lt” „s”-re változzék. Azonkívül a szentesi pusztáé már 1660 körül, mikor még magyaroktól lakott falu volt, Szentes nevet viselt (Rácz K. „A zarándi egyházmegye története.” 111 l.), tehát a népek bokros vándorlása ennek nevéé nem ferditette el.

hely, hisz már szt. Gellért legendája említi, és mégis sem a pápai adószedők jegyzékében, sem a Földvály-féle 1561-iki összeírásban nem fordul elő; sem egyéb oklevelek nem említik. Ennek a különös dolognak megfejtésére pedig alaposabb okkal nem szolgálhatunk, mint azzal, hogy valamint tőzsomszédja Vizesgyán úgy az is kunszállás volt, a kunoké volt, azoké, a kikről épen kiváltságaiknál fogva oly keveset tudunk.

Eddig tart a délmagyarországi kunoknak és azok Szenteltszékének története: a XVI-ik századból már egy szál emlék sem maradt reánk, mely legalább létezésökről tudósítana. Mindamellett nincs okunk kétségbe vonni azt, hogy Szenteltszék egész a török hódításig fennállott. A török seregnek a Temes-Marósközbe való betörése 1551-ben bizonyára súlyos csapást ejtett a szenteltszéki kunokon. Ettől meg nem menekülhettek, mert a széküket körülvevő 3 várat, Galádot, Horogszeget és Ó-Bessenyőt a török mind elfoglalta.¹⁾ 1552-ben pedig az egész vidék török uralom alá került. Ezzel aztán megszűnt a kun kiváltság, vége lett a kun szabadságnak. 1561-ben már Vizesgyán is, Teremia is adófizető csanád-megyei községek.

Tempora mutantur. Első volt tán a hontokai szék, mely elpusztult, aztán jött a szentelti és aztán még kettő, a 7 szék-ből maradt három, az is elvesztette ős nevét és a székből lett kiváltságos kerület. Mi megláttuk azt az időt, hogy ezek is megszűntek, a kerületek bekebeleztek a megyékbe, lakói most már nemcsak nyelvre, hanem jogokra nézve is magyarok. Nem kételkedhetünk benne, hogy a szentelti kunok is így tettek volna, ha a Mindenható látogató keze meg kiméli szállásaikat. Másfél századig a hajdani szentelti szék lakatlan pusztaság volt. De hála a népek sorsát vezérlő nagy Istennek: ismét vannak lakosai, jogokra és érzelmre magyarok, és ki tudja nem jön-e el az idő, mikor a régi szentelti szék mai lakói is egész magyarok lesznek!?

¹⁾ Forgách Ferencz magyar históriája (Magy. tört. emlékek. II. oszt. XVI. k.) 16. l.

²⁾ Ortway és Szentkláray: Történelmi adattár. I. évf. 375 l.

A húzagolt és hátultöltő ágyúk.

Különös tekintettel az 1861-iki hátultöltő vas ágyúkra.

SCHÄFFER ANTALTÓL.

Csak igen kevés tudományos, vagy tankönyv jelent mind-
eddig meg, mely a húzagolt, vagy a hátultöltő, vagy egyáltalán,
mely az ágyúkkal foglalkozik. Találhatunk azonban, szétszórva
az angol, olasz, francia, belga, német és kiválókép az osztrák-
magyar katonai szaklapokban és évkönyvekben anyagot, mely
— ha az ember reá fordít 4—5 évet összegyűjtéséhez és
feldolgozásához, — elégséges 5—6 vaskos kötet megírására.

A húzagolt ágyúk története a XVII. századba vezet vissza.
A berlini muzeumban van az 1661-iki évből¹⁾ egy kovácsolt
vas ágyú, melybe 13 húzag van metszve; a müncheni hadi-
tárban van egy kigyóágyú, melynek, noha átmérője csupán
csak 4.68 cm. mégis nyolcz húzaga van, e löveg 1694-ben
készült, az akkor Európában leghíresebb ágyúöntődében,
Nürnbergben. Ugyancsak a nürnbergi haditárban több
XVII. századbeli húzagolt ágyút lehet látni, ezek között egy
114 klgr.²⁾ súlyút is.

Különösnek fog hangzani azok előtt, kik csupán a leg-
ujabb kor tüzér szerkezetébe vannak beavatva, hogy a hátul-
töltő ágyú sokkal régibb találmány mint a hú-
zagolt.

Az ágyúkat tárgyaló legteljesb munkák egyikében, az
1859-ben Uj-Yorkban napvilágot látott „Wilcox on Rif-
les and Rifle Practice“-ben ki van mondva, hogy az
első hátultöltő ágyút II. Henrik francia király 1540 találta
fel. A tudósok számos éveken át megelégedtek ez állítással,
midőn pedig egyik-másik kételkedni kezdett, a francia hal-
hatatlan történészek és régészek nemzeti büszkeségüket felül-
emelve a történeti igazságon, annál nagyobb zajjal állították,
hogy a hátultöltő ágyúkat 1540-ben fedezték fel. Állításuk

¹⁾ Cavalli, Major d'Art. piemont: Memoire sur le canons se chargeant per la
culasse sur les canons ragés etc. 1849.

²⁾ Gillott, Capit d'Art. belge: Etudes sur les canons rayés 183.

helytelenségét legjobban bizonyítja a több európai museumban található ágyú a XV. századból.

Eschenbach lovag „Abhandlung über ältere Hinterladungs-Waffen“ című, eléggé felületes munkájában, valószínűleg az előttem fekvő „Journal of the Royal Anited Service Institution“ nyomán ugyancsak tévesen állítja, hogy az első hátultöltő ágyú az, mely a wolwichi haditárban IV. Eduard király korából származik és valószínűleg 1480-ban készült. Ezen ágyú áll egy egyenes csőből, mely hátul agyban végződik, ezen agy kivájtába, egy füllel ellátott különös töltőkamara volt beillesztve és fa, vas, vagy sárgaréz ékekkel lett a kivájtban megerősítve. A legkisebb részletig hasonló ágyúkat láthatni Wolwichban és a londoni Towerben, ezek 1836-ban a „Mary Rose“ hajótól hozattak felvilágra, mely hajó tudvalevőleg a spitheádi tengeri ütközetben 1545-ben július 18. ágyúinak súlya következtében a legénységgel együtt elmerült. A régibb hátultöltő ágyúk egyáltalán mind hason szerkezettel bírtak; a zár vagy a csőbe dugatott, és csavarokkal megerősített, vagy ékek segítségével beleékeltek. Ennek következtében ez ágyúkat ékfegyvereknek¹⁾ is hívták. Az első ékfegyverek súlya 100—450 font közt variált,²⁾ ezen súlyból 30—50 font a zárra (kamarára) jutott.

Tudjuk a történelemből, hogy az angoloknak 1428-ban Orleáns előtt 15 ily szerkezetű ágyújuk volt, tehát ezeknek kell az első hátultöltő ágyúknak lenni. De hogy hol és mikor készültek, azt daczára legszorgosabb kutatásaimnak a már eddig említett forrásokban, továbbá Bianchini Pervaldo, Xyländer, „C. v. H.“, Köchert, Phönnies, Schmiedt, Elgger, Demmin, Rutzky, Kropatschek, Specht, Leitner, Germanisches Museum, Periaux, Hentseh, Jauner, Larekey, Jacobi, Diego Affano, Favé és mások kitűnő szakértelemmel irt munkáiban és rövidebb értekezésében, nem voltam képes megtudni és így az — legalább egyelőre — nyílt kérdés marad.

Nem lehet célja rövid értekezésemnek, a hátultöltő és húzagolt ágyúk történetét a mai napig követni; csupán az első húzagolt-hátultöltőkről akarok még röviden megemlékezni. Azt tartom a kitűzött feladat el lesz érve, ha az első húzagolt, hátultöltő és húzagolt-hátultöltő ágyúk eredetét megállapítom.

¹⁾ Josef Schmolzl: Die gezogene Kanone. 1860.

²⁾ III. Napoleon: Memoire sur les canons. 1855.

Senner volt az első, ki 1746-ban az első húzagolt hátulról töltő ágyút készíté Berlinben; találmánya azonban nem tarthatta fenn magát, mivel a húzagolt ágyúk még mai napig sem eltávolított hátránya — a kartácslövés elmosódó, csekély hatása — lehetetlenné tette a positio közeli támadását, vagy védését. Hatvan évvel később újra felmerült a húzagolt-hátultöltők kérdése, különösen a két angol Robins és Hutton hangoztatták — de minden eredmény nélkül — ez ágyúk ujja szervezését. Tíz évvel később 1816-ban — némelyek szerint már 1809-ben — Reitenbach újra megpendité a kérdést és kísérleteket is tett bronz hátultöltő ágyúkat 5·2 mm. széles és 0·6 mm. mély húzaggal készíteni.

Hogy ezen ágyúk is a legélesebb megtámadtatásoknak voltak kitéve az elkerülhetetlen „rosz“, a kartácslövés miatt, azt feleslegesnek tartom elmondani. Különösen Reitenbach halála után 1821-ben még inkább hangosabbak lettek a megtámadások; és a már fenn említett Robins és Huttonnak szakismeretük és tekintélyük egész súlyát kellett latba vetni, hogy Reitenbach constructiója fenntartassék. Mindazonáltal évtizedeken keresztül sem jöhettek a magasb katonai körök egy államban is azon kérdéssel tisztába, melyik ágyú jobb, a sima-e, vagy a húzagolt?

Végre 1859-ben III. Napoleon, a jelenleg a mi vártüzérségünknel is használatban levő „La Hitte“ ágyúval, az osztrák ezredek összeroncsolt zászlóaljai felett, bebizonyította a húzagolt ágyúk felsőbbiségét.

A „Times“-nek egyik, a frank-szárd seregnél volt levelezője jelentésében így szól a junius 24-én vívott Solferino melletti csatáról: „A Solferino falu birtokáért vívott harcban bebizonyult a francia húzagolt ágyúk óriási fölénye, az osztrák ágyúk felett.“ Ugyanez a lap a július 4-iki vezércikkben egyenközynt híz a francia és az osztrák tüzérség közt: „A francziák könnyű húzagolt ágyúja megnyerte Magentát és Montebellot, emezt május 20-án, amazt junius 4-én.“ Ezen húzagolt ágyú hossza 1·4 m., oldalfalának vastagsága hátul 0·0692 m., szájánál 0·0317 m., súlya 325—330 kgr. A furatban 6 húzag van kivésve. Hogy a francziák is megvoltak ezen ágyúval elégedve, bizonyítja a piemonti katonai szaklap, a „Revisa militare“, mely az 1859-iki deczember havi füzetben azt mondja, hogy III. Napoleon is várakozásán felül meg van elégedve gyilkoló „gyermekével.“

Attérek most az 1861-ben az osztrák-magyar vartüzérség számára készített ágyúkra, a 9 cm., 12 cm. és 15 cm-es vas húzagolt hátultöltőkre.

A 9 cm-es hossza 1.965 m., furatában 18, 1.56 cm. széles és 2 mm. mély húzag van, melyek $8^{\circ}5'$ alatt húzodnak a hátul, levő sima töltő kamaráig. Az ágyú egész hosszában keresztül van furva; hátul, 30 cm-nyire a vég előtt 90° alatt a hossz-furatra jobbra és balra, az egész ágyú vastagságában, új furat van, melybe a lezáró tömb tolatik a töltés után, a lövés előtt. A lövedék hátulról lesz beletolva, még pedig előbb a golyó, azután a löpor. A hátsó nyílás egy ajtóval záratik be; ezen ajtóban egy kivájat van, melybe az említett tömb beleillik. Az ágyú felszínén, fölül van egy „fő“, melynek állományában az irányvonal van bevésve, közepe táján jobbra-balra egy-egy ködök-cölöp, melyekkel az ágyú az állományon nyugszik. Hátul, fent van egy vízszintes kivájat, a fok háromszög (német technicus terminusa: „a négyzet“) számára, e megett egy bronz tüzelő lyukmag, melybe a tüzelő lyuk van fúrva; ezentül imét egy vízszintes kivájat, melyre az irányzóállvány tétetik.

Az ágyú súlya a zár készülék nélkül 645.7 klgr., a zár-készülékkel együtt 672 klgr. A legnagyobb löportöltés 0.6 klgr. E löpormennyiség mellett az, $24^{\circ}28'$ -nyi hajlással, 4600 méterre visz, 175.7 méternyi végsebességgel.

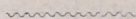
A 12 cm-es hasonló szerkezetű mint a 9 cm-es; hossza 2.667 m.; súlya a zár nélkül 1442.6 klgr., a zárral 1490.3 klgr.; legnagyobb löportöltése 1.1 klgr., mely $33^{\circ}4'$ -nyi hajlással, 5500 méterig viszi lövedéket 190.6 méternyi végsebességgel.

A 15 cm-es szerkezete semmiben sem különbözik az előbbi kettőtől; hossza 2.958 m., súlya a zár nélkül 2778.5 klgr., a zárral együtt 2858.5 klgr.; legnagyobb löportöltése 2.15 klgr., mely $34^{\circ}47'$ hajlás mellett 5800 méterre visz, és elért végsebessége ezen távolra 199.0 m. A kezdő sebesség magától érthetőleg majdnem félszer nagyobb mind a végsebesség.

Ezen ágyúkból a következő lövedékek lövetnek: az ürlöveg, a záporlöveg, a kartács- és a gyujtölöveg; az utóbbi csupán a 15 cm-esből 1878 óta.

Csatában — a Lissa melletti tengeri ütközetet kivéve — ezen ágyúk még nem voltak, tehát róluk jogosult ítéletet még nem hozhatunk; de autopsia után nyert tapasztalat után, — az 1879, 80 és 81-iki években, pestmegyei Örkény melletti és Tótországbán, a Ténye melletti tüzéri lőtéreken jelen

levén, — azon ítéletet bátorodom kockáztatni, hogy ezen ágyúknak nincs jövőjük, mivel kezelésük sok időt rabol el. A 15 cm-esből pl. egy órában lehetetlen több lövést adni 8—9-nél, a 9 cm-esből 10-nél, míg ellenben a 10 cm-es bronz ágyúból — 1863-ból — egy perc alatt sokkal biztosabban 2 lövést is lehet adni, tehát egy óra alatt 120-at.

TÁRCZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése, ápril 26.

Elnök: Rácz Athanáz, alelnök.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odo r Samu pénztárnok, Désc hán Achill, Folly Emil, Horváth Pius, Korbonits János, Löwy Miklós, dr. Lövy Mór, Stippel Fábian és Szöcs Lajos. A védégek között láttuk egyebek mellett Anka Péter major-külvárosi g. k. lelkészt, igen diszes hölgyközönséget és középiskolai tetemes számú ifjúságot.

Elnök ur a népes gyülekezetet annak tagjai üdvözlésével megnyitottnak nyilvánítván:

Varjassy Árpád titkár olvassa föl a mult havi jegyzőkönyvet, melynek hitelesítése után:

Pontelly István főtitkár terjeszti vala elő következő jelentését:

Tisztelt választmány!

Miként idei „Értesítőnk“ néhány nap előtt megjelent II. füzeté „Egyveleg“ rovatában jelzém vala, muzeumi könyvtárunk rendezését a husvéti iskolai szünidők alatt bevégeztem.

Miután ezen rendezést a classicus tárgyú régiségekre nézve már a jelen iskolai év karácsonyi szünnapjaiban szintén véghez vittem volt, még csupán a történetelőtti lelettárgyak várják a rendezést, melylyel küszöbön álló nagygyűlésünk idejéig hasonlólag kész fogok lenni, hogy ekkor muzeumunk gyűjteményeiben tíz évi szorgalmunk teljes képét tüntessem föl társulatunk tisztelt tagjai előtt.

Közlönyünk imént érintett füzetét, melyet a központi napilapok is választékos tartalmunak és esinos kiállításunak nyilvánítanak, tagtársainknak szétküldöttem, másrésről pedig, mint azt a közelgő nagygyűlésen kimerítőbben fogom előadni, új és tekintélyes szellemi erők közreműködését sikerült megnyernem, hogy folyóiratunk tartalmát a jövőben szakirodalmilag minél becsesebbé, változatosabbá és értekesebbé tegyem.

Áttérek ekként bemutatására azon beküldött tárgyaknak, mikkél gyarapodást nyert:

A) Régiségtárunk.

I. Ennek számára Heinrich Nándor birtokos ur:

Egy gyönyörű bronz lovagsarkantyut ajándékozott, melyet a temesvári vadászterdei földek egyikén, szántás alkalmával, találtak.

E sarkantyú hengerded alakú szöge négy szögű kis pyramisban végződik, szárai egyikének fele le van törve, a másiknak vége két egymásmelletti piczi karikába szélesül, melynél fogva azt a lábbeli sarkához szögezték vagy azokon átfűzött zsinórral odaerősítették.

A sarkantyú szöge, úgy mindkét szára, spirális és indaalaku motívumokkal vannak körüláranyszva.

II. Trailla György temesvár-városi g. kath. esperes-plébános ur utján Fodor Miklós vegytanár ur Lugosról:

1) Egy igen szép achát terménykő-példányt, melynek kicsiszolt részén a közet csikjai pompás színvegyülettől tarkáznak.

Az adományozó küldeményéhez ezen jegyzetet csatolá:

Achát: (Chalcedon, jáspis, ametiszt, heliotrop, karneol és opál keveréke). Rajzai szerint, melyeket esikoltan mutat: rom, = vár, = moha, = pont, = felhő = és burányachát nevet visel. Előfordul Sziberia, Magyarország, Cseh-, Szász- és a rajnai Poroszországban; nemkülönben a Schwarzwaldban is. Használják keverőcsészék, pecsétek s más ékszerekre.

2) Bismuthum = termékkeny. Jégezes törése egyenetlen; főalakja: nyolczalj; keménységi foka: 2—2·5; aránysulya: 9·7; fémes fényű; ezüstfehér — vörösbe hajló; forrasztócső előtt már a gyertyalángban olvad. Előfordul a cseh és szász Érezhegység-, Davonshire-, Hessen-, Peru-, Chili- és déli Ausztráliában. A bismuthumról már Agriolo tesz említést 1529-ben. Használják a nyomdászati és iparműveknél különféle öntvényekre és a gyógyszerertárban.

III. V ar j a s s y Árpád társulati titkár ur adománya:

1. Egy hat négyszög- és nyolcz háromszög-oldalból construált nagy bronz súlyöntvény. — Ennek egyik négyzetoldalára két, sugaras köröcske van bevésve.

2. Egy ugyanolyan alakú, de közép nagyságú, bronz súly. Egyik oldalán a koczkák ötöséhez hasonló öt bevéssett ponttal diszítve.

3. Két, az előbbiekkal egyforma alakú, hanem kis minőségű bronz súly.

E négy darab bronz súly a Csanád, Paulis és Gyorokról muzeumunkba kerülteknek szakasztott másai.

4. Egy négyélű és mindkét végén hegybe menő bronz nyilvég.

IV. S c h w i n g Károly gymnáziumi VIII. oszt. tanuló:

Egy réz pecsétnyomót, melynek ötágú koronával ékesített, szivalaku paizsmezején egy magyar ruhás, kardos alak kiterjesztett jobbában mérleget, bal kezében keresztet tart.

V. G e m l István gymnasiumi IV. osztályu tanulótlól:

Egy bronz gyűrűt, melyet imént Csószteleken, gr. Csekonits birtokán, a szántóföldek és a legelő közötti kutásásakor, leltek meg. A gyűrű

nyolez oldalú lapjára hármasszal álló kereszt van bevésve. A kereszt-szárak végeitől jobbra-balra két-két pontból álló diszítés, A szárak metsző szögeiből egy-egy vonal ágazik ki. A gyűrűlap alatti karika mindkét oldalt 5 függélyes irányú rövid, és ezeket alul vízszintesen határozó két-tős vonalrováttal ékesített.

B) É r m e- és b a n k ó g y ű j t e m é n y ű n k.

Ennek számára:

I. Schererer János vám- és pénzügyőri felügyelőnek Pancsováról beküldött érmei:

1. A Calpurnia ősrégi plebejus családnak egy ezüst dénára.

Avers: Apollo koszorús feje, attól balra D betű.

Revers: Sebesen nyargaló lovas, ki itt az Apollo tiszteletére tartott játékokra emlékeztet, miket Rómában 211-ben Kr. e. Calpurnius hozott be senátusi végzéssel. A képcsoport alatti fölirat: L. Piso. Frugi. (V. ö. J. Eckel: Doctr. Num. Vet. Vol. V. p. 158. Vindob. MDCCXCV.)

2. A Junius patricius család egy ezüst dénára.

Avers; A szárnyas sisaku Pallas, tőle balra R jegy.

Revers: A bigán vágató Victoria, a képcsoport alatt: (D. Si) lanus (L. F. Roma elmosódva.) (U. o. p. 230.)

3. Heliogabalus (= M. Aur. Antoninus, eredetileg Varius Avitus Bassianus, 218—222) egy ezüst dénára.

Avers: A császár jobbra néző, babérkoszorús feje; Imp. Antoninus Pius Aug. körirattal.

Revers: A tógába öltözött császár a jobb kezében tartott esészt egy oltárra öntve, jobbában pedig palmaágat tartva. Körirata: Summus Sacerdos Aug. Az area felső részében lévő csillag a napistent jelenti. Veretési ideje 221 vagy 222. (U. o. Vol. VII. p. 250.)

5. M. Aurelius Alexander Servus (222—235) egy ezüst dénára.

Avers: A császár babérkoszorús feje Imp. C. M. Aur. Sev. Alexand. Aug. körirattal.

Revers: Az állva balra néző császár, jobbában földgolyót, balkezeiben lándzsát tartva. Körirata: P. M. Tr. P. III. Cos. P. P. Veretési ideje 225. Kr. u. (U. o. Vol. VII. p. 171.)

5. Egy 1657-iki raguzai ezüst érme, előlapján az Üdvözítő álló képével, a hátsón sz. Balázséval.

II. M á l y István törvényszéki elnök gyűjtelékéből:

1. Anastasius császár (491—518) egymásod nagyságu réz érmeje.

Avers: A császár koszorús feje, D. N. Anastasius P. P. Aug. körirattal.

Revers: *M* alatt: Con.

III. Az 1882-dik évi január 10-én Dentán, Brunner Simon kinestári haszonbérlo földén talált ezüst érmelelethől*) négy darab ezüst tallér,

*) L. Tört. és Rég. Ért. VIII. évf. II. f. Temesvárott, 1882. 76. l.

melyeket Timáry Imre birtokos Dettán, muzeumunk számára nyolcz forinton megszerezvén, beküldött. Ezek közül:

1. Az egyik II. Ferdinand 1635-diki ezüst talléra.
2. A másik szintén azé, csak hogy évszám nélkül.
3. A harmadik Leopold osztrák főhercegnek, a 30 éves háborúból ismert fővezérnek, évszám nélküli ezüst talléra.
4. A negyedik III. Ferdinánd 1656-diki ezüst talléra, a III-es szám Ferdinand neve mellett a III-as helyett, veretési hiba.

IV. Breinfolk Ferencz, kir. póstaigazgatósági titkártól:

Mária hesseni fejedelműnek egy 1763-ki 10 markos ezüst pénze.

V. Uj-Moldováról: Egy „Emlékül * Az 1865 évi * Országgyűlés * Megnyitására *” köriratos előlappal bíró ezüst emlékérmé, rajta az országházzal; a hátsó lapon a koronás országczimerrel és Éljen a haza * Es lebe das Vaterland * körirattal.

VI. Stettina Imre helybeli cs. és k. katonai curatustól:

Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek egy 1619-diki kis ezüst pénze.

VII. Ternajgó Caesar ujaradi gyógyszerész urtól:

Wolfgang olmützi püspök, német birodalmi herceg és schrattenbach-i grófnak egy 1712-diki ezüst huszasa.

VIII. Sztanca Gyula főreáliskolai tagtól:

A Mária Terezia bécsujhelyi szobrának, mely muzeumunkban b. Scudier altábornagy ajándékából, mahagoni állványon főszmintában is megvan, ólom emlékérméje.

IX. Horák József dentai asztalos, Albert brandenburgi határgrófnak 1540-diki, „Justus ex fide vivit“ hátiratu ezüst pénzét.

X. Appel Tivadar biztosítási tisztviselő:

I. Leopold egy 1688-diki osztrák kis ezüst pénzét.

XI. Heinrich Nándor VIII. oszt. gymnasiumi tanuló:

Mária Terézia egy 1765-ki magyar ezüst huszasát.

XII. Wagner Mátyás gymnasiumi VI. oszt. tanuló:

a) Egy 10 és

b) egy 5 forintos Kossuth-bankót.

* * *

C) Könyv- és okirattárunk.

Ennek részére:

I. Tokody Ödön seminariumi aligazgató ur ajándéka:

A nagyváradi I. sz. Székesegyház Felszentelésének századik évfordulója alkalmával írta: Bunyitay Vince. — Nagyvárad. Nyomtatott Hügel Ottónál. 1880. — Czimkép: A nagyváradi I. székesegyház.

II. Durmann Imre közuti vaspályatársasági pénztárnoké:

A magyarországi Kárpátgyesület évkönyve — VIII. évfolyam. 1881.
— Három melléklettel és számos ábrával. — Késmárk. Az egyesület kiadványa. — Nyom. az iglói könyvnyomdában Schmidt J. 1881.

III. J o a n o v i e s Mihály gymnasiumi VI. oszt. tanulóé:

Vollständiges Gemälde von Constantinopel und seinen Umgebungen.
— Nach v. Hammer, Muradja d'Ohsson, Neale, Pertusier, Forbin und andern. — Nebst einem topographischen Abriss der türkischen Provinzen in Europa. — Mit 5 Kupfern. — Pesth, 1829. — K. A. Hartlebens Verlag.

IV. V a g n e r Mátvás gymnasiumi VI. oszt. tanulóé:

Principatus Silesiae Teschinensis nova et accurata Delineatio distincte insimul exhibens Status minores vulgo Burglehn dictos, Freystadt, Roy, Reich, Waldav, Bielitz, Friedek, Devtschlevthen et Oderberg.

Ex mensurationibus J. W. Wielandii Locumtenentis Caesarei reducta, Sumptibus Principum et ord. Silesiae. A. O. R. MDCCXXXVI. Excusa Norimb. ab Homannianis Heredibus. Cum speciali S. Caes. Reg Maj. Privilegio.

V. O s t i a d a l József könyvnyomdászati tanonezé:

Windischgrätz hercegnekn Schönbrunnban, 1848-dik évi november 13-án kelt proclamatiója.

Ezzel előterjesztésemet a tisztelt választmány becses figyelmébe ajánlom.

* * *

Az élénken megéljenzett főtitkári jelentésre következett:

O d o r Samu egyesületi pénztárnoknak a társulat vagyoni állapotá föltüntetö kimutatása, melynek tüzetes számadatai alapján kitünt, hogy 3485 frt. 43 krnyi tartalék-tökealapon kívül 95 frt. 8 kr-ra rugó költelezési készlet fölött rendelkezhetünk — folyó kiadásaink födözésére.

Köszönettel tudomásul vétetik.

* * *

A tárgysorozat ezutáni pontjánál fogva:

S t a n c s a Gyula főreáliskolai tanárnak: „A festészet műszaki fejlődéséről“ czimü tanulmánya került fölolvasásra.

Szerző ezen munkálatában éppen oly szellemesen értekezett fölvett tárgyáról, mint két hóval ezelött a „szobrászatról“. A vonal, irás és festés közötti rokonságot, mely-történeti szoros egymásutánban fejlődött egymásból, a legtetszetösb és a laicusra nézve is, könnyen fölfogható példákkal világositotta föl. Azután az aegyptusi, asszyr s egyéb ókori keleti népek festészetét, jellegző vonásaikban, hasonlitotta össze a görög és római classicus népekével; és végül áttért a keresztény festészetre, hol a

különböző iskolák ismertetésével, egyszerű és alapos előadása iránt, a hallgatóság figyelmét mindvégig lekötötte.

A zajos éljenekkel jutalmazott fölolvasó elnökileg fölhivatott, hogy a jövő egyesületi évben alkalomszerűleg, a magyar festészetről is tartandó értekezéssel, a maihoz hasonló szellemi élvezetben sziveskedjék részesíteni közönségünket.

* * *

Ezután muzeumunk megadományozói: Trailla György, Mály István, Timáry Imre, Tokody Ödön, Schwerer János, Stettina Imre, Ternájpgó Caesar, Breinfolk Ferencz, Stancesa Gyula, Varjassy Árpád, Durmann Imre, Appel Tivadar s Horák József uraknak; meg Schwing Károly, Heinrich Nándor, Vagner Mátyás, Joannovics Mihály, Geml István gymnasiumi tanulóknak, és Ostiadal József ipartanonezznak jegyzőkönyvi köszönet szavaszatván:

A jövő közgyűlés teendői és ünnepélyességeinek megállapítása végett, a választmány a maga kebeléből két bizottságot küldött ki; melyek elsejének, mint a közgyűlés rendezőbizottságának, Róth Nándor tagtárs ur elnöklete alatt szervező tagjaiul: Kapdebó Gergely, Varjassy Árpád és Szőcs Lajos urakat választották meg.

A másik, vagyis a pénztárt fölülvizsgáló bizottság tagjaiul pedig a gyűlés Déshán Achill, Korbonics János és dr. Niamessny Gyula urakat nevezte ki.

Végül miután tagválasztás nem történt, sem indítványok nem tettek: a gyűlés, tagjainak közmegelegedésére, elnökileg bezáratott.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendkívüli választmányi ülése, május 24.

Elnök: Rácz Athanáz alelnök, kir. tanácsos ur.

Jelen vannak a választmányból és társulati tagok közül: Pontelly István főtitkár, Odor Samu pénztárnok, Déshán Achill, Folly Emil Korbonics János, Marx Antal és Róth Nándor urak.

Elnöklő alelnök ur a gyűlés tagjait üdvözlőlvén, az ülést megnyitottnak nyilvánítja.

Erre Pontelly István a múlt ápril havi jegyzőkönyvet fölolvasván, annak hitelesítése után:

Róth Nándor ur, mint a közgyűlés tárgysorozatának és az évi közgyűléssel kapcsolatos ünnepélyességek megállapítása végett kiküldött bizottság elnöke, adta elő következő jelentését:

„Jelentés. A „déli magyarországi történelmi és régészeti társulat“ f. évi ápril 26-án megtartott választmányi ülése által, a közgyűlés tárgysorozata és az évi közgyűléssel kapcsolatos

ünnepélyességek megállapítása végett, kiküldött bizottság a következő megállapodást terjeszti a tisztelt választmányi gyűlés elé:

1. Az évi közgyűlés f. é. június hó 4-én, vasárnap, dél-előtt, $\frac{1}{2}$ 11 órakor, a megyeház nagy termében tartandó meg.

2. A közgyűlés tárgysorozata a következő:

1. Elnöki megnyitó, Ormós Zsigmond elnök ur ő méltóságától.

2. A társulati tagok névjegyzékének fölolvása.

3. Pontelly István szerkesztő-főtítkár és muzeumőr jelentése a társulat egész évi szellemi mozzanatairól és a muzeum részére beküldött adományokról.

4. Odor Samu társulati pénztárnok számadása a társulat egész évi anyagi állapotáról.

5. A kiküldött számvizsgáló bizottság jelentésének előterjesztése.

6. Karácsonyi János urnak, a nagyvárad egyházmegye tagjának, értekezése: „**A kunokról Dél-Magyarországon**“.

7. Indítványok tárgyalása.

8. Új tagok választása.

9. Bizottság kiküldése a közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére.

10. A közgyűlés végeztével a muzeumnak megtekintése.

A közgyűléssel kapcsolatos ünnepélyességek ez alkalommal nem a közgyűlés napján, hanem a magyar írók és művészek társulatának június hó folyamán városunkba leendő megérkezésük napján, volnának megtartandók. Mivégből is a kiküldött bizottság szükségesnek látja, hogy társulatunk a fogadtatás és az ünnepélyességek egyöntetű rendezhetése céljából, Temesvár sz. kir. város polgármesterével magát érintkezésbe tegye és az ünnepélyességek tárgysorozatának megállapítása a város és társulatunk képviselői által együttesen eszközöltessék.“

Az előadott előterjesztés alapján, végzéssé lőn, hogy a magyar írók és művészek társulatát fogadó városi bizottsághoz, az egyesületünk részéről csatlakozandó tagoknak kinevezése, társulati elnökünk, Ormós Zsigmond főispán ur ő méltóságára, bizatik.

Együttal elhatároztatott, hogy a nagygyűlésre a meghívók a megállapított program értelmében kinyomatván, azok haladék nélkül az egyesületi tagoknak megküldtessenek.

Kelt Temesvárott, 1882-ik évi május hó 24-én.

Pontelly István,
főtítkár.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat XI. évi közgyűlése, június 4.

Délmagyarország hazafias, és a magyar nemzeti culturalis czélokért érdeklődni, lelkesedni és áldozni szokott intelligens elemei, Temesvárott, a megyeház nagytermében, mint társulati közgyűléseink megtartásának szokásos színhelyén, az idén is nem tekintélytelen számban sereglettek egybe: hogy egyesületünknek, a régészettörténeti kutatások terén, e jelen évben elért eredményeiről általános áttekintést nyervén, más részt a társulatunk föladataul kitűzött tudományos törekvéseknek, a jövőben még megoldásra váró, számos kérdéseiről, maguknak szintén tájékozást szerezzenek.

Pont fél 11 órakor, az egyleti tiszttakar több tagjának kíséretében Ormós Zsigmond főispán és társulati elnök ur ő méltósága, kit általán a délmagyarországos tudományos és hazafias törekvések pártfogása, kivált egyesületünk létesítése és főtartása körül az érdem oroszlánrésze illet, a tanásterembe lépven, általános éljenzések között foglalta el az elnöki széket.

Az egyesület választmányi, alapító és rendes tagjai sorozatából az ünnepélyes közgyűlésen jelen valának: Rácz Athanáz alelnök; Pontelly István főtitkár; Varjassy Arpád titkár; Odor Samu pénztárnok; dr. Niamessny Gyula ügyész; Áldor Imre; Ardeleán György; Barách József; dr. Benedek Albert; Déshán Achill; Dobó László; Dobó Miklós; Doroghi Ignác; Folly Emil; Horváth Pius; Hudra János; Keresztes Antal; Kramár Béla; Korbonics János; dr. Laky Mátyás; Löwy Miklós; dr. Löwy Mór; Mály István; Marx Antal; Róth Nándor; Schleiffelder János; Schopf Antal; Stancsa Gyula; Szócs Lajos; Uy Kálmán; Weninger János és Wimmer József.

Vendégekül megjelentek: tisztelt munkatársunk dr. Márki Sándor lyceumi tanár, ki Aradról rándult át közgyűlésünk megtekintésére; és helyi értelmiségünk köréből: Farkas Ignác gymnasiumi tanár; Zsuttly János, Trost József, Mayer Károly, Elemy Sándor néptanító; a helybeli magyar és német lapok képviselői; diszes hölgyek és középiskolai ifjak.

A közgyűlést, egyesületünk ünnepelt elnökének a délmagyarországi összes, központi tudományos társulatok működésére kiterjeszkedő, nagyfontosságú beszéde nyitotta meg, mely dévidékünk minden helyesen gondolkodni és érezni tudó, művelt egyénisége részéről, bizonyára a komoly megfontolás és tenni kész elhatározás nyilvánulásával a leghatályosabban kell, hogy viszhangozzék!

A mélyebb megszivlelésre és gondolkozásra méltó beszéd szószereint ilyen hangozik vala:

„Tisztelt közgyűlés!

Társulatunk érdemes alelnöke, a megye május havi közigazgatási

bizottsági ülésén bejelentette volt: hogy honunk délkeleti részeinek az anyaországhoz történt visszaesatoltatásuk százados évfordulója alkalmából, a három év előtt maradandó emlékül felállítani elhatározott muzeum-egyletre vonatkozó alapszabályok, a királyi belügyminiszterium részéről a helybenhagyási záradékkal elláttatván, leérkeztek és ennek folytán a muzeum-egylet immár megalakult.

A megye hálás elismerésünkre méltó áldozatkészséggel mozdítja elő minden előforduló alkalommal vidékünk művelődési törekvéseit és ezért a közigazgatási bizottság örvendetes tudomásul vette alelnökünknek ezen bejelentését.

A bejelentés helyesen történt, mert hisz Temes vármegyének pénzalapítványban és a tulajdonát képező házának muzeumi helyiségül nagylelkű átengedésével tanusított, s a többi érdekelt törvényhatóságok részéről fájdalom hasonló-készséggel nem istápoltt nagylelkűsége tette csak lehetővé azt: hogy muzeumi helyiséggel egyáltalában birunk, hogy polgártásaink dicséretes ügybuzgóságával följánlott sok mindenféle emlékeit a lefolyt időknek föntartani képesek vagyunk, és hogy régészeti emlékeinket a mi szégyenünkre körünkből most ki nem viszik idegenek közé amint azelőtt történt volt; hanem hogy ezek nálunk elhelyezve maradhatnak

Mindezekért örök hálánk Temes megye közönségét megilleti, s azért ismétlem: ügybuzgó alelnökünknek a muzeum-egyletről a közigazgatási bizottsághoz tett bejelentése helyes volt.

Társulatunk, a muzeum-egylettől eddig különálló és vele nem azonos társulatot képez, azon szellemi solidaritásnál fogva azonban, mely a két társulat közt már most fönáll, és melynek az én véleményem és törekvéseim szerint közel jövőben a két társulat anyagi viszonyaira is ki kell terjednie, mégis minden lehető félreértés megelőzéseül kötelességemnek tartom, hogy tisztelt alelnökünknek a törvényhatósági ülésben s így nyilvánosan tett ezen bejelentését, e helyütt bővebben kimagyarázva helyre igazítsam.

A muzeumi alapszabályok a királyi belügyminiszteri záradékkal ellátottan visszaérkezvén, a társulat életbeléptetésére és a működésének tetteleges megkezdésére vonatkozó előintézkedések megbeszélése végett, mult ápril hó 3-ra egy értekezlet lön egybehiva.

Ezen alkalommal a pénztárnoki számadások alapján kitünt: hogy a muzeumi társulat készpénzbeli alapja 11.954 frt 80 krból áll, mely összeg a temesi takarékpénztárnál 6% kamatra van elhelyezve.

Az értekezlet azonban egyuttal azon nézetének is kifejezést adott, hogy a készletben levő tőke a muzeumi társulat eredményes működésének megkezdésére s állandó fönmaradásának biztosítására még nem elegendő s azért a tőkeszaporítás nehéz munkáját gyöngge vállaimra ruházta.

Anyagilag sujtott napjainkban, adakozásokban fukarkodó közönség

mellett, pénzbeli osztaléokra kilátást nem nyújtó culturalis alapon, egyedül szellemi téren működő társulatunk számára alapítókat szerezni: valóban nehéz föladat.

Ha társulatunk alapító és részvényes tagjainak sorát végig vizsgálom, megyénk régi birtokosainak neveivel csak ritkán találkozom.

Ezen osztály, mely ennek előtte a megye political életének szintúgy mint culturalis mozgalmainak éltető eleme és vezére volt, napjainkban visszavonulva nem igen adja példáját annak: hogy a közjó érdekében önként adakozni hajlandó; mintha ősei dicsőségpárnáján nyugodva, jótéményeiben kimerült volna, a hazafias adakozás terén a szereplést azon osztálynak engedi át, mely csak újabb időben lépett az alkotmányos élet terére, de nem pihenés, hanem munkásság által naponta jobblétre vergődni törekszik.

A társadalomban és a nyilvános életben a számbavétel megtisztelő kitüntetése, származásra való tekintet nélkül, napjainkban csak azon osztályt illeti meg, mely áldozatkészségével, hazafiai belátásával a közjó előmozdítására célzó intézeteket istápolni hajlandó, s midőn az alamizna-kéregetés munkájára vállalkoztam, arra határoztam el magamat: hogy a muzeumi társulat működési köréül kijelölt területen kérni, kopogtatni fogok mindenütt, hol az áldozatkészséget fölteszem, és mindaddig míg erőm engedi.

A muzeumi társulat alapító tagsági díja 200 frtra van szabva.

Az eddigi nagyelkü egyes alapító neveit ezuttal fölemlíteni nem szándékozom, miután föltehető, hogy az adakozók névsora még nincsen befejezve, azonban sajnosan kell fölemlítenem: hogy a culturalis törekvések támogatására kiválóan hivatott illető törvényhatóságok mindegyikét a muzeumi társulat alapítói sorában ez ideig nem személhetjük, dacára annak, hogy némelyike ezeknek ezelőtt három évvel midőn az adakozási mozgalom megindult, hozzájárulását írásban is kijelentette.

Ezen törvényhatóságokat igéreteik beváltására tisztelettel figyelmeztetni kötelességeim közé számítandom.

Temes vármegye 1000, Pancsova városa 300, legközelebb pedig Fehértemplom városa 200 frttal a muzeumi társulat alapítói közé beléptek.

Jövő őszszel, majd midőn a birtokos munkája gyümölcsét learatja, kéregetéseim eredményét számba veendem s legyen ez gazdag vagy szegény, a muzeumi társulat alakuló közgyűlését azon alapon, melyet az ápril 3-iki értekezlet kijelölt, egybehivandom, hogy a társulat működését Isten segélyével megkezdhesse.

Honunk délkeleti részeiben a magyarság a népesség kicsiny töredékét teszi, mely erkölesi súlyát és társadalmi fölényét csak azon alkotásai által képes elérni és biztosítani, miket a művelődés terén magyar nemzeti alapon létrehozott; mint hajdan a görög hősök Marathonnál

perzsa ellenségeikkel szemben számuk aránytalanságát hős lelkeséssel pótolták, úgy nekünk számszerinti hiányunkat erkölcsi és szellemi munkásságunk fokozásával kell pótolnunk.

Ámde arra, hogy a vidék kis számu magyarsága ezen déli részek egész területére erkölcsi és szellemi hatást gyakoroljon, hogy társadalmi téren és a nyilvános élet mozzanataiban elsőbbségét kitüntesse, az erők tömörülését, vagyis a szellemi körben szétforgácsolva, azonos célra törekvő különböző társulatoknak a lehetőségig egygyeólvadását is szükségesnek tartom.

Azon elvitázhatatlan természeti jelenség, mely a homogén elemek egymáshoz csatlakozását föltünteti, a szellemi tevékenység körében szintén ösztönszerűnek bizonyul. És kétszeresen hasznos ezen egymáshoz csatlakozási, ezen egygyeólvadási hajlam akkor, midőn a szétválamarádás miatt a különben egy irányban működő társulatok számra nézve kevés tagokat s alig számbavehető csekély pénzüsszeget képesek csak előteremteni.

Az erők egyesítése által a működési kör tágul, az erő gyarapodik és a hatás terjed, azért kötelességünkben állónak tekintem azt, hogy Temesvár szab. kir. városában, mint honunk délkeleti vidékének központján, a tudomány és művelődés különböző ágaira nézve külön működő és jelenlegi helyzetünkben nem eléggé erős és életképes társulatok egyetlen társulatba olvadjanak össze.

Ezen társulat a délmagyarországi múzeum-társulat lehetne, mely semleges cziménél fogva, valamint a történelem és régészet, szintugy a természeti és mérnöki tudományok önálló fejlesztésére tért enged. Vagy ha a muzeumi társulat czime nem tetszik, ehelyett más tetszősöbet elfogadni könnyű volna. A társulat czime az egyesülés akadályául ne szolgáljon.

Az egyesülés mozzatainak és föltételeinek részletezésébe ezuttal beleboesátkozni nem szándékom. Nagyhasznu szolgálatot vélek tenni nemzeti alapon nyugvó szellemi foglalkozásunknak csak azáltal is, ha az egybeolvadási vágy fölbresztésére hatnom sikerült. Az egybeolvadás részleteinek megbeszélése s a föltételek kölcsönös megalapítása az érdekelt társulatok és egyesületek jogköréhez és belátásához tartozik.

Az egyesített elnevezés alatti munkásság anyagi előnyei különben világosak és könnyen fölfoghatók. A tagsági díjak sokfélesége megszűnik és az említett költekezés által megtakarított kiadások a szellemi tevékenység hasznára válnának.

Szóval, kevesen vagyunk és szegények, azért az erők egyesítése szükséges.

Az egyesítés által a szakmák szerint elkülönített osztályokban való önálló működés kirekesztve ninesen, amint ez tudományos egyetemeinkben és a magyar tudományos akadémia működésében tapasztalni alkalmunk van.

Ha önök, tisztelt uraim és tagtársak, az általam megpendített eszmét elfogadva, ennek apostolaivá válnak, úgy ez bizonyára, de csakis ez esetben létesülni fog. Ez által oly szolgálatot teszünk honunknak, melynek örvendetes eredményeit önmagunk élvezni fogjuk és melyért utódaink elismeréssel fognak adózni.

Társulatunk utolsó évi tevékenységének rajzát dicséretes buzgóságu főtitkárunk fogja előadni és azért az ő körébe belevágni nem akarok. Hanem a közgyűlés jelenlévő tagjait tiszteletteljesen üdvözölve, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulatnak tizenegyedik közgyűlését ezennel megnyitom.

Az elnöki beszéd magasztos eszméje: az egymástól jelenleg távol álló központi tudományos társulatoknak, a külön szakmüködés rendszerének főtartása mellett, egy egyetemes egyesületben való szakosztályok szerinti egyesítése: e különböző szakosztályok szükségleteinek a lehetőségig kielégítő, közintézeti gondozása és az eddigi szakközlönyök és szakmunkálkodások önálló és szabad mozgása főtartásával, a szaköröknek az általános, tudományos intézetben, mint biztos alapon való egyesítése és tömörítése: ezen, mint mondók, egészséges eszmének életvalóságra emelése és érvényesítése, mely az egymástól eddig messze esett társulatok működésének sulypontját egy központi intézet közös érdekkörébe helyezve át, azok összhangzóbb tevékenységét lehetségesíti: a közgyűlés általános helyesléssel találkozáván, közlekedéssel megéljenztetett.

* * *

Az elnöki beszédet követő helyeslés zajos kitörésének lecsillapultával, a tárgysorozat ezutáni pontja szerint fölolvassandó névsora a tagoknak, ezek részéről fölolvassottnak tekintetvén, a közgyűlési program harmadik pontjánál fogva, Pontelly István egyesületi főtitkár adta elő, a társulatunk jelen évi működését fővonásiban, a következőleg föltüntető jelentését:

„Tisztelt közgyűlés!

Az idő sebes szárnyain ismét egy társulati évnek, a XI-nek ünnepies befejezéséhez értünk.

Első évtizedi tudományos működésünk lázolatához, a második decennium kezdő évét, új gyűrüként fűzhetjük.

Hazafias társulatunk szerény erejéhez mért anyagi és szellemi támogatása mellett, az idén is lelkesülten munkálkodtunk tudományos alkotáseinak épületének ismét magasbra emelésén; de hogy az, az általunk óhajtott nagyságot és fényt majdan elérje, arra nézve elengedhetetlen, hogy annak alapjában való évenkénti, következetes ki-kiszéletése; egyes részeinek időszakonként lakályosabb és amazzal arányos mérvű berendezése és egyre gazdagabb fölszerelése: a jövő évek lankadatlan tevé-

a jövő évek lankadatlan tevékenységének szintén soha meg nem szünő föladatai közé tartozzék.

Az alapvetők ugyanis kevesen lévén, szükséges, hogy az építés folytonossága és az építmény betetőzése dicsőségében minél számosabban résztvenni igyekezzenek.

Mert az egyszer megkezdett és folytatott működésnek félben szakadnia nem szabad: valamig Dél-Magyarország egy fönnen érző és önzetlen törekvésű fiának szive fog dobogni.

A hazának örökre virulnia kell! De föl-fölvirágzásának szembeszökő bizonyítékai és egyik főbiztosítéka: az egyesületi tevékenység áldozatkészségével létesített és az annak tartós odaadásával támogatott azon nemzeti tudományos intézetek és intézkedések, melyek a vállvetve munkás és hazafias társulati tagok, és az ugyanazon célra való törekvésben egymást fölváltó és egyenlően lelkesült nemzedékek rendületlen kintartásának mindig nagyobbodó arányokban kiható szellemalkotásai.

Ezen derék munkára észszel és kézzel való összhangzatos cselekvés végett egyesülni annyi, mint a haza becsületét és szellemi erejét; tudományos tekintélyét és erkölcsi hatalmát; nemzeti nagyságát és dicsőségét, az idők folyamával fokozatosan izmosodó alapokon való kifejlődésökben, állhatatosan elősegíteni!

A jelen ünnepélyes alkalommal vessünk azért futó pillanatot az idei társulati évben kifejtett tevékenységünk eredményére, hogy abból a jövő még számos teendőinek fölismerésére és azok vetélykedő föllelésére munkakedvet, és az elszánt cselekvésre újabb ösztönt merithessünk!

Első sorban megemlíteni helyén valónak találom itt, hogy tudományos kutatásainknak autopsia utján való érvényesítése részemről, a classicus archaeologia tárgyai szempontjából, elég gazdag Délmagyarországunk, vagyis a hajdani római Dacia nyugati területére, különösen pedig az ezen országrészre kiterjedő római hadutak és az azok vonalain épült erődtvényekre szoritkozott.

Az Al-Dunán ugyanis átvezetett három római utvonal közül kettő esik kutatási területünkre.

Ezek közül a nyugatit, mely a pentingeri uttérkép szerint Apo és Arcidava között lépi át a Dunát, már harmadéve keresték föl Torma Károly és Böhm Lénárt urak, hogy az ezen utvonalon jelzett Arcidava, Centum Putea, Bersovia, Ahibis és Caput Bubali nevü castrumok helyfekvését tüzetesen meghatározzák.

E hadutvonal a Duna balpartján Ó-Palánkából indulván ki, a Karánsebestől északra fekvő zsuppai malom körül maig romokban heverő és Tibiscumnak nevezett egykori római városhoz vezetett.

Ó-Palánkával szemközt, a Duna jobbpartján, a hajdani Felső Moesia azaz a mai Szerbország Ráma nevü helységénél, a meredek homokhegy-

lánckalkotta Dunaparton, a tavalyi iskolai szünidőkben, Ormós Zsigmond társulati elnökünk ő méltósága, Böhm Lénárt és több egyesületi tag ur társaságban, a mondott jobb Dunaparton emelkedett római hidfőnek ma is tekintélyes maradványokban fönálló alapfalát; az afölött a hegytetőn annak védelmére épült nagyszabásu castrumot, valamint a Ráma nyugati széléig huzódó hegylánc végpontján emelkedő középkori várat és a helységben magában majdnem még egészen ép falakkal fönálló, hossznegyszögalaku Brankovics-féle várat tettük vizsgálatunk tárgyává.

Az itt, valamint a Duna balpartján, azaz a szerbparti erődökkel szemközt lévő Ó-Palánkán is és így a Duna mindkét partján épült hidfők és erődök körül talált és a VII. legió bélyegét viselő, valamint a számos ott heverő, bélyegtelen római téglák közül gyűjtötteket, egyéb lelettárgyakkal együtt a fehértemplomi muzeumnak ajándékoztuk.

A rámai középkori várromok, az azok falaiba épített és most is szemlélhető több római föliratos kő tanúságaként, kétségkívül még számos epigraphicus és egyéb történeti műkincsét rejtik magukban a szomszédságukban ma is alapfalaikkal elterülő római castrumok, fanumok és egyéb melléképületek lebontott fölépítményeinek; mintán azok a későbbi középkori vár fölépítéséhez a legalkalmasabb, mert a közel kéznél lévő és kész anyagot szolgáltatták. Ez utóbbi várnak azért, természetesen a szerb kormány engedélyével lebontása, hogy a hihetőleg mindkét dunaparti hajdani római tartományokra világot derítendő, történeti emlékek napfényre hozassanak, fölötte kívánatos.

Régészeti kirándulásomnak, szintén a tavalyi iskolai szünidőkben, Torma Károly ur társaságában való másik iránya, a római, dunai hadut-hálózatnak Délmagyarországra eső keleti vonalára vezetett.

E keleti hadut a nyugatihoz hasonlóan szintén Viminaciumból, Fölső-Moesia római fővárosából indulván ki és Lederatanál a nyugatitól elágozván, Faliatis, másként Taliatis és Cis-Tierna (a mai szerb Takieh) között, lépett át a Duna jobbpartjáról a balra.

Innen aztán ama hadutvonal északnyugati irányban, a Cserna és Temes völgyeiben, Trans-Tierna, Ad-Mediam, Praetorio, Ad-Pannonios Gaganis és Maselianis castrumokon keresztül haladva, Tibiscumnál egyesült a keleti haduttal, honnan a harmadik kiágazó katonai ut, a mai fölső Vaskapu szorosán át, tehát egészen keleti irányt véve, Agnavie és Pons Augusti castrumokon keresztül, a meghódított dák metropolis, Samisegethusa, azaz Ulpia Trajanara vezetett.

A keletnyugati hadutvonalon, Torma Károly és Nemoján János volt karansebesi román praeparandiai tanár urak társaságában, az Ad-Pannonios castrumnak némi nyomait Domasiánál; Gaganiséinak pedig még egészen ép alapfalait nem messze Terregovától földöttük föl.

Sarmisegethusáról végre Nemoján urral visszajövet, az Agnavie

kettős bástyájú castrum alapfalait, Voislova nyugati szélén sikerült felföldözöm.

Ehelyütt ugyanis egy hosszháromszög alakú fönsík csekély magasságra emelkedik föl a lapályos völgy közepéről, mely szelid emelkedésű hosszháromszögplateau, befelé Erdélynek tartva, szélesedik ki; míg a hosszszáraitól képezett éles szög esúcsán, azaz a fönsík kezdő pontján, közvetlenül a mondott helységtől nyugatra, a keletkező alacsony magaslat ékvégén, terül el romjaiban — Agnavie.

Már Daciába utaztunk alkalmával, a nevezett emelkedett pontot, stratégiai szempontból, fontosnak véltem; de akkor azon okból, mivel Agnavie helyfekvését a milliáriumok számadatainál fogva, tovább keletre kelle helyeznünk, a castrum mellett egyszerűen elhaladtunk.

A fönsíknak a mondott római erődhez fölvezető oldala alján, még az egykori római fürdőnek és egyéb épületeknek alapfalmaradványait is megtaláltuk.

Egyébiránt bár örvendek, hogy az agnavie-i fönsík kezdőpontját hadtani tekintetből fontosnak jelezvén, egy kettős bástyájú s azért ritkábban előforduló castrum felföldözésére nyílt alkalmam: mégis annak felföldözése érdemét első sorban Torma Károly egyetemi tanár urnak kívánom tulajdonítani, mint akinek megelőző ritka szivességéből volt szerencsém a Dacia nyugati része nevezetes haduthálózatának két keleti vonalán, majd együtt vele két, majd nélküle egy eddig ismeretlen római erőd föl kutatása munkájában részt vennem.

Székhelyünkön, t. k! a tanév folytatában beállott karácsonyi, husvéti és pünkösdi szünidők alatt, egy második föladat érvenyesítésén, muzeumunk rendezésén, fáradoztam. Gyűjteményeinket az új helyiségekben sikerült is a körülményekhez képest, egyelőre kényelmesebb áttekintést engedő osztályok szerint elhelyeznem; bár egyrésről el nem titkolhatom, hogy ezen munkának is csak nagyjában való keresztülvitelére szakaszthattam magamnak esetről esetre időt, mert műtárgyainknak teljesen szakszerű elrendezése, a rendszeres beosztásnak szigorubb keresztülvitelét, ugy az eddiginél tervszerűbb elkönyvelést és mindezek végett több időt igényel vala, mint amennyi fölött tényleg rendelkeztem; más oldalról pedig muzeumi helyiségeink felszerelése érdekében sem történhetvén meg még mindaz, amire szükség volt volna, hogy megtörténjék: mind ezen hiányokon a lehetőség szerint segítenünk a jövőben lesz szintén egyik föladatunk.

Egyébiránt az idei társulati évben, vagyis az 1881-dik évi július havi közgyűléstől fogva, a jelen egyesületi évi közgyűlésünkig bezárólag:

A) Régi és újabb műtárgyaink osztályának gyarapodása: 258 darab.

B) Érme- és bankó-gyűjteményünkének: 158 darab.

C) Könyv- és okirattárunkének: könyv, füzet, vagy térképben: 49 darab.

Egyetemes számösszege tehát az 1881/82-diki társulati évben gyűjtött tárgyaiunknak: 365 darab.

Egyesületi életünk gyűjtő pontja azonban, honnan az előbb érintettem, valamint minden más tudományos mozgalmaink, mint forrásból, kiindulva, oda megint vissza is térnek: havonkinti rendes választmányi gyűléseink. Régészeti és történeti kutatásaink innen vévén irányt, itt nyernek elintézést is. Ez üléseinket, t. v. l. t. i. nyolcz rendes és egy rendkívüli havi választmányi ülést, a társulati évünket bezáró jelen közgyűléssel egyetemben az idén szintén pontosan megtartottuk.

Ez üléseink elsején, vagyis a mult évi szeptemberben, került föl-olvasásra a bennünket ma személyes jelenlétével is megtisztelt dr. Márki Sándor, aradi lyezeumi tanár ur közlése: „Az aradi prépostság romjairól.“ Az október havi ülésen Pontelly István főtitkár tartott előadást: „A Zsófia templom stylje és berendezéséről.“ November havában Réső Ensel Sándor budapesti ügyvéd urtól: „Néhány tesvármegyei községi pecsét magyarázata“ czimű czikk lön felolvasva. Deczemberben Boleszny Antal választmányi kültag urnak „Praetorium helyfekvése“ czimű tanulmányát olvastuk föl. A jelen évi januári ülésen Stancsa Gyula rendes tag ur értekezett: „A keleti és classicus képzőművészet történeti, jellemzetes fejlődéséről.“ Február havában Czirbusz Géza gymnasiumi tanár: „A bánági bolgárok bevándorlásáról“ olvasott föl. Márczius hóban Pontelly István ismertette: „A tőszegi neolith leletet.“ Az áprilisi ülésen ismét Stancsa Gyula ur adta elő újabb tanulmányát: „A festészet műszaki fejlődéséről. Májusi rendkívüli havi ülésünk a jelen nagygyűlés szervezésével volt elfoglalva. Az egyesületi évünket befejező és junius hóra eső, jelen nagygyűlésünkön pedig Karácsonyi János urnak, a nagyváradai egyházmegye nagyreményű fiatal tudós tagjának, ki már egy tavalyi dolgozatával a Franknoi-féle pályadíjat nyerte volt el, újabb remek tanulmányát: „A kunokról Délmagyarországon“ lesz alkalma a t. közgyűlésnek annál nagyobb érdekléssel meghallgatnia, minél inkább hiszem, hogy a kérdéses tárgy, mely egyesületünk körében ma először kerül szóba, a t. közgyűlés tagjainak bizonyára meglepő szellemi élvezetet fog nyújtani.

Idei társulati évi „Értesítőnk“ füzetei, az imént felsorolt felolvasások legtöbbjein kívül, még fontos közleményeket hoztak a Böhm Lénárt választmányi tag ur által felfödözött „Fehértemplomi őskori temetőről“. Azután Schwing J. P. urtól kiegészítő adatokat a „pietra-albai római ezüst érmeleletről.“ Ugy Mileker Bódog tagtárs urtól „A verseczi római vízvezetékéről“. Nemkülönbén szintén tőle „Ó palánkai régiségi leletekről,“ „A verseczi Kápolna-hegy őstelepeiről“ és a „Kövérés nevű, versecz-vidéki eltűnt helységről.“ Továbbá dr. Sterba János tagtárs urtól két, a dákok szláv nemzetiségét vitató nyelvészeti közleményt

„Gönczöl és Kaczagány,“ meg „Denevér és scytha-trák szócsaládjáról“ ezimén.

Évnyegyedes füzeteknek az összes üléseink és egyéb értesítéseinkre vonatkozó czikkeit Pontelly István szerkesztő-főtítkár és muzeumőr bocsátotta közre.

A közzététetni nem szokott tíz jegyzőkönyv az ülések tárgysorozata és a hirdetések szerkesztése: V ar j a s s y Arpád titkár ur hatáskörébe tartozott.

A történeti hűség kedvéért és hogy nyoma legyen szintén társulati életünkben, ideigtathatni véltem azt is, hogy egyesületünk Pulszky Ferencz és Ipolyi Arnold urak fölhívására, tagul iratkozott be azon hozzá érkezett előfizetési ivre, melynek szavai szerint Rossi K. János 60-ik névnapjára, a „Keresztény régészet művelését elősegítő társaság“ junius hó 24-ére arany emlékérmét veret. Ennek költségei közadakozás útján való beszerzésére az École Francaise, a Societa di Archeologia Christiana és a cs. német archaeologiai intézet titkárai: P. Bruzza Lajos, Henzen W., Helbig W. és Geffroy A. urak vállalkoztak.

Ezekben kívántam, tisztelt közgyűlés! mintegy dióhéjba szorítva, az 1881/82-dik évi, társulati tevékenységünk említésre méltóbb mozzanatait, elősorolni.

Hátra van azonban, hogy a tisztelt közgyűlésnek becses figyelmébe ajánljam, hogy 11 évi működésünk daczára, a teendőknek hosszú sorozata várja még tőlünk elintézését.

Régészettörténeti nevezetes kutatási területünkön a megoldandó föladatok java, csak ezután fogja egész erőnket és összműködő törekvésünket igazán igénybe venni.

Ezen szempontból a behatóbb tanulmányozást igénylő fontos kérdéseknek ezuttal csupán néhányát akartam érinteni s egyebek közt arra utalni, hogy sem történetelőtti erődítési műveink, sem azonkori temetkezési halmaink nincsenek még tüzetesen meghatározva, fölvéve és lajstromozva.

Az avar és római sauczok sajátos constructioja, egymástól való különbözőése, iránya, alakja, terjedelme stb. még mindig kimerítő meghatározást kíván.

Délmagyarország római hadutvonal-hálózatának castrumai közül sincs még mind felfödözve; miért a nyugati haduton föltaláltak nevének bizonyossága sincsen minden kétségen felül helyezve; a Dacia nyugoti részének valluma pedig az azon itt-ott előforduló erődítmények tisztába hozatala tekintetéből az eddigieknél szakszerűbb vizsgálatot követel.

Délvidékünk középkori várai és donjonai néhányra szintén megérdemli, hogy egyesületünk valamely tagja azokra is fordítsa figyelmét.

Legfájdalmasabban esik azonban említenem, hogy pénzügyi korlátozott viszonyaink miatt, ásatásokat eddig nem eszközöhlhattünk,

Azért, nehogy az egyik-másik irányban általunk elodázhatatlanul megindítandó nagyobb szabású működés, folyton anyagi szűk körülményeinken szenvedjen hajótörést: társulatunk tisztelt tagjait csupán azon parányi szives közreműködésre vagyok bátor fölkérni, hogy az idénre kitűzendő céljainknak érvényesítésére elkerülhetetlenül szükséges pénzerő megteremtése végett, — azok mindegyike legalább egy-egy taggal kegyeskedjék társulatunknak megfogyott sorait kiegészíteni.

Kérem ezt nem csupán azon okból, mert az archaeologia, a művelésével járó sokoldalu kiadások miatt, a legköltségeseba tudományág; de kérem főleg azért, mert a halál a jelen társulati évben a multakénál nagyobb számú áldozatokat követelt egyesületünk részéről.

Öszinte részvétünk kifejezése mellett legyen itt megemlítve a jelen társulati évben elhunyt tagtársaink névsora, mely a következő: *Brettner József*, ügyvéd, Temesvárott; *Hubert Samu*, baszonbérő, Temesvárott; ifj. *Klukovits József*, községi körjegyző, Székesuton; dr. *Stefanovits Tamás*, orvos, Temesvárott; *Varga János*, ügyvéd, Ó-Aradon; *Verzár József*, kir. körjegyző, Verseczen; *Weisz Sándor*, nagykereskedő és házbirtokos, Temesvárott.

Okadatolt kérelemre adott fölmentés alapján pedig az egyesületből 13 egyénnek kiválása, és az előbbi pontban nevezett 7 tagnak elhalálása folytán: a társulatunk kebelében támadt hézagok száma 20-ra rug; mely űrt azonban a már ma általam fölvételre ajánlandó 3 új tag befogadása részben, egészen pedig a többi tisztelt tagtársak által kétségkívül szintén gyűjtendő új egyesületi tagok lesznek hivatva betölteni.

Ha társulatunk minden, vagy legalább számosabb tagja, kéréssem horderejét fölfogva, nem vonakodik azon, bizonyára nem nehéz föladatból, hogy egyesületi tagtársaink számát a maga részéről csupán egy-egy taggal növeszsze: úgy ezen, a legtöbb, vagy minden társulati tag részéről könnyen teljesíthető szolgálat, rövid idő alatt elő fogja teremteni azon anyagi eszközöket, melyek egyesületünk sokirányu céljaira, annak teljes kifejlésére, és mindenkorra kellő biztosítására bőségesen elegendők lesznek.

Részemről ígérem, hogy amit ezen tekintetben is azon három év óta, hogy a társulat terhei vállaimra szállítvák, tettem: ameddig befolyásom terjed, a jövőben sem fogom elmulasztani, hogy tőlem telhetőleg hasonló buzgó és lelkesedett példaadással cselekedjem.

Ezekbe foglaltan, van szerencsém idei egyesületi évi, rövidre vont jelentésemet, a tisztelt közgyűlésnek hathatós megszívlelésébe ajánlani“.

* * *

A főtktár jelentésének feszült figyelemmel kísért meghallgatása és több ízben megújult helyesléssel megszakasztott elhangozta után: *Odor Samu* társulati pénztárnok és tiszteletbeli tag ur olvasta föl, számadási

tételeinek kifogástalanul pontos egybeállításával jeleskedő, eme pénztári kimutatását :

„Tisztelt történelmi és régészeti társulati közgyűlés!

Mielőtt az alapszabály 13. §-a értelmében az 1881. évi május hó 21-től, az 1882. évi május hó 28-ig terjedő X-ik évfolyamon át a kezelem alatti társulat pénztárába befolyt bevételekről számot adnék, tájékozás végett tisztelettel van szerencsém kimutatni, hogy a múlt évi június hó 1-én tartott közgyűlés alkalmával tárgyalt fölmentéssel tudomásul vett IX-ik évi számadásom szerint a társulatot 20 alapító-, 9 tiszteletbeli-, 237 évdijas-, összesen 266 tag képezte, kiknek azóta 1 alapító-, 1 tiszteletbeli-, 14 évdijas-, összesen 16 taggal fölszaporodott 282 létszámából időközben elhalt: Brettner József, ügyvéd, Temesvárott; Hubert Samu, haszonbérelő, Temesvárott; ifj. Klukovits József, községi körjegyző, Székesuton; dr. Stefanovits Tamás, orvos, Temesvárott; Varga János, ügyvéd, Ó-Aradon; Verzár József, kir. körjegyző, Verseczen; Weisz Sándor, nagykereskedő, házbirtokos, Temesvárott. Összesen 7,

okadatolt kérelem folytán: Ballagi Aladár, egyetemi magántanár, Budapestben; Bende József, róm. kathol. apát kanonok, Kalocsán; gróf Bethlen József, kir. tanácsos, kincstári jószágigazgató, Temesvárott; Demetrovits Tima, ügyvéd, Verseczen; Edelspacher Antal, birtokos, Szt.-Mártonban; Gröber Károly, városi levéltárnok, Verseczen; Leopold Márton, házbirtokos, Temesvárott; Löschard Nándor, r.-kath. esperesplébános, Nákófalván; a pancsovai kir. főreáltanoda; Pick József, ügyelő könyvvezető, Ó-Aradon; Moldoványi Sándor, gyógyszerész, Verseczen; Szabó Ferencz, r.-kath. lelkész, Eleméren; dr. Telbisz Benedek, gymnásiumi tanár, Trencsénben. Összesen 13,

fölmentettekkel kevesbedett 20 leszámításával, a társulat ma 262, illetőleg, minthogy Weisz Sándor alapító marad, 1, tehát 263 tagból áll, kik közül, a nyilvántartással megegyező naplóm szerint, jelesül, 2 alapító tag által, földtehermentesítési kötvényben, à 100 forint, fizettetett 200 forint.

19 alapító tag által, „kik közül egy háromszor s egy kétszer alapító“, 100 frt illeték szerint, időközönként lefizetett és azonnal takarékpénztárba helyezett alapítói díjak után, az 1881. évi december hó 31-ig járult kamatok hozzászámításával tőkésítettett 2566 frt 20 kr.

Továbbá a muzeum gyarapítására, jelesül: a nagyságos Bay Ilona urnő, nős Folly Emil czimzetes kanonok ur, főt, Korbonics János, nyug. tanár s esperes ur, a t. cz. Bayersdorf-Biach kereskedőczég és a temesvári I. takarékpénztár által időközönként ajándékozott és takarékpénztári kezelés alatt lévő és 1881. évi december 31-ig fölszaporodott tőke és kamat 320 frt 88 kr.

Végre még az 1878 évben a pénztári tartalék-alap növelésére választmányi utalvány folytán a költsékezési készletből kimenesztett s takarékpénztári kezelés alatt lévő és 1881. évi december 31-ig fölszaporodott tőke és kamat 189 frt 75 kr.,

és a néhai báró Lo Presti-féle ó-palánkai siremlék föllállítására begyűlt adakozásokból „Siremlék föntartási alap“ czimén, takarékpénztári kezelés alatt lévő tőkésített kamattal együtt 208 frt 60 kr. Összesen 3485 frt 43 krt, azaz háromezer négyszáznyolcvanöt forint negyvenhárom krajczárt tevő kezelésem alatt álló tartaléktőke-alapja van a tisztelt társulatnak.

Illetve a társulati szükségletek fődözésére szolgáló befolyt alapot:

Számadásom a következő, jelesül:

1. Az 1881. évi junius hó 1-én tartott közgyűlésben fölolvastott és fölmentésemmel tudomásul vett IX-ik évi beszámolásom szerint további kezelésül fönmaradt készlet 247 frt 88 kr.

2. 2351/6075. számú 2 db 200 frtot képviselő földtehermentesítési kötvény tartalékalapja után az 1881. évi január 1-től december hó 31-ig esedékessé vált „államadó levonása után“ illetékes kamat czimén befolyt 9 frt 76 kr.

3. A kezelési naplom tanuságaként a X. évfolyam alatt 177 év-dijas 5 frtnyi illetéke szerint folyó évi és „hátralékos tagsági díjak“ czimén 885 frt és 4 tag által 2 frtnyi részletfizetés szerinti 8 frt után, összesen befolyt 893 frt.

4. 9 tag által diploma-dij fejében 2 frtnyi járulék szerint befolyt 18 forint.

5. A kültagok által a pénztárnak okozott „postaköltség czimén“ megtérített 40 kr. összesítésével bevételezett 1169 forint 4 kr., azaz ezerszázhatvankilencz forint négy krajczár költsékezési alapból:

1. Pontelly István-társulati főtitkárnak napló 5., 28., 65., 109. számai szerint az 1881. évi márczius hó 1-től az 1882. évi február hó 28-ig terjedt évre illetékes tiszteletdíja fejében — nyugtatványok mellett 200 forint.

2. A társulat muzeumának kezelése és rendezése körül tanusított ügybuzgalma elismeréseül „jutalom czimén“ Pontelly István főtitkárnak napló 9. száma szerint 80 frt, Varjassy Árpád titkárnak napló 7. száma szerint 40 frt, összesen kiutalványoztatott 120 forint.

3. Róth Nándor választmányilag megbízott rendezőnek az 1881. évi junius 1-én tartott közgyűlésre való meghívók és egyéb nyomtatványok ára megtérítésében napló 4. száma szerint 8 frt 50 kr.

4. Pontelly István főtitkárnak napló 92. és 124. számai szerint

Cossel temesvári könyvkereskedő által a részére kiszolgált irodai szerekért 1 frt 82 kr., Roesch temesvári könyvkereskedőnek a részére kiszolgált irodai szerekért 3 frt 39 kr., összesen kimenesztetett 5 frt 21 kr.

5. Napló 75. száma szerint a pénztárkezelés érdekében a társulat főnállása óta választmányilag hozatni engedélyezett „Sorsolási Tudósítóért“ az 1882. évre előfizetés czimén 3 frt 5 kr.

6. A társulati muzeum berendezése s egyéb szükséges javításokra fordított költség czimén, jelesül:

Napló 81. száma szerint Schmerek Ferencz kőművesnek a muzeumban lévő régiségi nagy köveknek az új helyiségekbe áthelyezéseért 21 forint.

Napló 83. száma szerint Fellegi Ferencz asztalosnak a muzeumba készített üveges szekrényért 40 frt.

Napló 106. száma szerint Mágori Mihály üvegesnek a muzeumban szükségelt aranykeret és üvegért 3 frt 40 kr.

Napló 119. száma szerint Mágori Mihály üvegesnek a muzeumi érmek tisztítására kiszolgált 10 db üveg tégelyért 1 frt 80 kr.

Napló 123. száma szerint Mágori Mihály üvegesnek a muzeumi szekrényekbe bevágott üvegekért 2 frt 50 kr.

Napló 125. száma szerint Fülöp Simon asztalosnak a muzeumi redőnyök kijavításáért 5 frt.

Napló 111. száma szerint Leth E. lakatosnak a muzeumban teljesített munkákért 7 frt 60 kr. Összesen 81 frt 30 kr.

Napló 110. száma szerint Timáry Imre birtokos urnak a dettai leletből megszerzett és póstán beküldött 4 db régiségi tallér értéke fejében 8 frt 10 kr.

Napló 122. száma szerint a budapesti tudományos akadémia könyvkiadó-hivatala által póstán küldött szakkönyvekért 56 kr.

Napló 172. száma szerint az országos régészeti és embertani társulat fölhívása folytán a katakombák nagyérdemű kutatója, De Rossi tiszteletére készülő nagy arany emlékérmé költségeinek fődözéséhez „hozzájárulási czimen“ a társulati elnök utján és utalványa folytán 2 frt 50 krajczár.

7. Napló 71. száma szerint Barth János társulati szolgának 1881. évi szolgálati illetékeül 20 frt.

8. Napló 126. száma szerint a társulat kültagjainak kötelezettségük teljesítésére emlékeztető levelekre szükségelt 105 db 5kros postabélyegekért 5 frt 25 kr.

9. Napló 157. száma szerint a társulati kültagoknak hátrálékos tagdíjai lefizetésére emlékeztető 150 db levél nyomtatásáért 3 frt.

10. A csanádegyházmegyei nyomdának napló 13., 50., 104. és 150. száma szerint a „Történelmi és régészeti Értesítő“ 1881. évi III.,

IV. és az 1882. évi I. és II. füzetek kiállítása és kiadványozásáért 366 frt 36 krajczár.

11. Beranek temesvári könyvnyomdásznak, a napló 14., 55., 84. és 155. számai szerint, a 10-ik tételben mondott „Értesítő“ füzetébe készített régiségi ábrákért 66 frt.

12. A napló 161. száma szerint Förc nyomdásznak a megválasztott társulati tagok részére küldött 15 darab diploma kiállításáért 19 frt 50 krajczár.

13. A napló több számai szerint a társulat kültagjai által időközönként póstán küldött illetékek után fizetett póstabélyegekre s nyugták megküldése alkalmából szükséges bélyegekre összesen 4 frt 28 kr.

14. Ballagi Aladár budapesti egyetemi magántanárnak megküldött és el nem fogadott diplomájáért, napló 171. száma szerint fizetett póstabérré 69 kr.

Elnökileg kiutalványozott számlák és arra vezetett nyugták mellett összesen kiadott 914 frt 30 kr., azaz kilencszáztizennégy forint harmincz krajczárnyi összegnek a fönnebb jövedelemként beszámolt 1169 frt 4 kr. összeggel összeegyeztetése szerint, a pénztárban találtató 254 frt 74 kr., azaz: kétszázötvennégy forint hetvennégy krajczár költekezési készpénzkészleten kívül, van még a tisztelt társulatnak a különvezetett nyilvántartásom tanuságaként a társulat tagjainál, 1873. évi szeptember 1-től 1882. évi augusztus 31-ig, 596 tagdíj szerint esedékes 2980 frt hátralékos követelése is, melynek behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

Temesvárott, 1882. évi május hó 28-án.

O d o r S a m n,
társ. pénztárnok.

* * *

A társulat „nervus rerum“ról adott kimerítő, correct és teljes áttekintést nyújtó pénztárnoki számadást illetőleg, az áprilhavi választmányi gyűlésből kiküldött számvizsgáló bizottság véleményét a következőkben terjeszti vala a közgyűlés elé, elfogadás végett:

„A fönti számadást, ugy a bevételi, mint a kiadási tételekben, pontról pontra megvizsgálván és azt a kezelési napló- és okiratokkal összehasonlítván, mindenben megegyezőnek és e szerint kifogástalannak találtuk; — mely vizsgálatnak eredménye alapján, a számadót a felelőség további terhétől, fölmenthetőnek véljük.

Temesvárott, 1882. évi május hó 31-én.

Déschán Achill, küldöttségi elnök. Korbonics János. Dr. Niamesny Gyula.

Ennek alapján a társulat nagyérdemű pénztárnokát, ki jelenleg már a tizedik évben gondozta ritka önzetlenséggel az egyesület pénzügyeit,

s akit a társulat budgetje körül, minden anyagi jutalomra való kilátás nélkül tett, fontos szolgálatai tekintetéből az erkölcsi közelismerés már tavaly emelt a tiszteletbeli tagok sorába: t. i. O d o r Samu urat, idei pénztári kimutatása alkalmából, a közgyűlés ismételt lelkes ovaciokban részesítette.

A közgyűlés ezután még elnökének kegyeletes indítványára, ugy a főtitkári, mint a pénztárnoki jelentésekkel egyezően, a jelen társulati évben elhunyt tagok fölötti mély részvételnek, jegyzőkönyvileg adott kifejezést.

* * *

A tárgysorozat ezutáni pontjánál fogva, Kará c s o n y i János urnak, a nagyváradi egyházmegye nagyreményű fiatal tudós papjának: „A kunok Délmagyarországon“ című tanulmányát olvasta föl Varjassy Árpád egyesületi titkár ur.

E jeles értekezés tulajdonképen azon kérdés megfejtését tüzte maga elé, hogy: topographiailag hová helyezendő a török hódítás előtti időig a Temesközben lakott kunoknak „szentelti széke?“

És ennek megoldását a szerző IV. László és Zsigmond királyok oklevelei, a pápai regesták, Oláh Miklós „Hungaria“-ja, a Telekinél közölt ansbachi oklevél és egyéb történeti források és térképek alapján oly genialisan eszközölte: hogy világos és megdönthetetlenül alapos meghatározásai után elvégre minden kétséget kizárólag tisztába van hozva, hogy a nevezett „szentelti kunszék“ eredetileg a mai Mokrín (Torontálmegye) határában létezett!

Itt laktak a mondott szék kunjai 1244—1550-ig.

E székhez, három idézett oklevél szerint, tartoztak: Kun-Szóllós (Nákófalva), Valkány-Szállás (Valkány) és Vizesgyán (Kis- és Nagy-Vizesda), mint helységek; szállásokként pedig: Koyompal, Holos és Jangot.

De miután a szentelti szék legalább is négy kapitányságból állott: más czáfolhatatlan következtetések nyomán még Nagy- és Kis-Ösz, Bánát-Komlós és Dugoszello-nak (Nyero) is a 6—7 mértföld hosszú és 2—3 mértföld széles szék területéhez kelle tartoznia.

A szentelti széknek végül ugyanoly szervezete és kiváltságai voltak, mint a többi ismeretes hat kun széknek. Örökös szálláskapitányok igazgatták azt is, mint ezeket.

A döntő bizonyítékokra alapított és remek értekezésért a közgyűlés a derék szerzőt zajosan megeléjenezvén, az elnökileg kifejezett köszönet nyilvánítása mellett, annak „Értesítőnk“-ben való közlése közgyűlésileg elhatározottat.

* * *

A közgyűlés programjának az indítványokra vonatkozó pontja alatt, tárgyalás alá került az aradi „Kölcsey-egylet“ történelmi szakosztályának társulatunkhoz intézett megkeresése az iránt, hogy amennyiben egyesületi közlönyünk költségeinek szaporítása nélkül lehetséges, a nevezett egylet történelmi szakosztálya némely közléseinek és kivált a délvidékünkre nézve történelmi szempontból együvé tartozó egyik-másik fontosabb értekezésnek „Értesítőnk“-ben időszakonként helyt adni sziveskedjünk.

A közgyűlés kívánatára a főtitkár a mondott egylet szakosztálya megkeresését fölolvasta, melynek szövege így hangzik:

„Kivonat az aradi „Kölcsey-egylet“ történelmi szakosztálya 1882. évi május 6-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből. Elnök óhajtanónak tartván, hogy a szakosztályban fölolvastott értekezések lehetőleg egybe gyűjtessenek, ajánlja, hogy addig is, míg a szakosztály külön folyóirat vagy évkönyv kiadásáról gondoskodhatnék, az Aradmegye multjára vonatkozó értekezéseknek közlésére a megyei történelem kutatása körül már eddig is sok érdemet szerzett délmagyarországi történelmi és régészeti társulat „Értesítő“-jét kérje meg.

A szakosztály teljes méltánylattal a nevezett társulat által megénk multjának földerítése körül kifejtett sikeres tevékenysége iránt, elnök indítványát elfogadván, elhatározta, hogy fölkéri a nevezett társulatot, miszerint amennyiben ezt folyóiratának terjedelme és beosztása megengedi, a szakosztályunkban fölolvastott és Aradmegyére vonatkozó történelmi dolgozatoknak, valamint az üléseinkről szóló rövid értesítéseknek addig, míg a szakosztály egy folyóirat vagy évkönyv kiadása iránt intézkedhetnék, helyt adni sziveskedjék. Egyuttal elhatározta a szakosztály, hogy minden anyagi segédeszköz nélkül állván, nevezett közlönynek csak szellemi támogatására vállalkozhatik ugyan, a közönség pártolásába azonban azt minden kínálkozó alkalommal a legszivesebben fogja ajánlani. Miről a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat elnöksége jelen jegyzőkönyvi kivonatnak átküldése mellett tisztelettel értesíttetni határozottatott.

Kelt mint fönt. Dr. Márki Sándor, elnök. Jegyezte Varga Ottó, előadó.“

A főtitkár, ki a szomszéd testvér-egylet ohájának elfogadását a közgyűlésnek melegen ajánlotta volt: minden a közgyűlés tagjaiban támadható félreértés vagy netáni költségtöbblet fölmerülhetése iránti aggálynak elhárítása végett a jelenlévő dr. Márki Sándor urnak, mint a nevezett egylet történelmi szakosztálya elnökének, a „Kölcsey-egylet“ tört. szakosztálya megkeresését a főtitkárhoz irt levelében magyarázó szavait is fölolvassandóknak vélte, melyek a következők:

„Mi csak annyiban kérjük dolgozataink közlését, amennyiben azt beeses folyóiratuk terjedelme megengedi. Ha egyik-másik értekezés nem

fér abba bele, hát kimarad onnan ugy, mint az más magánbeadvánnyal is megtörténhetnék. Mi csak azt szeretnők elérni, hogy az együvé tartozó dolgok együtt legyenek, vagyis hogy önöknek tőlünk is legyenek a délvidék multjával foglalkozó munkatársaik. Minden tagtársunknak jogában áll különben máshova is beadni munkálatát; mi csak ohajjképen mondtuk ki, hogy egyelőre, míg évkönyvet adhatunk ki, az önök közlönyében tegyük közzé az értekezéseket stb.“

Ezen méltányos és egyesületünket megtisztelő kívánatnak a közgyűlés egyhangulag helyt adott.

Ugyanekkor a közgyűlés Róth Nándor választmányi tag urnak, elnök ő méltósága által a tavalyi eljáráshoz módosított, indítványához képest: a főtitkár urnak fáradozásai és az egyesületi ügyek érdekében több irányban ismételt tett utazási költségei fejében elismerésül 80, a titkár urnak pedig 40 o. é. frtot szavazott meg.

* * *

Miután még tagokul, a főtitkár indítványára, Hunyady János, arad-szent-mártoni plébános; Förk Gusztáv, temesvári könyvnyomdatulajdonos és Pálfy Antal, szegedi házbirtokos — egyhangulag megválasztattak:

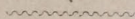
a közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére pedig bizottsági tagokul: Rác Athanáz ur elnöksége alatt: Dobó László, Niamessny Gyula és Róth Nándor urak küldettek vala ki:

a közgyűlés, tagjai emelkedett hangulata mellett, az elnökség részéről ünnepélyesen bezáratván:

a közgyűlésen közszemlére kitett és a jövő társulati havi gyűléseken szakszerű meghatározással bemutatandó bronz, római és ujabbkori, imént adományozott műtárgyak megtekintésével:

a közgyűlési diszes közönség a vármegyeház nagyterméből a muzeum-épületbe ment át, hol az uj helyiségekben a szakosztályok szerint elhelyezett gyűjteményeket a főtitkár mutatta be.

Befejezőleg ezen uj intézetről legyen elég csupán annyit megjegyezni, hogy az nemcsak a közönség tetszését nyerte meg, hanem arról a tekintélyesb helyi lapok is elismerőleg nyilatkoztak.

Egyveleg.

A bosnyák czimert illetőleg, a budapesti „Arch. Ért.” 1881-ik évi új folyamának I. kötete I. részében, egy értekezés jelent meg, mely általánosan említvén meg a bosnyák czimer és zászlókérdés ügyében összegyűjtött archaeologiai és történeti anyagalmazt, a részletek között a 30-ik lapon, külön rajzban mutatja be István Tamás (Christich) pecsétét, illetőleg czimerét, mint melyben „a Turdoko-családbeli korona bizonyos jogfolytonossággal birt, mint czimerbeli alak, a bosnya vasallus királyok között, kik ha nem állottak is vérségi, vagy legalább törvényes vérségi viszonyban vele, a királyság ideáját hozzákötötték. Ez az István Tamás 1461-ig tartott uralkodásáig mindig ezzel a még kiadatlan s itt rajzban közölt pecséttel élt.” Miután a bosnya czimerkérdés érdekében összegyűjtött anyag összegét nem ismerem: azon esetben, ha abban nem foglaltatnék, talán nem lesz fölösleges dolog, figyelmeztetnem: hogy István Tamásnak a budapesti „Arch. Ért.” 30-ik lapján közölt czimere látható Schrämbel F. A.-nak azon „Bosniát és Hercegovinát” feltüntető 1788-iki jeles térképén is, melynek címét idei „Ertesítő”-nk II. f. 85. l. 3. p. alatt olvashatni.

A délmagyarországi muzeum-társulat életbeléptetésére vonatkozólag az ápril 3-án, Temesvárott tartott előértekezleten, Ormós Zsigmond főispán ur ő méltósága előlülése alatt elhatároztatván, hogy az alapító tagdíj 200 frt legyen és az évi tagdíjat a szeptember-vagy octoberben tartandó alakuló közgyűlés határozza meg: az ő méltóságának addig is czélbaveendő intézkedései iránti tájékozás végett, szíves olvasóinkat ünnepelt elnökünk azon idei közgyűlésünket megnyitó remek beszédére utaljuk, mely a jelen füzetünkben a XI. évi közgyűlésről szóló főtitkári jelentésben foglaltatik. Ezen elnöki beszéd egy új hazafias intézet támogatására mintegy Aristidesnek azon szavaival hívja fel Délmagyarország tehetősb köreit: „Legyünk vetélytársak abban, hogy a hazának ki tegyen nagyobb szolgálatot!”

Bonnáz Sándor esanád-egyházmegyei püspök ur ő excellentiája, mint a hazai művészet pártolója, egyéb fejedelmi alapítványai mellett, ujabban a krassó-szörénymegyei jerszei vallásalapítványi, góth stülű új templom főoltára számára, Lotz Károly művész hazánkfia által, szent Ágostonnak egész nagyságu, olajfestésű képét készítette el hétszáz forinton. A remek festmény hazai festőművészetünknek Délmagyarországon becses emlékeül és az ujon épült szentegyháznak állandó diszéül fog szolgálni. A képen szent Ágoston átszellemült areczal tekint az égbe, hol halvány körvonalakban tűnik fel a magasban a Szentháromság; míg a szent maga szoborszerűleg impozans alakban áll egyházi ornatusában a földről felfelé szegzett és mély elmélkedésbe merült tekintettel. Jobbjában iróttolat tart; bal keze oszlop-

zaton fekvő könyvön nyugszik. A mellette jobbfelől álló széken fekszenek pásztorbotja és püspöksüvege. A kép magassága kerekszámban szólva mintegy 250 cm.; ráamát is belevéve közel 300 cm. Szélessége körülbelül 120 cm.; ráamájával együtt mintegy 170 cm. Az olajfestmény kerete maga mindenütt 25 cm. szélességű.

(Megjelent). Száz év Délmagyarország újabb történetéből. (1779-től napjainkig.) — Tekintettel a III. Károly és Mária Terézia korabeli előzményekre. — A délmagyarországi vármegyék visszakapcsolásának százados évfordulójára, írta dr. Szentkláray Jenő, a magyar tudom. Akadémia I. tagja. — A délmagyarországi törvényhatóságok által 300 darab arannyal jutalmazott mű. — Első kötet. — Harmadik füzet. — Temesvárott. — Nyomatott a csanád-egyházmegyei könyvnyomdában. — 1882. — E füzet bolti ára 2 fnt 50 kr.

Versecz utczáinak új elnevezésére nézve, a „Wersetzer Gebirgsbote“ jelen évi 22-iki számában, Milleker Bódog ur egyebek közt azt mondja: „Versecz viszontagságai, valamint az ezen város történetében kiváló szerepet játszott egyéniségek nevei, a verseczi utczák és terek elnevezésére nézve a legalkalmasabbak volnának. A város fejei közül többek közt az utókor emlékére méltók: Hidvéghy P., városbíró, ki Versecz szabadalmi kiküzdésében szerzett érdemeket; ugy vukoi és brankói Brankóvics Pál, Délmagyarország egyik leggenialisabb r.-kath. papja és Versecz plébános; a hazafias szamos-ujvári Dániel Márk és rózsalehotai Ruzsinszky Kornél; Lazarovics L. és Stancsics Gy. alkotmányos főispánok; Hennemann Jakab, Versecznek a török háborukban hősi védője; Mercy Délmagyarország cultivatora; Pogány Domonkos, Versecz 14. századbeli birtokosa; Borbély Gy., a verseczi várnak 1596-ban kiostromlója; az 1736-tól egész 1738-ig Verseczen külön községet képezett spanyol telep emlékére a „Spanyol utca; aztán: bátori Buday, a török háborukból; Vukovics, Damjanics, Vetter, Vécsey és Bem, mint az újabb időkben Versecz védői és Meleg, a festő. Végül: Hunyady János; Kinizsi Pál; Széchenyi István; Battyányi, Eötvös, Deák, Petőfi stb. A főbb terek: III. Károly, mint Versecz ujjalkotója; Mária Terézia, mint ki alatt a város annyira virágzott; I. Ferencz, ki azt 1817-ben szabad várossá emelte és legalkotmányosabb királyunk I. Ferencz József nevére, volnának keresztelendőek. Fenmaradhatnának a török időkbeli felosztásra emlékeztető, mala-mahala-városrész összetételével képzett: Csukur-, Radaka-, Irige- és Cservenka-mala-utczák.“

Az Arad melletti csályai vár lerombolására nézve számos hazai lapban terjesztett hírek, melyek bennünket is meglepésztettek vala, koholtak bizonyultak. Az „Értesítőnk“ mult füzetének 89—90. lapján arról közöltek tehát, biztos tudósítások után, odaigazítjuk ki, hogy ama várból, bármely oldalról tekintve azt, csakis egy kis sánc és néhány falátszik még; a vár alaprajzának pedig és annak fenlevő csekély rommaradványai pontos méreteit, ama várnak „Csályai és vára“ czime alatt, az aradi Kölcsey-Egyesület történelmi szakosztályában felolvasott történetében, dr. Márki Sándor ur közölte s nevezett értekezését 50 példányban ki is nyomatta.

Az Aradon közelebb alakult Kölesy-egyesület, a megyei történet adatainak és a helyi régiségeknek gyűjtését is feladatai közé sorolta. Az egyesületnek titkára s a történelmi szakosztálynak elnöke, dr. Márki Sándor, az egyaránt jeles lyceumi tanár és író, lón. Az utóbinak 20; magának az egyesületnek idáig 300 tagja van. A történelmi szakosztályon eddig felolvasott cikkeket vagy egészen, vagy legalább címük szerint, időszakonként 'Értesítőnk' fogja hozni; miként azt az idei közgyűlésünk, a mondott egyesület szakosztályának megkeresésére, elhatározta. A mit a szakosztály, mint megtekintésre különösen fontosat kijelölt, az: Szentpétery Antal ur érmegyűjteménye; Eckhart Ede ur collectuma; Dracsay Zsigmond ur 8000 frtra becsült régiségtára; Simándon Török urnak megyei régiségekből álló gyűjteménye stb.; így lassankint a szakosztály Arad megye egyéb történeti emlékeit is fel fogja keresni; például a mult pünkösdre a szakosztály Boros-Sebes, Dézna és Monyászára tervezett kirándulást.

A fehértemplomi őskori leletekből, melyek ott ujabban felszínre kerültek, Milleker Bódog urnak többeket sikerült a fehértemplomi városi muzeum számára megmentenie, miket ígérete szerint leyközelebb 'Értesítőnk'-ben ismertetni fog.

Társulatunk alapszabályai I. fejezetének 2. és 3. §§-ait a jelen évi május hó 25-én, Szegváron megalakult 'Tolna megyei régészeti és történelmi társulat', céljainak meghatározására nézve, a 'Pesti Napló' 148-ik számú 'Melléklete' szerint, következő egész terjedelmében fogadta el: „A társulat célja Tolna megyében a történelmi multat és jelent (statisztika) lehetőleg földeríteni, az ezzel foglalkozó szakmunkákat figyelemmel kísérni; a szét-szórva létező ősi, ó- és középkori műrégiségeket ásátások, adományozás, esetleg vétel útján egy megalapítandó megyei régiségtár számára összegyűjteni; a történelmi értékű romokat kellő felügyelet által a végpusztulástól megóvni és alkalmas helyeken ásátásokat eszközölni; végre a hazai történettudomány és archaeologia művelése és megkedveltetése iránt minél széleskörű érdekeltséget ébreszteni. E cél elérésére nemcsak a szak-képességek és szakkedvelők egyesítése, — történelmi, régiségtudományi, és statisztikai dolgok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános ülések tartása és kirándulások eszközlése, levél- és könyvtár berendezése, ugy a műemlékek meg régiségek tanulmányozása és ismeretése által törekszik.“

(Köszönetnyilvánítás.) Ft. Dr. Wolafka Nándor, központi papnevelő-intézeti tanulmányi felügyelő és egyetemi helyettes tanár ur; ugy a szives közvetítésével társulatunkat jeles értekezéseivel támogatni sziveskedett nt. Karácsonyi János, nagyváradi-egyházmegyei áldozár ur: fogadják hazafias egyesületünk érdekében tett önzetlen fáradozásaikért igaz, magyar köszönetünket.

(Helyreigazítás.) Mult 'Értesítő'-nk 91. lapján, alulról a 18. sorban: 'csak dolgokra' helyett 'szakdolgokra' olvasandó.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat az 1881/2-iki egyesületi évben.

I. A társulat igazgatása.

A) Elnökség és tisztviselők.

ELNÖK:

Ormós Zsigmond, a Szent-Istvánrend kis-keresztese, Temes vármegye és Temesvár sz. kir. város főispánja, a magyar tud. Akadémia rendes tagja stb. Temesvárott.

ALELNÖK:

Rác Athanáz, kir. tanácsos, Temes vármegye alispánja. Temesvárott.

FŐTITKÁR:

Pontelly István, főgymnasiunai tanár. Temesvárott.

TITKÁR:

Varjassy Árpád, építész, ipariskolai igazgató. Temesvárott.

ÜGYÉSZ:

Dr. Niamesny Gyula, ügyvéd. Temesvárott.

PÉNZTÁRNOK:

Odor Samu, Temes vármegye főszámvevője. Temesvárott.

B) Igazgató választmány.

Ardeleán György, ügyvéd és Temesvár sz. kir. város alügyésze. Temesvárott.

Barách József, kir. tanácsos, magy. kir. pénzügyi igazgató. Temesvárott.

Dr. Benedek Albert, kir. főrealiskolai tanár. Temesvárott.

5 **Bilszky Ferencz**, esperes és lelkész. Oraviczán. Krassó-Szörény vármegye.

Boleszny Antal, lelkész és író. O-Orsován. Krassó-Szörény vármegye.

Böhm Lénárt, író. Fehértemplomon. Temes vármegye.

Dr. Breuer Armin, megyei főorvos. Temesvárott.

Déshán Achill, megyei árvaszéki elnök. Temesvárott.

Dobó László, Temes vármegye főjegyzője. Temesvárott.

10 **Dobó Miklós**, apát-kanonok, Temesvárott.

Folly Emil, cz. kanonok és püspöki szertartó, Temesvárott.

Horváth Pius, kegyesrendi házfőnök és főgymnasiunai tanár. Temesvárott.

Kasics Károly, plebános. Nagy-Oszön. Torontál megye.

Korbonics János, nyugalmazott főgymnasiunai tanár. Temesvárott.

15 **Dr. Laky Mátyás**, kir. főrealiskolai igazgató. Temesvárott.

Marx Antal, kir. tanácsos, tanfelügyelő. Temesvárott.

Miletz János, kir. főrealiskolai tanár. Budapesten.

Dr. Ortway Tivadar, akadémiai tanár. Pozsonyban.

Pesty Frigyes, kir. tanácsos, a magyar tud. Akadémia rendes és több tudós társaság tagja. Budapesten.

20 **Róth Nándor**, sz. k. Temesvár-városi főügyész. Temesvárott.

Dr. Szentkláray Jenő, lelkész és a m. tud. Akad. I. tagja. T.-Beesén. Torontál m.

Tokody Ödön, seminariumi aligazgató és író. Temesvárott.

Varga Ferencz, lelkész és író. Kisteleken. Csongrád vármegye.

Vargics Imre, földbirtokos és országgy. képviselő. Szinyérszegen. Temes várm.

II. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjai.

A) Alapító tagok.

- Baics Milos, nagybirtokos, Váradján, Temes vármegye.
Bay Ilona, földbirtokos, Debreezenben.
Bonnaz Sándor, esanádi püspök, belső titkos tanácsos sat. Temesvárott.
Buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, Temesvárott.
5 Dr. Coda Sándor, temesmegyei főorvos, Temesvárott. † 1875, decz. 27.
Derera Israel, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
Dobrán János, birtokos, Lukareezen. † 1873, decz. 26.
Dr. Haynald Lajos, bibornok-érsek, belső titkos tanácsos, sat., Kalocsán.
Korbonics János, l. választmány.
10 **Kümmer** Henrik János, l. sz. apát-kanonok, kir. tanácsos, sat. Kalocsán.
Ormós Zsigmond, l. tisztikar.
Dr. Parlagi Márton, cs. k. főtörzsorvos, Temesvárott.
Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, Temesvárott. † 1877, nov. 17.
Dr. Schlauch Lőrincz, b. t. tanácsos, megyés püspök, a sz. László társulat elnöke, sat. Szathmárott.
15 **Vargics** Imre, l. választmány.
Weisz Sándor, nagykereskedő, Temesvárott. † 1881, oct. 8.
Gr. Zselinszky Róbert, birtokos, országgy. képviselő, Uj-Aradon.

B) Tiszteletbeli tagok.

- Fiorelli József, muzeumi igazgató, Rómában.
Dr. Fraknoi Vilmos, nagyváradi l. sz. apát-kanonok, a magy. tud. Akadémia főtákará, Budapestben.
Göndöcs Benedek, apát-plebános, a békésmegyei régészeti és közmivelődési egyesület elnöke, Gyulán, Békés vármegyében.
Ipolyi Arnold, b. t. tanácsos, megyés püspök, pápai tiszt, kamarás, hittudor, a magy. tud. Akadémia igazgató rendes és számos bel- és külföldi tudós társaságok tagja, sat. Bestercezbányán.
5 Dr. Lenhossék József, kir. tanácsos és egyetemi tanár, Budapestben.
Ódor Samu, l. tisztikar.
Pulszky Ferencz, a m. tud. Akadémia rendes tagja, a nemz. muzeum igazgatója, a hazai műgyűjtemények és könyvtárak főfelügyelője stb. Budapestben.
Salamonfái Rátky Emil, cs. k. udv. kam. levéltáros, Bécsben.
Dr. Rómer Flóris Ferencz, l. sz. apát-kanonok, a m. tud. Akadémia tagja, Naggyáradon.
Trefort Agoston, magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter.

C) Évdíjas tagok.

A) Magyarország.

Temesvár.

- Ardeleán** György, l. választmány.
Aldor Imre, kir. főrealiskolai tanár és lapszerkesztő.
Ardényi Pál, magy. kir. kinstári ügyész.
Dr. Baksa Lajos, ügyvéd.
5 **Ballenegger** Henrik, kir. főrealiskolai tanár.
Barách József, l. választmány.
Dr. **Benedek** Albert, l. választmány.
Miesinyei és beniezi Beniczky Sándor, temesmegyei főszámvevő.
Berky Gusztáv, kir. főrealiskolai tanár.
10 **Bersuder** Lajos, birtokos és kereskedő.
Ifj. **Bersuder** Lajos, papnövendék.
Bessenyei Ferencz, köz- és váltó-ügyvéd.
Dr. Bécsi Gedeon, városi kórház-igazgató.
Dr. Bieder Vilmos, orvos.

- 15 Bogma Sándor, városi tanácsos.
Dr. **Breuer** Armin, I. választmány.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
Demkó József, ügyvédjelölt.
Déshán Achill, I. választmány.
- 20 **Dobó** László, I. választmány.
Dobó Miklós, I. választmány.
Dollenez József, esanádi kanonok, temesvári semináriumi rector.
Doroghi Ignác, kir. főrealiskolai tanár.
Folly Emil, I. választmány.
- 25 Förk Gusztáv, nyomda-tulajdonos.
Franyó Károly, mérnök.
Fromberg Róbert, Temes-Béga-vizszabályozási mérnök.
Dr. Gettmann József, esanádi prépost-kanonok.
Gombó Géza, kereskedő.
- 30 Hidegkuty József, megyei számvevő.
Horváth Pius, I. választmány.
Hudra János, kegyesrendi főgymnasiumi tanár.
Jaeger Adám, esanádi kanonok.
Jakabffy Pál, kir. törvényszéki bíró.
- 35 Jilk János, cs. és k. katonai plebános.
Kakujay Károly, tanfelügyelő.
Kapdebó Ferencz, megyei aljegyző.
Kapdebó Gergely, megyei aljegyző.
Karácsonyi István, józsefvárosi plebános.
- 40 Keresztes Antal, megyei számvevő.
Kisfaludy Zsigmond, árvaszéki előadó.
Koltor László, Temes-Béga-vizszabályozási mérnök.
Kramár Béla, ág. hitv. főesperes és az egyesült protestans egyházak főlelkésze.
Dr. **Laky** Mátvás, I. választmány.
- 45 Lévy Sándor, az első magyar általános biztosító-társulat igazgatója.
Löwinger János, ügynök és üzér.
Löwy Miklós, megyei tisztviselő.
Dr. Löwy Mór, főrabbi.
Magyar Salamon Dávid, nyomda-tulajdonos és papirkereskedő.
- 50 Malesek Gusztáv, kir. tanácsos, magy. kir. kinestári jóságigazgató.
Marx Antal, I. választmány.
Mály István, kir. törv. elnök.
Menezzer Armin, a temesi takarékpénztár igazgatója.
Morvay Akos, kir. póstaigazgatósági felügyelő.
- 55 Mühlbach Károly, sz. kir. temesvárvárosi alügyész.
Nagy Lajos, temesmegyei árvaszéki főkönyvvezető.
Nagy László, sz. k. temesvárvárosi főjegyző.
Neubauer Ferencz, állami lotto-hivatalnok.
Németh József, felszentelt püspök, esanádi nagyprépost.
- 60 Dr. **Niamessny** Gyula, I. tisztikar.
Novák Péter, temesmegyei számvevő, földbirtokos.
Peres György, sz. k. temesvárvárosi számvevő.
Dr. Petrusz József, ügyvéd.
Pontelly István, I. tisztikar.
- 65 Pottyondy Ferencz, ügyvéd.
Rác Athanáz, I. tisztikar.
Dr. Reiner József, főorvos.
Reitz László, megyei árvaszéki könyvvezető.
Róth Nándor, I. választmány.
- 70 Rudnai Nikolits Sándor, birtokos és országgy. képviselő.
Schüller Ignác Antal, kir. póstaigazgatósági fogalmazó.
Schleiffelder János, állatorvos és birtokos.
Schopf Antal, pénzügyi tanácsos.
Schopf Kálmán, kir. póstaigazgatósági felügyelő.
- 75 Stanesa Gyula, kir. főrealiskolai tanár.
Steiner Ferencz, gyógyszerész.
Stetina Imre, katonai curatus.

- Stippl Fábán, sz. k. temesvárvárosi közgyám.
Strasser Albert, lapszerkesztő s a keresk. és iparkamara titkára.
80 Szócs Lajos, temesmegyei főispáni titkár.
Tárczay István, gyógyszerész.
A „Társas kör.”
Tokody Odón, l. választmány.
Török János, polgármester.
85 Trailla György, g. kath. lelkész.
Uy Kálmán, megyei árvaszéki ülnök.
Varga Honorius, háztulajdonos.
Varjassy Arpád, l. tisztikar.
Várnay Ernő, ügyvéd.
90 Vogel István, földbirtokos és ügyvéd.
Vozáry János, kir. aljárásbíró.
Wälder János, kir. főrealskolai tanár.
Weninger János, lapszerkesztő.
Wimmer József, kir. pénzügyigazgatósági titkár.

Arad vármegye.

- Buczurka Ferencz, körjegyző, Ménesen, u. p. Gyorok.
Draesay Zsigmond, árvaszéki ülnök, Aradon.
Hunyady János, plebános, Arad-Szent-Mártonban.
Az aradi kir. lyceum ifjusági könyvtára.
5 Ifj. Mittelmann Ferencz, szeszgyár-tulajdonos, Aradon.
Orody Nándor, jegyző, Glogovácson.
Török Béla, földbirtokos, Simádon.
Dr. Varjassy Gyula, törzsorvos, Aradon.
Varjassy József, ügyvéd, Aradon.
10 Varjassy Lajos, városi aljegyző, Aradon.

Bács vármegye.

- Bergmann Ágost, főgymnasiunai tanár, Zomboron.
Radics György, főgymnasiunai igazgató, Zomboron.

Baranya vármegye.

- Kossuthányi Ignác, jogakadémiai tanár, Pécssett.

Békés vármegye.

- Keblovszky Lajos, birtokos, Békés-Gyulán.
Ormós János, birtokos, Békés-Gyulán.

Borsód vármegye.

- Báró Radvánszky Béla, nagybirtokos és országgyűlési képviselő. Sajó-Kazán,
u. p. Vadna.

Csongrád vármegye.

- Bertalan Alajos, kegyesrendi tanár, Szegeden.
Kovács Albert, gyógyszerész, Szegeden.
Máderlik Antal, segédlelkész, Szegeden.
Pálffy Antal, háztulajdonos, Szegeden.
5 Pálffy Ferencz, polgármester, Szegeden.
Varga Ferencz, l. választmány.

Háromszék vármegye.

- Vasady Gyula, székely-muzeumi őr, Szepsi-Szent-Györgyön.

Krassó-Szörény vármegye.

- Bilszky** Ferencz, I. választmány.
Billmann Márton, főgymnasiunai igazgató. Lugoson.
Gr. Bissingen Nándor, nagybirtokos. Jámon.
Boleszny Antal, I. választmány.
5 Brosteanu Péter, bányatiszt. Resiczán.
Dr. Csabatáry Endre, m. k. fűrdőorvos. A Herkulesfürdőben.
Jakabffy Miklós, birtokos. Zaguzsényen, u. p. Karansebes.
Kellermann József, polgári iskolai rajztanár. Oraviczán.
Kruesz Vilmos, lelkész. Bogsánban.
10 Prepeliczay Gyula, birtokos és m. k. fűrdőfelügyelő a Herkulesfürdőben.
Veldin Vilmos, mérnök. O-Gradenán.

Marmaros vármegye.

Janky Károly, kegyesrendi házfőnök és főgymnasiunai igazgató, Marmaros-Szigeten.

Mosony vármegye.

Ivánfi Ede, kegyesrendi gymnasiunai tanár. Magyar-Óvárótt.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye.

- Abafi-Aigner Lajos, kiadó-könyvkereskedő. Budapesten.
Dr. Despinits Péter, kir. táblai bíró. Budapesten.
Dragonesku Döme, m. k. pénzügyminiszteriumi titkár. Budapesten.
Dr. Hampel József, a nemzeti muzeum régiségtárának őre. Budapesten.
5 Izsipy Géza, keresk. ügynök. Akad. uteza, I. sz.
Gr. Karácsonyi Guido, földbirtokos. Budapesten.
Kiss József, költő s a magyar-francia bizt.-társ. hivatalnoka.
Miletz János, I. választmány.
Pesty Frigyes, I. választmány.
10 Péch József, kir. főmérnök. Budapesten.
Scheffer Antal, hírlapíró. Budapesten.
Szende Béla, m. k. honvédelmi miniszter. Budapesten.
Dr. Wolafka Nándor, hittanulmányi felügyelő és egyet. h. tanár. Budapesten

Pozsony vármegye.

Nizsnik Ernő, a gr. Pálffy urod. pénztárnoka. Pozsonyban.
Dr. **Ortvay** Tivadar, I. választmány.

Somogy vármegye.

Dr. Sterba János, lelkész. Lakócsán.

Soprony vármegye.

Borkátai Szabó József, nyugalmazott főgymnasiunai tanár. Sopronban.
Dr. Keszler Károly, főgymnasiunai tanár. Sopronban.

Temes vármegye.

- Árvay Móricz, plebános. Német-Szent-Péteren.
Barray Kajetán, polgármester. Fehértemplomon.
Böhm Lénárt, I. választmány.
Buday Antal, kir. telekkönyvvezető. Fehértemplomon.
5 Csapó Elek, kir. járásbíró. Kubinban.
Czvetkovics Sándor, városi tanácsos. Verseczen.
Demeter György, ügyvéd. Verseczen.
Demetrovics Mihály, városi főorvos. Verseczen.
Despinits János, földbirtokos. Kubinban.

- 10 Faragó István, tisztartó. Kalácsán, u. p. Oreczyfalva.
Dr. Ferenczy József, főgymnasiaumi tanár. Fehértemplomon.
Fodor Péter, birtokos, t. szolgabíró. Paráczon.
Frohmann Ödön, kir. járásbíró. Vingán.
Fröhlich Gusztáv, birtokos. Fűskuton.
- 15 Dr. Haymann Gusztáv, járásorvos. Fehértemplomon.
Heegn Károly, telekkönyvvezető, Verseczen.
Henny Sebestyén, esperes-plebános. Nagy-Zsámon.
Herczog Ferencz József, birtokos. Verseczen.
Jakabffy Aladár, gyógyszerész. Máslakon (Blumenthal).
- 20 Kadics György, kir. alügyész. Fehértemplomon.
Krinitzky Ferencz, plebános. Piskin. (Bruekenau.)
Krisofszky József, tisztartó. Klopodián.
Kádár József, ügyvéd. Verseczen.
Kelety János, szolgabíró. Fehértemplomon.
- 25 Kiss Ferencz, kir. bírósági végrehajtó. Vingán.
Klevetay Lajos, tanácsos. Verseczen.
Kornis Géza, ügyvéd. Csákováron
Kovachich Gyula, szolgabíró. Vingán.
Dr. Kuktay Sándor, megyei főorvos. Verseczen.
- 30 Láng Károly, jegyző. Hernyákován, u. p. Rékas.
Lazarovits Vazul, kir. tanácsos, birtokos. Szredistyén.
Lechner László, főgymnasiaumi tanár. Fehértemplomon.
Meskó Béla, jüdtudor, és sz. k. temesvár-városi árvaszéki jegyző. Mehalán.
Mihajlovits Ádám, járásbíró. Buziáson.
- 35 Mihajlovits Ferencz, birtokos. Verseczen.
Mikler Gusztáv, ügyvéd. Uj-Aradon.
Milleker Bódog, elemi néptanító. Fehértemplomon.
Nagy Pál, plebános. Knézen.
Neustadt Vilmos, polgáriskolai tanár. Verseczen.
- 40 Novák István, kir. járásbíró végrehajtó. Rékason.
Novakovits Emil, ügyvéd. Verseczen.
Ifj. Ormós Zsigmond, birtokos és országgyűlési képviselő. Petrovoszellón, u. p. Rékas.
- Oseczky János, plebános. Szt.-Andráson.
Pescha Szvetozár, ügyvéd. Verseczen.
- 45 Pollák Adolf, földbirtokos. Uj-Aradon.
Raácz Pál, jegyző. Monostoron, u. p. Vinga.
Radnay Károly, t. szolgabíró. Lippán.
Rieger Bálint, birtokos. Kudriezon.
Dr. Rollmann József, orvos. Szent-Andráson.
- 50 Schlemmer József, tanácsos. Verseczen.
Schurits Nándor, kereskedő. Verseczen.
Sternberg József, kereskedő. Verseczen.
Dr. Szmolay Vilmos, járási orvos. Vingán.
Szőlössy István, ügyvéd. Fehértemplomon.
- 55 Takács Manó, birtokos. Vingán.
Ternajgó Caesar, gyógyszerész. Uj-Aradon.
Turesányi Rudolf, jegyző. Klopodián.
Vannay Gusztáv, ügyvéd. Lippán.
Véber Agoston, es. és k. udvari káplán és plebános. Szakálházán.

Torontál vármegye.

- Ambrus József, lelkész. Kis-Oroszin.
Andrássy Mihály, megyei könyvvezető. Nagy-Beeskereken.
Antal József, ügyvéd. Török-Becsén.
Babits János, a Csekonits urodalom ügyésze. Zsombolyán.
- 5 Bielek Vilmos, ügyvéd. Nagy-Beeskereken.
Dániel János, birtokos. Elleméren.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd. Nagy-Beeskereken.
Dr. Engelsz János, plebános. Német-Czernyán.
Fleischer Samu, mérnök. Gyülvészen, u. p. Uj-Pécska.
- 10 Hertelendy Imre, birtokos. Török-Becsén.

- Hertelendy József, torontáli főispán. Nagy-Beeskereken.
Kasics Károly, I. választmány.
Kéler Elek, tiszteletbeli megyei főügyész. N.-Beeskereken.
Kulifay Lajos, polgármester. Nagy-Beeskereken.
15 Dr. Littahorszky Károly, torontáli főesperes és plebános. Nagy-Kikindán.
Nédits János, városi kapitány. N.-Beeskereken.
Dr. Plechl Szilárd, megyei főorvos. N.-Beeskereken.
Póokay Szidonia, urnő. O-Bébán.
Poroszkay Béla, megyei főügyész. Nagy-Beeskereken.
20 Rónay Jenő, megyei alügyész. Nagy-Beeskereken.
Gr. Roggendorf Aladár, nagybirtokos. Roggendorfon.
Rosen Pál, plebános. Kis-Komlóson. (Ostern.)
Schaeffer Antal, pápai kamarás, esperes-plebános. Nagy-Beeskereken.
Schreyer Domonkos, birtokos. Nagy-Szent-Miklóson.
25 Steinbach Antal, tanfelügyelő. Nagy-Beeskereken.
Steingassner Kálmán, kir. főmérnök. Török-Becsén.
Dr. Szentkláray Jenő, I. választmány.
Tallián Béla, alispán. Nagy-Beeskereken.
Dr. Tauszik Aladár, orvos. Török-Becsén.
30 Várnay Imre, ügyvéd. Zsombolyán.
Vuchetich József, megyei aljegyző. Nagy-Beeskereken.

Ung vármegye.

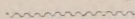
Temeselyi Désey Ferencz, birtokos. Ungvárott.

Vas vármegye.

Rezsőffy György, főgymnasiunai tanár, a vasmegyei régészeti egyesület titkára Szombathelyen.

B) Ausztria.

Preyer János, Kirchberg am Wechsel. Alsó-Ausztriában.

**D) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi
történelmi és régészeti társulat tagjairól.**

A) Alapító tag	17
B) Tiszteletbeli tag	10

C) Évdijas tagok.

a) Magyarország.

Temesvár sz. k. város területén	94
Arad vármegyében	10
Bács "	2
Baranya "	1
Békés "	2
Borsód "	1
Csongrád "	6
Háromszék vármegyében	1
Krassó-Szörény "	11
Marmaros "	1
Mosony "	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegyében	13
Pozsony vármegyében	2
Somogy "	1
Soprony "	2
Temes "	59
Torontál "	31
Ung "	1
Vas "	1
b) Ausztria	1

Összesen 268

tagja van a társulatnak az 1882-dik társ. évben.

Pontelly István,
főtitkár.

Felhívás

a társulat tagjaihoz!

Tisztelettel kérjük társulatunk tagjait, hogy miután muzeumunk átalakítása végett tetemes költségre van szükségünk, sziveskedjenek hátrálékos tagdíjaikat, nem várva újabb felszólításra, O d o r Samu társulati pénztárnok úrhoz, (Temesvárotról, megyeházán) minél előbb beküldeni.

A társulati választmány.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1882-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 fnt alapítványival egyszer-mindenkorra, vagy 5 fnt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknel vagy Pontelly István főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 fnt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1882. januar 15.

Pontelly István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-főtítkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a főtítkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium,) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltnai

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam I. II. és III. füzet.
7. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 ív 8-ad rét. Ára 1 fnt 20 kr.
8. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
9. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
10. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4 $\frac{1}{4}$ ív. Ára 40 kr.
11. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.
12. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesítő“ megjelen évnyegyedenként jan. ápr. jul. és oct. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
TÁRSULAT.

VII. ÉVPOLYAM. — IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1882.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

Az orodi főesperesség és Orod megye hajdani határai. Karácsonyi Jánostól . . .	149
A nagyzsámi (verseczvidéki) bronz lelet. Milleker Bódogtól	172
A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése szeptember 27-én. Pontelly Istvántól	175
Fehértemplomi képviselő-választási mozgalmak 1848-ban. Dr. Ferenczy Józseftől.	180
Egyveleg	184

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ

Λ

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

IV. FÜZET.

1882.

SZEPTEMBER HÓ.

Az orodi főesperesség és Orodmegye hajdani határai.

KARÁCSONYI JÁNOSTÓL.

„Ha si került volna ezen nyomozással régi hazai földíratunk idevonatkozó homályos pontjának fölvilágosítására adatokat fölfedezni, azon nagyon örvidenek: ha azonban okmányok utmutatása mellett megtévedtem, azt sajnálom ugyan, de szégyenelni soha sem fogom.“

Balássy Felencz. Viszhang Botka Tivadar
Tájékozására. Századok 1873. 96 l.

Hazánk régi földrajzának nyomozásában fontos helyet foglalnak el a főesperességek (archidiaconatus) és pedig különösen azért, mert alapításuk egyidejű a megyék alakulásával, azokkal egy nyomon haladt és oly szorosán összefüggött, hogy, a hol csak lehetett, tehát kivált a nagyobb terjedelmű egyházmegyékben egy-egy főesperesség egy-egy megyére terjedt ki. Ez az eset áll különösen az egri, esztergomi, győri és csanádi egyházmegyékről. A többiek részint egyes megyék nagy kiterjedtsége (Pest, Bihar) részint más körülmények miatt (Erdély) ezen szabálytól, többé-kevésbé, de csak részben tértek el. S ez a körülmény, hogy a főesperesség határai eleinte a megye, vagy legalább önálló, megyei szervezettel bíró kerület határaival összeestek, különösen nagybecsű a csanádi egyházmegyéhez tartozó megyékre nézve, a melyek különben is annyit szenvedtek a török uralom alatt, hogy történetük egy sima lap, homályos kép s a meglevő történeti adatok is csak pislogó mécssek, kinnal, fáradsággal táplálандók. Annál inkább kell tehát szorgosan rájuk vigyázni, figyelmesebben kell körül hordozni, míg lassan-lassan a homály felderül, s ha nem is a történet nappala, de legalább a nappalnak sugara felénk sugárzik. Tovább is folytatnók e képes beszédet, de úgy gondolom e

nélkül is megérti a nagyontisztelt közönség, hogyha valamely történetet akarunk összeírni, mindenek előtt szükséges a helyet ismerni, hol az események történtek, a szereplő személyek éltek. Ha tehát a régi Aradmegye történetét ismertetni akarjuk, első lépésünk az legyen, hogy helyét, fekvését mutassuk ki. Hogy pedig ezt megtehessem, fölvettem az orodi főesperességet, mert mint mondám az orodi főesperesség egészen a régi Aradmegye határait foglalta magában és mivel egyházi intézmény lévén, minden tekintetben nagyobb állandósággal birt, nem volt alávetve a politikai változásoknak, nem volt kitéve az egyes helyek ide s tova kapcsolásának annál kevésbé a szétszaggatottságnak vagy enclavéknak (az egész megyék közbesésével elválasztott területeknek). Az egyházmegyék határai nem változtak. A kemei, patai, segördi stb. főesperességek megmaradtak akkor is, mikor már a hasonnevezetű megyék eltűntek. A kaszaperegi plébánia csak Csanádmegyében maradt, noha a falu átkebelezetett.¹⁾ Abból, hogy Ványa (máskép Déva-Ványa) a szeghalmi főesperességhez tartozott²⁾ bátran következtettük, hogy Ványa régen békésmegyei helység volt, noha már Mátyás király korában Hevesben feküdt és csakugyan utóbb kiderült, hogy Ványa 1347-ben kebelezetett át Hevesbe.³⁾ Hasonlóképp tehát, ha valamely helységről bebizonyíthatjuk, hogy az orodi főesperességben feküdt, azt bátran a régi Aradmegyéhez tartozók közé számíthatjuk.

De máskülönb is az orodi főesperességet kellene fölvennünk ismertetésünkre, mert annyi oklevéllel, a mennyi Arad határainak kimutatására szolgálna, sajnos, nem rendelkezünk, a fenlevő összeírások közt pedig az orodi főesperesség harmadfél századdal idősebb, a mi tárgyunkra vonatkozólag becsebb. Csak is azt vethetnők ellene, hogy telve van hibákkal, ám ezektől a Földváry összeírás sem ment, s azonkívül ez a Maroson túl fekvő részek felsorolásában hiányos.

Egyházi intézményről szólunk tehát, de a legszorosabb összefüggésben a profán történettel.

Előzetesen azonban szólunk kell azon összeírásról vagy inkább jegyzékről, mely értekezésünk tulajdonképeni forrása. Ez a hazai monographicus történetírásunkban ismeretes és szelvében használt pápai adószedők jegyzéke. Teljes czime: „Decimae

---

¹⁾ Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék. I. k. 40 l. és Fábian: Aradmegye leírása. 170 l.

²⁾ Theiner: Monumenta Hungarum ss. illustrantia I. 558 l.

³⁾ Pesty i. m. 38 l.

Sexennales collectae in Hungaria et Transylvania a collectoribus ab anno 1332—37“. Eredetét röviden elmondhatjuk. A pápák Avignonban való tartózkodásuk alatt gyakran pénzügyi zavarokba estek, s hogy magukon segítsenek, az összes katolikus papságra „subsidium charitativum“-ot vetettek ki, s ezt fizették mindazok, kiknek jövedelme többre ment 2 márkánál (egy márkában volt 4 arany forint). Kezdődött már 1301-ben ez adózás; jegyzékét épen most találta fel Fraknoi Vilmos, nagyvárad kanonok, az akadémia főtíkára, de eddigelé csak az 1332-ki és 1332—73-kirol van bővebb tudomásunk. Ez utóbbi időben 2 collector vagy adószedő volt Magyarországon: Raimundus de Bonofato és Jacobus Berengarius. De nem úgy gyűjtötték ám össze a segélyt mint p. o. Oltványi és utána a történelmi adattár szerzői is gondolták,¹⁾ hogy főesperességről főesperességre, plébániáról plébániára járva jegyeztették, ki mit fizetett, hanem igenis a főesperesek útján, kik amúgy is minden évben meglátogatták főesperességüket és a maguk részére catedraliumot szedtek. A főesperesek azután a begyűlt pénzt küldötték az apostoli segélypénz gyűjtőinek, az alattok levő plébániák jegyzékével együtt.

Ezekből a jelentésekből készítették aztán az adószedők jegyzéküket, mely biztos helyre, a szentszékhez küldetvén, mai napig megvan. — Meg van az igaz, de vajmi ronesolt állapotban, úgy, hogy a nagy tudományú Theiner Ágoston a magyar püspökök megbízásából kiadott hatalmas művében²⁾ már csak töredékeket közölhetett belőle. Jobb állapotban volt még a múlt század közepén és szerencsénk, hogy már akkor, mikor még jobb állapotban volt, készítettek róla másolatot, mely aztán nagy történettudósunk Pray György kezébe került; utóbb pedig az ő kézírataival együtt az egyetemi könyvtárba, hol „Decimae Pontificiales“ czim alatt három kötetben ma is őrizik. Ebben még egészen meg van a nagyvárad egyházmegye fizetése úgy szintén az egréi, veszprémié.

Erről a másolatról e században egy másik pontos másolat készült a csanádi egyházmegye levéltára számára. Innen adta ki először Oltványi Pál³⁾ és legujabban a csanádi egyházmegyei névkönyv. Használhatnók ugyan az egyetemi könyvtárban levő első kézből származó másolatát is, és ha most is csak Oltványi

¹⁾ Történelmi adattár II. évf. 117 l. V. ö. Oltványi: A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak története. 1867. Szeged 122 l.

²⁾ Monumenta Hungariorum saec. illustrantia I. 556 és köv. k.

³⁾ A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története. Szeged 1867. 118—121. l.

közlése forogna közkézen, ezt is tennök, de, minthogy a csanád-megyeyi névkönyv ezt teljesen adja, fölöslegessé válik, s már csak azért is, hogy állításainknak könnyebben utána nézhessenek, mindenben erre a közkézen forgó teljes kiadásra hivatkozunk.¹⁾

A csanádi egyházmegye nem volt oly szerencsés, mint a nevezett nagyváradi, egri stb. megyék, mert az ő plébániáinak jegyzékét még a Pray-féle egyetemi könyvtárban őrzött kézirat sem tartalmazza egészen és teljesen. Mi csak az orodi főesperességet vesszük fel és ebben hiányzik mindjárt az első, 1332-ik évről szóló számadás, aztán ismét a harmadik vagyis 1334-ről szóló. Van tehát 6 helyett 4 számadás; ezek közül az 1333-tól a 1337-ig bezárólag terjedő 4 számadás, vagy összeírás összehasonlítása által akarjuk mi a régi orodi főesperesség plébániáit megkeresni és ily módon egyszersmind a régi Orod határait kinyomozni. Hozzá is fogunk immár, nehogy a bevezetés hosszúsága kimerítse olvasóink türelmét.

Aradmegye egyike őszalkotású megyéinknek, mint ezt Pesty Frigyes bizonyítja²⁾ és azért minden idevágó jegyzetben előfordul.³⁾ Vára és neve már 1135 körül említve van⁴⁾ de mint megye csak 1214-ben fordul elő⁵⁾ noha már előbb is állott. Az orodi főesperesség vele egyeredetű ugyan, de oklevele említése késő, mondhatni nagyon késő időre esik, az 1323-ik esztendőre⁶⁾ akkorra, mikor már a csanádi főesperességet nagy terjedelme miatt 2 részre is osztották: csanádira és marosontúlira. Főesperese nem versenyezhetett a temesivel a joghatósága alatt lévő terület terjedelmében, de versenyezett bizonyosan jövedelemben, mert különben a pápa kegyelt embere Baniohani de Campello, a ki a pápa engedélyével itt Magyarországon több javadalmat is tartott egyszerre, nem ragaszkodott volna hozzá 6 évig. 1333-ban épen Miklós volt, több mint 10 éves főesperese Aradmegyének. Kezdjük meg mi is ott, a hol ő Csanádról jöve, főesperesi látogatását kezdte nyugaton, hogy biztos talajon lábunkat megvetve, bátran haladhassunk a nehezebb hegyes völgyes vidéken is.

Aradmegye nyugati határa a Maros jobb vagyis északi határán Marjánál kezdődött. Ez volt az aradi plébániák közt

¹⁾ És pedig most egyszerre megtszszük, akkép, hogy az 1333-iki a 41; az 1335-iki a 37, 48; az 1336-iki az 53; az 1337-iki az 59, 60 lapokra esik.

²⁾ Pesty i. m. I. k. 18. l.

³⁾ U. o. 19—30. l.

⁴⁾ Emlékkönyv kiadja a budapesti növ. papság magyar iskolája 1881. 89. l.

⁵⁾ Pesty i. m. I. k. 18. l.

⁶⁾ Anjoukori okmánytár, II. k. 1861. 109. l.

a legnyugotibb. Moran¹⁾ és Morian név alatt van feljegyezve 1333-ban és 1335-ben. Az utóbbi kiírása a helyes és mostani írásmód szerint Mariannak olvasandó. Jelenleg Aradmegye térképein hiába keressük. Tehát hol állott? — Megfelel erre egy beceses, 1723-ban készült katonai mappa, mely a temesi bánságot (nem jó ugyan e szó, de a mappa ezt használja) mutatja, de egyuttal a Maros-menti pusztult helységeket is feljegyzi.²⁾ Pécskától alig egy negyed mérföldnyire egy elpusztult helységet jelezek Marián névvel; ez az, melyről mi szólunk. A mi túl volt rajta, az Csanádhhoz tartozott. Tudjuk pedig ezt abból, hogy Latorján a jegyzék szerint már a marosontúli főesperességben, vagyis Csanádban feküdt. Ezen Latorján pedig a mai Pécskától kissé nyugatra feküdt, mint az 1723-iki térkép mutatja.

Igaz, hogy mi ekkép Aradmegye határát több mint 2 mfölddel visszatojzuk, de a csanádi egyházmegye névkönyve ugyanezt teszi, sőt még jobban hátra szoritja, a mennyiben szerinte Pécska is a marosontúli főesperességbe s így Csanádmegyébe esett.³⁾ Nem lehet kifogásunk az ellen, hogy Csanádmegyét egész ideterjesztik, csak azt bátorkodunk megjegyezni, hogy a pápai adószedők jegyzékében előforduló, Pécsk vagy Pécskfalva nem a most Aradmegyében fekvő Pécska, mert a már ismertetett 1723-iki katonai térkép szerint a mai új Csanád közelében is feküdt egy Pécsk, és Földvárynak 1561-iki összeírása csakugyan e vidékre mutat⁴⁾ míg ugyanazon mappa és összeírás szerint⁵⁾ a mai Pécska helyén Marján és Papi helységeken kívül Nagy-Serjén nevű község állott.

Minekutána ekkép lábunkat megvetők, elindulhatunk tovább északfelé. Sz. Tamást keresztény eredetű neve daczára is hiába keressük a plébániák közt; de ott van a vele határos Pély, Paly, Pel, Peet nevek alatt és szükségből kénytelenek vagyunk ezt tenni nyugati határnak. Neve most már kihalt, legalább térképeken és földrajzi művekben hiába keressük, pedig a múlt században még ismeretes volt. Nem szabad összetévesztünk a mai szintén Aradmegyében fekvő Pély helységgel

¹⁾ A csanádi névkönyv ez olvasás után indulva azt hitte, hogy Murány lappang e név alatt. De akkor kimagyarázhatatlan a másik kiírás. Azonkívül, hogy Moran és Morian mindig Papival együtt fordul elő, a mely mint alább látni fogjuk szintén a pécskai határon feküdt és hogy nincs rá adat, hogy Murány Aradmegyéhez tartozott volna.

²⁾ Kiadta Szentkláray Jenő „100 év Délmagyarország történetéből“ című munkájának I. kötetéhez (I. füzet) mellékelve.

³⁾ Schematismus pro a. D. 1880. 59. l.

⁴⁾ Rácz Kár. A zarándi egyh. m. tört. 1880. 108. l.

⁵⁾ U. o. 107. l.

mint ezt Haan Lajos¹⁾ és Rác Károly teszik.²⁾ Ez egykor aradmegyei, de most már elpusztult helység egyik birtokosától a Jász családtól Jászpély nevet kapott, és mindig Aradmegyében feküdt,³⁾ fekvését pedig annyira amennyire körvonaloztuk, mikor azt mondtuk, hogy Szent-Tamás mellett feküdt. Ettől mintegy 6 mföldnyire esik a mai Nagy-Pély helység, mely már 1418-ban Nemes-Pély nevet visel⁴⁾ és mindig Zarándmegyében feküdt. Legesattogósabb bizonyíték a két falu különbségére a Földváry összeírás, mely szerint 1516-ban a mai N.-Pély Zaránd megyében feküdt és a gyulai vár tartozéka (appertinentiaja⁵⁾), Jászpély pedig Aradmegyében Mágocsy, Pászthory, Ábrahámffy kezén volt⁶⁾.

Most már Basarágát, mely később majd ide majd oda tartozott, de a pápai adószedők jegyzéke⁷⁾ szerint eredetileg Csanádé volt, balra hagyva Torna közelébe érünk. De most merre? Előttünk a kincstári puszták; kettős vigyázatra van szükség, nehogy eltévedjünk. Vannak, sokan vannak, kik állítják,⁸⁾ hogy Aradmegye ezen a tájon fel Békésmegyéhez Gyula alá húzódott. A kérdés nagyon fontos, megérdemelne egy hosszabb értekezést is, nemcsak ilyen rövid kitérést, mint a minőt teszünk.

Lássuk Aradmegye régi határait? — Hogy 1689—1774-ig Aradmegye nem terjedett feljebb Mácsánál az bizonyos, azért nevezi Bél Mátyás, „regiuncula“ „vidékecské“-nek.⁹⁾ De itt a török hódoltság előtt való időről van szó, azért nekünk is itt kell bebizonyítanunk.

Kezdjük mindjárt közvetlenül a török hódoltság előtt. Biztos útmutatást ad nekünk itt Földváry öt vármegyéről kiszitett összeírása. Ennek bizonyosága pedig épen kedvezőtlen

¹⁾ Békésmegye hajdana I. k. 265. l.

²⁾ I. m. 226. l.

³⁾ Nagy Iván: Magyarország családai V. k. 51. l. — Fábian: Aradmegye leírása. 151. l.

⁴⁾ Haan i. m. II. k. okmánytár 46. l.

⁵⁾ Történelmi adattár Csanádegyházmegye hajdanához. 1871. évfolyam. 328. l. A „Peleli“ kiírás hibás; Pelli helyett.

⁶⁾ U. o. 424. l.

⁷⁾ Csanádegyházmegyei névkönyv. 1880. 44. l. Ezt bizonyítja a váradi regestrumis 237. §. de csak a csanádi várispánságról.

⁸⁾ Balássy Ferencz, Magyar Sion VI., 43. l. Rupp Magyarország helyrajzi tört. III., 85. l. Topographia a M. reg. Hungariae. Orthvay és Szentkláray. Ugy látszik, hogy 1870-ben még Pesty Frigyes is így vélekedett, mert a mai Apáca helységet egynek tartotta a régi, Zádorlaktól keletre fekvő Apáca, aradmegyei faluval. (Századok. 1870. évf. 468. l.). Pedig a kettő különböző volt. Haan Lajos pedig a Csaba mellett fekvő Sopront tartja aradmegyei helységgnek (i. m. 271. l.) nem vevén észre, hogy az aradmegyei Sofronyát eredetileg szintén Két-Sopronnak nevezték.

⁹⁾ Fábian i. m. 12. l.

Aradmegye északfelé való terjedéséről. A Földváry lajstrom szerint, ez pedig pontos, így ment Aradmegye határa: Nagy-Serjéntől illetőleg Pécskától keletre kezdődően tartott Szentpálnak és innen Sofronyának; Pereg, Basarága, Szionda, Tornya, Iratos mind Csanádmegyében feküdtek. Ötvenes, illetőleg akkor Ötvenablakos és Sofronya, akkor Két-Soprony közt kezdődött már Zarándmegye határa, mely Megyes, Boczástól, Kevermesen, Kutason keresztül húzódott a mai Kurtics helyén álló Ujfaluhoz.

Itt volt tehát a hármaskorú határ, ahol Csanád-, Arad- és Zarándmegye érintkezett. Tovább menve a szent-annai határban fekvő, de elpusztult Nyék és Barnót faluk megint Zarándmegyében állottak, tehát ezek alatt vonult el a határ Földvár felé, mely Robert Károly alatt még Orodban,¹⁾ de 1434-ben már Zarándban²⁾ feküdt, innen pedig nem Világosnak, mert ez már 1324-ben Zarándban feküdt, hanem le Kovaszinszknak.

1561-ben tehát Aradmegye Kurticsnál se vonult feljebb. De a megelőző XV. században sem, mert Kevermes, Kamarás, Jánosháza, Lökösháza már 1418-ban Zarándban feküdt,³⁾ tehát legfeljebb eddig nem tovább nyulhatott Aradmegye határa. Hogy még régebbi adatot hozzunk föl, a Szentmártontól délre eső Apás és Szentkirály már 1389-ben Zarándban feküdtek.⁴⁾

Azok tehát, kik Aradot a XVIII. század előtt Békésmegyével határosnak mondják, vagy még ennek egy részére is kiterjedettnek állítják, keresztül ugrottak és számításán kívül hagytak egy vármegyét, mely kétszer vagy háromszor akkora volt mint Arad; Zarándot, mely Aradmegyét, folyton felfelé szorította, és hatalmas váraival virágzó családjaival tulszárnyalta.⁵⁾

Ezeket azért bocsátjuk előre, hogy tájékozva legyünk arról, hol és meddig kell keresnünk a következő két plébániát, melyek egykor Aradmegye északi határán állottak, de most már nevök sem él, helyük sem ismeretes Aradmegyében. A jegyzék 1335 és 1336-ban Bóka papot sorol fel a fizetők sorában, a ki „Kynged“ papja volt (Sacerdos de Kynged), 1533, 1534 1336 1337-ben pedig tehát mind a 4 éven át emlegeti Kelement a ki „sacerdos de Mok“ (1333) vagy „de Bock“ (1335 és 36) vagy de Bok volt. Az utóbbit, azt hisszük mindenki, a ki a régi

1) Zichy es. okmánytára II. k. 54. l.

2) Történelmi adattár II. k.

3) Haan: Békés vármegye hajdana II. k. 45. és 46. ll.

4) Fábíán i. m. 153. l. Újabb adatokat lehetne fölhozni a békes-gyulai muzeumban levő müncheni oklevélmásolatokból, ha t. i. volna hely.

5) Zarándnak 1434-ben 300, Aradnak csak 100 harczost kellett háború esetén kiállítani.

írásmódban jártas, Boknak fogja olvasni, az előbbit pedig legfeljebb is Kyngednek vagy Küngednek kell olvasnunk; tehát Kynged és Bok hol állottak?

A Földváry regestrum szorgalmas tanulmányozása után kitűnik, hogy az meglehetősen rendben, Békés és Zarámban pedig egyenesen járások szerint sorolja fel a helységeket. Kingyed ebben már Csanádmegyében fekvőnek van jelezve és pedig ily sorban: Nagy Iratos, Teő Terek (most Kisperereg) Bassaraga, Kutyna (elpusztult) Kinged, Ziond (Szionda). E szerint Szionda és Bassarága körül kell keresnünk.¹⁾ Az 1560-iki és 1549-iki portaösszeírás pedig Nagy Iratos után említi. Ugyanez összeírások Csanád után Batonya, Bactornya Sopron, (Sopronya) Pécsk, Tarnok, Tőpererek, Bassarága, Szionda sort mutatnak Csanád megyében.²⁾ Midőn pedig Hunyadi Jánost és fiait az aradi káptalan kerekegyházi birtokaiba igtatta, ez uradalomhoz tartozó helységeket Bactornya, Batonya, Iratos, Dombegyház, Kétsopron, Szionda és Kingyed³⁾ és ismét Bactornya, Batonya, Kétsopron Szionda és Kynged sorban nevezik meg. És mindez nem arra utal-e bennünket, hogy Bactornyát és Kyngedet, Sofronya és Batonya közt keressük? Ha még volna kétségünk, ezt mind eloszthatja a Herczeg család számára készített hies, de hamis⁴⁾ oklevél, melylyel a Herczegek a Héderváriakat pörbe fogták. Ez oklevél szerint a Herczeg család tagjai magukat Hód és Vásárhely városok: „praeterea (azonkívül) Keeth Sopron, Varyas, Mikeháza, Lukácsfalva, Kynged, Ziond, Kandatfalva, Bathonya, Ba(k)thornya in districtu Zarazer melléke (az Zarazer melléke kerületben⁵⁾ stb. jószágok birtokába akarták magokat igtattatni. 1546-ban tehát, mikor az igtatás történt volna, ha a Héderváryak ellen nem mondanak vala, Arad és Csanád megye közt Száraz érmelléke nevű kerület állott és pedig mint alább az oklevélből kitűnik mind Csanádtól, mind Aradtól külön.

Terjedt pedig természetesen a Szárazér mentén Sofronyától-Batonyáig. E területre esik épen Tornya, mely tehát nem

¹⁾ Történelmi adattár. I évf. 373-374. ll.

²⁾ Rácz Károly: A zarándi egyházmegye története 112 és 181 ll.

³⁾ Hann és Zsilinszky; Békésmegyei oklevéltár 68 l.

⁴⁾ Ez a hamisítás azonban csak az állítólagos adományozásra terjedt ki, de nem vonatkozik a helyek leírására, fekvésére, sőt a hamisító még nagyobb vigyázatot volt kénytelen használni, nehogy mindjárt a beigatásnál a helyek helytelen kitevése miatt az oklevél hamissága kitűnjék.

⁵⁾ Venczel: a Héderváry Ferencz jószágai feletti pör. Magyar történelmi tár VI. k. 28 lap.

lehet más, mint az itt sokat emlegetett Baltonya¹⁾ ettől pedig keletre esik Kynged.

Azt kérddheti most már a szives olvasó, miért buzgólkodunk mi annyira meghatározni Baktornyát, holott erről a a pápai szedők halgatnak? Azért, mert a tizedszedők jegyzéke által említett Bak plébániát egynek tartjuk Baktornyával, vagyis a mai Tornyával.

A pápai tizedszedők jegyzéke rendszeren sűrűn használja a „de villa Jacobi, Stephani v. Andreas kifejezéseket, s ezek magyarul Jakabfalva, Istvánfalva, Szt. Andrásfalvát jelentenek; épen így állott az aradi főesperességben „Clemens sacerdos de villa Bok“ a mi megint szóról szóra Bak falvát, de tágabb értelemben csak Bak főúrról elnevezett helységet jelent; legyen az aztán Bakteleke, Bakegyháza, vagy Baktornya. Ezt bizonyítja aztán, hogy a Baktól származó Baky család épen e tájon birtokolt, hogy nincs tudomásunk egy külön álló Bak helységről.

Ekkép 2 plébániát legalább is nagy valószínűséggel meghatározottunk s ezzel együtt kitzüzhetjük Aradmegye régi északnyugati határát is Tornyánál és ettől kissé északkeletre Kingyednél. Innen már most egyenesen keletnek tartott a határ. A szt. Annánál fekvő Morócznál feljebb nem terjeszkedhetünk, mert ez már a pankotai főesperességben és így kezdettől fogva Zaránd megyében állott.²⁾ De még addig sem, mert Szentanna, illetőleg az ennek helyén állott Komlós szintén a pankotai főesperességhez tartozott.³⁾ Nem is ment itt feljebb, hanem egyenesen huzódott Világos vára felé. Itt állott legészakibb plébániája az aradi főesperességnek: Kása (máskép Kósa). Ily neven ismerte még Perecsényi Nagy László, 1817-ben azt irván, hogy a világosi hegy oldalán fakadó Csorgó kút, megsiratván a rombadölt világosi vár ékességét, a tőle nem meszire fekvő Kósa pusztára befolyik.⁴⁾ Rácz Károly mégis azt mondja, hogy most már neve sem él.⁵⁾ Tehát 1817 óta már a neve is kiveszett volna?

Innen délnek fordulva sűrű egymás utánban következtek egymásra Kovácsy, Keve, Minosi, és Pálülése és már csak ez is, hogy ily közel egymáshoz mindegyikök egyházzal és lelkészszel birt, továbbá a lelkészeik által fizetett tized nagysága

¹⁾ Fábian szerint Torna régen Mathustorna nevet viselt, de állítását megbizonyítani elfelejté.

²⁾ Emlékkönyv kiadta a bpesti növendék papság 1881, 143 l.

³⁾ Történelmi adattár. I évf. 45 l.

⁴⁾ Az aradvármegyében levő ó és új várak statisztikai ismér. Tudományos gyűjtemény 1817 évf. XII für 74 l.

⁵⁾ J. m. 191.

(1333-ban a minesi fizetett egy fél fertot, a kovácsii 43 banalist, a pálülési 34 banalist. Ennél többet csak 3 fizetett) mind e helységek virágzó állapotát mutatják. Azt hiszszük, nem is szükséges mondanunk, hogy Kovácsi alatt Kovasincz, Kevi alatt Kurin, Ménesi alatt Ménes, Pálülése alatt Paulis értendők. Hisz ezt már mindenki, a ki Arad megye története iránt érdeklődik, igen jól tudja.

Pálülésénél már majd elérjük a Marost, a mi majd nem annyit jelentene, hogy végeztünk a Maros jobb oldalán határt képező plébániákkal. Még csak egy van hátra: Kalodva, a jegyzék szerint Galadva s ebből kis áttétellel Gladova. Első pillanatra mindnyájan a mai Gladovára gondolunk, de vajon helyesen-e? Kalodva, v. Gladova öt is volt a világosi várhoz tartozó kalodvai kerületben (Felső, Disznó, Unas, Magyar- és Kis-Kalodva). Ezek közel fekhettek ugyan egymáshoz, de mind csaknem állhattak a mai Gladova helyén. És csakugyan Ulászló királynak a kalodvai pálosok számára kiadott 1501-iki oklevele a pálosok kalodvai kolostorát a Maros révénél fekvőnek mondja.

Tehát lenn körülbelül a hol a gladovai patak a Marosba ömlik szintén állott egy Kaladva (talán a későbbi magyar Kalodva) s mi azt hiszszük, hogy nem tévedünk, ha az 1333-ban álló plébániát idehelyezzük.

Állításunk eléggé okadatolva lesz annak felemlítésével, hogy történetiróink: Botka, Pesty stb. általános nézete szerint a gyarmatosítás először csak a síkságon és folyók mellett haladt, a hegyes vidéket csak később szállták meg, és csattanós példákat hoznak fel Bereg, Máramaros, Liptó, Arva stb. példájában. Itt sem történt különben. Arad megye hegyes részei is csak később, a kenézségek segítségével, népesültek. Későbbi telepítvény lehet e szerint a mai Gladova, melyet kenézek alapítottak. Nem tartozik hozzánk itt bővebb kitérést tenni a régi Arad és Zaránd megyékben fekvő kenézségekre, melyek megdönthetetlen bizonyítékot képeznek az oláhok későbbi történet, s lassan húzódó betelepedésére; nekünk¹⁾ elég rá utalni, hogy véleményünket támogassa.

Elérkeztünk ekkép ismét a Maroshoz. De lajstromunk most már semmi utasítást sem ad vajjon fejebb kell-e most húzodnunk a Maros mentén? És ez nem is csoda. Az innen Erdély felé terjedő vékony terület akkoriban csak nem teljesen

---

¹⁾ A zaránd-vármegyei kenézségekről értekezett gr. Kemény József az „Uj magyar muzeum“ 1854 évfolyamában. Fábián Gábor még az oláhokat tartotta Arad-megye első lakosainak i. m. 172. l.

lakatlan, v. gör. keleti vallásu oláhok gyér telepítvénye volt. Radnánál körülbelül, ha nem is kiczirkalmazva, de tényleg végződött az orodi főesperesség. Azért nem tudunk eléggé csodálkozni nagy tudományá történetirónk Pesty Frigyes azon állításán, hogy az aradi egyház határa (1228) pedig Torda vármegyéig nyúlt.¹⁾ Egyházmegyék határaitól lévén szó az aradi egyház alatt bizonyosan a főesperességet értette, holott az idézett oklevél, mely különben is nem 1228, hanem 1276 körül való, az aradi káptalan Egyházfalva nevű birtokáról szól, mely Szentmiklóssal, Mikud bánnak birtokával volt határos, s egyházmegyéileg Erdélyhez tartozott. Az oklevél különben sem tételez föl területi összefüggést.

Tehát 1333-ban bizvást Radna vidékére tehetjük az aradi főesperesség határát, azon megjegyezéssel, hogy e határt nem egy másik főesperesség, hanem a természet szabta, és ha távolabb pl. Kapronczán, az Ábrahámffyak birtokán, vagy Tóthváradon plébánia alakult, a határ is egész oda terjedt. Mielőtt a Marost átlépnök, czélszerűnek tartjuk még felsorolni azon plébániákat, a melyek az eddig kimutatott határok közt, a Maros jobb partján feküdtek. Kezdjük az ismeretleneken.

Első ezek közt Papi, akkori írásmód szerint Popi (1333, 34 és 37-ben). Hogy a Maros mellett feküdt az bizonyos onnan, hogy János király 1529-ben Budáról Temesvár felé húzódván, Nagy Iratostól Papira jött, s itt kelt át a réven.²⁾ Az 1723-iki katonai térképen pedig nem messzire a Marostól Popin névvel Marján és Csálya közt, tehát épen Pécska keleti határán. Virágzó helység volt, mignem 1430 körül mezővárossá lett. 1439-ban már az volt.³⁾

Árky csak — 1337-ben fordul elő. — Csálya mellett kellett feküdnie, mert mikor Petrovics Pétert a csályai várba beigtatták, jelen voltak az árkyi jobbágyok mint szomszédok. Az 1723-iki térkép közvetlen Csálya alatt egész a Maros mellett „Jareck“ nevű elpusztult helységet jelez.

Ez alatt bizonyosan Ároky vagy Árky lappang, mert a J itt csak olyan későbbi járulék mint a Járkosnál, melynek régi neve Árkos. Egyike volt a legkisebb plébániáknak, mert papja (Miklós) csak 3 banalist fizetett.

A következő 3 plébánia csak annyiban sorolható az isme-

¹⁾ i. m. 103. l.

²⁾ Szerémi György emlékirata Magyarország rontásáról. (Magy. tört. eml. II. osztt. írók I.) sor 1.

³⁾ Teleky: Hunyadiak kora. I. k. 62. l.

retlenek közzé, a mennyiben már csak egy határrész, egy folyamág tartotta fenn nevüket. Ezek Csálya, Csolt és Keresztúr. Csálya (Chala) egykor virágzó helység és igen jelős, biztos erősség, az Aradtól nyugatra fekvő csályai erdőben feküdt s idővel külső és belső Csályára oszlott. Csolt, melynek neve később szörnyű elferdítéseken ment keresztül (Csihold és Chivlott Fábiánál i. m. 24., 216 l. Czirthha Magyar Sion IV. évf. 802 l.) Manderlak és Csicsér közt állott s a Maros egyik ága most is Csoltinak nevezetik.

Keresztúr ma már csekély pusztá a szabadhelyi határban. Ezen kívül plébániák voltak még Mikeloka, Panád, melyek ma is ily néven ismeretesek. Szombathely ma már Szabadhely. Hogy Szombathely helyett csakugyan Szabadhely értendő, kitűnik a tört. adattárban között¹⁾ Földváry összeírásból, hol Szombathely helyett már „Zabathel“ van írva.

1337-ben van egy János pap felemlítve de „Zehum pauli“; ez elferdített név alatt, úgy gondoljuk Szentpál rejlik „de villa Zeent pauli“ helyett. És ha ez áll, akkor az ismeretes plébániák száma egygyel szaporodik.

De hol van Arad? Talán csak nem volt oly jelentéktelen hely, hogy saját plébániája se volt volna? Nem, hanem, ha szabad Pozsonyról analogiát venni, a plébánia itt is a káptalan vezetése alatt volt és ezzel együtt már 1295-ben kivette VIII. Bonifác a csanádi püspök hatósága alól és az esztergomi érsek alá rendelte.²⁾ Ez is, hogy t. i. Arad nem található az aradi főesperesség plébániái közt bizonyítja, hogy a tizedszedők nem jártak főesperességről főesperességre, plébániáról plébániára, mert különben Aradot is fölveszik, hanem inkább a főesperesek küldték el jelentéseiket főesperességükről. Ennél fogva e jelentések teljesen hitelesek és nem lehet eléggé sajnálni, hogy az idő vasfoga annyi romlást tett rajtuk.

Lépjük most már át a Marost, ott a hol legbiztosabb, Lippánál. Idegen területen vagyunk. Idegen most, de nem volt az régenten. Sőt itt kezdődött még csak Arad megye nagysága. Messze Bulesig³⁾ és Facsetig⁴⁾ kikicsapott itt a határ, közbe-közbe a komjáti s más oláh kerületekkel megszakítva. Nem lehet és nem szabad e csapongásában követnünk, mert sokkal kevesebb az adat, mely Arad megye erre való

¹⁾ I. évf. 423 lap.

²⁾ Fejér Cod. Díp. VI. k. 350 l.

³⁾ Fábán i. m. 12 l.

⁴⁾ Pesty i. m. 40 l.

terjedését mutatja; sokkal ingadozóbb volt a terjedés, hogy sem valami biztosat állíthatnánk, eltekintve attól, hogy talán a kiterjedés csak a XV. század szüleménye. Pedig szép hasznát tudnók venni e nagy határtávolságnak. Épen ott van a tizedjegyzékben két Monostor és két Szécsény, milyen jól lehetne csak az egyiket a Facettól délnyugatra, de már a Begén is túl eső Monostor és Szécsány (a névkönyv szerint Szécsény) falukra alkalmazni. Itt talán helyet találnánk Gerláfalva és Geroldháza plébániáknak¹⁾ is; így pedig mind a 4 plébániát olyannak kell neveznünk, a melyek nemcsak, hogy ismeretlenek, de még helyüket sem mutathatjuk meg, mint azt eddig a különben szintén ismeretlen plébániáknál tettük. Kutatásaink ezekre nézve hiábavalók voltak; más, ki az alvidék történetét egyenesen kutatja, talán szerencsésebb lesz nálunk, s meghatározza e 4 plébánia fekvését. Adja Isten, hogy úgy legyen; e sorok irójánál senki sem fog jobban örülni a jó sikernek.

Állapodjunk meg tehát Lippánál. Ez volt az első plébánia. Miklós, a plébános első izben, 1333-ban, többet fizetett, mint akármelyik prépost v. kanonok, később is többet, mint akármelyik plébános a temesvárit kivéve. Nem is csoda. Lippa volt akkor az első város a Maros mentében, Csanádot sem véve ki, annál kevésbé Aradot. Itt volt a Maroson lejövő só raktára, itt székelt egyik kamara gróf, itt tartózkodott több izben Róbert Károly számos udvarával, még szivesebben felesége Erzsébet. Ekkor emelkedett Lippa szabad királyi várossá, ekkor vagyonosodtak polgárai. Azért nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy Lippa volt Aradmegye disze, legelső városa, honnan csak a XV. században 6 ifju látogatta a bécsi egyetemet.²⁾ Lippához a tizedjegyzék szerint a keszii plebánia esett legközelebb. Kesziből származott Keszi Balázs a sólymosi várnagy, ki a Hunyadiak korában oly nagy szerepet játszott.³⁾ Mai neve Keszinez ép úgy származott, mint Kovasinez Kovácsyból. Ezt a helyet egyszersmind határu fogadhatnók el, ha a temesi főesperesség plébániái közt előforduló „Pokd“ hely neve Bogdora, vagy Neuhoft lenne magyarázandó.

Ebbe sem lehet egykönnyen beleegyeznünk. Mert igaz

¹⁾ Balássy Ferenc: A „biezerei apátság“ ezimű értekezésében, Magyar Sion VI. k. 336—350 ll. Gerláfalvát a mai békésmegyei Gerlára magyarázza. Csakhogy Gerla 1280 Gerla volt (Haan i. m. II.) nem Gerláfalva, azonkívül a mint fentebb kimutattuk, az orodi főesperesség csak Kurtiesig terjedt, de nem is terjeszkedhetett, mert közbe esett a pankotai főesperesség.

²⁾ Fraknói „Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen“ 41—67 ll.

³⁾ Fábian i. m. 208, 234, 255 ll. Pesty szerint 1449, 1452—56-ban Aradmegye alispánja. Századok 1873 évf. 647 l.

ugyan, hogy Bogda régi neve Bagd és így Pagd, Bagd meglehetősen egyezik, de ez a Pagd, Teremi, Kenéz, Németi és Beregszó plébániák közt fordul elő, ez pedig nyíltan a régi Popdra vagy Papdra vall és inkább hihető, hogy a „p“ a „k“-val hibásan fölcseréltetett, minthogy a „B“-ből lett „P.“

Azonkívül s a temesi főesperesség sem terjeszkedhetett tovább a régi temesi Jenőnél, mely 1690-ben Jenovo¹⁾ ma már Janova.²⁾

Keszitől Bariczán (Charlottenburg) és Lukán (Greifenthal) keresztül huzódva, a Beregszó patakot átlépve Bencsek közélebe érünk. Itt állott Simánd, az aradi főesperességben fekvő plébánia. Önkénytelenül is azt fogják kérdeni elvasóim, hogy miért ismeretlen tájékokon tévelyegni, holott ott van a ma szintén Aradmegyében fekvő Simánd? A tizedjegyzék Simándja könnyen erre alkalmazható? Mindenek előtt megjegyezzük, hogy a mai Simánd, máskép Apás, már 1389-ben Zarándban feküdt,³⁾ aztán pedig már fentebb kimutattuk, hogy Aradmegye a török hódoltság előtt, Ujfalunál és Morocznál vagyis Kurticsnál, Szt. Annánál sohasem ért feljebb, következőleg itt nem lehet az e határon túl eső Simándról szó. Ellenben legkevésbé sem követünk el historicus hibát, ha a Beregszó patakig haladunk Arad határával, mert Fülöp fia Benedek 1323 (tehát a tizedszedés előtt egy 10 esztendővel) Philuplaka nevű birtokát eladván, az oklevél azt írja, hogy e birtok Arad megyében „iuxta fluvium Berekzo“ (a Beregszó folyó mellett) fekszik.⁴⁾ Ugyanez oklevél az, mely egyelőre tájékoztat bennünket Simánd fekvéséről, mikor azt mondja, hogy a szomszédos és határos simándi nemesek az eladásba beleegyeztek.⁵⁾ Teljesen utba igazít bennünket az 1728-iki térkép; ez épen Bencsek mellett egy Simánda nevű pusztult falut mutat, már pedig, hogy Simánda Simándból lett, azon nem kételkedhetik senki.

Simándtól nem messzire szintén plébánia állott, ha nem is épen a határon, de attól nem messzire. Mostoha sorsban részesíté a tizedjegyzék, mert neve csak egyszer van hibátlanul kiírva t. i. 1335-ben Machalaka máskor Makalaka vagy

1) Történelmi adattár IV. évf. 26 l.

2) Téves dolog tehát a temesi főesperesség e plébániáját a történelmi adattár szerkesztőjével Borosjenőre magyarázni. Ezt nemcsak mi mondjuk, hanem indirecte Pesty egyik kisebb értekezésében.

3) Fábán i. m. 153 l.

4) Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. II. k. 1881, 109 l.

5) U. o.

„Mikalaka“ (1336) vagy végre Machala (ka) 1337. Innen van aztán, hogy a névkönyv a mai Mikalakának tartja. Hogy e vélekedés hibás, az bizonyítja, hogy Mikalaka régi neve Mékelaka volt, erre pedig jobban illik a jegyzékben előforduló, Mekilaka (1333) és „Mikela (ka)“ eltekintve attól, hogy az 1335-iki „Machalaka“-t soha sem Mikelakának, hanem mindig „Mácsalakának“ kell olvasni. Mikelaka papja volt Elek, Mácsalakaé Márton, kit a jegyzék 1335-ben úr „Dominus“ czímmel tisztel meg. Hogy Mácsalaka nevű helység egykor csakugyan volt Aradban, bizonyítja II. László 1506-iki oklevele, melylyel a sződi kastély felét a Gersei Petőknek visszaadja.¹⁾ Az aradi kanonokok közt is sokáig (1452—58) ott szerepel Mácsalaki István (Stephanus de Machalaka), a kinek praedicatuma bizonyosan a mi Mácsalakánkra vonatkozik, mert az aradi kanonokok a XV. században, mind e vidékről kerültek ki. Fekvésére könnyen rátalálunk, mert nevét rendes szokás szerint elferdítve, fentartotta a temesmegyei oláhság (nem csak az oláhság, de magyarul is így hívják) mely Blumenthalt maig is Máslaknak hívja. Mácsalakából rövidítve Mácsalak (Mikelaka = Mikelak) és ebből Máslak.

Blumenthal vagyis Mácsalakától legegyszerűbben Szécsányra régen Szécsenyre jutnánk, hanem a tizedjegyzék alapján bátorkodunk ennél jóval messzebbre a mai Murány felé kicsapni. A tizedjegyzékben 1333-ban a 7-ik helyen Péter pap áll, a ki „sacerdos de Oyoverod“ volt. No ha a hetes szám szerencsétlen, az itt csakugyan beteljesül, mert e helység oly szerencsétlenül van kiírva, hogy valami betűelemzéshez kell fogni, ha ki akarjuk magyarázni. Már fentebb is hasonló elferdítéssel találkoztunk volt, mert Egyed pap „de Oyzevczog“ van írva, de itt könnyen kiigazodhatunk, mert ugyanez Egyed alább (1336-ban) „sacerdos de Mezenzak“, a mi annyi, mint Mezenság Mezeuság (az u és n majdnem mindig fel van cserélve). E szerint az első 1333-iki kiírást „Oyzevvsogi“ így kell kijavítanunk Me (Oyc helyett) zevv- (e két vv mindig a w-t pótolja) ság. Ha már most Oyoverod-ra alkalmazzuk Moverod lesz belőle, a mit csak is Moyerod Mogyoródra lehet magyarázni. Az 1723-iki térkép Piskitól, azaz Bruckenaútól északra egy Mogirovda nevű elpusztult falut tüntet fel, s ebben lehetetlen rá nem ismerni a magyar Mogyoródra, melyhez az oláhság szokás szerint hozzáragasztotta

¹⁾ „Possessiones Machalacka, Zabran et Kassa in comitatu Orod ad Castellum Zewdy pertinentes.“ Hazai okm. tár V. k. 398 l.

a maga „a“-ját (Bogda, Simánda, Csolda, Bobda stb.) Ez az elpusztult falu volt a tizedjegyzék szerint az orodi főesperesség legdélibb plébániája, tovább már nem nyulhatott, sem a főesperesség, sem a megye; mert Piski (Bruckenu) Acsád (elpusztult), Zsadány, Kakat (Orczyfalva), a temesi főesperesség határait képezték. Kakattól nem messzire feküdt az aradi főesperesség egyik határ plébániája a ma is létező Monostor falu. Itt aztán a csanádi főesperesség kezdődött és Túregyháza (Majlátfalva), Tóti (Totin, Nagyfalutól 1 mérföldre keletre) és Szentpéter¹⁾ Székesuttól északra jelzik, hogy meddig terjedett a csanádi főesperesség és egyuttal, hogy eddig terjedhetett az aradi főesperesség.

De vajjon csakugyan eddig terjeszkedett-e? Mi azt állítjuk, de csak a mennyiben a Maros mentéről van szó. Igaz ugyan, hogy az ismert helyek közül Föllak a legnyugatibb, ez pedig még jótávol van a régi Szentpétértől, azonban mégis állításunk mellett maradunk, s azt be is bizonyítjuk, ha sikerül megkeresnünk egy virágzó, nagy szerepet játszó helységnek, talán később városnak fekvését. És ez volt Kerekegyház, latinosan Rotunda Ecclesia. Állásunk annál bajosabb, mert véleményünk felállításában két igen tekintélyes és nagyérdemű történeti íróval kell küzdenünk. Nagy, Lippa után legjövédelmesebb plébániát kell visszanyernünk s vele együtt egy hatalmas családot, Arad megye egykori oligarcháit.

Az említett tekintélyes történetírók Balássy Ferencz és Haan Lajos. Mindkettő azt állítja, hogy az aradmegyei Kerekegyháza a Csabától délre eső Kerekegyháza pusztán állott. És pedig Balássy épen a tizedjegyzékben említett Kerekegyházzól²⁾ tehát az 1333-ban előfordulóról, Haan pedig az 1463-ban Mátyás király által anyjának adományozott faluról³⁾ vélekedik ekkép.

Mi a bizonyítékuk? Az, hogy Kerekegyháza puszta Csaba mellett ma is meg van, Aradban pedig ilyesmit hiába keresünk, mert ilyen helység nincs. Ez egy helynek meghatározására nem elég, hanem csak akkor érne valamit, ha bebizonyítanók, hogy ilyen nevű helység Arad megyében nem is volt. Így magában a helynév keveset, sőt semmit sem bizonyít, mert, ha az aradmegyei Földvár elpusztult volna már

¹⁾ Megjegyzendő, hogy Német-Szentpéter az 1723-iki térkép szerint, nem a mai helyén, hanem az Aranka és Maros által képezett szigeten a Maros közelében, körülbelül Szemlakkal szemközt feküdt.

²⁾ Magyar Sion IV. évf. 43. l.

³⁾ I. m. I. k. 214 l.

most minden oklevelet a békésmegyei Földvárra kellene vonatkoztatni? Vagy, hogy közelebről vegyük a példát, most nincs Aradmegyében Apáczafalu, de volt a török uralom előtt,¹⁾ és pedig különböző a csanádmegyeitől;²⁾ a XVIII-ik századbeli Aradmegyében nincs Szöllös, de volt, és pedig különböző akár a régi zaránd- ma aradmegyei, akár a csanádmegyei Szöllöstől³⁾ s már most szabad-e az Aradban fekvő helységeket a Csanád vagy Zarándban fekvőkkel egynek tartani? Hasonlóképen áll Kerekegyházáról.

Mi bevalljuk, hogy érdekünkben áll, egy a mai Kerekegyházától különböző Kerekegyházát a régi Arad megyében kimutatni, mert különben Aradmegye északi kiterjedéséről kifejtett nézetünk rombadől; ez azonban legkevésbé sem gyöngíti érvelésünket; itt is az igazság keresése és nem az érdek lebeg szemünk előtt, s ha más Kerekegyházát nem tudnánk kimutatni, fentebbi állításunkat nem is kockáztattuk volna. Bebizonyítjuk tehát,⁴⁾ hogy a török uralom előtt Csanádmegyében a Maros balpartján és pedig Nagyfalú körül egy más Kerekegyházfalú létezett és hogy e falu a XVI. század előtt Aradmegyéhez tartozott.

Az első pontot így bizonyítjuk. A Csaba mellett fekvő Kerekegyház 1556—62-ig a gyulai és fővényesi Gaal családé volt és Zarándmegyében feküdt⁵⁾ és már 1525-ben pusztá volt. Ugyanazon időben 1561-ben Földvály összeírása egy másik Kerekegyházfalut említ Csanád megyében, a Dóczyak és Ocsarovics Demeter kezén, ez pedig nem csak nem volt pusztá, hanem vetekedett akárhány aradmegyei helységgel, mert 15 portája volt.⁶⁾ Azonkívül még, hogy t. i. az egyik Zarándban, a másik Csanádban fekszik, egyik pusztá, a másik népes helység, legvilágosabb bizonyítéka a 2 falu különbözőségének az, hogy a csanádmegyei Kerekegyház a Maroson túl vagyis a Maros balpartján fekszik. Ezt is a Földvály összeírása mutatja meg, mert ez Békés s Zarándmegyékben még a szolgabírójárásokat is tekintetbe veszi, Aradban s Csanádban pedig a Maros határvonalat tartja meg pontosan. Már pedig Földvály Kerekegyházát a Maroson túl fekvők közt sorolja fel és pedig Thúregyház (Maj-

¹⁾ Történelmi adattár. I. évf. 424 l.

²⁾ V. ö. Tört. ad. I. évf. 424 és 372 l.

³⁾ U. o. 424, 374 és 331 l.

⁴⁾ Magyaróssy: Gyula hajdan és most 1858. 175 l.

⁵⁾ Haan, i. m. II. k. 143 l.

⁶⁾ Rácz, i. m. 110 l.

látfalva), Szentiván, Nagyfalu, Serfesz, Táti, Rákos, Munár, a régi Csanád megyének keleti részén eső faluk közt,¹⁾ tehát Kerekegyháza is ott feküdt.

Ha pedig a csanádmezei Kerekegyház, Nagyfalu és Németszentpéter körül feküdt, nem is volna szükség határozott adatot hozni fel annak Aradban való fekvésére nézve, elég volna erre olyan hasonló esettel felelni, mint a milyen Serfeszé, mely 1330-ban Aradban,²⁾ de 1561-ben már Csanádban feküdt.³⁾ De mi határozott adattal is rendelkezünk, mert mikor Hunyady Jánost és fiait az aradi káptalan a kerekegyházi uradalom birtokába igtatta, Kerekegyház Asszonyfal és a két (Weres és Kerek) Vingával együtt Aradmegyében feküdt.⁴⁾

Következik ez abból, hogy az oklevélben mind a 2-szer első helyen áll Aradmegye (in Orodiansi et Chanadiansi comitatibus); ez tehát legalább is a négy először nevezett helységre (ezek a felhozottak) vonatkozik. És mikor Mátyás király 1463-ban Kerekegyház és Nagyfalu felét anyjának adományozza, mindkettő Aradmegyében fekszik.⁵⁾

Azt hisszük az elmondottak elégségesek arra, hogy állításunkat támogassák és bebizonyítsák. Tehát nem a békésmezei Kerekegyháza, hanem egy elpusztult, régen Arad, most már Temesmegye területén fekvő faluról van szó, és ennél fogva nincs megdöntve Aradmegye északi határáról fent előadott érvelésünk. És az annál fontosabb, mert így megtartjuk Aradnak, a Lackffy család egyik nevezetes ágát a kerekegyházi Lackffyakat, a kikről azonban, ha Isten segít, máskor értekezünk. Eddig azonban csak annyit bizonyítottunk, hogy Kerekegyház Nagyfalu körül fekehetett. Nagyobb bizonyosság okáért még egy bizonyítékot hozunk fel. És ez, hogy Hunyady-nak említett beigtatásán Kerekegyház birtokába, a szt. demeteri Besenyők vagy Besenyiek is megjelentek, mint határosok és szomszédosok, és pedig azért, mert övék volt Bodrog.⁶⁾ Ezzel ismét egy lépést tettünk Kerekegyház meghatározására, a mennyiben már most tudjuk, hogy Bodrog és Nagyfalu, vagy Szentpéter közt kell keresnünk. Ime így most oklevelek alapján meghatároztuk azt a 2 mértföldnyi területet, melyen Kerekegy-

¹⁾ U. o. 110 l.

²⁾ Nagy, Anjoukori okmánytár II. k. 480 l.

³⁾ Rác i. m. 110 l.

⁴⁾ Békésmezei okl. tár. 68—69 ll.

⁵⁾ Haan i. m. II. k. 71 l. Ezzel azonban nem vitatjuk, hogy ez oklevél, vagyis másolata, minden tekintetben kifogástalan.

⁶⁾ Fábán i. m. 25 l.

ház feküdt. Már most csak egy kis utmutatás és megtalálhatjuk. Ez a kis utmutatás megvan az 1723-iki katonai térképen, mely az Aranka-Maros által képezett kis szigeten, nem messzire onnan, hol az Aranka a Marosból (Föllakon alul) kiszakad, egy „Kerekik“ pusztult falut jelez. Az előbbieket után nem lehet kétség, hogy ez alatt Kerekegyházat kell értenünk és azok a német tisztek, a kik Túregyházát „Duzikais“-nak, Fejéregyházát „Firitiasch“ és „Firkiassch“-nak írták, nem is nagy hibát követtek el, mikor Kerekegyházát csak „Kerekik“-nek jegyezték föl.¹⁾ Talán túl sokáig is foglalkoztunk már e pusztult faluval. Mentegetésül azt hozzuk fel, hogy a kerekegyházi Laczkffy család ősi fészket, az aradi főesperesség második plébániáját megkeresni, megérdemli a fáradságot a kijelölt határon belül. A már említettek kivül az 1333—37 terjedő időközben, még számos egyház volt. Ezek közül Föllak,²⁾ Zádorlaka, Ság, a tizedjegyzék szerint Mezőség (most Segenthau), Vinga ismeretesek; Szécsány régen Szécseny³⁾, Féregyház régen Fejéregyház csak keveset változtak. Nagyobb változást szenvedett Ellősfalva, rövidebben Ellős (Ellensfelva 1337, Hellesfalva 1336 és Helleus 1335-ben). E név kimagyarozására régi onomastica van hivatva, mert e szerint őseink az Illés nevet Ehelős (Ehellous⁴⁾) és Elleus-nek⁵⁾ nevezték és bizonyosan Ellyősnek is ejtették. Tehát Ellyősfalva ma annyit tenne mint Illésfalva, a falva ragaszték idővel elmaradván, maradt csak Ellyés, a mit az oláhság „Allios“-ra fordított el, úgy hogy a régi jó magyar helynév csak nem felismerhetetlenné és kimagyarozhatatlanná vált.⁶⁾

Hasonlóképen megváltozott a régi híres Szódi vagy Zódi város a tizedjegyzék szerint Sevdvy 1333, Zovody 1336, és utoljára hibátlanul (Zendi) Ze(u)dy 1337-ben, melynek híres kastélyát a Petők, Patóczyak birták. Nevét az oláh nép Sefdinre változtató, a betelepített németység pedig új falut épített helyére Schöndorf (Szépfalu) néven. Talán ideje volna régi nevét visszaadni.

¹⁾ Kerekegyház mellett feküdt 1343-ban Vonuc (Fábián i. m. 226 l.) Ha ez egy az 1226-ban említett Vorur faluval (Kat. hist. crit. Regn. VI. 466 l.) akkor Kerekegyház fekvése más helyről meg lesz határozva, mert Pesty azt állítja, hogy Vorur neve mai nap is megvan. A hely nevek és tört. 1878. 20 l.

²⁾ Így találom írva a legrégebb oklevélben 1330-ból (Fullak) (N. Anjoukori okm. II. 480) a tizedjegyzék is, hol Felak, hol Föllaknak írja, de sohasem Fönlaknak vagy Fönlaknak.

³⁾ Az aradi kanonokok közt 1438—48-ig fordul elő Szécsény János.

⁴⁾ Hazai okmánytár. IV. 97 és 163 l. 1330—32 körül.

⁵⁾ Nagy, Anjoukori okmánytár. II. k. 243, 611, 631 l. 1330 körül.

⁶⁾ Ezt bizonyítja Pesty Frigyes. A helynevek és története. 54 l.

Ma már ismeretlenek: Kér (Nagy- és Kis-Kér), mely a Maros mellett Kisfalud és Kisfalu közt feküdt, s Asszonylaka. Ez Kértől épen délre, Fűskúttól egy kissé északnyugatra — a mai Wisenhaid vagy Réthát helyén — állott. Szőlőkötő volt, de nem meszire egymáshoz. Egyiknek mellékeve Aranyos volt. Mind a kettő 1333-ban egyszerre plébánia lett, és mindkettő Vingától északnyugatra feküdt. Itt verte meg Jován czár Perényit 1527-ben.¹⁾

Apácza. Ennek fekvését az 1709 után megjelent „Mappa Regni Hungariae“ határozza meg. Ezen ily sorrendben jönnek a marosmenti helységek: Fenlak, Bodrog, Opatitza (Apácza), Senmiclous (Kis-Szentmiklós), Kier (Kér).²⁾ Világos ebből, hogy Apácza Uj-Arad helyén állott, a mint már Bárány Ágoston is állította Temes vármegye emlékében.

Még egy nevezetes plébániát nem említettünk, — Biczereét. Nevezetes hely ez, nem plébániájának nagysága miatt, hanem azért, mert itt állott a híres biczeri apátság. Balássy azt, hogy 1333—1337 itt plébánia is volt onnan magyarázza, hogy ekkor épen az apátság idegen kézen volt.³⁾ Ekként a biczeri plébánia csak olyan ideiglenes valami volt volna. De másrészt van adat arra is, hogy az apátság mellett valóságos plébánia is volt,⁴⁾ s azért Balássy nézete elfogadható, de nem szükségképen. Biczere fekvéséről sokat összevissza irtak már történetkutatóink, de igazi fekvését még egy sem mutatta ki. Addig is, míg bővebben kifejthetjük álláspontunkat, megjegyezzük, hogy Biczere a Maros partján Zábrány és Lippa közt, körülbelül Pálulásával szemközt állott. E szerint az 1333—37-ben az aradi főesperességben fekvő plébániák körül mindössze 5 ismeretlen fekvésű, és pedig: Zehum Pauli, Monoksir, Gerlátfalva, Geroldháza és Szécseny. Ezek feltalálására és meghatározására első föltétel, hogy biztos kiírásukat ismerjük, mert addig csak hozzávetésekről lehet szó.

Ezzel bevégeztük a régi Arad megye és az aradi főesperesség kiterjedésének ismertetését. Nehogy értekezésünk csonka legyen, meg kell még felelnünk és felvilágosítólag kell szólnunk azok állításaira, kik Arad megyének általunk kijelölt területét elvitatni akarják, vagy legalább más megyék által megszaggottnak mondják. Ilyen Balássy Ferencz, ki azt mondja,⁵⁾ hogy

¹⁾ Szerémi, i. m. 160 l.

²⁾ Szentkláray: „100 év Délmagyarország újabb történetéből.“ — 1880. 17 l.

³⁾ A biczeri apátság ezimű értekezésében. Magyar Sion VI. évfoly. 336—350 l.

⁴⁾ Zichy okmánytár I. k. 600 l.

⁵⁾ Az aradi káptalan székhelye. Magyar Sion IV. évf. 23—30 ll.

Csanádmegye régen Aradon keresztül nyúlt, és annak északi részét egész Világosig magában foglalta, mely 1206-ban Fulgundus (Tündöklő, Világos) nevet viselt. De Balássy urat, az általunk mélyen tisztelt tudósunkat, Fejér hibás másolata¹⁾ tévedésbe vezette. Mert eredetileg az oklevélben nem Fulgundus, hanem Fulgudus van;²⁾ ezt pedig magyarosan Fölgödös vagy Fölgedös-nek kell olvasni. Ez a Fölgedös a pápai tizedjegyzékben is előfordul (Felgedus vagy Folgedus) és pedig a csanádi főesperességben³⁾. Következéleg szó sem lehet Világosról, mert a csanádi főesperesség a Maroson túl terült el, és így Fölgedös is a Maroson túl volt. A másik ellenvetést a csanád-egyházmegyei teszi, mikor a temesi főesperesség de „Scolla“ nevű plébániáját — a névhasználatosság után ítélve — Uj-Aradra helyezi.⁴⁾ Igaz, hogy Uj-Arad oláhos neve Szkéla, de vajjon Uj-Arad helyén a török hódoltság előtt is Szkéla állott-e?.. az nincs bebizonyítva és nem is lehet bebizonyítani, mert Uj-Arad helyén régen Apácza állott. Maga a Scolla név pedig lehet csupán ferdített név is, p. Kalácsa helyett, de lehet valóságos Temesvár mellékéről. És csakugyan az is. Emléke főnmaradt Zsigmond király 1410-iki oklevelében, melyben Veythe és Oskolla falukat tartozékaikkal együtt Mayus-fi Lőrincznek adományozta.⁵⁾ Ha mégis magyarázattal kell szolgálnunk, hogy miként került a Szkéla név Uj-Aradra, ezt megadja a szerbek azon szokása, hogy más helyre áttelepülvén, magokkal viszik elhagyott falujuk nevét is, és az új telepítvényekre ruházzák.⁶⁾ Így kerülhetett Pécska neve is a Nagylakon túleső Pécskről, és Szkéla neve a Temes mellékéről.

A harmadik ellenfél Rác Károly volna, ki — mint tudjuk — Arad helyére Torony mezővárost és a tornyi főesperességet helyezi, és ez által, ha lehetne, tönkre tenné egész fáradozásunkat. De neki már nem felelek, mert a nagyon tisztelt úr a történetírás első szabályát tévesztette szem elől, mikor nem az oklevelekből ítél, hanem megfordítva, az okleveleket csavarja rá az ő ítéletére, csak hogy egyik elmeszüleményét, melybe szerelmes lett, megmutassa; hogy örömét lelhesse abban, hogy az első két zsinat Magyarhonban Arad helyén tartatott. Quod erit demonstrandum.

¹⁾ Cod. Dip. IV. t. 3 v. 34—44 ll.

²⁾ Katona i. m. VI. k. 466 l.

³⁾ Csanád-egyházmegyei névkönyv. 1880. 42 l.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Tudományos gyűjtemény. 1833 évf. 73 l.

⁶⁾ Érdekes példákat hoz fel Pesty: Eltűnt régi vármegyék I. k. 382 l. Helynevek és történelem. 24 l.

Összefoglalva már most a mondattakat: az 1333-tól 1337-ig terjedő időközben, az aradi főesperességben volt 45 plébánia, helység volt még egyszer annyi. Most ugyane kerületben van összesen 44 helység, plébánia pedig csak 23. Hol az egykori népség, hol az egykori magyar katholikusság! Pedig Arad még nem is tartozik azon helyek közé, melyekről Kölchsejvel az kérhető:

Hol van a hon, melynek szent földére,
Győzelemmel esorga Árpád vére?

Hányra lehet jobban elmondani:

Itt van a hon, ah! nem mint a régi,
Pusztaságban nyulnak el vidéki!?

Mikor mennyit fizettek papjai, az ide mellékelt tábla mutatja:

Sorsz.	A hely neve	Papja	1333-ben fizetett	1335-ben fizetett	1336-ban fizetett	1337-ben fizetett
1	Apáeza	János	13 banalist	—	2 garast	3 banalist
2	Aroky	Miklós	—	—	—	3 banalist
3	Asszonylaka	Miklós	33 banalist	—	10 banalist	—
4	Bak	Kelemen	23 banalist	5 garast, 1 banal.	13 banalist	1 garast
5	Biczere	Tamás	13 garast	—	—	4 „
6	Csálya	János	—	—	10 banalist	2 ¹ / ₂ „
7	Csolt	Dénes	—	—	3 garast	5 ¹ / ₂ banalist
8	Ellyősfalva	Márton	—	—	13 banalist	2 ¹ / ₂ garast
9	Fejéregyház	Domokos 1335-37 Mikl.	5 garast	5 garast	—	1 ¹ / ₂ garast
10	Fellak	Márton	1 fertő, 16 ban.	—	21 banalist	3 garast
11	Gerláfalva	Benedek	4 garast	—	—	—
12	Geroltháza	Benedek	—	3 garast	—	—
13	Kalodva	János	26 banalist	—	—	5 banalist
14	Kása	Pál	12 banalist	10 banal.	—	—
15	Kér	János 1337. Lőrincz	—	2 garast	—	1 gar., 1 denárt
16	Kerekegyház	Illés	1/2 márka, 13 ban.	—	8 ¹ / ₂ garast	—
17	Keresztur	Miklós	—	—	—	3 banalist
18	Keszi	Tamás	—	14 garast	7 ¹ / ₂ garast	—
19	Kevi	Miklós	—	10 „	17 banalist	1 ¹ / ₂ garast
20	Kingyed	Póka	—	5 „	2 garast	—
21	Kovácsi	Balázs	44 banalis	14 „	3 ¹ / ₂ garast	—
22	Lippa	Miklós	1 márka, 2 banal.	—	32 gar., 1 ban.	40 garast
23	Mácsalaka	Márton	28 banalist	12 ¹ / ₂ gar.	6 garast	5 garast
24	Marján	Péter	16 ¹ / ₂ banalist	13 garast	—	—
25	Ménesi	Pál	1/2 fertőt	4 garast	4 garast	1 garast
26	Mezőság	Egyed	13 banalist	—	7 banalist	3 banalist
27	Mikelaka	Élek	7 garast	7 garast	5 garast	—
28	Magyarád	Péter	20 banalist	—	—	—
29	Monostor	Péter	60 „	20 garast	—	6 garast
30	Monostrir (ismeretlen)	Kozma	72 „	—	—	—
31	Pálülése	Simon	34 „	—	4 garast	—
32	Panád	Lőrincz 1337. János	6 garast	9 garast	—	3 gar., 3 ban.

Sorsz.	A hely neve	Papja	1333-ban fizetett	1335-ben fizetett	1336-ban fizetett	1337-ben fizetett
33	Papi	János	31 banalist	—	—	2 garast
34	Pély	Miklós	—	4 garast	2 garast	2 gar., 1 ban.
35	Simánd	Miklós	9 banalist	—	—	—
36	Szécsény (ismeretlen)	Benedek, 1335. László	20 banalist	12 gar. minus 1 ban.	—	—
37	Szécsény	János	—	3 garast	13 banalist	—
38	Szentpál (?)	János	—	—	—	3 banalist
39	Szombathely	Domokos 1335-37 János	13 garast	10 garast	6 garast	2½ garast
40	Szöllös	Péter	13 banalist	—	—	—
41	Szöllös	Márton	23	4 garast	—	—
42	Vinga	István	16 „	—	10 banalist	1 garast
43	Zadorlaka	Péter	3 garast	—	10 „	—
44	Zódi	Gergely	50 banalist	—	7 garast	3 garast

E mellé okvetlenül oda kell állítanunk az aradi főesperesség igazgatóit, a főespereseket. A következő főesperesek nevei maradtak fel:

1323—33	Miklós.	1408	Bereczk.
1342—47	Boniochanni de Campello.	1411	Benedek.
1347 és 52 közt	Dombró	1417	Domokos.
	János, Bogdán fia.	1330	László.
1352	Scheffenbergi János.	1445—54	Benedek.
1358	Pelios János.	1466—69	János.
1398—1402	Fábián.	1471	Pál.

Legujabban Csajághy püspök eszközzésére az aradi főesperesség újra fölelevenített, de egész más területtel és kiterjedéssel. Jelenlegi főesperese tudvalevőleg főtisztelendő Libovszky Antal, glogováczi nyugalmazott plébános.

Értekezésem végére értem. Tehát nagy, bő tárgyról csak ennyit? Hiába, többet nem tehettem; ha nem is töretlen, de nagyon rögs volt az út, melyen haladnom kellett; más talán nagyobb szerencsével fogja megtenni. Talán tévedtem is; tévedni emberi dolog, de azt hiszem, hogy a hiba nem bennem van, mert én csak a források után ítéltém. Sok más a tenni való, hogy Arad megye multja igazi világosságában tündököljön. Ehhez kell kezét fogni, vállat vállhoz vetni, és ha a költő szavaival azt óhajtjuk:

Hasadj fel, hasadj fel feslő rózsabimbó,
Pirulj ki, pirulj ki legszebb rózsahajnal,

ezt mindnyájunknak ezer örömmel kell tennünk; majd úgy fog azután Aradmegye története, a még mindig bimbóban rejlő, legszebb rózsává kinyilni.¹⁾

¹⁾ E jeles értekezés felolvasatott az aradi „Kölcsey-egylet“-ben, de már kezdetlő fogva „Értesítő“-nknek lévén szánva, a derek szerzőnek érte szives köszönetünket nyilváníttuk.
Szerk.

A nagyzsámi (verseczvidéki) bronzlelet.

MILLEKER BÓDOGTÓL.

Gróf Karácsonyi Guidó úrnak Kis-Zsámon, (Temes vármegyében), lévő földjei, a mult 1881-iki évben tagosittatván, az összesített birtokrész szabálytalan alakot tüntetett elő. (L. I. T.) A körülárkolás ezáltal szükségessé válván, a kizsámi és moraviczai határ érintkezésénél, a római sáncz mentében, sánczázás közben, a munkások körülbelül 12 kilogramm súlyú, meglehetősen jól patinált bronzeszközökre bukkantak¹⁾, melyek a külön e célra odahordott homokban voltak elásva. A munkások, midőn rövid vizsgálat után meggyőződtek, hogy a tárgyak anyaga réz, és e miatt nem épen „nagy kincset“ találtak, nem igen törődtek a lelettel. Egy közülök azonban mégis vitt magával néhány darabot a közel fekvő Verseczre és megkínálta azok megvételével a Neukomm Bálint fiaiczigü rézműárosokat, kik arra hajlandóknak is mutatkozván, felszólították az illetőt, hogy az egész leletet hozza el magával²⁾; e sorok íróját pedig tudósították az egész ügyről, hogy azon esetben, ha a lelet érdekes, azt megszerezhesse. De az említett munkás nem hozta be a városba a leletet, mint ő azt megígérte volt; mert azalatt míg ő Verseczen járt, Neuhold úr, a gróf Karácsonyi Guidónak Nagy-Zsámon székelő urodalmi tisztartója, ki ezen leletről értesült, annak legnagyobb részét — körülbelül 8 kilónyit — potomáron megvette³⁾. Ezen leletről Rittinger Ede, verseczi terményáros és régiséggyűjtő birtokába a következő tárgyak jutottak: egy öntörög; két különböző nagyságu egyszerű lándzsacsúcs (II. T. 1.); három ugyanolyan vonaldiszes lándzsacsúcs; (II. T. 2.) négy sarló; (II. T. 3.) egy egyszerű karperecznek fele (II. T. 4.); egy nagyobb füles ürvésü (II. T. 5.⁴⁾); és egy kisebb fületlen ürvésü (II. T. 6.); mely utóbbi két darab azonban csonka.

Már aggódni lehetett a fölött, hogy a többi tárgyak is

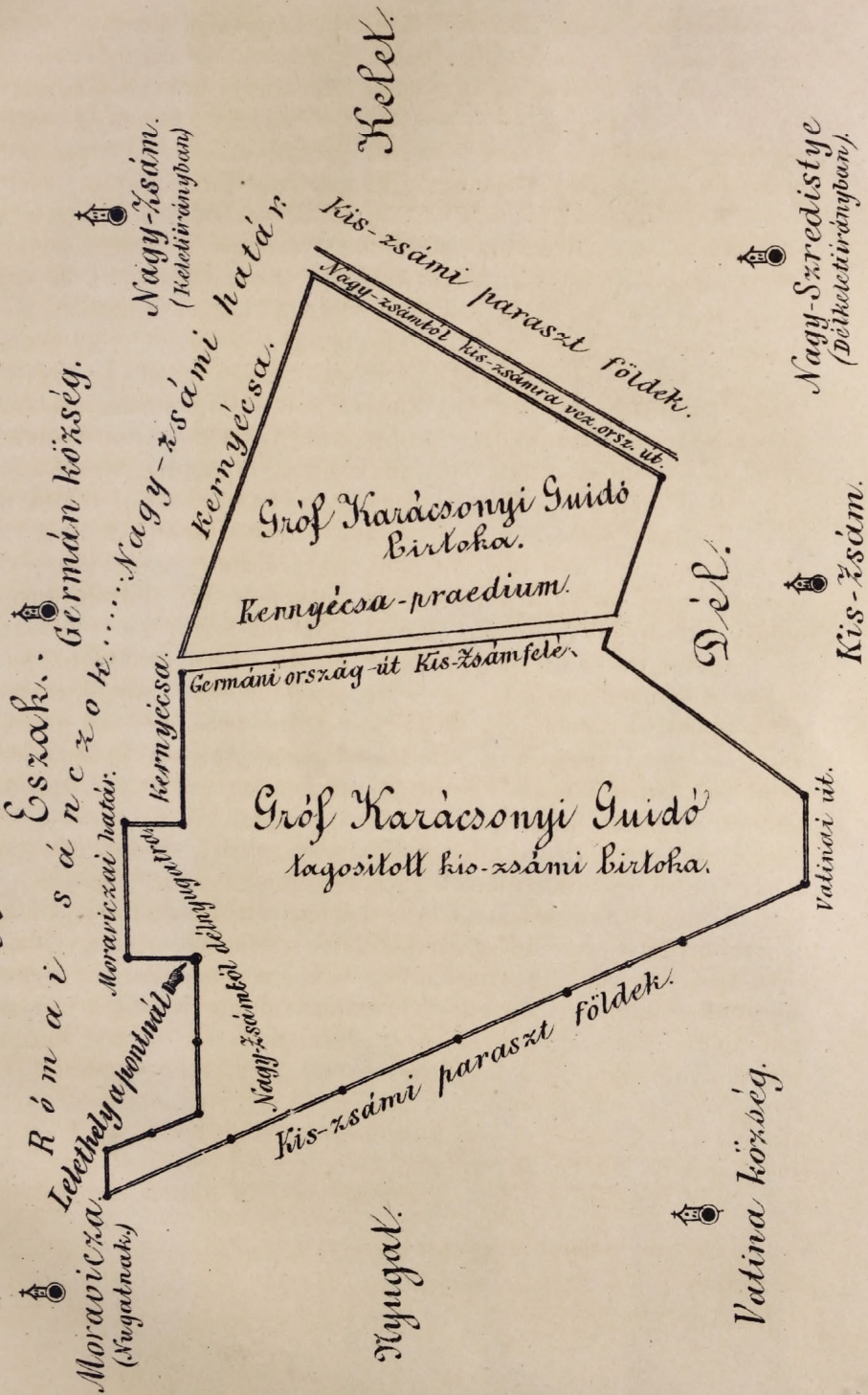
¹⁾ Főtisztelendő Henny S., nagyzsámi esperes úr, 1882. ápril hó 12-éről kelt levele szerint.

²⁾ Ez december havában történt.

³⁾ Mondják, hogy 1 frt. 20 krt. adott volna érte.

⁴⁾ Ez pompás példány, majdnem akkora, mint egy balta.

A nagy-zsámi bronzok lelethelye.

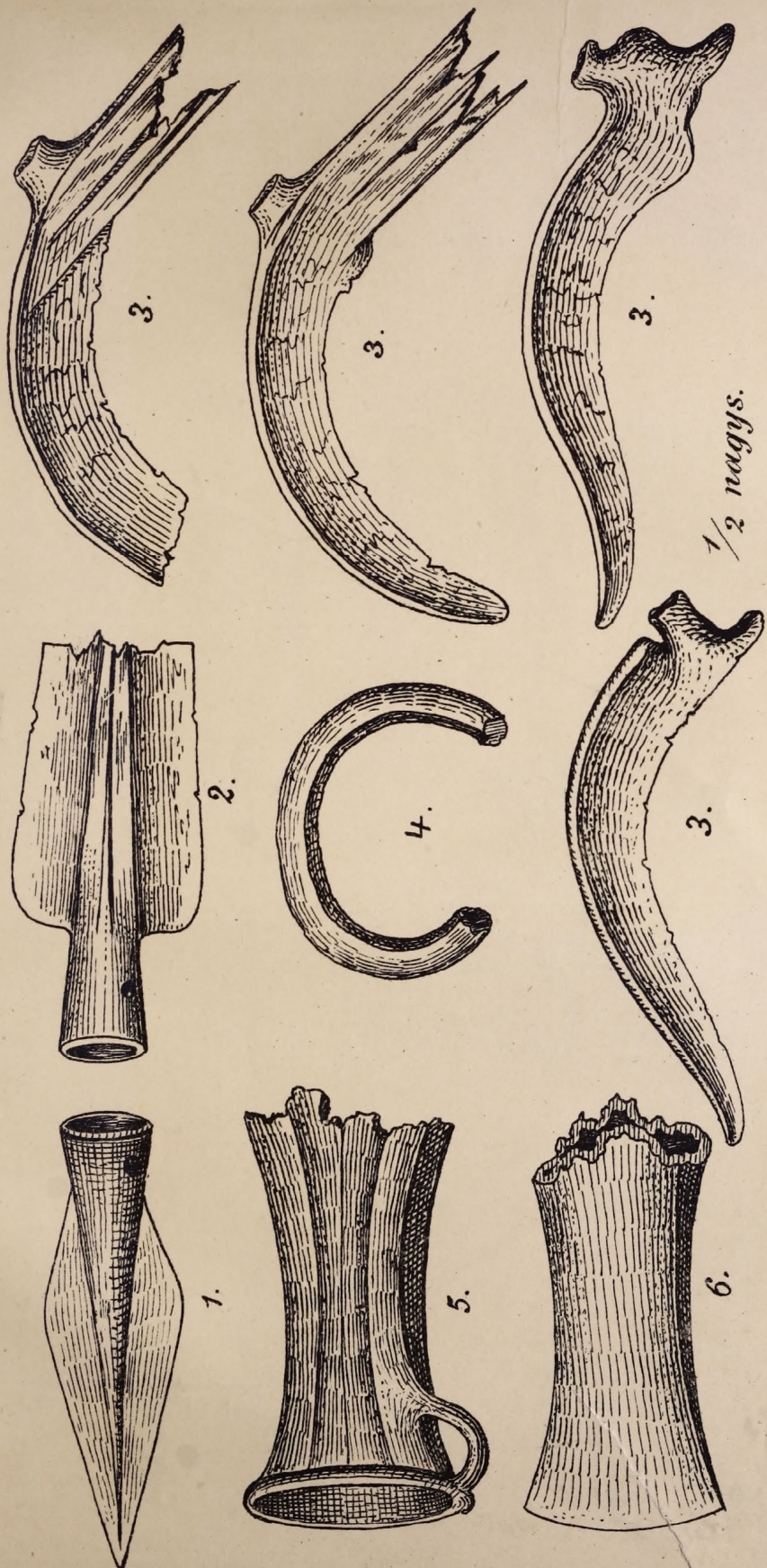

Nagy-xosámi bronz seletőrgyak.

II. Tábla.

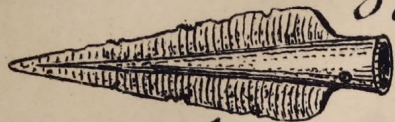

Melléklet az „Értesítő” II. füzeté 112. – 113. lapjaihoz.

Nyom. Bejárók J. Temesvárott.

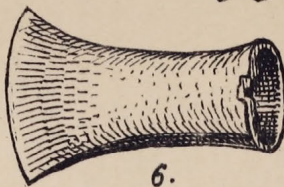
Nagy-rossámi bronz lelet tárgyak.

1.

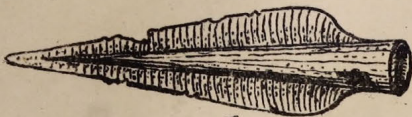
3.

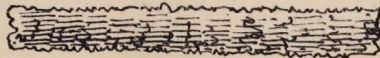
6.

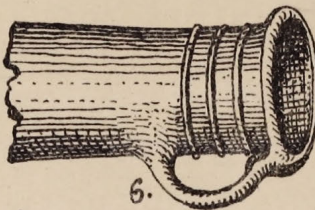
7.

1.

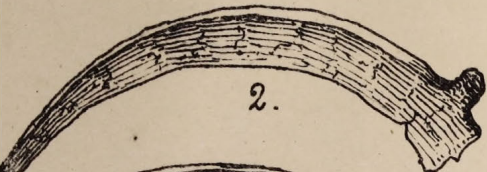
3.

6.

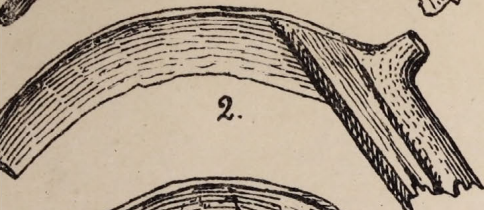
7.

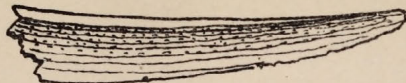
2.

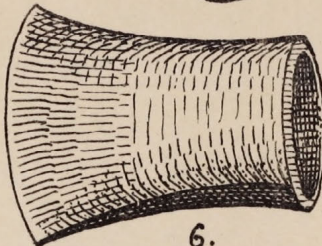
3.

2.

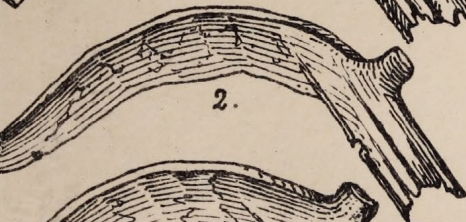
4.

6.

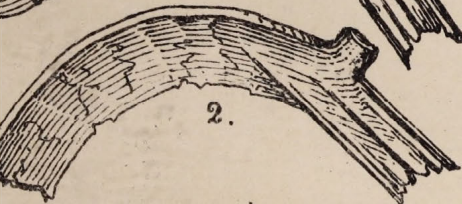
7.

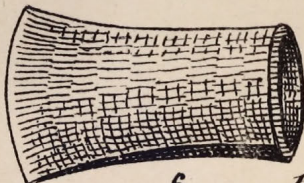
2.

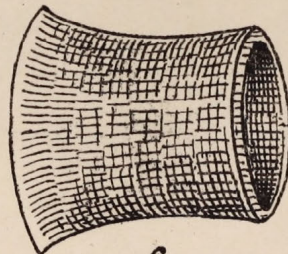
5.

2.

6.

6.

7.

$\frac{1}{3}$ nagys.

urat fognak cserélni, mielőtt társulati muzeumunk, melynek területén van ezen lelhely, azokból néhány darabra szert tett volna. Ekkor segítségünkre jött főtiszt. H e n n y S., nagyzsámi plébános és kerületi esperes úr, kinek buzgólkodása folytán a leletnek második harmada társulati muzeumunkba került, míg a harmadik rész a gróf úr személyes közvetítése folytán a nemzeti muzeumba jutott¹⁾, melynek igazgatója, Pulszky Ferencz, az „országos régészeti és embertani társulat“ egyik ülésén Torma Károly által ezen leletre figyelmeztetvén, annak a nemzeti muzeum számára való megszerzésére magának a gróf úrnak közbenjárását kérte ki. Társulati muzeumunkba a következő darabok kerültek: két lándzsahegy (III. T. 1.), négy sarló (III. T. 2.), három fűrészlemez (III. T. 3.), egy késpenge (III. T. 4.), egy gereblyerészlet (III. T. 5.), három fületlen és egy füles ürvésű (III. T. 6.), (mind a négy vésű azonban csonka), és öt öntörög (III. T. 7.), összesen 20 darab. Vajha társulatunk minden tagja úgy fogná fel tagsági kötelességét, mint ft. H e n n y úr, kinek fáradozásáért a legnagyobb hálával tartozunk.

A lelet összes tárgyainak száma körülbelül 50 darab, melyek többnyire sarlók-, füles és fületlen ürvésűk-, lándzsacsúcsok-, fűrészek- és öntörögökből állanak. Kár, hogy a lelhely tüzetesebben nem lett átkutatva, mert valószínű, hogy a munkások csak a nagyobb darabokat szedték össze, az apróbbakat, mint p. o. a tüket stb. figyelmen kívül hagyván.

A lelettárgyak praehistoricus jellegűek, és egészen hasonlitanak a borjasi bronzokhoz, melyek dr. Szentkláray Jenő v. tagtárs úr szivességéből társulati muzeumunkban őriztetnek;²⁾ a kiszámi lelet a második, mely bizonyítja, hogy déli vidékünk őslakói maguk készítették szerszámaikat és fegyvereiket. Leletünk ugyanis, mely a borjasit sok tekintetben felülmulja, ép úgy mint az, nyilván öntőműhely maradványaiból áll. Az öntörögök, a beolvasztásra összegyűjtött, vagy az öntésből hiányosan kikerült töredékek, és azon körülmény, hogy a leletben sok olyan ép eszköz is előfordul, mely csak imént került ki a mintából, mert az még egészen érdes és kisímitatlan, igazolják feltevésünket. Az ezen leletben előforduló idomokkal, u. m. a sarlók³⁾ és lándzsacsúcsokéival, más honi leleteinkben

¹⁾ Nagy-Zsámon jelenleg már kevés darab van. Csak a nagyzsámi gyógyszerésznek van még birtokában egy-egy lándzsacsúcs, ürvésű és sarló, és az urodalmi gépészában egy szép füles ürvésű.

²⁾ Rajzait l. Archaeologiai Ertesítő XIV. k. XXI. tábla; leírásukat Hampeltől u. o. 158. és 159. ll.

³⁾ Többnyire azon fajtából, melyeknek nyélbe való lemeze van.

is gyakran találkozunk. A fületlen ürvésű és fűrészlemez azonban, melyek a borjasiban is nagy számban fordulnak elő és a melyek itt szintén több példányban vannak képviselve, kevésbé gyakoriak.¹⁾

Ezen lelet különben nem az első vidékünkön. Neukomm urak azt állítják, hogy 1867-ben egy nagyszredistyei szerb lakostól körülbelül 30 bécsi font súlyú és a fentebbiekhez egészen hasonló bronztárgyakat, melyeket az földjén, szántás közben talált vala, vettek meg. E lelet azonban — fájdalom — a tudomány nagy kárára beolvasztatott.²⁾

¹⁾ Arch. Értesítő. XIV. k. 159. l.

²⁾ Csak melleleg, a verscevidéki bronzleletek összegezése szempontjából illetőleg, akarunk itt még egyszer figyelmeztetni a germani régibb bronzleletre, — melyet mult füzetünk 90—91 lapján közöltünk, — és melyet a Germantól keletre, északdéli irányban készített út azon pontján, hol az, az alacsony sánczot átszeli, találtak. E lelet, mint az érintett helyen mondók, egy nyakgyűrű-, két nagyobb bronzkarika- és egy kisebből áll. Ezek ékszerei valának az említett sáncz átmetésékor kiásott emberesontoknak, miket ott 0.7 m.-nyi mélységben találtak eltemetve.

Legyen szabad itt egy füst alatt még egy, ugyanezen község határából való lelet közlését ideiglatnunk, melyről az „Arch. Közlemények II. k. (1861.) 308 lapján, ez áll: A Nagy-Zsám (Temes megye) melletti patak partján, 1859-ben III. Lajos († 882) és Karlman († 884) karolingi franczia királyok réz emlékérméi találtak. Reichert András jegyző ajándéka.“

TÁRCZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése, szeptember 27.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán ur ő méltósága.

A választmányból és a társulati tagok közül megjelentek: Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok, Ardelean György, dr. Breuer Armin, Horváth Pius, Karacsony István, Korbonics János, dr. Laky Mátyás, Löwy Miklós, Pottyondy Ferencz, Róth Nándor, Stanesa Gyula, Stippel Fábian és Trailla György.

Mint vendégek: Anka Péter, Eötvös Lajos, a „Pesti Napló“ munkatársa, Rácz Ferencz és Reiner Adolf szerkesztő; diszes hölgykoszoru és középiskolai, szép számú ifjuság. Elnök ur ő méltósága a gyűlést, tagjainak szíves üdvözlésével, megnyitván: Varjassy Árpád titkárnak a mult közgyűlésről szerkesztett jegyzőkönyve helybenhagyatott; mire Pontelly István terjeszti vala elő következő főtitkári jelentését:

Tisztelt választmány!

Egyesületi évünk idei szünidejének leteltével, a társulati tisztelt tagok annál szivesebb üdvözlésével veszem föl, — immár a negyedik iskolai évben — egyleti hatásköröm hivatalos teendői fonalat: mennél inkább meg vagyok győződve, hogy a tisztelt választmány minden tagja, az imént lefolyt szünnapok alatt, a jövő szellemi működésre új erőt és anyagot gyűjtván, ismét kedvező kilátások mellett indulhatunk tovább közművelődési vállalatunk tizenegy év óta munkált, hazafias pályáján.

Erre nézve biztosítékul szolgál mindenekelőtt ő méltóságának, köztiszteletű elnökünknek fáradhatatlan buzgó példája, kinek évek hosszú során át lelkesítő és kitartó tevékenységét illeti az érdem, hogy Délmagyarország kivált vagyoniilag kiváló és szereplő férfiai közül mind többen sietnek muzeumegyletünk céljait, annak anyagi pártolásával elősegíteni.

Az ünnepélyességek lezajlásával, — melyek a mult hóban, a Délmagyarország metropolisát látogatásukkal megtisztelt, „magyar írók és művészek társaságának“ ünnepies fogadásával; ugy Temesvárnak sz. kir. várossá emeltetése százados emlékünnepevel; nemkülönb a mult napokban a városunk falai között rendezett fényes „gazdasági kiállításal“ valának egybekötte: — társulatunk min-

den, tehetségeit eddig érvényesíteni késett tagjára, főleg a minden szép és nemesért buzdulni hivatott délmagyarországi fiatal erőkre, — kik maholnap helyünkbe lépni hivatvák. — vár a komoly föladat: hogy t. i. a közjó szolgálatára irányuló tudományos törekvéseinknek szintén szenteljenek némi időt; „mert“, hogy egy alföldi testvéregyesületünk nagy-érdemű elnökének imént hangoztatott szavaival éljek: szakkörünk tárgyainak művelése „nem egyesek kiváltságos haszna, hanem közös kincs, közös jófőtevény, melynek áldása az egész nemzetre kiterjed.“

Szellemi mozgalmaink, tudományos törekvéseink, ugy muzeumi intézetünk, kül- és beföldiek részéről, mint több elismerést arató figyelemnek időszaki tárgyai. Ezt lesznek szintén igazolók nemcsak a kutatási területünkről, de az annak körétől távol eső vidékekről beküldött, és a rendes időközökben bemutandó adományok és műtárgyak is. Ezuttal van szerencsém előterjeszteni azon beérkezett műtárgyakat, melyekkel muzeumunk egy-egy szakosztálya egyelőre gyarapodik:

I. A régiségtár.

Főtisztelendő Henny Sebestyén tagtárs urnak Nagy-Zsámról beküldött nagyfontosságú bronz lelete, — melynek Milleker Bódog ur általi körülményes ismertetését jelen „Értesítőnk“-ben¹⁾ közöljük, — egyes részei a következők:

1. Két, köpüs lándzsacsúcs. (III. T. 1.)
2. Négy sarló (III. T. 2.)
3. Egy egyenes és két összehajtott fűrészlemez (III. T. 3.)
4. Egy késpenge (III. T. 4.)
5. Egy gereben-részlet (III. T. 5.)
6. Három fületlen és egy füles ürvésütőredék (III. T. 6.)
7. Öt darab öntörög (III. T. 7.)

E lelet a borjasi után a második, mely meghozta a bizonyosságot arra nézve, hogy délvidékünk őslakói, iparcikkeik készítésére, saját műhelyekkel bírtak.

II. A z érme- és bankógyűjtemény.

1. Római pénzek:

a) Trajanus (98—117) ezüst dénára.

Avers: Imp. Trajano Aug. Ger. Dac. P. M. TR. P. Cos. V., P. P. A császár koszorus feje körül.

Revers: A trónon ülő és balra néző császár előtt a térdelő Dacia.

Körirata: S. P. Q. R. Optimo Principi.

Adományozta Inándy György resiczai szolgabíró ur.

b) Antoninus Aug. Pius (138—161) P. P. előlapköriratu ezüst dénár. A császár balra néző feje koszorus.

¹⁾ V. ö. 172—174 ll.

R.: Elmosódott körirattal és átlukasztva. Adta: Feitl Fanni kisasszony, tanítónőképző-intézeti tanuló.

c) Imp. C. M. Aur. Sev. Alexander Aug. (222—235) ezüst dénára, a császár jobbra fordult koszorus fejével.

R.: A jobbában koszorút tartó szárnyas győzelem istenasszonya: Victoria Aug. körirattal. Kramár Béla ur hozta Resiczáról.

d) Imp. Gordianus (238—244) Pius Fel. Aug. ezüst dénára, a császár jobbra néző sugárkoszorus fejével.

R.: A trónon ülő szerenese istenasszonya, jobbában bőségszaruval; balkezében hajókormányruddal. Körirata: Fortuna Redux.

Ritkább hátveretű érme. Eckel nem említi. Kramár Béla ur hozta Resiczáról.

e) Imp. M. Jul. Philippus (244—49) Aug. ezüst dénára.

A.: A császár jobbra néző sugárkoszorus feje.

R.: Az egyenlőség istenasszonya, jobbában mérleggel, balkezében bőségszaruval. Körirata: Aequitas Aug., mely Eckelben hiányzik. Ezt is Kramár Béla ur hozta Resiczáról. Mindahárom utóbbi érme a pietra-albai nagy érmelelet kiegészítője.

2. Magyar pénzek:

a) Zsigmond király kis ezüst pénze.

b) Albert király kis ezüst monetája. Mindkettőt a török-szákosi sánczvárban találta és ajándékozta Gedeon Imre birtokos T.-Szákoson.

c) I. Ferdinand kis ezüst pénze.

d) I. Leopold 1670-iki ezüst huszasa.

Mindkettő lelhelye a dombegyházi határ Csanád vármegyében. Adományozója Szamota István VI. o. tanuló.

e) Mária Ludovica kis koronázási ezüst érméje. Előlapján a dícsugarakat bensejéből szóró korona, alatta ezen fölirattal: Maria Ludovica Aug. Francisci Aust. Imp. Hung. Boh. Regis. Coronata Hun. Reg. Posonii. VII. Sept. MDCCCVIII.

Hátsó lapján egyenesen fölemelkedő liliom Recte et candide félkörirattal. Adta Pontelly István.

3. Németországi pénzek:

a) Ad. Frid. D. G. Ep. Bam. Et. Wir. S. R. I. P. E. E. O. D. 1764-ki $\frac{1}{12}$ ezüst markja. Adományozta Inándy György resiczai szölgabíró ur.

b) Frigyes porosz fejedelem 1544-diki ezüst tize.

c) Károly Tivadar württembergi fejedelem 1706. ezüst landmarkja. Adta Emmer Ferencz kereskedő ur.

d) Miksá József bajor fejedelem 1766-iki ezüst 3 krosa. Adta Wola Antal ügyvédjelölt ur.

4. Olasz és francia pénzek:

a) VII. Pius pápa 1802-iki római bajoccia. Adta Wolarka Antal ur.

b) XIV. Lajos király 1659-iki ezüst tizeze. Ajándékozta: Peres Győző ur. Lelhelye Torontál megye, Klári, hol szántás közben találták.

c) A Governo Provisorio di Venezia 1849-diki centesimi-je. Adományozója: Löwy Miklós ur.

5. Bankópénzek:

a) Egy 1800-iki 5 frtos.

b) Egy ugyanazon évi 2 frtos, Wiener Stadt Bankó-Zettel. Ajándékozta Tabakovics Miklós VIII. o. tanuló.

III. A könyvtár.

1. Bay Ilona urhölgy ő nagysága, intézetünk kegyes pártfogója szivességéből: Kossuth Lajos: „Irataim az emigrációból“ című művének III. kötete. Budapest. Az Athenaeum társulat kiadása. 1882.

2. A nagybeeskereki városi képviselőtestület f. évi 31. sz. alatt hozott határozata folytán: Nagy-Beeskerek rendezett tanácsu város térképe, összeállította és rajzolta: Kuss Gyula, Nagy-Beeskerek város mérnöke.

3. Zsilinszky Mihály urtól az általa szerkesztett: Részvét a körösvölgyi árvizkárosultak javára. Budapest. Franklintársulat magyar irodalmi intézet könyvnyomdája. 1881.

4. Idősb: Mogyoróssy Jánostól az általa közölt: Történelmi adatok Szerémi György emlékirataiból. I. Mátyás király utódainak kiirtásáról; A gyulai nemzetfejedelmi temetésekről, és II. Lajos magyar király meggyilkoltatásáról. (Két mellkép és két tájrajz melléklettel.) B.-Gyulán.

Jelentésemet ezekben a tisztelt választmány beces figyelmébe ajánlom.

* * *

A főtitkár előadásának helyeslő tudomásul vétele után:

Ódor Samu pénztárnok urnak az egyesületi pénztár állapotáról tett pontos jelentése szerint: a 208 frt 60 krnyi b. Lo-Presti féle ó-palánkai siremlék-alap betudásával egyetemben: 3475 frt 43 krnyi tartaléktőke és a folyó kiadások fődözéseül: 32 frt 72 krnyi pénzkészlet áll a társulat rendelkezésére.

A költekezési kamatok ily csekély összegre olvadásának oka azon több száz forintra rugó rendkívüli kiadás levén, melybe muzen munkának az idén több szekrényvel való felszerelése, az Apafi-féle román-főli ratu haragnak megvétele, az ezekkel egyidejűleg kiadott „Értesítő“ III. füzeté és a titkári tiszteletdíjak kiszolgáltatása kerültek:

elnök ur ő méltósága azon reménynek ad kifejezést, hogy a tisztelt tagok a jövő szükségletek fődözhetése tekintetéből, annál inkább sietni

fognak tagságdíjhátrálékaik törlesztésével: minél kívánatosb, hogy az egyesület érdekében annak lelkiismeretes és aggódba buzgólkodó pénztárnoka, a következő hóban ismét kiadandó „Közlönyünk“ IV. füzeté költségeinek fődözhetőse iránt, megnyugtatta legyen.

A pénztárnoki jelentés tudomásul vételét követte:

Varga Ferencz ur, Szeged monographusának: „A szegedi szandzsákság és Csongrád vármegye“ czimü értekezése, melyben szerző a török-birta magyarországi résznek szandzsákságai számát és különösen a szegedinek terjedelmét, fölosztását, adozó helységeit; Csongrád vármegyének ezenkori szereplését, a szomszéd megyékkel kapcsolatos viszonyait, gyülekezési helyeit, adóviszonyait sat. — egész a visszafoglalásig, kútfők tanulmánya alapján, a legérdekesebben világosítván meg, a jeles előadást a közönség lelkesen megéljenzte.

Az ezt megelőző nagyzsámi bronzlelet rövid ismertetése, Milleker Bódogtól, Róth Nándor ur indítványára, elnöki végzéssel kinyomatni rendeltetett.

* * *

Végül muzeumunk adományozói: Bay Iona urhölgynek, Feitl Fanni kisasszonynak, Henny Sebestyén, Kramár Béla, Inándy György, Gedeon Imre, Zsilinszky Mihály, Id. Mogyoróssy János, Wolafka Antal, Löwy Miklós, Emmer Ferencz uraknak; Tabakovics Miklós és Szamota István tanulóknak — jegyzőkönyvi és Nagy-Becs-kerek városának írásbeli köszönet szavaztatván:

tagul pedig dr. Ferenczy József ur egyhangulag megválasztatván: a gyűlés, tagjainak zajos éljenzései között, elnökileg bezárattott.

Fehértemplomi képviselő-választási mozgalmak 1848-ban.

Levéltári kutatások nyomán írta s a fehértemplomi „Magyar Társaság”-ban felolvasta:

Dr. FERENCZY JÓZSEF.

Hazánk politikai mozgalmai, melyek a XIX. század ötödik tizedét töltik be, európai fontosságú események voltak. Alig találunk nemzetet a népek történetében, mely oly sokféle elnyomatás, annyi balszerencse és küzdelem mellett politikai érettségének s államalkotó hatalmának annyi és oly fényes jelét adta volna rövid időn, mint a jelzett idők mozgalmában Magyarország. Hazánk évszázadokon át mindig a szabadság hona volt; nincs nemzet, mely szabadságáért annyi vért ontott volna mint a magyar, s ha a politikai függetlenség áldásait nem élvezhette is mindig csorbítottanul, szabadságérzete a legválságosabb időkben sem halt ki soha; koronként feltűnnek államférfiai és költői, kik a nemzet szabadság-szeretetét ébren tartják, s politikai eszély vagy vitézség mindig hű őrei a nemzet legdrágább kincsének.

A jelen század negyvenes éveit, politikai életünk legfényesebb korszakát képező ezen idők is, felszínre hozzák a nemzet erejét és hatalmát, melyek új korszakot alkotnak a nemzet életében s Európa rokonszenvét és bámulatát szerzik meg a számra nézve oly kiesiny, de értelmi erőre oly hatalmas nemzetnek. Az 1848-iki törvényhozás reformjaiban nyilvánuló politikai eszély és tapintat ritkaság a parlamentaris népek életében. Minden együtt van e reformokban, a mit jog és igazság, politikai eszély és humanismus megkövetelhet. A középkori feudalismus és rendi alkotmány megszüntetése, helyökbe a jogegyenlőség és népképviseleti rendszer behozása Magyarországot egy lépéssel az alkotmányos culturállamok sorába helyezte, a felelős kormány uralma pedig az ország törvényes függetlenségét biztosította.

A megalkotott új törvények értelmében az évenként Pesten tartandó országgyűlésre 446 képviselő határozottatott küldetni, közülök a bánági végvidék részéről három.

Erre vonatkozólag Mészáros Lázár hadügyminiszter 1848-iki június 22-én 542-ik sz. a. a következő rendeletet közlé Fehértemplom végvidéki szabad községével: „A belügyminiszter vélem egyet értve f. é. június 21-én 4209. sz. a. e végvidéki szabad várost alkotmányos jogainak gyakorlatára szólítván fel, utasítá, hogy az illető ezreddel f. é. július 5-ik

napján országgyűlési követet mulhatlanúl választván, — annak folytában a maga körében az 1848. XXIII. t. cz. rendeletéhez képest egyszersmind a tisztválasztást is életbe léptesse és a katonai hatóság e részbeni beleegyezése nélkül a nemzetörtséget is az 1848. XXI. t. cz. szerint alakítsa.

Felhivom ennélfogva Önöket részemről különösen: hogy a belügyminiszteri rendeletet minden pontjaiban teljesítsék és ez által is érdemeségüket a politikai és hatósági jogok gyakorlatára tanusítsák.“ A városi levéltárból az említett belügyminiszteri rendelet hiányzik, de van Szemere Bertalannak egy korábbi erre vonatkozó rendelete május 30-ról 2705. sz. a. melyben elrendeli az 1848-iki törvényeknek ünnepélyes kihirdetését, valamint a mellékelt proclamatióknak megértetését a néppel, mely oly szépen mondja: „Apostoli királyunk a törvényhozással egyetértve meghozta azon törvényeket, melyek a szabadság és egyenlőség alapját megvalósítják, a különböző néptörzsek nyelvét és vallását biztosítják, mindenkinek jogait és kötelességeit egyenlően megszabják s az őszinte testvériség szellemében az általános jóllét alapkövét képezik.“ Rendeletét csak német fordításban közli a községgel, meghagyván, hogy minden néptörzsnek anyanyelvére fordíttassék, hogy mindenki tiszta tudatával birjon jogainak és kötelességeinek, így hozván ezt magával az igazságosság. Egyébként jövőre maga fogja mellékelni rendeleteinek oláh és rácz fordításait, most szerveztetik a hivatalos fordítói osztály, „mi által a kormány is őszinte kifejezését kívánja adni a végvidéken élő nyelvek tiszteletben tartásának.“

Ha a kormány rendeleteinek végrehajtásában nem találunk kellő pontosságot — különösen a bánási végvidéken, nem szabad felednünk, hogy a temesvári katonai parancsnokság megbízhatatlan kétszínüése nagyon is kedvezett a törvények és kormányrendeletek kijátszásának. Báró Piret altábornagy, temesvári hadparancsnok június 24-iki leírataiban ugyan kötelességévé teszi Fehértemplom város hatóságának a miniszteri rendelet teljesítését s a követválasztás napját július 5-ére tüzi ki, azonban Mengen vezérőrnagy, a hadparancsnok helyettese, július 4-iki leírataiban a nemzetörtség szervezése iránt csak félrendszabályt ad utasításul, a miniszteri rendelet 3-ik pontjának — a tisztválasztásnak — eszközlése alól pedig felmenti a községet a törvény világos rendelkezése ellenére. Elmondván észrevételeit, a rendeletet így végzi: „Nach diesen Bemerkungen kann der Magistrat den erhaltenen Auftrag des k. ungarischen Kriegs-Ministeriums erledigen.“

Ily körülmények között megérthetjük a község határozatlan magatartását a kormányval szemben; sem a kormányval, sem a katonai parancsnoksággal nem juthatott ellenkezésbe, s akárhányszor a két-kulacsosság színében tünt fel. Így midőn június 25-iki felterjesztésében kijelenti a tanács a hadügyminiszteriumnak, hogy a követválasztás iránt intézkedett, azonban a rendeletnek kellő végrehajtásához kéri a megfelelő

törvényeket; — egyidejűleg egyszersemind a hadügyminiszteriumhoz intézett felterjesztést a temesvári katonai parancsnokságnak is megküldi s a min. rendelet teljesítése iránt utasításokat kér.

A belügyminiszteri részletes utasítások és törvények kellő felvilágosítást adnak a községnek a követválasztás módozatai iránt, de a választás tekintettel a község fenyegetett helyzetére elmaradt. Ugyanis 1848-iki június 27-én Fehértemplom község képviselőtestülete egy nyilatkozatban kijelenti, hogy készséggel teljesitenék a követválasztás iránt kiadott rendeletet, azonban az egész végvidék lázadásra készülvén, ők kénytelenek alkotmányos jogaik gyakorlásáról lemondani, míg a béke és nyugalom helyreáll, nehogy a lázongó vidék még inkább felingereltessék. A képviselőtestület e határozatához a tanács is hozzájárul kimondván a hadparancsnoksághoz június 28-án felküldött feliratában, hogy az Alibunárnál táborozó felkelők szemmel tartják a várost s a választási mozgalmak különféle gyanút keltenének bennök, ami kellemetlen következményekkel lehetne rájuk. Helyzetök amúgy is aggasztó, mert a felkelők többször fegyveresen járnak be a várost s az utcákon gyakori lövésekkel ijesztgetik a lakosságot, és mindegyre fenyegetőbb állást foglalnak el velök szemben, különösen mióta Szerbiából fegyveres csapatok kelnek át a Dunán. Kérik tehát a hadparancsnokságot és a magyar kormányt, hogy mentse fel őket a követválasztás teljesítése alól, s ha az országgyűlés megnyiltáig a rend és biztonság helyre nem áll náluk, követet nem küldenek, de hálásan fogadják az országgyűlésnek a végvidék érdekében hozandó alkotmányos határozatait.

Még mielőtt a község aggodalmait kifejezte volna, Bárány Piret tudatja a tanácsesal, hogy a rend és biztonság érdekében Appel vezérőrnagy és Vukovics Sebő kormánybiztos megfelelő fegyveres erővel július 4-ikére Fehértemplomra küldettek. A választás azonban mégis elmaradt mint azt a következő adatok tanúsítják. Vukovics Sebő kormánybiztos meghatalmazottja Fülöp N. Moldováról június 3-án megjelent Fehértemplomon s ott a követválasztás ügyében népgyűlést tartott, mely alkalommal meggyőződött a választás kivihetetlenségéről, mert a jelenlevők egyhangúan tiltakoztak ellene. A felkelő szerbek alibunári tábora minden mozzanatról pontos értesüléseket vett, rablással s felégetéssel fenyegette a községet, sőt magát Fülöp meghatalmazottat is iparkodott elfogni s Karloviczra küldeni, melytől nevezett csak úgy szabadult meg, hogy titkon hirtelen elutazott. A tanács aggodalmas helyzetének elpanaszlása után ujlag kéri a hadparancsnokság útján a magyar kormányt a követválasztás elhalasztására.

Hasonló értelmű jelentést küldtek Vukovicshoz is figyelmeztetvén őt az alibunári tábor fenyegetéseire, mert mint tudomásukra jutott Sz. Mihály sorsával fenyegették őket, a község felgyújtásával és elpusz-

titásával, mely annál könnyebben lesz részükről kivihető, mivel két nap óta újólág mintegy 600 fegyveres jött át Szerbiából Fehértemplom és Moldova között.

Az általános izgalom, mely a fehértemplomiakat e folytonos fenyegetések közepett eltöltötte, csak akkor csillapult kissé, midőn a fehértemplomi katonai parancsnok, Dreyhann alezredes tudatta a hatósággal Appel vezérőrnagy magán levelét, melyben ez őt arról értesíti, hogy sikerült neki Vukoviesot rábirni a követválasztás elhalasztására. „Wenn mir — írja Appel — durch diese Nachricht die Möglichkeit zu Theil wird Ihnen hochverehrter Freund so wie der Kommunität einige Beruhigung zu verschaffen, so nehmen Sie die Versicherung meiner innigen Theilnahme an dem Missgeschicke was ganz Europa befahrt.“

A felkelő szerbek — mint tudjuk — nem maradtak meg pusztá fenyegetéseiknél, az összeütközés megtörtént s véres harcok következtek be. Az idők nem változtak kedvezőbbre, az események rohamosan fejlődtek, míg végre Világos eltemette az 1848-iki humanus törvényeket, a szabadság és egyenlőség biztosítékait, eltemette évtizedekre Fehértemplom polgárai alkotmányos jogainak gyakorlatát is.

Egyveleg.

A varadiai (temesmegyei) „Kilia“ nevű dombról, melynek tetején Torma Károly ur, — Milleker Bódog ur értesítése szerint, — még az 1881-diki iskolai szünidőkben nagy dák őstelepet fedezett vala fel, a következő tárgyak kerültek a fehértemplomi múzeumba: 6 darab mázatlan, mintegy 0-01 m. falvastagságu, többnyire esücskökkel ellátott, barbár cserépedény-töredék, melyek nagy urnákra engednek következtetni. A beküldő Bézsán Miklós, volt fehértemplomi községi, most varadiai állami elemi tanító ur, a lelet helyét így írja le: „Közvetlenül Varadia fölött északkeletre emelkedik a domb, melynek a községfelőli — azaz délkeleti — oldalán van a temető. Ezt északról kelet felé és innen délnyugatnak árok veszi körül, melynek falaiból szedém ki ama cserépdarabokat. Ezen ároktól északkelet felé, körülbelül 30—40 lépésnyire haladva, a Karas tágas völgyével tűnik szemünk elé. Itt e folyót a Kilia domb aljától a köztük haladó, keskeny székéruv választja el. A Karas felől a hegyoldal szédítő magassága, és majdnem függélyes emelkedése, a kutatást nagyon veszélyessé teszi.“ Varadia különben már régóta ismeretes mint lelethely. Így olvassuk egyebek közt Bárány Ágoston „Temesvármegye Emléke“ cz. műve 140. lapján, hogy: „Nem rég határában, az Orovieza felé nyuló dűlő-uton Nero korabeli arany, ezüst és réz, római pénzek ásattak fel. Szintén itt vájtak ki egy házat 3 szobával, e mellett két kövezett utcát, több erős falat s egy, $\frac{1}{2}$ öl magas oszlopot földöztek föl. A „Kilia“ nevű hegyből egy épségben állott templom bontatott ki.“ — „Torma ur ottléte alkalmával castrumot is talált;“ miként Milleker ur benünket tudósítani sziveskedett.

Gornjaliubkován (a felső Klissurában) szintén nagyszerű bronzleletre akadtak, miként épen most, füzetünk zártakor, értesülünk. A lelet tárgyai sarlók, vésük, kardpenge és vastag karpereczekből állanak, mely utóbbiak az egyszerű daraboktól kezdve, a legremekebben czifrázottakig gazdagon vannak képviselve. A lelet súlya mintegy nyolcz kilo. Róla körülményes tudósítást akkor fogunk adni, midőn az kezeink között leend, mely czélból a szükséges intézkedések meg vannak téve.

Aradról dr. Márki Sándor urtól vesszük az örvendetes tudósítást, hogy dr. Torma Károly urral a (temesmegyei) Buchberg, Keszincz, Neudorf és Kladova irányában haladó római sáneczvonal

és ennek Arad megyében való folytatása között az összekötő pontokat szerencsésen megállapítaniok sikerült.

A délmagyarországi muzeum-egylet tagjai oly gyorsan szaporodnak, hogy délvidékünk magyar culturalis és tudományos törekvései ezen mind monumentálisabbá váló intézetét, maholnap nem kell annak nagyérdemü alkotójának, Ormós Zsigmond főispán és elnök urnak, a jövő bizonytalan eshetőségeitől féltennie. — A magyar nemzeti érdekekért mindig nagylelkü áldozatokkal előlmenő Temesvármegye 400 frtnyi összeggel lépett a muzeum-egyleti alapító tagok sorába. — Görgey Gyula németremetei (königshofi) nagybirtokos s temesmegyei törvényhatósági tag ur, és Feger Ferencz szintén megyénkbeli nagybirtokos ur: egyenkint 200 frtnyi alapító díjjal lettek a muzeum-egylet tagjaivá. — Vargics Imre, országgyűlési képviselő s birtokos ur, dr. Gál József országgyűlési képviselő s birtokos ur: egyenkint a tagságdíj felének, 100 frtnak lefizetésével; és Massjung József birtokos és fehértemplomi polgár ur, évnegyedenkint 25 frt. fizetési kötelezettséggel, s az első 25 frtnyi részletfizetésnek beküldésével, léptek a muzeum-egylet alapító tagjai sorába. — Kötelező írásbeli nyilatkozatot tettek a muzeum-egyletbe való belépésök iránt: Bissingen-Kippenburg Ernő gróf, nagybirtokos és országgyűlési képviselő ur, Gorove János, Hollósy Gyula s Heinrich Nándor, megyebeli nagybirtokos urak, ij. Timáry Béla ur dettai lakos és Jäger Péter dettai iparos polgár ur. — Vajha e szép példák minél több követőkre találjanak!

Ormós Zsigmond főispán ur centenariumi beszéde. (1882., szept. 17.) — Tekintetes közgyűlés! Tisztelt Uraim! Alig mult el három éve s néhány hónapja — 1879-ik évi ápril hó 23-án volt — hogy az ugynevezett Districtus Temesiensis, vagyis honunk délkeleti részeinek az anyaországhoz történt visszaesatoltatásuk százados évfordulóját törvényhatóságunk hazafiai érzületéből megünnepeltük; — s ime a rövid idő lefolyása alatt, e mai nap ujra egybegyüleztünk: hogy hasonló hazafiai érzülettel és kegyeletes megemlékezéssel egy második évszázados ünnepélyt tartsunk, mely ezen sz. kir. város törvényhatósági életében a teljes fölszabadulás nagyfontosságú eseményét jelezi.

Temesvár városa a második Lipót király idejében 1790. évben Budán kezdett, de 1791. évben Pozsonyban befejezett országgyűlés XXX-ik t.-czikkénél fogva, a szabad királyi városok sorába beiktatva lön.

A becikkelyezés Szabadka, Pozsega és Károlyvárossal egy időben, s a törvény rövid szavai szerint nyilván elismert érdemeknél fogva történt.

A fölszabadítási oklevelet II. József császár 1781-ik évi december 21-én adta ki, melynek tartalmából megtudjuk, hogy városunkat már dicső emlékü édes anyja, Mária Terézia királynő a szabad királyi

városok sorába fogadta, a királyi oklevél kiállítása előtt azonban a halál az élők sorából őt kiragadta.

II. József oklevele az idézett törvényezikknél már részletesebben sorolja elő hazafiai érzületű őseink azon érdemeit, melyeknél fogva városunk a királyi kegyelemre magát érdemessé tette; de minthogy József császár megkoronázva nem volt, s országgyűléseket nem tartott, városunk becikkelyezése, mint említém, II. Lipót idejében történt.

Mind ezek után méltókép azon kérdés merülhet föl: hogy az elősorolt történelmi adatokkal szemben miért tartja városunk e mai nap fölszabadulásának évszázados fordulóját?

Városunk nagyérdemű volt polgármestere s egyetlen monografistája, Preyer János ur megadja erre a választ, midőn történelmi okmány alapján fölemlíti: hogy új királyi városunk ünnepélyes beiktatása eötvöses Lovász Zsigmond mint királyi biztos által Ingrueber Adám városi biráskodása idejében 1782-ik évi szeptember 16-án történt, mely cselekmény által Temesvár politikai lételének új pályájára lépett. A magyar közjog szerint pedig a nyilvános beiktatás a jogszerzés lényeges kellékei közé tartozott.

Temesvár multja fölött történelmi értekezést, vagy e mai napra alkalmi beszédet tartani nincs szándokomban, azért elnöki előadásom befejezéséhez sietek. Mielőtt azonban ezt tenném, lehetetlen, hogy hálás elismerésem adóját Önök nevében is le ne róvjam azok iránt, kik eszközlői voltak annak: hogy Temesvár sz. kir. városa mai nap honunk szép rendezésű, művelt és virágzó városai közé tartozik, és hogy mi ezen város lakosai teljes szabadsággal élvezhetjük mindazon előnyöket, melyeket az ily városban tartózkodás népességének nyújt.

A műveltség valamint egész országokat, úgy egyes városokat is virágzókká tesz; a kultura eszközeinek meghonosítására azonban hatáskörrel bíró kiváló személyek tevékeny fáradozása szükséges.

Temesvár a török uralom megszűnte után nyomban azon szerencsés helyzetben volt, hogy lakosainál a művelődés eszközeinek elfogadására az érzék nem hiányzott és hogy a királyi trón magaslata kormányzói minőségben, Mercy Ferencz tábornagy személyében oly férfiúval áldotta meg e vidéket, ki önmaga műveltsége és országrendezői tehetsége által kitűnt.

Hogy Temesvárott a visszafoglalás után, német, román és szerb lakosokon kívül csakhamar magyar ajkuak is szép számmal voltak, ez onnan is kitűnik: hogy 1730. évben Hunyady nevű jezsuita pap helyben magyar egyházi szónok volt.

Ezeken kívül Temesvárra és vidékére olasz, spanyol és francia települők is jöttek, kik a földművelést virágzóvá tették, ipart és kereskedelmi élénkséget teremtettek. A külváros gyárteleppé lőn, melyben

külömbnél különb gyárak és ipar-telepek keletkeztek. A papirmalom és posztógyár nagy hirre vergődött. A montovai apát Rossi vezetése alatt állott selyemgyár első kelmeszövetét a püspöki székesegyház oltárára szentelte, második kelmedarabját pedig Krisztina királynőnek küldötte, melyet férje III. Károly király, hogy a királynő előtt becsesbé tegyen, legújabb divatu francia szövet gyanánt nyujtott át neki. Őseink végre a népnevelésről, mint a művelődés legfőbb eszközéről szintén gondoskodtak, midőn a serdülő ifjuság oktatását városukban behozott jezsuita és ferencz-rendü szerzetesekre bízák.

A lángelméjü és erős akaratu Mercy Ferencz tábornagy, mint a tartomány kormányzója a kultura eszközeinek előteremtésében a leghatalmasb tényező volt. Az ő fáradsaga nélkül a tartomány mintaként rendezve, városunk jelenlegi tetszős alakjában újra alkotva és műveltségünk kifejtve nehezen volna.

Temesvár rövid idő alatt annyira virágzóvá lőn, miszerint II. József az 1781. év végével keltezett fölszabadítási diplomájában már kijelentette: A polgárok városukat annyira ékesítették, nagyszerü építkezéseik és közhasználatra megszerzett különféle alkalmatosságaik által, hogy a mindent földulő török iga alól alig fölszabadult város, életre vergődve, Magyarország legékesebb városai közé méltán számítatik, s így polgárai valamint lakosai a béke és háboru műveletei által magokat egyiránt érdemesítették.

Mindezeknél fogva, midőn fölszabadulásunk évszázados fordulóját ünnepelni alkalmunk van, kell hogy a hála érzülete töltse el kebleinket ezen sz. kir. város régi jó lakosai, a mi őseink és derék kormányzója iránt, kik a művelődés eszközeinek fölkarolása és meghonosítása által Temesvár mostani virágzó állapotára az alapot lerakták.

Hozzá teszem ehhez készséggel, hogy városunk jelenleg élő polgárságának érdemei szintén elismerésreméltók, mert az alapító ősök által kijelölt ösvényét az önzetlen honszeretnek és művelődési törekvésnek nemcsak el nem hagyták, hanem a kijelölt ösvényen folyvást előre haladva, ezt határozottan hazafias irányban kifejtették.

Merem állítani: hogy a polgári erények legnemesbbikében, a honszeretben, a jó régieket, kik Temesvárt a török uralom után újra megalkották, fölülmuljuk; mert míg ők idegen települők voltak, s az anya Magyarországtól jó sokáig elszakadva maradt területen laktak, addig míg a honszeretet által egyesítve magyar honpolgárokká lettünk, ezen átalakulásunk horderejét érezzük és érzelmünknek tettekben kifejezést adunk.

A közös honszeretet és a koronás király iránti tántorithatatlan hűség Temesvár lakosait kitünteti. Az áldozatkészség, melylyel a tudomány és művelődés eszközeit meghonosítják, a buzgolkodás, melylyel az ipar és

kereskedelem érdekeit fölkarolják, végre az erős akarat, melylyel a városi élet jelenkori igényeit lehetőség szerint teljesítik, fölszabadulásunk óta folytonosan fönáll városunkban, s önök alkotásaiban kifejezését találja.

„Honszeretet és korszerű haladás“ legyen a jelszó, melyet nyilvános életünkben követünk, s ezen jelszó varazshatása alatt városunk virágzó örökös fönmaradása biztosítva leend.

Midön ezen erős öntudattal fölszabadulásunk évszázados napján, az ünnepélyes közgyűlésünkben megjelent közönséget, a szomszédos törvényhatóságok és helyi hatóságok küldötteit hazafiúi örömmel üdvözöl-ném, az e mai napra egybehívott rendkívüli közgyűlésünket ezennel megnyitom.

(Beküldetett.) Magyarország régi vizrajza. A XIII. század végéig. Irta dr. Ortway Tivadar, akad. I. tag. Kiadja a magyar tudományos Akadémia történelmi bizottsága. Első kötet. — Budapest, 1882. A m. tud. Akadémia könyvkiadó hivatala. (Az Akadémia épületben.)

(Beküldetett.) **Bem** délmagyarországi hadjárata. — Irta Miletz János, budapesti II. ker. főreáliskolai ny. r. tanár. — Mutatvány a szerzőnek sajtó alá rendezett ily című nagyobb művéből: „Temesvár és vidéke 1848—49-ben.“ — Ára 40 kr. — Budapest. A szerző sajátja. 1882.

(Köszönetnyilvánítás.) Erdélyből, Imecsfalváról özv. Cserey Jánosné, sz. Zathuretzky Emilia urhölgy, másfél száznál több műtárgyat: mint könyveket, irományokat, régi pénzeket, székely edényeket és a székely népviselet női háziparájának mutatványpéldányaiként, a század elején divatos himzésű párnacsucokat küldött muzeumunk számára; mely szives adományaiért ő nagyságának, ki a közművelődési czélokért lelkesedő honleányok élén szokott mindig állani, intézetünk hazafias köszönetét fejezzük ki!

(Figyelmeztetés.) „Értesítő“-nk mult füzete 126-ik lapján, a legelső sorban, és a 127-ik lapon, felülről a 8-ik sorban, „Agnavie“ helyett Pons Augusti olvasandó. — Így a 141-ik lapon, szintén felülről a 8-ik sorban, „rendes“ helyett „levelező“ szót kell olvasni.

Felhivás

a társulat tagjaihoz!

Tisztelettel kérjük társulatunk tagjait, hogy miután muzeumunk átalakítása végett tetemes költségre van szükségünk, sziveskedjenek hátrálékos tagdíjaikat, nem várva újabb felszólításra, O d o r S a m u társulati pénztárnok úrhoz, (Temesvározt, megyeház.) minél előbb beküldeni.

A társulat választmány.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESITŐ

1883-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-miudenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknel vagy Pontelly István főtitkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1882. január 15.

Pontelly István,
főtitkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-főtitkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a főtitkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium,) a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat főtitkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
7. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 ív 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
8. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
9. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
10. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4¹/₄ ív. Ára 40 kr.
11. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.
12. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és oct. hónapokban.